

SEPLASIA 4.

**AZ ARCHAIKUS NÉPI IMÁDSÁGOK ÉS A NÉPÉNEK MŰFAJ
SAJÁTOSSÁGAI; DRAMATIKUS ÉS EPIKUS NÉPÉNEKEK;
HISTÓRIÁS ÉNEKEK, BAKTERÉNEKEK.
METODIKA AZ ÜNNEPLŐ ISKOLÁNAK**

Egyetemi jegyzet

Írta:
MEDGYESY S. NORBERT

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

Budapest
2021

Készült a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar, Történettudományi Intézet, Történelemelméleti, Módszertani és Didaktikai Tanszékén, Piliscsabán, 2017 és 2020 között, kiegészítve a Boldog Özséb Színtársulat (BÖSZK) által bemutatott néhány iskoladráma-szöveggel.

Lektorálta:
PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA DSC

ISBN 978-963-308-415-1

TARTALOMJEGYZÉK

A Seplasia 4. jegyzetben alkalmazott rövidítések feloldása	8
AZ ARCHAIKUS NÉPI IMÁDSÁGOK	9
AZ ARCHAIKUS NÉPI IMÁDSÁG FOGALMA, TÍPUSAI FORRÁSVIDÉKE	9
1. Alapvető szakirodalom, szöveg- és dallamkiadások, hangzók	9
2. Az archaikus népi imádság fogalma	10
3. Az archaikus népi imádság forrásvidéke	11
4. A ráolvasás	14
PÉLDÁK ARCHAIKUS NÉPI IMÁDSÁGOKRA	15
1. Kifejezetten szenvedéstörténeti szövegek Názáretbeli Jézus; Hegyet hágék, lőtöt lépék; Ma péntek	15
2. A keresés motívum Asszonyunk Szűz Mária elindula hosszú útra	18
3. Archaikus népi imádságok napfelkeltére Én kimenék én házamból; Istennek hív szent őrzőangyala; Mivel már megvirradván; Én felkelek jó reggel; Áldott hajnal	20
4. Archaikus népi imádságok estére Én lefekszek én ágyamba; A mi házunk négyszögletes; Ma van péntek; Mária, Szűzanyám	22
5. Archaikus népi imádságok elsősorban advent és karácsony időszakára Paradicsom kőkerájában; Piros színű szép hajnal; Én Uram, teremtőm; Fehér rózsza, Mária; Üdvözlégy, kinyílt Szűz virág; Az angyalok csendítének	25
6. Énekelt archaikus népi imádságok	28
a.) Nyisd meg, Uram, nyisd meg és Üdvözlégy, kinyílt Szűz virág (Szűz Mária születéséről)	28
b.) Felkelék én / Én felkelék / Felköttem én szép piros hajnalba	29
c.) Csengitének mennyországba	30
d.) Én Uram, Teremtőm	33
e.) Esőért könyörgő ének: Ereszd meg a felhőket, Úr Krisztus	36
A NÉPÉNEK	37
I. Nyomtatott és hangzó forráskiadások és elemzések	37
II. A templomi ének szerepe, értékrendje, típusai	39
1. Liturgikus zene; 2. Egyházi zene; 3. vallásos zene	
III. A népének műfaj meghatározása, típusai, történeti korszakai	40
1. A népének fogalma	40
2. A népének funkcionális eredete és összefüggése a liturgikus verses műfajokkal A himnusz, szekvencis, trópus, kanció és korál fogalma	41
3. A népének felekezeti típusai	44
4. Népének és színjátás	45
5. A népének a XIX–XX. században	45
6. A leggyakoribb népének-versformák Magyarország reneszánsz és barokk stílusú, világi és egyházi költészetében	

(Carmen Sapphicum, kanásztánc-ritmus, Kis- és Nagy-Balassi-strófa, volta-ritmus, 8+3, a 4+6-os, felező 12-es)	46
IV. Magyarországi főbb népének-források	48
1. Népénekeket tartalmazó írott forrástípusok: gradual, cantionale, aprónyomatványok	48
2. A népének-műfaj korai forrásai Magyarországon (XV–XVI. század)	49
3. A protestáns graduál-források (XVI–XVII. sz.) és a genfi zsoltár	51
4. Főbb nyomtatott, kéziratos és egyúttal a néphagyományra nagy hatást gyakorló énekeskönyvek (XVI–XX. század)	51
A) Nyomtatott énekeskönyvek	52
B) Kéziratos énekeskönyvek (válogatás)	57
V. Kájoni János életművének jelentősége	59
VI. A ponyvák, aprónyomatványok sajátosságai, mint népének-források	62
VII. A népének zenei jellemzői (dióhéjban)	66
1. A népdal és a népének viszonya	66
2. Előadásmód, 5/8-os lüktetés, diktálás	68
VIII. Az iskolamesterek és szerepük a népének-kultúrában	69
IX. Licenciátusok és előénekesek	72
X. A liturgikus népszokások énekei	74
1. A népszolozsma	74
2. A Szentháromság-olvasó (zsolozsma-származék)	75
3. Passióéneklés a nagyhéten	79
4. Lamentációk (Jeremiás Siralmai)	80
5. Adventi ostyavivés – ostyahordás	82
6. A halottvirrasztó	86
Hosszú betegségem (88); Véletlen embernek (89); Jaj, siralomra vált itt az öröm (90); Jaj, csak hívság (91); Ó, keserves jajszó (92); Hintsetek a koporsóra (93); Ó, egeknek Királynéja (94); Seregeknek Szent Istene (96)	
XI. Dramatikus népénekek	97
1. Tartalmi és szerkezeti szempontból kiemelt népének-típusok	97
a. Dramatikus népének fogalma	97
b. A legendaballada fogalma	97
2. A dramatikus népének példatára: az üdvösségtörténet, Jézus Krisztus élete végigénekelve	98
Paradicsom kő kertjébe (98); Prologus: Tekintetes, nemes (99); Ádám-siralom: Ó, szívek titkait (101); Nagy szívvel várták (102); E világot Ádám (103); Mikor Máriához (103); E napot Istenünk (106); Magasztalja (107); Csordapásztorok (109); A királyok Királyának (111); Aranymiatyánk (114); Mikor a katonák Urunkat megfogták (116); Jaj, nagy kedven tartott (117); Úr Krisztus feltámad (120); Krisztus mennybe	

fölmene (122); A pünkösdnek jeles napján (123); Krisztusnak szent Anyja (Nagyboldogasszonyra, 124)

XII. Epikus népelemek ~ Énekelt történelem (elmélet)	126
A középkori liturgikus történetírás (hymnuszok, verses zsolozsmák, azaz históriák), a históriás ének és az epikus-historikus népének fogalma, forrásai és alkalmazhatósága	
1. Ajánlott irodalom	126
2. Az epikus-historikus népének és a históriás ének fogalma	127
3. Az epikus népelemek középkori liturgia-, zene- és iskolatörténeti előzménye	128
XIII. Epikus-historikus népelemek, hymnuszok (gyakorlat)	131
1. Szent Márton katona-püspök históriája	131
A) Népelemek Szent Mártonról: Zengje a szívünk, énekelje nyelvünk (133); Szent Márton, magyarok fénye (134); Országunk szent apostola (135); Szent Márton püspöknek dicséretes életét (136)	
B) Szent Márton katona-püspök énekelt életrajza	137
2. Az államalapító király cselekedetei	142
A) Szent István király életrajzi vázlata	142
B) Szent István király élete a középkori verses zsolozsma, a hymnusz és a szekvencia szerint	144
Ave, beate rex Stephane – Üdvözlégy, boldog Szent István király (144); Hymnusz: Magyar hazánk, te jó anya (146); Szekvencia: Tiszta szívvel, szóval, ésszel (146); Zsolozsma-népelemek: Eljött immár (148)	
C) Az Államalapító énekelt életrajza	150
D) Szent István-népelemek	153
Szent István király, Istennek szolgája (153); Ah, hol vagy magyarok (155); Ó, Szent István, dicsértessél (158); Magyarország fundálója (159); Magyar István király (160); Szent Istvánnak napja vagyon (161)	
3. Géza fejedelem és István király munkatársa: Adalbert püspök	162
4. A tisztaság példája: Imre herceg	166
5. Athleta Patriae: Szent László király énekelt életrajza	168
A) Vázlat életéről és tiszteletéről	168
B) A liturgikus énekek közül:	170
Hymnusz: Áve, égi király híve (170); Szekvencia: Új dicséret szava zengjen (171)	
C) A Szent László-ének: Üdvözlégy, kegyes Szent László király	172
D) Historikus népelemek Szent Lászlóról	175
Gyönyörködhetünk nyilván, magyar népek (175); Jertek, örvendjünk (179); Isten első királyunkkal (181); Áldott légyen Isten az ő kedves sok szentiben (183); Szent László, Isten szolgája (185); Serény szolgát Úr kedveli (186)	
E) Szent László király énekelt életrajza	187

Benne: Bakterének, Ó, dicsőséges Szent Jobbkéz; Szent László király, Istennek szolgája;
 ráolvasásszerű imádság: Szent Lászlónak szent lova (197)

6. Epikus ének Hunyadi Mátyásról: Néhai vala jó Mátyás király	197
7. Sárkányölő Szent György hőstettei	198
8. Egy elfelejtett országvédő: Antióchiai Szent Margit szűz és vértanú	202
9. A király és az ország egészségének őrei: Szent Kozma és Damján	206
10. Szent Ilona római császárné, mint országvédő	210
XIV. Históriai énekek és indulók az 1526 és 1711 közötti magyar történelemről	213
Katona vagyok én, ország őrizője (213);	
Tinódi: Ti magyarok, már Istent imádjátok (214),	
Summáját írom Eger várának (215);	
Kádár István históriája: Szörnyű nagy romlásra készül Pannónia (216);	
Basa Pista históriás balladája: Megölték a basa Pistát (217);	
A Thököly-hadjáratok és a Rákóczi-szabadságharc időszaka (elmélet, 218);	
Gúnyvers Thököly Imréről: Hallottad-e hírét az új királynak? (220);	
Erdélyi hajdútánc 1703-ból: Nosza, hajdú, firge varjú (221);	
Csínom Palkó, Csínom Jankó (222);	
Újváry Tamás: Ó, mily csudálatos, Isten, az te dolgod (223);	
A Rákóczi-nóta (225); Hallgassátok meg, magyarok... (226)	
XV. Insurgens (nemesi felkelő) indulók (1790–1809)	228
Összefoglaló az 1809-es magyar nemesi felkelésről	228
Indulók: Jön Napóleon hadával (231);	
Jön a franc nagy lépésekkel (232);	
Mars, siess hazádba vissza, kis seregem (233)	
XVI. Bakterénekek	234
Történeti összefoglalás	
Tizet ütött már az óra (236); Hallja meg a háznak ura (237)	
Bakterének Szent László király ünnepére (237–238)	
Ó, fényességes szép Hajnal (238–239)	
A Rorate-mise (239)	
XVII. METODIKA. Források az iskolai és a családi ünnepekhez, a történelem, az irodalom és a honismeret oktatásához	241–249

Verseket a hazaszeretetről; az egyes történelmi korokhoz köthető költemények; javasolt történeti források, irodalmi és klasszikus zeneművek ünnepekhez

A SEPLASIA 4. JEGYZETBEN ALKALMAZOTT RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA:

- DU = *Dicsérvjétek az Urat. Római katolikus népénektár liturgikus énekekkel, erdélyi változatokkal.* Szerk. GERÉD Vilmos–GÁL Alajos–ILLYÉS István–Dr. MARTON József. Római Katolikus Érsekség, Gyulafehérvár, 1993, 2007², 2014³.
- ÉE = *Éneklő Egyház. Római Katolikus Népektár – liturgikus énekekkel és imádságokkal.* Szent István Társulat, Budapest, 1985, 2015¹¹.
- ÉT = MEDGYESY S. Norbert: *Énekelt történelem I. Az államalapítás kora Álmos vezértől László király szentté avatásáig. Segédtkönyv a történelem, magyar irodalom, ének-zene, nép- és honismeret, hit- és erkölcstan oktatásához.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. (CD-melléklettel) A világhálón: <https://www.szaktars.hu/harmattan/view/enekelt-tortenelem-i-az-allamalapitas-kora/?pg=0&layout=s> (2020. április 21.)
- MNT II. *A Magyar Népzene Tára II. Jeles Napok.* Szerk. BARTÓK Béla és KODÁLY Zoltán. S. a. r. KERÉNYI György. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953. Letölthető: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarNepzeneTara_02/ (2021. május 2.)
- SZIÉ = Szent István-énekeskönyv, azaz: *Énekek Szent István király tiszteletére – Cationes de Sancto Stephano rege.* Szerk. KOVÁCS Andrea–MEDGYESY S. Norbert. Magyar Napló–Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2014. (CD-melléklettel)
- SZLÉ = Szent László-énekeskönyv, azaz: *Énekek Szent László király tiszteletére.* Szerk. KOVÁCS Andrea–MEDGYESY S. Norbert. Magyar Napló, Budapest, 2012, 2017. (CD-melléklettel)
- SZMÉ = Szent Márton-énekeskönyv, azaz: *Énekek Szent Márton püspök tiszteletére.* Szerk. KOVÁCS Andrea–MEDGYESY S. Norbert–RÉTFALVI Balázs. Magyar Napló–Írott Szó Alapítvány–Keresztény Értelmiségi Szövetsége Szombathelyi Csoport, Budapest–Szombathely, 2017. (CD-melléklettel)

AZ ARCHAİKUS NÉPI IMÁDSÁGOK

AZ ARCHAİKUS NÉPI IMÁDSÁGOK FOGALMA, TÍPUSAI, FORRÁSVIDÉKE

1. Alapvető irodalom, szöveg- és dallamkiadások, hangzók (tételek a kiadás sorrendjében)

- **ERDÉLYI Zsuzsanna:** *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976, 1978. Bővítve: Kalligram Kiadó, Pozsony, 1999, 2013. Letölthető pdf-ben: <http://mek.niif.hu/05200/05255/>
- **Összefoglaló elemzés:** ERDÉLYI Zsuzsanna: *Az archaikus népi imádságok.* In: *Magyar Néprajz V. Magyar Népköltészet.* Főszerk. VARGYAS Lajos. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 692–748. Olvasható: <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/05/249.html>
- ERDÉLYI Zsuzsanna: *Aki ezt az imádságot... Élő passiók.* Kalligram Kiadó, Pozsony, 2001, 2004².
- ERDÉLYI Zsuzsanna: *Múltunk iratlan lírája. Az archaikus népi imádságműfaj háttérvilága.* Kalligram, Pozsony, 2015.
- ERDÉLYI Zsuzsanna–VÁRHELYI Ilona: „...századokon át paptalanul...” *Az archaikus népi imádságműfaj fogadtatástörténete.* Szent István Társulat, Budapest, 2011.
- ERDÉLYI Zsuzsanna: *Az Ómagyar Mária-siralom és a népi imádságok kapcsolata.* In: *Veszprém kora középkori emlékei.* Szerk. V. dr. FODOR Zsuzsa. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 1994, 100–116. (Gyűjteményes kiadása: ERDÉLYI 2015, 729–739.)
Letölthető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_VESZ_Veszmuikon05/?pg=135&layout=s
- TÁNCZOS Vilmos: *Gyöngyökkel gyökereztél. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996.
- HARANGOZÓ Imre: „Krisztusz háze arangysz...” *Archaikus imák, ráolvasások, kántálók a gyimesi és moldvai magyarok hagyományából.* Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós, 1998.
- TÁNCZOS Vilmos: *Csapdosó angyal. Moldvai archaikus imádságok és életterük.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999.
- TAKÁCS György: *Aranykertbe' aranya. Gyimesi, hárompataki, úz-völgyi csángó imák és ráolvasások.* Szent István Társulat, Budapest, 2001.
- HARANGOZÓ Imre–KÖVÁRI Réka: *Etelközi fohászok. Válogatás a moldvai magyarság vallásos népköltészetének kincsestárából.* Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós, 2005.
- TAKÁCS György: *Angyalok csenditének. Archaikus népi imádságok a régi Csíkszékről.* Magyar Napló–Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2015.
- PÓCS Éva: *Szem meglátott, szív megvert. Magyar ráolvasások.* Helikon Kiadó, Budapest, 1986. Olvasható: <https://mek.oszk.hu/06100/06124/html/index.htm>
- *Mária Anya – Mária Anyánk. Szűz Mária élete és alakja a magyar népi Mária-költészetben Erdélyi Zsuzsanna gyűjtése szerint.* Szerk. MEDGYESY S. Norbert. Szent István Társulat, Budapest, 2019.

A Hegyet hágék, lőtőt lépék lemez hallható, eredeti gyűjtési felvételekkel:

https://www.youtube.com/playlist?list=OLAK5uy_mAm4u0V9DmE271od2UV5QpW_hRQoBDudE

Erdélyi Zsuzsanna elmondja az archaikus népi imádság műfajának felfedezését és jelentőségét: *Erdélyi Zsuzsanna néprajztudós, folklorista – Magyar Művészeti Akadémia portréfilmje:* <https://www.mma-tv.hu/web/mma-tv/mma-tv/-/video/1694445/portrefilm-erdelyi-zsuzsannarol-5-perces-elozetes>

2. AZ ARCHAIKUS NÉPI IMÁDSÁG FOGALMA

A népéletnek, a klasszikus lírai és drámairodalom (vö. Seplasia 2. jegyzet: *Theatrum Sacrum*) és a néphagyomány (vö. Seplasia 4. jegyzet, *Népének-fejezet*) szerves kapcsolatának van egy páratlanul szép, a **középkor óta** évszázadok alatt megérlelt; **szájról szájra átadott**, nagyanyától unokára, a családban öröklődött; templomban soha nem mondott; lelkeségi, történeti, irodalmi és néprajzi szempontból is különlegesen értékes része: az archaikus (ősi) népi imádságok világa. A műfaj névadója, legnagyobb gyűjtője, rendszerezője és értelmezője ERDÉLYI ZSUZSANNA (1921–2015), Magyar Örökség-, Kossuth-, Európa- és Pro Cultura Christiana-díjas néprajzkutató, aki elsőként 1968. december 17-én találkozott a somogyi Nagyberényben a 98 esztendő Babos Jánosné Ruzics Rozália által elmondott imádság nyomán ezzel a rendkívüli költésszettel (a nagyberényi szöveget lásd alább: *Názáretbeli Jézus, zsidóknak királya*). E nyomon Erdélyi Zsuzsanna az egész magyar nyelvterületről több ezer imádságot és éneket összegyűjtve írta meg a jelenséggé vált *Hegyet hágék, lőtöt lépék...* című könyvét, amely elsőként 1976-ban látott napvilágot. Elsősorban Tánzos Vilmos, Takács György és Harangozó Imre (Erdély és Moldva), Barna Gábor, Limbacher Gábor (Palócföld), Polner Zoltán és Silling István (Szegedi nagytáj, Bácska és Bánság) gyűjtése révén napjainkra **több tízezer archaikus népi imádság-szöveggel** rendelkezünk.

Ezeknek a néha „teologice-liturgice abszurd” imádságoknak fő témaköre a krisztusi szenvedéstörténet, azaz a passió. Szövegük egyesíti a bibliai és az apokrif (biblián kívül élő, szenthagyománybeli) motívumokat, tartalmi elemeket. A *pénteki nap* hangsúlyos szerepét (lásd alább: „*Ma van péntek, ugye annak a napja...*”), kegyelembiztosító mivoltát már egy bázeli kódex is említi az 1300-as években. Az archaikus imádságok mindegyikében megtalálhatjuk Jézus Krisztust, mint a Fájdalmak Férfiát (*Vir Dolorum*), és a szenvedő fiáért keservesen síró, epekedő, őt kereső, majd a kereszt alatt zokogó Szűz Máriát, a Fájdalmas Anyát (*Mater Dolorosa*). Jézus és Mária együtt-szenvedése, Istenanya és Istenfia, egyúttal földi anya és földi gyermeke *compassiója* adja az imádságok fő motívumát, amelyek az *Ómagyar Mária-siralom* keletkezésének korára, a XIII. századra vezethetők vissza. E lírai szépségű szövegek fő forrásvidéke a késő középkori ferences passiómisztika és a barokk kori himnusz- és imádságirodalom. A XIII–XV. században élt ferencesek által ihletett lángoló, tüzes, Krisztus és Mária (fiú és anyja) kínjaival együtt érző, együtt síró, gyakran önostorozó (flagelláns) vallásosságából „térdig vérben, könyökig könnyben” születtek ezek az imádságok, amelyek évszázadokon keresztül nemzedékről nemzedékre, szájról szájra, kötelező-érvényűen, immár a templom árnyékában, a *családi szentélyben* öröklődtek.

3. AZ ARCHAIKUS NÉPI IMÁDSÁG FORRÁSVIDÉKE

Az imádságok szövegében hallható passiók párbeszédok a közép- és a barokk kori misztériumjátékok (theatrum sacrum, pl. a XVIII. századi csíksomlyói ferences passiójátékok) nyomait őrzik. Az *Arany Miatyánkkal*, más imádságokkal és néhány legendaballadával kapcsolatban a ferences Laskai Osvát (1450 k.–1511) dramatikus prédikációinak (pl. *Biga salutis, Gemma fidei*), az 1500-as évek eleji magyar nyelvű kódexek devóciós (áhitatos) passióinak és más imádságainak szófordulatait és motívumait fedezhetjük fel mind a mai napig idős asszonyok imádság-szövegeiben. Néhány példa a szenvedéstörténeti témájú források közül: *Winkler-kódex* (1506), *Nádor-kódex* (1508), *Weszprémi-kódex* (XVI. sz. eleje), *Érsekújvári-kódex* (1529–1531); más imádságok esetében: *Gömöry-kódex* (1516), *Érdy-kódex* (1526 k.), *Peer-kódex* (1526), *Thewrewk-kódex* (1531). Bornemisza Péter *Ördögi kísértetek* című műve (1578) viszont kikel a bájoló, varázsszerű imádságok ellen. A *Makula nélkül való tükkör* című kegyességi mű, barokk kori népszerű Jézus- és Mária-életrajz (első magyar nyelvű kiadása: Nagyszombat, 1712) hatása elsősorban az apokrif motívumoknál (pl. Jézus és Mária búcsúzása a szenvedéstörténet előtt) mutatható ki. A *Cantus Catholici* (1651, 1674, 1703, 1738) és a Kájoni János ferences egyházzenesz szerkesztette *Cantionale Catholicum* (Csíksomlyó, 1676, 1719, 1805) énekeskönyv, továbbá az Erdélyben, 1700-ban kinyomtatott *Lelki Paradicsom* imakönyv, azaz barokk kori nyomtatott liturgikus és áhitati művek szövegei, azok egyes sorai ugyancsak fellelhetők a szóbeliségben fennmaradt archaikus imádságok között. Az archaikus népi imádságok forrásainak vizsgálatához Pongrácz Eszter *Arany Korona* című, 1719 és 1902 között 35 kiadást megért imakönyve szintén elengedhetetlen. Az XVIII–XIX. századi szakrális ponyvanyomtatványok (ponyvák) kultúra-, szöveg- és motívumközvetítő szerepe ugyancsak jelentős, pl. a *Názáretbeli Jézus, zsidóknak királya...* imádság is olvasható köztük; pl. Csőke Dávidné Nagy Rozália (1913–2014), Csány, (Heves m.) hagyatékában. (Gyűjtötte Medgyesy S. Norbert, Győr, 1995. január 1.)

Néhány kulcsmotívum, liturgikus és himnikus forrás:

- A *Názáretbeli Jézus, zsidóknak királya...* kezdetű imádság 5–8. sorában olvasható „Szent Isten, szent erős Isten...” szakasz az őskeresztény Trisagion-himnusz, amely a magyarországi, esztergomi rítusban a kompletórium (completorium: a napot lezáró zsolozsma) záróéneke volt a nagyböjtből. Emellett a nagyböjti liturgiában is szerepel a keresztbehozatali ének részeként: Hágiosz ho Theosz...–Sanctus Deus...–

Szent az Isten...; kezdősora: *Popule meus = Ó, én népem, teellened mit vétettem?* (Lásd: ÉE 819; DU 95f; népénekként: ÉE / DU 88; DU 88b!).

- A „Mivel már megvirradván, / kérjük Istent leborulván” szövegkezdet a *Jam lucis orto sidere...*, kezdetű, 470–700 között keletkezett, a IX. század óta a zsolozsma napkezdő, un. prima órájában énekelt himnusz népi változata. Vö. *Az éj után megvirradván... / Fölkelt a napnak csillaga...* Magyar fordítását elsőként a jezsuita Hajnal Mátyás készítette el és adta közre nyomtatásban Bécsben, 1629-ben, *Az Jesus Szivet Szerető Sziveknek [...] könyvechke* című művében; lásd: RMKT XVII. század/7, 1974, nr. 75.
- A „Mivel már besötétedett, / Teremtőnk kérünk tégedet” sorok a *Te lucis ante terminum...* kezdetű, középkori eredetű, a napot lezáró zsolozsmában (completoriumban) énekelt himnusz néhány sorát visszhangozza. A himnusz kezdősora a Kájoni János szerkesztette *Cantionale Catholicum* (Csíksomlyó, 1676, 532; 1719, 446) énekeskönyvben: *Mivel már beestveledet, / Kérünk Teremtőnk tégedet...* (Kiadta: DOMOKOS: „...édes Hazámnak...”, 1979, nr. 631.) A mai gyakorlatban: *Immár a nap leáldozott...*, ÉE / DU 355.
- A XVIII. századi *Memorialis* (kiadta: *Hegyet hágék...*, nr. 112.) „iha meg aliván” szóalakja az ómagyar *jonh / junh*, azaz bél kifejezésből származik, ugyanis ez a gyomortájékra vonatkozik, amely a középkori ember gondolkodásában a léleknek volt a helye. Pais Dezső nyelvész az Ómagyar Mária-siralom (1300 körül) „en iunhum olelothyá” kifejezésével rokonítja. Elmondási alkalmuk: reggel (napfelkeltekor), este és pénteki napon; továbbá haldokló mellett.
- A *hét kereszt* említése népi bajelhárító motívum a Sátán eltávoztatásáért.
- A *Boldogasszony ágya* a születést, *Ábrahám kebele* a földi halált jelenti.
- A *Hét szülte világot / Világ szülte Szent Annát...* szakaszt Erdélyi Zsuzsanna kozmikus genezisnek, teremtésnek nevezi. Ez a rész csodálatos költészettel, Jessze törzsének, Jézus szentatyafiságának és virágjelképeknek sorolásával ábrázolja a krisztusi születés, a karácsony misztériumát.
- A „kívül *aranyos*, belül *irgalmas*” templom az egyház jelképe, amely a középkori fényszimbolikát idézi. Az arany szín – további példák: „arany ajtó, arany szék, szent aranyos szent vasárnap, aranykönny, aranyzakáll, arany templom, arany oltár, arany tál” – a középkori fényszimbolika, a Krisztus-jelképrendszer folklorizálódott formája. A sötétségtől rettegő nép fényétségének kifejezője.

- A *mustromfa* a mustármag kifejezés variánsa, amely dogmatikai-spirituális értelmezést kíván: Jézus Krisztus példabeszédében (Máté-evangélium 13,31–32) szereplő mustármagból kinő a mustárfa, amely a templom (kápolna) és tágabb értelemben az egyház jelképe.
- A *Hegyet hágék...* kezdetű imádságban is olvasható Szent Világ Úristen kifejezésben a Világ a Világosságot jelenti, vö. az Ómagyar Mária-siralom részletét: „Világnak Világa, / Virágnak Virága / keserűen kínszatul, / Vas szegekkel veretül.” E fohász a templomról és az Eucharisziáról is szól: „a bűnösök hozzám folyamodjanak, / szent asztalomról táplálkodjanak”. Amellett sámánisztikus elemeket is tartalmaz: „hegyet hágék, lőtöt lépék...”
- A gyakran előforduló arany tányér és a lóriktom (más változatban órium, kárium, árgyium, árgyéloom), amibe Krisztus lehulló vérének teszik, a Szent Grált jelenti: az V. századi apokrif *Nikodémus evangéliuma (Gesta Pilati)* és a kora középkori breton mondakör szerint a Grál az az edény, amiben Krisztus az utolsó vacsorán saját vérének adta apostolainak, és amelybe aztán Arimatheai József a Megváltó vérének felfogta a kereszt alatt. Keresztény jelképként a Grál liturgikus edény, szent ereklye, az Eucharisztia jegye, amely a krisztusi véráldozatot idézi. Vö. a *Lehullott a Jézus vére...* nagybőjti népénekkel.
- A „hét sing olvasó” középkori mértékegység neve, az olvasó a késő középkortól elterjedt rózsafüzér, mint vallásos imádságtárgy neve.
- Gyakori a hajnal-motívum, amely Jézus Krisztus feltámadásának, amellyel a napfelkeltének, a rontást hozó Sötétség–Ördög elűzésének időszaka.
- A látomás-motívum szinte elmaradhatatlan, pl. „kimegyek ajtóm elejibe, / feltekintek magas mennyeikbe”, vagy „nyitva látám mennyország kapuját, azon belül ajtaját.”
- **Záradékok:** az imádságok záradékként hallható mennyei ígéretek („Aki ezt az imádságot elmondja...”, vagy „Krisztus Urunk azt mondja...”) középkori pápai búcsú kiváltságokra vezethetők vissza, amelyeket a nép – hogy még nagyobb legyen a fohász lelki haszna és nyomatéka – Krisztus szájába adott.
- **Szettek:** Jézus Krisztus és Szűz Mária mellett előforduló szettek: Lukács és János evangélista, Borbála, Nursiai Benedek, Antióchiai Margit („Szűz leán szent Margit”), Rozália és Rókus pestisszettek, Remete és Páduai Antal, ritkábban Ágoston és Pió.
- **Költői eszközeik** közé tartozik az alliteráció és az asszonánc.

4. A RÁOLVASÁS

Az archaikus népi imádságok rokon műfaja a ráolvasás. Bővebben lásd:

- PÓCS Éva: *Szem meglátott, szív megvert. Magyar ráolvasások.* Helikon Kiadó, Budapest, 1986. Olvasható: <https://mek.oszk.hu/06100/06124/html/index.htm>
- TAKÁCS György: *Elindula Boldogságos Szűz Mária. Ráolvasók a régi Csíkszékről.* L'Harmattan–PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest–Pécs, 2015.

Közülük az **újholdat** köszöntő ráolvasó varázsszöveget hozzuk példaként, amelynek egészségvarázsló szerepe van, vö. az Aprószentek ünnepi (december 28.) korbácsolás szokásával. Az alábbi példában a pogány eredetű varázsigéket keresztény imádság között halljuk:

Dicsértessék Jézus Krisztus a legméltóságosabb Oltáriszentségbe!
 Jó hónapot. Újhold!
 A Jóisten adjon jó hónapot,
 Jó hónapba jó heteket,
 Jó hetekbe jó napokat,
 Jó napokba jó órákat,
 Jó órába jó percet,
 A jó percbe jó pillanatokat!
 A meghalt híveknek az Isten adjon örök nyugodalmat s boldog feltámadást,
 nekünk boldog kimúlást!

(Mikor meglátták az újholdat, akkor szembe mondták és közben keresztet vetettek.)

Elmondta: Fikó Katalin Szent, szül. 1900; gyűjtés: Récepataka, Gyimes (Csík vm.), Tánczos Vilmos, 1990. aug. 16. Kiadta: TÁNCZOS Vilmos: *Gyöngyökkel gyökerezél. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996, 58, nr. 21.

Ráolvasás elemeit hordozó archaikus népi imádság **Szent László király tiszteletére.** MÁTRAVEREBÉLY-SZENTKÚT palóc Mária-kegyhely eredete: Szent László ugratása idején a sziklában maradt a Lovagkirály lova patkójának a nyoma, ahol több csodás gyógyulást okozó víz fakadt. A forrás mellett épült fel a XII–XIII. században a máig híres Mária-kegyhely. Az alábbi fohász szerint László király szentsége a környezetére is kiárad. Palóc búcsújáróktól gyűjtötték:

**Szent Lászlónak szent lova,
 Szent lovának szent lába,
 Szent lábának szent patkója,
 Szent patkójának szent nyoma,
 Könyörögj érettünk!**

Barta Gergely zeneszerző, egyházenész 2017-ben erre a szövegre komponálta *Kóruszิมfonia Szent László király tiszteletére* című művének IV. tételét, melódiája mintájaként a Mindenszentek litániája római gregorián dallamát alkalmazta.

Összefoglalás: az archaikus népi imádságszövegeket megőrző forrás-asszonyok, ritkábban férfiak élő kódexlapként, a késő középkori (XIV–XVI. századi) anyanyelvű kolostori lelkiség és kultúra elnépiesedett darabjaiként vannak jelen közöttünk. Erdélyi Zsuzsanna

megállapítása: amit szerencsésebb országokban az írásbeliség őrzött meg, azt nálunk – a történelmi hányattatások következtében – a közösségi népi emlékezet tartotta fenn. Számtalanszor mesélték az asszonyok gyűjtés közben: „öreganyám addig nem hagyott lefeküdni, amíg el nem mondtuk ezt a szép imádságot.”

PÉLDÁK ARCHAIKUS NÉPI IMÁDSÁGTÍPUSOKRA

1. KIFEJEZETTEN SZENVEDÉSTÖRTÉNETI SZÖVEGEK

A somogyi Nagyberényben 1968-ban Erdélyi Zsuzsanna által gyűjtött alapszöveg (lásd: *Hegyet hágék...*, nr. 63.) perenyei (Vas m.) változata, amely katekizmussal zárul:

Nárázetbeli Jézus, zsidóknak királya,
 Veszédelémbe lévő forgóknak Istené,
 Megtestesült Szent Ige,
 Ne hagyjál bűnben elveszni.
 Szent Isten,
 Szent erős Isten,
 Szent halhatatlan Úristen,
 Könyörülj rajtunk.
 Hét kereszt alatt lefekszünk,
 Hét kereszt alatt fölkelünk.
 Őrizz angyal éjfélig,
 Boldogságos Szűz Mária veradtig,
 Jézus Krisztus mindétig.
 Hogy gyarló testünk nyugodjék,
 De szívünk el ne aludjék.
 Hogy téged mindenkör lászon,
 Minden gonosz távoztasson.
 Minket az angyal őrizzen,
 Szent keresztjével megjegyzzén,
 Sátán tőlünk elménjen,
 Jézus maga velünk légyen.
 Malasztnak anyja, Mária,
 Irgalmasságnak Szent Anyja,
 Légy lelkünk oltalmazója,
 Végórán befogadója.
 Istennek hív Szent Angyala,
 Engem őrzésed alá
 Az Úr kegyelmességéből,
 Bizattam anyám méhéből.
 Világon látogass,
 Őrizz, vezérelj és támogass.
 Fe(h)ér rózsza Mária,
 Gyönggyel gyökerezék,

Arannyal virágozzál.
 A mi házunk négyszöglet,
 Négy szép angyalok forogjatok,
 Négy szép angyalok őrkdjetek.
 Kérészek forogjatok
 Boldogasszon á(1)gyába,
 Ábrahám kebelébe.
 Hét szülte világot,
 Világ szülte Szent Annát,
 Szent Anna szültő Máriát,
 Mária szültő Szent Fiát,
 Világ megváltóját.
 Kitekintek napkelet felé,
 Ott látok egy szép templomot,
 Kívül aranyos,
 Belül irgalmas.
 Benne vagyon Krisztus Urunk
 Térdig vérbe,
 Könyökig könnybe.
 Méne Jézus Paradicsom felé,
 Három pogán zsidó utánamegy.
 Vasszegekkel szegeznek,
 Vasvesszőkkel vesszőzik.
 Három csöpp vére lecsöppenik,
 Szent angyalok fölszedik,
 Arany tányérba teszik,
 Lóriktomba felviszik,
 Krisztus Urunk elejbe teszik.
 Krisztus Urunk azt mondja,
 Sem tréfa, sem játék,
 Ki ezt az imádságot napjába
 Kétszer elmondja,
 Hét halálos bűne bocsáttatik.
 Hány az Isten?
 Egy.
 Hát személybe?
 Három.
 Mélyek azok?
 Atyaisten, Fiúisten, Szentlélek Úristen.
 Ki teremtett?
 Atyaisten.
 Miből?
 Semmiből.
 Miért?
 Azért hogy neki szolgáljuk, és ezáltal üdvözüljünk.
 Ki váltott meg?
 Fiú Isten.
 Hol?
 Magos keresztfán.
 Mivel?

Szent vérével és halálával.
 Ki szentelt meg?
 Szentlélek Úristen.
 Hol?
 Szent keresztységben.
 Mivel?
 Szent malasztjával és kegyelmével.
 Há mennek a jók?
 Mennyországba.
 Mi van ott?
 Öröm és dicsőség.
 Hát a rosszak?
 Pokolba.
 Mi van ott?
 Tűz, kín és fogcsikorgatás.

Adj, Uram, örök nyugodalmat a megholt híveknek,
 Az örök világosság fényeskedjék nekik,
 Nyugodjanak békességben és az örök életben, ámen.
 Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Az imádság átörökítői: Bejzi Józsefné Hittaller Anna (Perenye, 1928–2015) előénekes és húga, Balázsvölgyi Lászlóné Hittaller Mária (Perenye, 1930–2012). Gyűjtötte: Medgyesy S. Norbert, Perenye, 1995. július 8. és 1996. július 30. Nagyannyuktól, a szintén perenyei Mészáros Jánosné Markó Annától (1866–1945) tanulták.

A jelenséggé vált könyv címadó imádsága:

**Hegyet hágék,
 Lőtőt lépék,
 Kőkáplonicskát láték,
 Bellől arannyas,
 Küel irgalmas,
 Szent Világ Úrjézus Krisztus benne lakik vala.
 Aran(y)hajával leeresztvel,
 Arankönyveivel kicsordulval,
 És aranszekállával kitépvel.
 Eljőve Szent Világ Úristen és megkérdeztén:
 Mié't ülsz itt, Szent Világ Úrjézus Krisztus,
 Aranhajadval leeresztvel,
 Arankönyveidvel kicsordulval,
 És aranszekálladval kitépvel?
 Azé(r) ülök itt, Szent Világ Úristen,
 Várom a harangokat, megkonduljanak,
 A bűnösök ide folyamoggyanak,
 Bűnbánatot tarcsanak,
 Szent asztalomról táplálkoggyanak,
 Hogy örök életet éljenek.
 Aki esztet elmongya eszte lefektibe,
 Reggel felkeltibe,
 Testye beteg,
 Lelke készül,
 Boldog mennyország ajtaja nyitul', áment.**

(Szárász (Tolna m.), 1970 jan. 21. Benke Jánosné Benedek Rozália, 1906. Diószén (Moldva). Gy: Erdélyi Zsuzsanna. Kiadta: ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék*. Magvető, Budapest, 1976, nr. 97.)

Ma péntek,
 Ugye annak a napja,
 Krisztus mene kénjára,
 Kényelmesek esettye,
 Öt mélységes sebeje,
 Kibül kifolyék az ó drágalátos szent vére.
 Meglátá az ő szerelmes Szent Fiát
 Egy magos keresztfán
 Térgyig vérbe,
 Könyökig könyibe,
 Szinye szomorodva,
 Szent Verit veritve.
 Egy szót mondék,
 Testet teremték,
 Lelket odaadám.
 Ki eszt emongya
 Vagy este vaj reggel,
 Megnyitatom harmadnapon mennyországnak kapuját,
 Bétetetem pokloknak ajtaját.
 Hajnal, hajnal, szép piros hajnal,
 Ongolának¹ három ága,
 Magos mennynek magossága,
 Nyics kaput angyal,
 Nyujcs kezét Boldogsága Szép Szűz Mária,
 Hogy mehessünk Urunknak szinye szent látására.
 Hajnal, hajnal, szép piros hajnal,
 Kibe megnyugovék,
 Mártírokra meglév,
 Elleneste szé virág,
 Neked adám lelkemet,
 Tőled várom örökké való üdvösségemet.
 Ámen.

(Dascalné Józsi Mária, szül. Szalánc, Moldva, 1924. november 2; mostohaapjától tanulta. Gyűjtötte: Medgyesy S. Norbert, Diószeg, Moldva, 1993. július 4.)

2. A KERESÉS-MOTÍVUM

A Szűzanya keresi elfogott fiát. A szenthagyomány szerint nagypéntek hajnalán Gábiel arkangyal és Szent János apostol Betániában mondták el Máriának, hogy egyszülöttjét elfogták és kínozzák. Az édesanya fia keresésére indul. Ezt a legmegrendítőbb módon, költői magasságokban a ferences Gyergyószárhegy (Erdély, Csík vm.) mellől származó asszonytól Erdélyi Zsuzsanna által Csíksomlyón, 1978-ban gyűjtött archaikus népi imádság fejezi ki:

¹ Ongola: három ágú fa, amely keresztjelkép; ha gyertyatartó, akkor fényjelkép.

Asszonyunk Szűz Mária elindula hosszú útra,

Utak megszomorodának,
 Fennálló fák térdet, fejet hajtának,
 Égi madarak véres könnyet hullatának.
 Elmene Asszonyunk Szűz Mária kisebb zsidó várossába,
 Kisebb Pilátusnének házába, így köszöne:
 Dicsértessék az Úrjézus Krisztus!
 Úgy fogadá: Mindörökké, ámmen.
 Kérdé Pilátusné: Mit keressz, Asszonyunk, Szűz Mária?
 Én az én áldott Szent Fiamat keresem,
 Negyven éjjel, negyven nap hegyről hegyre,
 Völgyről völgyre keresem,
 Sehhol föl nem találok.
 Menj el, Asszonyom, Szűz Mária nagyobb zsidó várossába,
 Nagyobb Pilátusnének házába,
 Nagyobb Pilátusné igen erőst beteg,
 Nyelvét fölemelvén szót kimondván,
 Ő megmondja, hol a te áldott Szent Fiad.
 Elmene Asszonyunk Szűz Mária
 Nagyobb zsidó várossába,
 Nagyobb Pilátusnének házába.
 Így köszöne: Dicsértessék a Jézus Krisztus!
 Úgy fogadá: Mindörökké ámmen.
 Kérdé Pilátusné: Mit keressz, Asszonyunk, Szűz Mária?
 Én az én áldott Szent Fiamot negyven éjjel, negyven nap
 Hegyről hegyre, völgyről völgyre keresem,
 Sehhol föl nem találok.
 Menj el, Asszonyom, Szűz Mária,
 Lépjél öt mélységes lépést,
 Ejts el három véres könnyet,
 Tekints föl a magas Kálvária-hegyre, a magas keresztfára,
 Meglátod a Te áldott Szent Fiadat felfeszítve.
 Elmene Asszonyunk, Szűz Mária,
 Lépék öt mélységes lépést,
 Elejte három véres könnyet,
 Föltekinte a magas Kálvária-hegyre, a magas keresztfára,
 Meglátta az ő Szent Fiát felfeszítve.
 Hol járál, hol járál, én áldott Szent Fiam?
 Én a fekete földnek színére,
 Kegyetlen zsidók közi,
 Hat nap kergetének,
 Hetedik nap megfogának,
 Egy kőlábhhoz megkötének,
 Vasostorral megostorozának,
 A purgatóliumbéi kínját rajtam mind kitölték.
 Azért azt hagyom, Asszonyom, Szűz Mária,
 Vidd el az én szomorú imádságomat fekete földnek színére,
 Aki ezt elmondaná este lefektibe, reggel felkeltibe,
 Minden étel, ital né(l) kül,

Gondolatlansága nélkül,
 Úgy megüdvözülné,
 Mint én megüdvözültem a magas keresztfán.
 Békesség szálló, alkottó.
 Mennycsászár kapuja megnyitottó,
 Kész a lélek, beteg a test,
 Készen várlak az örök dicsőségben, Ámmen.

(Adatközlő: Ráduly Jánosné Móga Margit, Gyergyószárhegy, Gődüce, 1912. Gyűjtötte: Erdélyi Zsuzsanna, Csíksomlyó, 1978. szeptember 9–10. búcsú. Megjelent: ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. Kalligram, Pozsony, 1999, 909–911, nr. 273.)

3. ARCHAIKUS NÉPI IMÁDSÁGOK NAPFELKELTÉRE

Én kimenék én házamból,
 Feltekinték magas mennyekbe,
 Mennycsászár ajtai nyitva valának,
 Mennycsászárba csengetének,
 És az angyalok felgyűlének,
 Aranyos misét hallgatának.
 Az én házamból kívül aranyas,
 Belől irgalmas,
 Szent Antal,
 Négy szegibe négy angyal,
 Közepébe szent oltár,
 Azon vala virág Jézus.

(Pusztina, Moldva; gyűjtötte és kiadta: TÁNCZOS Vilmos: *Csapdosó angyal*. Csíkszereda, 1999, nr. 47.)

Az alábbi imádság esti fohással kezdődik, majd a 6. sortól a nappalra szóló áldásokat kéri:

ISTENNEK HÍV SZENT ŐRZŐANGYALA,
 Ki münköt az Úr kegyességéből,
 Bízattunk anyánk méhiből,
 Látogass az éjszaka,
 Vezérelj és támogass, ámen.
 Uram, Jézus Krisztus, Márjecsám,
 Felajánlom testemet, lelkemet,
 Életemet, halálomat,
 Ezt a kedves imádságomat
 A mai dicsőséges szent napnak a tiszteletire,
 Boldogságos Szépszűzmária könyörgésire,
 Lelkünknek üdvességire.
 Édes Jóistenkém örözzön meg szerencsétlenségűtől,
 Szomorúságtól,
 Betegségtől,
 Tűztől, víztől,
 Hirtelen haláltól, gonosz ember szándékától,
 Ördögnek csalárdságától, földrengéstől, háborútól, éhségtől,
 Minden testi és lelki bajtól.
 Édes Jóistenkém bocsássa meg a mi bűneinket,
 Hallgassa meg a mű könyörgésünket,
 És a mi kiáltásaink jussanak elejükbe. Ámen.

(Jancsi Istvánné Elek Ilona [1920–2004], előénekes, a moldvai Aknavásár [Târgu / Tîrgu Ocna] környéki csángó falvak búcsúvezetője, szül. Szitás, Moldva; gyűjtötte és kiadta: TÁNCZOS Vilmos: *Csapdosó angyal*. Csíkszereda, 1999, nr. 74.)

Himnusz-származék: az alábbi példa *Az éj után megvirrvadván / Már megvirradván éj után...* kezdetű, kora középkori eredetijében *Jam lucis orto sidere* kezdetű reggeli himnusz népi változata (lásd bővebben fent, az ismertetőben):

Mivel már megvirrvadván,
Kérik Istent leborulván,
Hogy ezen a napon járván ne ejtsen a Sátán.
Ugy foly nyelvünk szorulása,²
Ne hallassák durfolyása,³
Szemeinknek nyargalása
Világ hívságot ne lásson!
Mind a hó tiszták lehessünk,
Józan legyen eledelünk,
Hogy jóra fordulhasson testünk.
Ez világ nyugodják,
Világtól szívünk búcsúzzék,
Egy Isten tőlünk áldassék. Ámen.

(Tankó György, szül. Lészped, Moldva, 1935; gyűjtötte: Medgyesy S. Norbert, Lészped, 1994. július 6.)

Én felkelek jó reggel,
Hajnalban megmosdom,
Büneimtől megkendezem, vétkeimtől.
Kiállok ajtóm eleibe,
Feltekintek magos mennyekbe,
Nyitva látom mennyország kapuját,
Azon belül ajtaját.
Mária felfogad és úgy kéri Szent Fiát,
Hogy bocsássa meg az egész világ bűneit. Ámen.

(Tankó Györgyné Puskás Katalin, szül. Lészped, Moldva, 1940; gyűjtötte: Medgyesy S. Norbert, Lészped, 1994. július 6.)

Az alábbi hajnal-imádság a moldvai csángómagyar Újfaluból az Eucharisztia imáadásához is kapcsolható:

Áldott hajnal,
Szép piros hajnal!
Kibe Márja nyugovék,
Urunk tölle születék,
pokol tölle töreték.
Eleven ostya, Uristen,
bizon Úrnak szent testye,
rozsaliliomszál szép virág,
kegyes Isten született,

² szólása [nyelvromlás]

³ dúl-fúlása

a mártírok reméllik,
nyits kaput, Boldogasszony,
mehecsünk az Úrjézus Krisztusnak
a színye látogatására, ámmént.

(Elmondta: Laji Istvánné Bartók Anica [1905–1996], Újfalu [Moldva], gyűjtötte és kiadta: TÁNCZOS Vilmos: *Csapdosó angyal*. Csíkszereda, 1999, 212, nr. 72. Részlet.)

4. ARCHAIKUS NÉPI IMÁDSÁGOK ESTÉRE

Én lefekszek én ágyamba,
Testem, lelkem koporsóban,
Három angyal fejem fölött,
Egyik vigyáz,
Másik oltalmaz,
Harmadik a bűnös lelkemet válassza.
Kaks szólal,
Máriát kiáltja:
Kelj föl, Mária,
Kelj fel, Mária,
Mer' megfogták a Szent Fiadat,
Felfeszítették a keresztfára,
Hét csöpp vére lecsöppent,
A szent angyalok felszedték,
Aranytányérba tették,
Krisztus Urunk elejbe felvitték,
Krisztus Urunk is azt mondja,
Aki ezt az imát este-reggel elmondja,
Hét fő bűne esedezik érettünk. Ámen.

(Rigó Imréné Szűcs Piroska, Tétszentkút [Győr vm.], 1930. december 1. Gyűjtötte: Medgyesy S. Norbert, Győr, 1995. január)

Imre Kálmánné Balogh Rozália (Perenye, 1921–2006) esti imádságfüzérében a pénteki nap hangúlyos szerepe is előkerül („Ma van péntek...”) és Szűz Mária közbenjárását is kéri:

Én lefekszek én ágyamba,
Mint Krisztus a koporsóba,
Kemén álom el né nyomjon,
Sátán, ördög még né csaljon!
Két karomon két kar angyal,
Két vállamon őrzőangyal.
Forogjatok szent kérészték annak a kebelibe,
Léfekszem Jézus, Mária szent nevibe.
Előbb, hogysem léfekügyem,
Kezeimet összetészem,
Hozzad emelém szívemet,
Istenem, áldlak tégedet,
Hogy velem ennyi jót tettél,
Veszélyektől megmentéttél,

Mivel ellenéd vétettem,
 Bocsáss meg, kérlek énnékem.
 Mer' nyugton csak így alhatom,
 Vigyázz reám, őrangyalom!
 Ó, Mária, édesanyám,
 Kérlek, légyen gondod reám,
 Ó, üdvözítő Jézusom,
 Szent Sebeidbe zárkózom,
 Melyekből véröd folyt értem,
 Lemosva lőn az én vétkem,
 Légy velem, édes Jézusom,
 Hogy így békében nyugodhassam. Ámen.

A mi házunk négyszögletés,
 Négy szép angyal, őrzőangyalok őrizték,
 Kérészték forogjatok,
 Hadd nyugodjon Boldogasszon ágyába,
 Ábrahám kebelébe.
 Föld szültő világot,
 Világ szültő Szent Annát,
 Szent Anna szülte Szűz Máriát,
 Szűz Mária szülte Szent Fiát, a világ Megváltóját.
 Kitekintek e napkelet felé,
 Ott látok egy anyaszentegyházat,
 Kívül aranyos,
 Belül irgalmas.
 Abban vagyon Krisztus Urunk
 Térdig vérben, könyökig könnyben.
 Mellette áll három próféta.
 Kérdi Jézus: kit kerestek?
 Krisztus Urunkat gyöttünk látogatni.

Ma van péntek,
 Krisztus Urunk kínzó napja,
 Krisztus Urunk fölmént a paradicsomba,
 Utána ment három pogán zsidó,
 Vasszegekkel szegezték,
 Vasvesszőkkel vesszőzték,
 Három csöpp vére lécsöppent,
 Az angyalok fölszedték,
 Arantányérba tettik,
 Krisztus Urunk elejbe abba vüttik.
 Krisztus Urunk azt mondta,
 Aki ezt az imádságot minden pénteken elmondja,
 Hét halálos bűnö megbocsáttatik. Ámen.

Mária, Szűzanyám, Te légy én pátrónám, szívemet, lelkemet, nekéd adom. Ne hagyj el, vigyázz rám, hogy utolsó órám szerencsésen jöjjön, édesanyám, Mária, hogy a Sátán azon órán nekem ne árthasson, közel se állhasson én szegény lelkemhez, ne bánthasson.

Ó, Mária, édesanyám, az egekből, magas mennyből tekints le rám, most és midőn eljön az én végső órá! Amen.”

Imre Kálmánné Balogh Rozália a perenyei születésű édesanyjától, Foki Annától (†1953) és édesapjától, Balogh Kálmántól (†1928) tanulta ezt a fohászt. A szülei a nagyszülőktől örökítették tovább, Balogh Istvántól és az 1928-ban elhunyt Gergác Borbálától. Rozi néni így mesélt az imádságok életéről: „Mindig este, közösen imádkoztuk, télen a sparhelt mellett körbeültünk, és ott imádkoztunk. Halottakér’, bűneink bánatáér’. Sokat imádkoztunk, a’ vót akkor a szórakozás! Visszaménőleg az öregektű tanútuk, ez ilyen családi hagyomány volt, ezek a régi imák. Vót, mikor mindēn este elmondtuk, nyáron nem annyira, ha a mezőn sok volt az elfoglaltság, inkább télen mondtuk. Ez ilyen öröklődő volt nálunk, ezek az imádságok. Most is elmondom mindēn este, most már csak fekvē.” (Gyűjtötte: Medgyesy S. Norbert, Perenye, 2000. augusztus 18.)

Az alábbi imádságban a párbeszéd a középkori szent színjátszás maradványának tekinthető:

Én lefekszek én ágyamba,
 Mint Úrjézus koporsóba,
 Nehéz álom el ne nyomjon,
 Csalárd ördög meg ne csa(l)jon,
 Számba szent kenet,
 Fejem fölött szent kereszt,
 Őrizz, angyal, éjfélig,
 Szűz Mária, virrattig,
 Krisztus Urunk, örök életig.
 Hun lakik a Jézus?
 Tengernek közepin,
 Aranyfának ágán,
 Lehajtá szent fejét,
 Megszegé szent szegét,
 Arra megy Szent Lukács,
 Mit sírsz, mit rísz?
 Hogyne sírnék!
 Mikor a tizenkét apostolokat és a tizenkét mártilyokat elvesztettem.
 Ereggy a fekete föld színibe,
 Hirdesd az én imáccságomat.
 Ágfa virágzik,
 Búza bimbózik,
 Szülő Szűz Mária
 Szent Fiát szüli,
 Ha én gyovont ember lehetnék,
 Mária kapuján bemennék,
 Piros vérét hullajték,
 Az angyalok fölszették,
 Krisztus Urunk elejibe fölvitték,
 Aki ezt az imáccságot este-reggel elmonja,
 Velem lesz a Paradicsomba. Amen.

(Jászsószentgyörgy, Szolnok m., 1974. február 17. Laczkó Istvánné Balog Margit, 1892. Gyűjtötte és kiadta: ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtűt lépék. Archaikus népi imádságok.* Gondolat, Budapest, 1976, nr. 82.)

5. ARCHAIKUS NÉPI IMÁDSÁGOK ELSŐSORBAN ADVENT ÉS KARÁCSONY IDŐSZAKÁRA

Vasi, somogyi, gyimesi és moldvai csángó archaikus népi imádságokból összeállítva, Erdélyi Zsuzsanna és Takács György gyűjtéséből.

Az alábbi szöveg kántáló formájában is ismert, lásd fent:

Paradicsom kökertjében

Arany szőnyeg leterítve,
 Én nem láttam szebb keresztfát,
 Mint Úr Jézus keresztfáját,
 Mert a vér megvirágozza,
 S a Szentlélek illatozza.
 Feltekinték magos mennybe
 S nyitva látom mennyország ajtóját,
 Azon belül egy bölcsőcske,
 Abban van a világ Úr Jézusa,
 Ott ringézi asszonyunk Szűz Mária.
 Jobb kezibe' arany alma,
 Bal kezibe' arany vessző.
 Fel-felhajtja, megzúdítja,
 Leültibe' kikapkodja.
 Szántassuk fel sintonom elejit,
 S vettessük be bűnös Ádám maggal.
 S borotváltassuk szép angyali szókkal,
 S borotváltassuk szép angyali szókkal.
 Az angyalok csengetének,
 S a templomba bemenének,
 Egy szép misét elmondának,
 S avval szépen indulának,
 Szép új esztendőre legyünk víg kedvünkre.
 Felkelék, felkelék
 Szép piros hajnalba,
 Nyitva látom nyitva
 Mennyország ajtóját.
 Azon belül vala egy ringó bölcső.
 Abba fekszik vala világ Úr Jézus.
 Mér sír maga, mér sír,
 Asszonyunk Szűz Mária?
 Hogy ne sírnék, rínék,
 Mikor két édesem el akar veszni.
 Áldja meg az Isten a házi gazdáját, Házi gazdasszonyát, családjával együtt.
 Hogy várhassa vígan
 Született szent Fiát!
 Világosítsd Uram, a mi szép házunkat,
 Hogy láthassuk mi is a mi Krisztusunkat.
 Magujat az Isten legjobban szerette,
 Sok nemzetek közül magának jegyezte. Ámen.

(Moldvai magyarok imádsága Domokos Pál Péter gyűjtéséből. Közzétette: ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtől lépék. Archaikus népi imádságok*. Gondolat, Budapest, 1976, 692–693, nr. 230.)

Piros színű szép hajnal,
 Kiben Mária nyugodjék,
 Úr Tőle születék,
 Világ terjedjék,
 Pokol tőle töreték,
 Neked adám lelkemet,
 Tőled várom örökké való üdvösségemet,
 Örök boldogságot.
 Hajnal, hajnal, szép piros hajnal,
 Ongolának három ága,
 Magos mennynek magossága,
 Nyiccs kaput, angyal,
 Nyújts kezet Bódogos Szép Szűz Mária,
 Hogy mehessünk Urunk színe szent látására!
 Az örök Paradicson kertjébe.

Én Uram, Teremtőm,
 Aki engem teremtett,
 Szent lelkivel szeretett,
 Szent vérivel megváltott,
 Eresszen fel a Jóisten,
 Mehessek fel mennyekbe,
 Kerek égnek aljába,
 Fellobogó csillag alá,
 Minden angyali dicséret hallgatni való.

(Kostelek, Gyimes [Csík vm.]. TAKÁCS György: *Aranykertbe' aranyfa. Gyimesi, hárompataki, úz-völgyi csángó imák és ráolvasások*. Szent István Társulat, Budapest, 2001, 260.)

Fe(h)ér rózsza Mária,
 Gyönggyel gyökerezzék,
 Arannyal virágozzál.
 A mi házunk négyszöglet,
 Négy szép angyalok forogjatok,
 Négy szép angyalok örködjeték.
 Kérésztek forogjatok
 Boldogasszon á(l)gyába,
 Ábrahám kebelébe.
Ég szülte földet,
Föld szülte fát,
Fa szülte ágát,
Ága szülte bimbáját,
Bimbaja szülte Szent Annát,
Szent Anna szülte Máriát,
Mária szülte Krisztus Urunkat,
Világ Megváltóját.
 Kitekintek napkelet felé,
 Ott látok egy szép templomot,

Kívül aranyos,
Belül irgalmas.

(Perenye (Vas vm.): Bejczy Józsefné Hittaller Anna (1928–2015) előénekes; Pataki Lászlóné Szakács Erzsébet, Perenye, 1920. május 31. Gyűjtés: Medgyesy S. Norbert, Perenye, 2000. augusztus 18.)

Üdvözlégy, kinyílt Szűz Virág,

Szép szüzességben Anyaság,
Kegyess Királyné Asszonyság,
Csillaggal fénylő boldogság.
Szép kerek forogjatok,
Szép csillagok, csillámjatók,
Világ állapotok,
Ezer éjjel bételék,
Szűz Mária születék,
Szent székébe ülteték.
Egész világ felvirrad,
Piros hajnal meghasad,
Gyöngyvirág rajztatja,
Fehér rózsák, Mária,
Gyönggyel gyökerezik,
Arannyal virágzik.

(Erdélyi Zsuzsanna vasi és somogyi gyűjtéséből.)

Az aranyos mise az advent hétköznapi hajnali Rorate-mise népi elnevezése:

Az angyalok csendítének,
Aranyos misére készülődnek.
Azon kérem az Úr Jézust,
Adjon nékem három angyalt,
Egy őrizzen,
Más serkentsen,
A harmadik mondja a fejemnél a Tízparancsolatot.
Az én házam Szent Antal háza,
Négy szegibe' négy angyal,
Közepibe szent oltár,
Szent oltár előtt arany kereszt,
Nyiss ajtót, angyal,
Nyújts kezdet Mária,
Hogy mehessünk az Úr színe elébe,
Az örök Paradicsom kertjébe,
Most és mindörökké, ámen.

(Gyimesközéplak, Hidegség, Gyimesbükk, Buha-mezeje. TAKÁCS György: *Aranykertbe' aranyfa. Gyimesi, hárompataki, úz-völgyi csángó imák és ráolvasások*. Szent István Társulat, Budapest, 2001, 272.)

6. ÉNEKELT ARCHAIKUS NÉPI IMÁDSÁGOK

a.) *Nyisd meg, Uram, nyisd meg...*

Szűz Mária születéséről szóló énekelt archaikus népi imádság.

- Áj (Abaúj m.), 1900. Vargyas Lajos gyűjtése. (Néprajzi Múzeum, Ethnológai Adattár MSZ 6951. sz. jelzet.) Dancsó Jenőné, a cigányvajda középkorú felesége. Kiadta: ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok.* Gondolat, Budapest, 1976, nr. 235.

Parlando

Nyisd meg U-ram, nyisd meg azt a szent ka-pu-dat,
Ka - pud e - lőtt lác - cik egy a - ra - nyos kar - szék.

Nyisd meg Uram, nyisd meg azt a szent kapudat,
Kapud előtt láccik egy aranyos karszék.

Abba növélkedig asszonyunk Mária,
Asszonyunk Mária, Isténnék szent annyja.

Angyalok répdésnek, szépen örvendéznek,
Angyalok répdésnek, szépen örvendéznek.

Attacca az ének után azonos vagy másik szereplő kiálthatja vasi és somogyi szövegekből, szintén Erdélyi Zsuzsanna gyűjtéséből:

Üdvözlég, kinyílt Szűz Virág,
Szép szüzességben Anyaság,
Kegyess Királyné Asszonyság,
Csillaggal fénylő boldogság,
Szép kerek forogjatok,
Szép csillagok, csillámjatok,
Világ állapotok,
Ezer éjjel bételék,
Szűz Mária születék,
Szent székébe ülteték.
Egész világ felvirrad,
Piros hajnal meghasad,
Gyöngvirág rajztatja,
Fehér rózsza, Mária,
Gyönggyel gyökerezik,
Arannyal virágzik.

b.) *Felkelék én / Én felkelék / Felköttem én szép piros hajnalba...:*

Az archaikus népi imádságokkal rokon égi látomás, karácsonyi köszöntő. Benne az Ádám magvai a bűnös emberiséget jelentik, lásd: Ádám–Éva napja december 24-e, és az embert jött el megváltani Krisztus „másnap”, december 25-én.

E moldvai, december 24-i kántáló dallama középkori, a gregorián 1. zsoltártónus népi származéka (kiadta: BODZA Klára–VAKLER Anna: *Magyar Népi Énekiskola*, IV, nr. 113.).

Demeter Antalné János Anna (Gerlén, Moldva) egyedülállóan szép hangján hallható: <https://zti.hungaricana.hu/hu/91372/?list=evJxdWVyeSI6ICJHZXJsXHUwMGU5biJ9> (gyűjtötte: Kallós Zoltán, Lészped, Moldva, 1973)

Parlando

Fel - ke - lék én, jó reg - gel haj - nal - ba',

Meg - mos - dot - tam min - den bú - ne - im - től.

2. Megkendőztem arany kendezőmvel,
Kimenék én ajtóm elejibe.
3. Feltekinték magas mennyországba,
Nyitva látom mennyország kapuját.
4. S azon belül mennyország ajtaját,
S azon fejjel [felül] egy rengő bölcsőcskét.
5. Mellette van anyánk, Szűz Mária,
A lábával rengetgette vala.
6. A lábával rengetgette vala,
S a szájával mondogatta vala:
7. Aludjál, aludjál, Istennek Báránya,
Mert te jöttél világ váltságára!

c.) *Csengitének mennyországbo...*:

Nagyheti énekelt archaikus népi imádság Moldvából, Szabófalváról, a legarchaikusabb északi csángó nyelvjárásból.

Motívumai Jézus Krisztus szenvedéstörténetéhez kötődnek. Epikus és Szűz Máriával való párbeszéde miatt dramatikus szerkezetű, amely a misztériumjátékokra emlékeztet. „Krisztusz háze arangyos”: a műfajnak megfelelően a középkori fényszimbolika költői megfogalmazásának egyik legszebb példája. Késő középkori nyelvállapotot őriz, élő énekelt magyar nyelvemléknek tekinthető.

Szómagyarázatok: arandzs virvel felvirágozvo = arany vérrel felvirágozva; megdzsümülseze = meggyümölcsözve; eltálale = előtalálja; iduk = zsidók; sáfalkadni = csúfolkodni; brád = brádfa, fenyőfa (román jövevényszó); tedzsik = tegyék; kiron = hosszú vasszeg; töpdössönök = köpdössenek; elmondzsa = elmondja; ösztö lefekisszinél = este lefekvésénél; szüzze válik, mint e Szent Szűz = Szüzzé válik, mint e Szent Szűz.

Dallama gregorián eredetű, középkori, a requiem (gyászmise) *Dies irae, dies illa...* kezdetű szekvencia-dallamának (lásd: *ÉE* 689; *DU* 334b) népi továbbélése.

Szabófalva (Moldva), 1991, Pozsony Ferenc gyűjtése. Énekelte: Szeszku (Püsle) Ferencné Pers Mária, 1927. Kiadta: TÁNCZOS Vilmos: *Gyöngyökkel gyökereztél. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996, 250–255, nr. 190; HARANGOZÓ Imre: „*Krisztusz háze arangyos...*” *Archaikus imák, ráolvasások, kántálók a gyimesi és moldvai magyarok hagyományából*. Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós, 1998, 221–222, nr. 180; ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék*. Kalligram, Pozsony, 1999, nr. 312

Hangzó a moldvai csángó Szabófalváról:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/7278/?t=00%3A09%3A10#record-56692>

Parlando (♩ = 78) ♩ = 126

Sen-gi-té-nek meny-or-szág-bo, sen-gi-té-nek meny-or-szág-bo,

♩ = 120 ♩ = 126

ki-dzsü-lé - nek ez an-dzsa-lok, ki-hall-ga-ták e szet-mi - szét,

♩ = 138 *rit.* ♩ = 84

Ki - me - né - nek e Kál - vá - ri - hed - re.

♩ = 105

Ul-jan szip dzsü-mülc e fa le - ve - le-dzik, a-randzs vir-vel

fel-vi-rá-goz-vo, Krisz-tus u - runk-val meg-dzsü-mül-sez-ve.

El-me-né-nek e Krisz-tusz há-zá-haz, Krisz-tusz há - za a-ran-gyasz!

Krisz - tusz bé-me-nen e Gi-ci-mán ker - tyi-be, le - ü - le

z a-ran szé - ki-be, szent ke-ze - i - vel fel-fog-vo,

szent ha-já le-e-resz-ve ul-jan szu-mu-rut-dot-tand ész meg-szír-va!

El - tá-lá-le Szent Szip Szűz-má-ri-ja. Métt ülsz u-ljan szu-mu-ro-

dot-tan szent fi-jam? Hod - ne ül - jek e Szent - a - nyám?

2

Súf ji - duk nagy - pin - te - ken nagy í - rászt kül - di - nek,

in - ge - met na - dzsond a - kar - nak sú fal - kad - ni!

Brát - fát ke - reszt - be te - dzsik vasz ki - ro - nok - vol fel - sze - gez - ze - nek,

tü - zesz osz - to - rok - vol in - ge - met osz - to - roz - zo - nok,

tü - zesz kes - tyük - vel ez én tes - te - met szab - dal - ják,

rút nyá - lak - val töp - döz - szö - nök! Menj el Szent e A - nyám,

z Á - dám - nak a fi - o - i - haz, vidd le ezt e kjét há - rom szút,

ki el - mon - dzsa rég - vel e fel - ke - lész - szi - nél, ösz - tö

le - fe - kisz - szi - nél, szüz - zi vá - lik mind e Szent Szűz!

d.) *Én Uram, Teremtőm...*

Énekelt archaikus népi imádság estére, lefekvés idejére. Az ember a Teremtőjéhez fordul és – bajelhárító motívumként – az angyalok segítségét, jelenlétét kéri. A passiómotívumnál az iménti, *Sengitének / Csengitének mennyországba...* imádság dramatikus motívumai ismétlődnek. Az imádság a szokásos záróformulával ér véget.

Dallama középkori, gregorián eredetű, recitatív tubasávban mozog.

A legarchaikusabb nyelvállapotot őrző északi csángó Szabófalva községben (Moldva) Minucz Györgyné Ferenc Máriától gyűjtötte Kallós Zoltán, Kiss Attila, Andrásfalvy Bertalan és Andrásfalvy Pál 1965 januárjában; lejegyezte Domokos Mária. Kiadta: HARANGOZÓ Imre: „*Ott hul éltek vala a magyarok...*” *Válogatás az észak-moldvai magyarság népi emlékezetének kincsestárából.* Szerk. HARANGOZÓ Imre. A szerkesztő munkatársa PIRO Krisztina. Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós, 2001, 208–209, nr. 20.

Hangzó: <https://zti.hungaricana.hu/hu/45921/>

1. Én U-ram, Te-rem-tóm, Mi-kor ing - lem te-rem-tóm,
 Szent lel-ked - vel sze-ret-tél, Szent vé-red - vel meg-váj-tál,

2. Fo-gadj hoz-zám Úr-isz-te-nem, Fo-gadj hoz-zám Úr-isz-te-nem
 Fek-szem ez á-gyam-ba Ko - por-szó - ba bün-tet-ten.

3. Adj há-rom an-gyalt e fé-em-hez, Adj há-rom an-gyalt e fé-em-hez,
 Éegy ó - röz - zön, egy a - lisz - szon,
 Egy el-ve-gye lel - ke-met Krisz-tus u-runk-nak a mar-ká-ban.

4. Meg-zsen-gi-ték a ha-ran-got, Ki-gyü-lé-nek e zan-gya-lok.
 Ki-há-gok e Ka-la-vá-ri he-gyet, Lá-tok a gyü-möl-se-ket.

5. Ki - vi - rá - goz - va, ki - le - ve - lez - ve, Szent - mi - sze
 fel - vi - rá - goz - va Fú - ta - tott a - rany - ból.

6. Bé-lé-je Szűz Má-ri - e Szé - ki-be szil - já-ban
 Kö - nyö - kig ki-lo-tá-ba Tyér - gyig vér - ben.

2

7. Mért ri - ulsz szent A-nyánk? Ho-'nne ri - unk szent Fi-am

Suf i - duk le-ve-let küld-tek ke Szent pén-tek-re fel-fon-nak.

8. Rut nyá-lok-va-l töp-dösz-nök, Vasz-kes-tyük-vel szab-dasz-nak,

Ha jant huz-nak, Na - gyon su-fol-kod-nak.

9. Szent Fiam el-menj e fe-ke-te föl-dön ez Á-dám-nak a bü-nösz fi-a-i-hoz,

Hir - deszd ki ezt a két-há - rom i - gém szó - mat.

10. Ki el tud - ja mon - da - ni El - szü - zül - jen

mind e Szűz sze Kiel nem tud - ja mon - da - ni

Menny - or - szág-nak a ka-pu-ján nem u-ra bé - men - jen.

e.) Esőért könyörgő ének: *Ereszd még a felhőket, Úr Krisztus*

Dallama a pszalmódizáló stílusréteghez tartozó igen ősi melódia.

Hangzó: Lőrinc Györgyné Hodorog Luca (1920–1990), a kiváló klézsei (Moldva) előénekes változatában, esőért könyörgés mellett könyörgő litánia: <https://zti.hungaricana.hu/hu/165588/>

Poco rubato, cca (♩ = 130)

E - reszd meg a fel - h ő - ket, Úr Krisz - tus!

Adj szük - sé - ges e - s ő - ket!

Adj szük - sé - ges e - s ő - ket!

1. Ereszd még a felhőket, Úr Krisztus!
Adj szükségös esőket!
Adj szükségös esőket!
2. Hallgasd meg mi könyörgésünköt, Úr Krisztus!
Ne hagyj elveszni minket,
Ne hagyj elveszni minket!
3. Ereszd még a felhőket, Úr Krisztus!
Hallgasd még könyörgésünköt,
Segíts még mi bennünköt!
4. Ereszd még a felhőket, Úr Krisztus!
Adj szükségös esőket, Úr Krisztus! *(Az első dallamsorra.)*

Lészped (Moldva), 1990. június 16. Harangozó Imre gyűjtése. Simon Jánosné Bodnár Kati, 1940. és Sánta (Estyóp) Józsiné Simon Anna, 1928. Dallamlejegyzés: Domokos Mária.
Megjelent HARANGOZÓ Imre: „*Krisztusz háze aranyosz...*”, Újkígyós, 1998, nr. 195; ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék*. Kalligram, Pozsony, 1999, nr. 317.

A NÉPÉNEK

I. NYOMTATOTT ÉS HANGZÓ FORRÁSKIADÁSOK, ELEMZÉSEK

A katolikus népénektörténet nyomtatott forrásait, azok jellegzetességeit és szerkezetét a *Cantus Catholici* első kiadásától (1651) a *Szent vagy, Uram* (1931) kinyomtatásáig elemzi és táblázatokkal szemlélteti:

- KOVÁCS Andrea: *A katolikus énekeskönyvek szerkezete, éneksorrendje*. In: „*A keresztyéni gyülekezetekben való isteni dicséretet*” – *Népénektáraink tegnap és ma. Az „Éneklő Egyház” megjelenésének 20. évfordulóján tartott tudományos ülésszak és emlékülés előadásai, Budapest, 2005. december 8–10.* Szerk. KOVÁCS Andrea. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, Budapest, 2011, 217–240.

Kritikai szövegkiadások:

1. DOMOKOS Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” *Kájoni János: Cationale Catholicum. Petrás Incze János: Tudósítások*. Szent István Társulat, Budapest, 1979. Letölthető: http://ppek.hu/szit-pdf/Domokos_Pal_Peter_Edes_hazamnak_akartam_szolgálni_facsimile.pdf
2. *Régi Magyar Költők Tára (RMKT) XVII. század / 7. Katolikus egyházi énekek (1608–1651)*. Szerk. HOLL Béla. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.
3. *Régi Magyar Költők Tára XVII. század 15/A/B. Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek)*. S. a. r. STOLL Béla, a jegyzeteket írta: HOLL Béla. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. Letölthető: <http://mek.oszk.hu/05800/05873/html/>
4. *Régi Magyar Költők Tára XVII. század, 17. Evangélikus és református gyülekezeti énekek (1601–1700)*. Szerk. és jegyz. H. HUBERT Gabriella, s. a. r. VADAI István (szövegek), ECSEDI Zsuzsanna (dallamok). Balassi Kiadó, Budapest, 2016. Letölthető: https://medit.lutheran.hu/files/rmkt_17_szazad_17_kotet.pdf
5. *Mária Anya – Mária Anyánk: Szűz Mária élete és alakja a magyar népi Mária-költészetben Erdélyi Zsuzsanna gyűjtése szerint*. Szerk. MEDGYESY S. Norbert. Szent István Társulat, Budapest, 2019.

Zenei forráskiadások a történeti és az élő népzenei forrásokból:

1. LAJTHA László: *Sopron megyei virrasztó énekek*. Editio Musica, Budapest, 1956.
2. SZABOLCSI Bence: *Írott hagyomány – Élő hagyomány. Adatok az írás és élő szó viszonyához a magyar zene történetéből*. In: *A magyar zene évszázadai. Tanulmányok a középkortól a XVII. századig*. S. a. r.: BÓNIS Ferenc. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1959. 9–18.
3. ERDÉLYI Zsuzsanna–TÓTH Margit: *Középkori irodalmi és zenei elemek jelentkezése liturgikus néphagyományunkban*. Muzsika, 1972. március, 9–14. (XV. évf. 3. szám) Letölthető: https://adt.arcanum.com/hu/view/Muzsika_1972/?pg=114&layout=s
4. ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. Budapest, 1976, Pozsony, 1999, 2013. Letölthető pdf-ben: <http://mek.nif.hu/05200/05255/>
5. DOMOKOS Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” *Kájoni János: Cationale Catholicum. Petrás Incze János: Tudósítások*. Szent István Társulat, Budapest, 1979. Letölthető: http://ppek.hu/szit-pdf/Domokos_Pal_Peter_Edes_hazamnak_akartam_szolgálni_facsimile.pdf
6. SZENDREI Janka–DOBSZAY László–RAJECZKY Benjamin: *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
7. DOMOKOS Mária–PAKSA Katalin: *„Vígággal zeng Parnassusnak magas teteje” 18. századi kottás források és a magyar zenei néphagyomány*. Akadémiai Kiadó–MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest, 2016.
8. *A Magyar Népdaltípusok Katalógusa – stílusok szerint rendszerezve – I. A Bevezetés, a 2. és 4. fejezet DOBSZAY László, az 1. és a 3. fejezet SZENDREI Janka munkája*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1988.
9. *Magyarország zenetörténete I. Középkor*. Szerk. RAJECZKY Benjamin. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 457–487. https://mersz.hu/dokumentum/m200mz1_1
10. *Magyarország zenetörténete II. 1541–1686*. Szerk. BÁRDOS Kornél. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 155–213.

11. KÖVÁRI Réka: *A Deák–Szentek-kézirat*. MTA BTK Zenetudományi Intézet – Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2013.

Népelek – tankönyvek:

1. DOBSZAY László: *A magyar népelek*. Veszprémi Egyetem, Veszprém, 1995; Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszék – Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest, 2006.
2. PAKSA Katalin: *Magyar népzene-történet*. Balassi Kiadó, Budapest, 1999, 2012⁴, 139–155. (Hangzó melléklet: 2 CD)

Bibliográfiák:

1. *1800 előtti magyarországi katolikus népelek és énekeskönyvek szakirodalmi bibliográfiája*. Kézirat gyanánt összeállította: BOGÁR Judit. MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest, 2014. https://btk.ppke.hu/uploads/articles/570339/file/nepenek_bibliografia_BJ%281%29.pdf
2. *Kiegészítések az 1800 előtti magyarországi katolikus népelek és énekeskönyvek szakirodalmi bibliográfiájához*. Összeállította: BOGÁR Judit. MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest, 2015–2016.
Letölthető:
<https://btk.ppke.hu/uploads/articles/570339/file/Kieg%C3%A9sz%C3%ADt%C3%A9sek%20a%20n%C3%A9p%C3%A9nek%20bibliogr%C3%A1fi%C3%A1hoz2016.pdf>
3. *1800 előtti magyarországi katolikus népelek és énekeskönyvek bibliográfiája*. Összeállította: SZÁDOCZKI Vera. MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest, 2016.
Letölthető:
<http://real.mtak.hu/39398/1/%C3%89nekesk%C3%B6nyvek%20bibliogr%C3%A1fi%C3%A1ja.pdf>

Népelek-szövegelemzések:

1. FARMATI Anna: *Más régi ének. A XVII. századi katolikus népelekköltészet szövegtípusai és motívumrendszere*. Verbum, Kolozsvár, 2009.
2. *Régi vallásos énekek és énekeskönyvek*. Szerk. SZELESTEI N. László. PPKE BTK–Szent István Társulat, Budapest–Piliscsaba, 2011. (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti konferenciák, 2.) <https://www.szaktars.hu/szentistvantarsulat/view/regi-vallasos-enekek-es-enekeskonyvek-2011/>
3. *Régi magyar népelek és imádságok*. Szerk. BOGÁR Judit. MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest, 2015. (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok 11.)
Világhálón: http://btk.ppke.hu/uploads/articles/839164/file/Regi_magyar_nepenek_es_imadsagok.pdf
4. *Népelek és gyülekezeti énekek a 17. századi Magyarországon*. Szerk. SZÁDOCZKI Vera. MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest, 2017. (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok 16.)
Világhálón: http://real.mtak.hu/64792/1/Nepenek_gy%C3%BClekezeti%20%C3%A9nekek.pdf
5. RÉGER Ádám: *A Tintinnabulum tripudiantium szerzője és forrása*. Irodalomtörténeti Közlemények CXVIII(2014), 1. szám, 77–98.
6. RÉGER Ádám: *Kájoni János Hymnariumának szekezetéhez*. In: *Népelek és gyülekezeti énekek a 17. századi Magyarországon*. Szerk. SZÁDOCZKI Vera. MTA–PPKE BTK Barokk Irodalom és Lelkiségtörténeti Műhely, Budapest, 2017, 131–140. (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok 16.) http://real.mtak.hu/64792/1/Nepenek_gy%C3%BClekezeti%20%C3%A9nekek.pdf

HANGZÓ kiadványok – A népeleklés művészete megcsodálható és hitelesen tanulandó:

- DOBSZAY László–NÉMETH István: *A magyar népelek népzenei felvételeken*. Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest, 1997. 8 db hangkazetta, dallamtörténeti rendben; Dobszay László: *A magyar népelek alaptankönyv* (Veszprém, 1995; Budapest, 2006.) melléklete. Hallható és letölthető: <https://egyhazzene.hu/letoltesek/a-magyar-nepzene-felveteleken/>
Szövegeit kiadta: KOCIS Csaba: *Népelek-szöveggyűjtemény*. Premontrei Szent Norbert Gimnázium, Egyházzenei Szakközépiskola és Diákotthon, Gödöllő, 2012.
- Karácsony, húsvét, pünkösd a zenei néphagyományban. Bálint Sándor születésének 100. évfordulójára*. Eredeti népzenei felvételek a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete és a Néprajzi Múzeum archívumából. Szerk. PAKSA Katalin. Budapest, 2004. ISBN 963058168 (Bálint Sándor: Karácsony, húsvét, pünkösd című, több kiadást megért alpművének hangzó anyaga!)
- ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. SLPX 14118. https://www.youtube.com/playlist?list=OLAK5uy_mAm4u0V9DmE271od2UV5QpW_hRQoBDudE

- SZALAY Olga–NÉMETH István: *Mikor Máriához. A Tükröződések. Ünnepi tanulmánykötet Domokos Mária népzene kutató–zenetörténész tiszteletére* című kötet 30 órás hangzó melléklete. L’Harmattan–Könyvpont Kiadó, Budapest, 2012. (Elsősorban Gáspár Simon Antal bukovinai székely előénekes énekei és dalai.)
- TARI Lujza: *Bukovinai székely betlehemesek*. Európai Folklór Intézet – Arcanum, Budapest, 2006. (PC CD-ROM)
- Gregorian Chants and Ballads among the Csángós. Gregorián énekek és balladák a csángóknál*. Szerk. DOBSZAY László. Hungaroton, Budapest, 1997. (HCD 18230)
- Magyar Népzenei Antológia VII. Moldva és Bukovina népzeneje*. Szerk. DOMOKOS Mária–NÉMETH István. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 2004. (Külön fejezet a 4. CD: Istenes énekek). E lemezek anyaga bekerült a RICHTER Pál által szerkesztett *Magyar Népzenei Antológia* (Budapest, 2012.) anyagába. Összkiadás: <https://www.discogs.com/Various-Magyar-N%C3%A9pzenei-Antol%C3%B3gia-Digit%C3%A1lis-%C3%96sszkiad%C3%A1s-Complete-Digital-Edition/release/15314900>
- HARANGOZÓ Imre–KÖVÁRI Réka: *Etelközi fohászok. Válogatás a moldvai magyarság vallásos népköltészetének kincstárából*. Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós, 2005.
- Pátria. Magyar népzenei gramofonfelvételek*. Szerk. SEBŐ Ferenc. Fonó Records Ltd., Budapest, 2001. (CD-ROM összkiadás) – jelentős szakrális énekanyaggal!
- Uram, irgalmazz nekünk! Moldvai magyar szentes énekek és imádságok. Archiv felvételek Kallós Zoltán gyűjtéséből*. Szerk. PÁVAI István. Polimer, Budapest, 1992. [CD-kiadás: Fonó Budai Zeneház, Budapest, 2005.]
- Ecclesia Agathae – Éneklő Perenye*. In: *Ecclesia Agathae. A 250 esztendő perenyei templom tanulmánykötete és népének-hanglemezei*. Szerk. MEDGYESY S. Norbert–NÉMETH István. Magyar Napló, Budapest, 2011, 2012. (10 órás vasi, jellegzetesen nyugat-dunántúli népénekkincs!)
- MTA Zenetudományi Intézet honlapja: www.zti.hu, internetes adatbázisa: <http://db.zti.hu/> és <https://zti.hungaricana.hu/hu/>

II. A TEMPLOMI ÉNEK SZEREPE, ÉRTÉKRENDJE, TÍPUSAI

Bővebben:

- *Musica Sacra I. Jegyzet a szemináriumok énekóráihoz*. Összeállította: JÁKI Sándor Teodóz. H. n., é. n. [Budapest, 1974.] 14–15.
1. **LITURGIKUS ZENÉNEK** nevezhetjük az olyan műveket, melyek már nem a szerző egyéni ihletéséből és tapasztalásából, hanem az Egyház liturgiai mondanivalójából indulnak ki, s melyeknek igazi éneklő alanya ennél fogva nem a zeneszerző, vagy az előadó, hanem az Egyház (ezért az énekeskönyv címe: Éneklő Egyház), sőt, maga a liturgiát általunk végző Krisztus. Nem tükröképe, hanem formálója a hívők lelkiületének. Tehát ez maga az énekelt mise- és zsolozsmáskönyv. Elsősorban tisztán vokális (énekes) zene, legtökéletesebb formája a gregorián. Olyan zene, amely egyszerre méltó és alkalmas arra, hogy a liturgia mondanivalójának, a biblikus és az ókeresztény himnikus szövegeknek a tartalmait, dogmatikai, szentségi súlyát hordozza és megszólaltassa. Minden kor embere számára beleérezhető értékvalóságként rendelkezésre áll. Anyanyelvű kiadásai:
    - *Éneklő Egyház* 401–691, 701–842. ének, továbbá: himnuszok, szekvenciák, processziós (körmeneti) énekek, passiók, lamentációk (Jeremiás siralmi), az Exsultet, a Mindenszentek litániája, népvecsernyék

= népvesperások, halottvirrasztóban énekelt zsoltárok vagy zsoltárátiratok;
a Miserere = Könyörülj rajtam, Isten (50. zsoltár) népi változatai;

- a *Graduale Hungaricum* (Gödöllő, 2007), azaz az énekelt misekönyv teljes anyaga;
- a *Graduale Hungaricum* anyaga bekerült a hivatalos erdélyi énekeskönyv, a *Dicsérjétek az Urat!* 2. és 3. kiadásába (Gyulafehérvár, 2007, 2014.).

A liturgikus ének természetes megszólaltatási módja a római liturgiában a latin és az anyanyelvű gregorián ének. Az anyanyelvű gregoriánnak lehetnek szép népi változatai.

- 2. EGYHÁZI ZENÉNEK** nevezhetjük azokat a műveket, melyek a vallásos témák kifejezésében a tiszta zeneművészet jellemző jegyeit hordozzák, de mellett figyelemmel vannak az egyházas szellemre, s arra, hogy művük a templom sajátos légkörében is megfelelő benyomást keltsen a hallgatókban. Ide tartoznak pl. az értékes, tartalmas, azaz himnikus, zsoltárszerű, továbbá a dramatikus és az epikus-historikus népénekek; az evangéliumi énekek (bővebben: PAPP Ágnes: „*Epistola és Evangélium szerint való énekek.*” 18. századi kéziratok katolikus kántorkönyveink tanúsága. Zenetudományi Dolgozatok, 2011, 151–176. Letölthető: https://adt.arcanum.com/hu/view/ZenetudDolg_2011/?pg=152&layout=s) vagy pl. a Kunszigeti Jézuskeresés népénekei.
- 3. VALLÁSOS ZENÉNEK** nevezhetjük az olyan műveket, melyben a zeneszerző vallásos témákból meríti ihletét, s egyéni vallásos érzelmeiből, tapasztalataiból kiindulva alkot szöveget és zenét. Szubjektív, egyéni érzelmeiket és benyomásokat őszintén kifejező szöveg és zene. Ide tartoznak pl. a „csöpögős”, elsősorban dualizmus kori és XX. századi népénekek és a gitáros énekek nagy többsége.

III. A NÉPÉNEK MŰFAJ MEGHATÁROZÁSA, TÍPUSAI, TÖRTÉNETI KORSZAKAI, JELLEGZETESSÉGEI

1. A NÉPÉNEK FOGALMA:

A népének az 1400-as évektől élő, római katolikus és protestáns énekes műfaj. A görög katolikus felekezet liturgiája megtartotta közösségi alkalmazásban is magát a liturgikus

éneket, ezért a görög rítusban eredendően nincsen népének. (Néhány kivételt pl. a máriapócsi búcsús énekek jelentenek.) A népének jellegzetesen közép-európai, azaz magyar, horvát, vend, német, lengyel, cseh és szlovák nyelven elterjedt műfaj. Néhány esetben latinul (lásd a késő középkori kanciókat) és elsöprő többségében anyanyelven írták őket. Szerzőik szinte kivétel nélkül név szerint ismeretlenek, foglalkozásuk szerint papok, szerzetesek, kántorok, iskolamesterek és népi előénekesek voltak. A népének strófás szerkezetű és szinte minden esetben rimes költemény. Egyszólamú, gazdag dallamváltozataik falvanként ének/éltek. Görög keleti (ortodox, pravoszláv) vagy görög katolikus területek szomszédságából gyűjtöttek többszólamú népéneket is. A népének a műzene és a népzene stílusrétege, történeti szerepe között helyezkedik el, kölcsönös egymásra hatással.

A népének nemzeti jellegét a nyelvi bázis hordozza. A nagyrészt külföldi eredetű, szupranacionális vándordallamok a jellegzetesen parlando (szövegszerű) és/vagy rubato (szabad) előadásmód és variálás lévén váltak magyarrá. A ritmus által tagolódik a dal formája, a ritmus csoportosítja a hangokat, az alakítja a motívumokat. A népénekek lényegében véve az Isten imádása, a szentek tisztelete, a dicsőítés és a hálaadás mellett a versbe szedett hittanítást, valóságos katekizmust és buzdítást, valamint a szentek élete esetében történelem-„oktatást” jelentik költői színvonalon. A népének **népi jellege**: a gyülekezetek, falvak vagy régiók magukénak érzik, vallási gondolataikat és érzelmeiket gyakran népénekekkel fejezik ki. Az egyes közösségek vagy kistájak saját népénekei vagy szövegében és dallamában élő népének-változatai **identitáserősítő** tényezők.

2. A NÉPÉNEK FUNKCIONÁLIS EREDETE ÉS ÖSSZEFÜGGÉSE A LITURGIKUS VERSES MŰFAJOKKAL (XV–XVIII. század)

A népénekek a XV. században – eredendően nem a misében és a zsolozsmában gregorián dallamon elhangzó liturgikus ének pótlásaként – körmenetek (processziók), prédikációk, hazai és külföldi búcsújárások, litániás áhítatok, keresztút- és kálvária-járások, továbbá a céhekhez hasonlóan működött laikus vallási társulatok (konfraternitások, kongregációk, testvérületek) összejöveleinek énekanyagát adták vagy kísérték. A népének eredeti funkciója szerint a liturgia mellett élő, „a templom árnyékában” felnövekedett ún. paraliturgia fő alkotórésze. A klasszikus népénekek a liturgia himnuszait, szekvenciáit, trópusait, továbbá antifónáit (a mise és a zsolozsma keretverseit) és responsoriumait tartalmi szempontból és magas költői színvonalon visszhangozták. Közvetlen műfaji előzménye a késő középkorban Európa-szerte elterjedt *trópus*, amely a liturgikus szövegbe történő textuális és/vagy dallami betoldást jelent.

A népénekek Magyarországon a XVI. századtól, az ország három részre szakadása, a reformáció és a középkori iskolarendszer széthullása, illetve megváltozása következtében a kórus vagy schola nélkül megtartott ún. kismisék zenei anyagát adta.

Himnusz:

Mély teológiai tartalmú, verses, rímes és egyben lírai alkotás, amelyet a zsolozsmában és a misében – legtöbbször – felajánlásra (ad offertorium) énekelnek gregorián dalamon. Műfajalkotó zsenije: Szent Ambrus (†397, pl. ÉE / DU 2, 354) milánói püspök. Himnuszköltők az ókeresztény korból: Prudentius (348–410), a szelíd Venantius Fortunatus (Poitiers, 530–609, pl. ÉE / DU 78), Sedulius (V. sz. eleje, pl. ÉE / DU 57), Theodulphus (†821, pl. ÉE 805; DU 89f, 89f/1) orleans-i püspök. A népénekek között számos himnusz-származék található. Bővebb példáit lásd: Babits Mihály: *Amor Sanctus*.

Szekvencia:

Szillabikus gregorián műfaj. Másik középkori neve: Prosa. A himnusszal egyenértékű, ritmikus, gyakran strófikus költemény, szinte énekelt prédikáció. Minden esetben a mise során az Alleluja-tétel után éneklük. Az Alleluja gregorián dallamának díszes, hosszú jubilusai, melizmái alá írtak egyes korszakokban mély teológiai-dogmatikai tartalmú, briliáns verselési technikájú, himnikus stílusú, egyúttal az adott ünnepet magyarázó költeményeket. Sorpárok vagy strófák füzéréből állnak, ill. szabad formájúak. Két fő korszaka volt: 1.) Balbulus (Dadogó) Notker (†912): 40 sequentiát írt 881–887 között a svájci bencés Sankt Gallenben. Ezek a notkeriánus szekvenciák; 2.) Átmeneti kor: XI–XII. század: a versszakpárok rímmel való összekapcsolása; 3.) Virágkor a XII. második felétől: Párizsban a Notre Dame székesegyház és a Szent Viktor ágostonos kolostor szellemi műhelyében megszületett a „viktorinus” szekvencia. Szentviktori Ádám iskolájából került ki a „Planctus ante nescia” is, mely 1300 körül az *Ómagyar Mária-siralom* (!) mintája lehetett. A középkor minden ünnephez csatolt szekvenciát. Bővebben: KOVÁCS Andrea: *A középkori liturgikus költészet magyarországi emlékei. Szekvenciák – kritikai dallamkiadás*. Argumentum Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, Budapest, 2017. (Musica Sacra Hungarica 1.) Gyakorlati példák: húsvéti: Victimae paschali / Húsvét tiszta áldozatját, ÉE 547 / DU 100/3; pünkösd: Veni Sancte Spiritus / Jöjj, Szentlélek Isten, jöjj, ÉE 569 / DU 124c; úrnapi: Lauda Sion / Dicsérd, Sion, Megváltódat, ÉE 577–578 / DU 131c–d.

Trópus (troposz = fordulat, figura):

A liturgikus énekbe történő különféle betoldások közös neve. A VIII–XV. század között keletkeztek. Szövegek és gregorián dallamok százai készültek Európa-szerte. A betoldás lehet szövegi, zenei vagy szövegi és zenei. Szinte minden liturgikus műfajban megjelentek: ordináriumok (azaz Kyrie-, Gloria-, Sanctus-, Agnus Dei-tételek), introitus (= a mise kezdőéneke), offertorium (felajánlási ének), communio (áldozási ének), sőt, a bibliai olvasmányokat is tropizálták a késő középkorban. (Részletesebben lásd: DOBSZAY László: *A gregorián ének kézikönyve*. Editio Musica, Budapest, 1993, 327–329; mai gyakorlati példák tropizált Kyrie-tételekre: ÉE / DU 413–420.)

Kanció:

Latin, majd népnyelvű, verses, refrénes, vallásos, de nem liturgikus ének a XIV–XVI. századi Európában. Az 1500-as években a népnyelvű egyházi énekek elnevezése is. (Innen származik gyűjteményük elnevezése: kancionále). Diákok felvonulásai, rekordációs szokásai és laikus vallásos társulatok hívták életre ezt a műfajt. Lehetnek társas és körmeneti énekek vagy liturgikus játékok (lásd a Seplasia 2. jegyzet, I. fejezet) betétei. Legismertebb kanciók Európában és Magyarországon:

- Puer natus in Betlehem ~ Gyermekek születék Betlehemben (ÉE / DU 25); hangzó: <https://www.youtube.com/watch?v=SSFeWEXV2YA>
- Dies est laetitiae ~ Vigasságnak ez napja (Winkler-kódex, 1506) / Nagy örömnap ez a nap, Messiásunk támad (ÉE / DU 29); többszólamú feldolgozással hallható, Schola Hungarica: <https://www.youtube.com/watch?v=B2bJm-vwZpg>
- In dulci jubilo ~ In dulci jubilo, zengjen víg énekszó (ÉE / DU 31);
- Resonet is laudibus.

A középkori egyszólamú dalirodalom a kanciókkal ér véget. További hazai példák:

- Krisztus feltámadása mind ő nagy kínjából (Zsigmond-kori töredék, 1437 előtt; ÉE / DU 98), hallható a Schola Hungarica előadásában a húsvéti játék függelékeként 3:50-től: <https://www.youtube.com/watch?v=ZgEyjTgYYR8>
- Ascendit Christus hodie – Mennybe ment Krisztus e napon: áldozócsütörtöki Benedicamus-trópusból kancióvá önállósodott tétel, amely a pünkösdülésben népszokás-dallammá vált (vö. A pünkösdnek jeles napján), a Kassai töredék (XV. sz. vége) lapjairól éneklő Schola Hungarica: <https://www.youtube.com/watch?v=I10zGeYI6N0>

- a Nádor-kódex (1508) énekei: Idvözlég, Istennek szent anyja..., Idvözlég, idvösséges ostya..., Bínösöknek kegyes segítség...
- Új világosság jelenék: Szent Erzsébet-ének, Schola Hungarica énekli:
<https://www.youtube.com/watch?v=P5GmTT3ibsY>

A néphagyomány éltette kanciók az elmondottak mellett: Csordapásztorok (ÉE / DU 41–42); A pünkösdek jeles napján (ÉE / DU 128).

Korál:

XVI–XVII. századi, német nyelvű, metrikus formájú, evangélikus (lutheránus) gyülekezeti népének. A „népének” és a magas műzene a korál műfajában találkozott leginkább, vö. J. S. Bach korál-előjátékai.

3. A NÉPÉNEK FELEKEZETI TÍPUSAI

A protestáns népének virágkora a XVI. század, a katolikus népénekműfaj legsikerültebb alkotásai a XVII–XVIII. században keletkeztek. Az evangélikus korál és az 1562 óta elterjedt református genfi zsoltár szövege biblikus eredetű, strófikus szerkezetű és metrikus lüktetésű. A protestáns népénekek elsősorban zsoltárparafrázisok, bibliai históriák, passiók és lamentációk, himnusz-származékok, katekizmus-szerű oktató énekek, alkalmi, dicsőítő és hálaadó költemények, erkölcsstanító és halottas énekek. A katolikus felekezet népénekei a liturgikus év ünnepeit betöltő ókeresztény- és középkori himnuszok, szekvenciák és körmeneti (processziós) énekek vagy azok variánsai, származékai, parafrázisai. Találhatók közöttük közvetlenül liturgikus énekek: Kyrie-trópusok, a miseordinárium (Kyrie = Uram irgalmazz, Gloria = Dicsőség, Credo = Hiszekegy, Sanctus = Szent Vagy, Agnus Dei = Isten Báránya) tételeinek verses átiratai, valamint antifóna-eredetű tételek és népvecsernyék. A katolikus népének-repertoár jelentős részét képezik a litániák, az Istent dicsőítő költemények, az Oltáriszentségről, Szűz Máriáról és a szentekről szóló énekek – ez utóbbiak históriás jelleget is öltenek. Jelentős csoportot adnak a halottas énekek, kisebb részben a zsoltárparafrázisok. A liturgikus énekek közül a virágvasárnap Máté- és a nagy-pénteki János-passió, valamint a nagyheti lamentáció (Jeremiás siralmi) szíten elengedhetetlen részei a katolikus énekeskönyveknek is.

4. NÉPÉNEK ÉS SZÍNJÁTSZÁS

A népének a XVII–XVIII. századi iskoladrámáknak, azon belül elsősorban az 1629 óta adatható advent-karácsonyi betlehemeseknek és a XVIII. századi nagypénteki passiójátékoknak (lásd: Krisztus-, Mária- és Péter-síralmak a Seplasia 1. jegyzet VI/2. fejezetében) szerves alkotórésze. Elterjedésüket, a népeletbe való beágyazottságukat a népi dramatikus hagyományok, pl. Lázár-jáék (dúsgazdagolás), Balázs- és Gergely-járás is megalapozták. A dramatikus (párbeszédet rejtő) népének misztériumjátékok hatásait tükrözik. Bővebben lásd a Seplasia 1. jegyzet, VI. és a Seplasia 2. jegyzet III–IV. fejezetét!

5. A NÉPÉNEK A XIX–XX. SZÁZADBAN

- *Istent dicsőítő egyházi énekkönyv, Mezey énekek.* Szerk. BARNA Gábor. A tanulmányt írta és a mutatókat készítette: BARNA Gábor–ANTAL József. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2009. (Devotio Hungarorum 12.)
- BARNA Gábor: „Istent dicsőítő énekkönyv.” *A Mezey kántorok énekeskönyvei és énekei I–II.* Vigilia XLVIII. (1983), 264–267, 337–341. Letölthető: https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1983_04_facsimile.pdf#page=26; https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1983_05_facsimile.pdf#page=19

A népének történetének klasszikus korszaka az 1430 és 1780 közötti korszak: ebben az időszakban tartalmi, teológiai, dogmatikai, irodalmi és zenei szempontból a legsikerültebb, ma is jól és egyúttal könnyen tanítható, liturgikus és paraliturgikus körülmények között is alkalmazható alkotások születtek. A XIX–XX. században – többségében – a katolikus liturgia alapszellemtől és tartalmától eltávolodott, inkább érzelgős, szentimentális, szubjektív és túlzottan didaktikus, sajnos kevésbé értékes alkotások keletkeztek.

A katolikus felekezet részéről ellenben pl. az alföldi Mezey-kántordinasztia, alapítója **Öreg Mezey János** (1809–1880) és családtagjai, leszármazottai irodalmi és zenei szempontból is maradandót alkottak, énekeik egy része folklorizálódott. Amellett az alábbi IV. alfejezetben, a forrás-listában kiemelt **Kájoni 3. kiadás** (*A' Keresztény Katholikusok Egyházi Énekes Könyve*, 1805, 1806), a Tárkányi–Zsaskovszky-énektár (1855, 1874), a **Stampay-énekeskönyv** (1895), az *Égi Lant* (1898) és az *Orgonahangok* (1903) gyűjtemény jelentős számú népének-szöveget nyomtatott ki, ezáltal tovább örökített a XVII–XVIII. századi stílusrétegből, valamint maga is alkotott értékelhető és ma is élő, szívesen alkalmazható népének-szövegeket, nagyheti passió- és lamentáció-szövegváltozatokat.

Az 1800-as évek elejétől egyre nagyobb számban kibocsátott **szakrális ponyvanyomtatványokon** is terjedtek értékelhető, számottevő költemények. Pl. Jézus

Krisztus vagy Szűz Mária életéről szóló legendaballadák, *istóriák*, amelyek leginkább az előénekesek által vezetett paraliturgikus alkalmakon és a búcsújárásokon, kegyhelyeken zajló virrasztásokon hangzottak el. (Lásd bővebben az alábbi VI. és IX. fejezetet!) Ugyanis a barokk kor és a XIX. századi vallási megújulás óta a licenciátusok, utóbb az előénekesek által vezetett ún. népi szertartások fő alkotórészét is ez a műfaj adja, pl. Mária menyegzője (január 23.), Mária „halála” (augusztus 15.), adventi Szentcsalád-járás, vö. a Seplasia 1. jegyzet VI. fejezetét! Ezeket az őszintén megélt, Erdélyi Zsuzsanna szavával élve a „templom árnyékában felnőtt” vallásos alkalmakat az előénekesek sok versszakos énekekkel, átézve és néha saját szöveg- és dallamvariánsban átköltve tartották meg. A sokversszakos énekek az ünnep tartalmát elevenítették fel.

6. A leggyakoribb NÉPÉNEK-VERSFORMÁK Magyarország reneszánsz és barokk stílusú, világi és egyházi költészetében

1. **Carmen Sapphicum / szaffikus ének:** a humanista metrikus költészet a XVI. században gyakran alkalmazta az antik versformát, amelyet nem a hangsúly, hanem az időmérték szabályozott. Minta az ókori római Horatius és a magyar klasszicista Berzsenyi Dániel (1776–1836) ódaköltészete. Hazai mintagyűjtemények: Tritonius (Petrus Treybenreiff) brixeni tanár kottás kiadványa (*Melopoiae sive harmoniae tetracenticae*, Augsburg, 1507) és Honterus János brassói protestáns lelkész és iskolaszervező 32 négyszólamú ódát tartalmazó gyűjteménye (*Odae cum harmoniis ex diversis poetis in usum ludi literarii Coronensis decerptae*, Brassó, 1548). Latin verseket magyarra fordítottak és annak mintájára költöttek anyanyelvű verseket. Soronkénti szótagszáma: 11, 11, 11, 5. Metrikus képlete: – . / – – / – .. / – . / – . // vagy – .. / – – / .... / – – // [az adonisi zárósor:] – .. / – – A XVI. század legismertebb szaffikus dallama: *Az igaz hitben végig megmaradjunk* (ÉE / DU 213), népi változata Bukovinából: *Dicső Szent Jánosnak ünnepét szenteljük*, 12 hangzó példa: <https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJkaWNzXHUwMTUxIHN6ZW50IGpcdTAWZTFub3NuYWsgXHUwMGZjbm5lcFxlMDBlOXQgc3plbnRlbGpcdTAWZmNrIn0>. A jegyzet példái között: *Gyönyörködhetünk nyilván, magyar népek* kezdetű Szent László-história, a *Zenge a szívünk, énekelje nyelvünk* kezdetű Szent Márton-ének; Tinódi: *Siess keresztyén, lelki jót hallani* és annak mintájára Szent Lászlóról: *Jertek, örvendjünk kegyes Istenünkben*.

2. **Kanásztánc-ritmus (vágáns-ritmus):** Az európai középkori „vágáns ritmus” és a magyar népzenei hagyomány találkozásának jellegzetes terméke. Mulattató szövegekkel a középkori jocularok énekeit és táncait idézi. A vágáns-sort világi és vallásos költemények szívesen alkalmazták. 4 ütemből áll, az 1. és a 3. ütemben 4 hang van, a 2. és a 4. ütemben kevesebb, még pedig úgy, hogy e két ütem nyílt-zárt ritmuskadencia-párt alkosson. Szótagszámai: 6+7, 8+6, néha 8+7, ritkábban 8+5, 7+5. A strófa többnyire 2 vagy 4 kanásztánc-sorból tevődik össze, így kezdődik a *Dies est laetitiae* kanció is. Példák a katolikus népénekek közül: Vigasságos, hangos, nagy örömünk támadt (ÉE / DU 30); kimondottan csíki népi dallamalakítással: Íme, egykor Szent István Istenben felállta (ÉE / DU 49, 49b) ~ Nepomuki Szent János nevét hirdessétek (ÉE / DU 268); Örvendezzél, Boldog Szűz (ÉE / DU 117); Szállj szívünkbe, nagy Isten (ÉE / DU 127); Téged vár a népek lelki sötétsége, Isten (ÉE / DU 327); Futva jöttem elibéd (ÉE / DU 144). A magyar versérezék a kanásztánc mintájára hallgatta a szaffikus versmértéket és könnyen hozta létre a 12, 12, 12, 6 szótagszámú versformát.
3. **Kis Balassi-strófa:** 6+7, 6+7, 6+6+7 (13, 13, 12, 7) szótag; pl. Balassi: *Bocsásd meg, Úristen, ifjúságomnak vétkét* (dallamával megőrizte a Kájoni-kódex); továbbá *Leborulva áldlak, láthatatlan Istenség* (ÉE / DU 161); *Magas kősziklának oldalából nyílik a szerelem orvosság.*
4. **Nagy Balassi-strófa:** soronként 6+6+7 szótag; pl. *Ó, dicsőült szép kincs, kiben semmi rút nincs* (ÉE / DU 244); *Szent Dávid próféta éneklő könyvének.*
5. **Volta-ritmus** 5 szótagos sora kiegészítve 6 szótagos sorokkal, vagy: 5+5+6; pl. *Kis kacska fürdik; Elment a két lány virágot szedni; Követi vala* (Követte egykor kezdősorral: ÉE / DU 214); *Mennyből az angyal* (ÉE / DU 43); *Ne hagyj elesnem, felséges Isten keserűségemben* (ÉE / DU 72) / *Háborúsága Dávid királynak; Szép violácska, kedves rózsácska, szerelmes Jézusom* (MNT II, nr. 402–404; DU 26b).
6. A 11-es verssor **8+3-as** tagolásban, középkori mintákra; pl. *Drága dolog az Úristent dicsérni.*

7. **Felező 12-es** versmérték, parlando (beszédszerű) előadásmóddal a históriás énekirodalom (pl. Tinódi), a népballadák és a XVIII. századi csíksomlyói misztériumdrámák leggyakoribb versformája; pl. *Mikor Máriához az Isten angyala* (ÉE 265; DU 20b)
8. A **4+6-os** osztatú 10 szótagos verssor a középkori gregorián himnuszritmus (vö. *Salve Mater Misericordiae*) öröksége és általában a késő középkori latin költészet egyik kedvenc strófaformája. Verses zsolozsmák nyomán francia népdalok, szerb hősi énekek, a bolgár epika termései és középkori liturgikus drámák őrizték e formát. (Dobszay: *Magyar zenetörténet*, Bp., 1984, 111.) Szakrális szöveggel lásd: *Angyaloknak Nagyságos Asszonya...* (Vásárhelyi András éneke 1508-ból; ÉE / DU 232), *Felvitetett magas mennyországba...* (ÉE / DU 283), *Fényességes mennybéli nagy Isten...* (ÉE / DU 191), *Jézus Krisztus drága piros vére...* (ÉE / DU 348), *A fényes nap immár elnyugodott...* (ÉE / DU 358); *Régtől fogva, kik velem valának / Magas hegyén, im, az olajfáknak* (a Jeremiás Siralmi = Lamentáció responsoriumainak népének-változata, ÉE 815; DU 95e/4); *Gyászba borult Isten csillagára* (ÉE / DU 95). Világi szöveggel: A bolhási kertek alatt, Kata (hangzó példa a somogyi Nagydobszáról: <https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/9264/?t=00%3A11%3A00#record-92338>)

IV. A MAGYARORSZÁGI (FŐ) NÉPÉNEK-FORRÁSOK

1. NÉPÉNEKEKET TARTALMAZÓ ÍROTT FORRÁSTÍPUSOK:

- a. **Cantionale – Kancionále:** a strófás, metrikus vallásos ének késő középkori elnevezése: kanció, ezért a népénekeket, közte zsolnárokat, zsolnáratíratokat, himnuszokat, szekvenciákat, körmeneti (processziós) énekeket, litániákat, passiókat, lamentációkat (Jeremiás Siralmi) tartalmazó énekgyűjteményt kancionálénak (latinul: cantionale) nevezzük. Tehát olyan liturgikus és paraliturgikus funkciójú, latin és döntő többségében *anyanyelvű* szövegeket, ritkább esetben kottákat tartalmazó gyűjtemény, amiket a *nép, a közösség, a gyülekezet* énekel. Következésképp a nép áhítatának vezetői, tanítói, azaz az énekvezetők, énekes és orgonista kántorok, közép- és alsófokú oktatásban tanító iskolamesterek, a jellegzetes parasztkántorok, későbbiekben

előénekesek, búcsúvezetők használták, esetenként bővítették és variálták énekeiket. Formája lehet nyomtatott és abból származtatott kéziratos kancionále.

- b. Graduál:** olyan istentiszteleti énekeskönyv, amely a magyar protestáns egyházak által anyanyelvre fordított gregorián tételeket tartalmaz. A graduálok a középkori magyarországi katolikus gregorián énekanyagból csak válogatást adnak, leggyakoribb műfajai: himnusz, szekvencia = prosa, antifona, responsorium breve, introitus (kezdőének), passió, lamentáció, ordinarium-dallamok. A szövegeket nemcsak lefordították, hanem átdolgozták, illetve új szövegeket alkalmaztak ismert, középkori eredetű, gregorián dallamokra vagy dallamtípusokra. A graduálokban feljegyzett dallamok száma 1000 körül lehet. A graduálokat leginkább a protestáns iskolák kánorátusai énekelték tanáraik, kántoraik vezetésével. A közös katolikus-protestáns énekanyag fő forrásai.
- c. Aprónyomtatványok, vallásos ponyvák (istóriák, levelek):** 2, 4, 8, 12, 16 oldalas aprónyomtatványok, amelyek 1780 és nagyjából 1945 között tették a legnagyobb hatást a paraszti vallásosságra és népénekkincre. Részletesen lásd *A ponyvák, aprónyomtatványok sajátosságai, mint népének-források* című alfejezetet!

2. A NÉPÉNEK MŰFAJ KORAI FORRÁSAI MAGYARORSZÁGON (XV–XVI. SZÁZAD):

1. **1437–1440:** Első hazai példája a *Christ ist erstanden...* – *Krisztus feltámad mind ő nagy kínjából...* kezdetű népének, forrása: Iglói, más néven **Zsigmond-kori töredék**, Szepesség, 1437–1440; lásd: *ÉE / DU 98*.
2. *Winkler-kódex* (1506): *Dies est laetitiae – Dicsiretes ez gyermek* (vö. *ÉE / DU 29*) nagypénteki devóciós passió Mária-siralommal.
3. *Nádor-kódex* (1508): 3 népének, pl. *Üdvözlégy, üdvösséges ostya...*, lásd: *ÉE / DU 178; Idvözlégy, Istennek szent anyja...; Bínösöknek kegyös segítség...*
4. **1526: Peer-kódex** – benne magyar nyelven olvasható:
  - a. ***Isten, téged dicsérünk...*** kezdősorral a Te Deum lejegyzése, amely az első magyar nyelvű kottás népének-feljegyzés! Hallható a Schola Hungarica előadásában: <https://www.youtube.com/watch?v=jwyp7wvl7t8> Népi változatát lásd: erdélyi Te

Deum, amely Lövéte (Udvarhelyszék) hagyományából ismert, Vikár László 1962-es gyűjtése hallható:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/5913/?t=00%3A16%3A36#record-32296>;

gyakorlati kiadása: ÉE / DU 370)

- b. az *Idvezlégy, kegyelmes Szent László kerál...* epikus hősének, amely egyben az első magyar világi vers, epikus költészetünk legősibb nyelvemléke; kottával az óprotestáns *Huszár Gál-énekeskönyv* (Óvár, 1560, 1574) is közli:

<https://www.youtube.com/watch?v=vMqcYXCnNvM>;

gyakorlati kiadásai: ÉE / DU 272; SZLÉ 29.

- c. *Angyaloknak nagyságos Asszonya...* kezdősorral a legelső lejegyzett magyar nyelvű Mária-ének, írta Vásárhelyi András ferences szerzetes Pesten, 1508-ban. Az ének szövegét a *Thewrewk-kódex* (1531) is tartalmazza. Hangzó népi gyűjtés (Kápolnásfalú, Udvarhelyszék):

<https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/16672/?t=00%3A18%3A37#record-110446>;

gyakorlati kiadása: ÉE / DU 232.

5. **1577: Telegdi Miklós** prédikációs könyvének (*Euangeliomocnak... magyarazattyanac Elso Resze*, Bécs, 1577) függeléke 8 középkori eredetű (6 karácsonyi és 2 húsvéti) kanciót őrzött meg. Telegdi így ír: „Énekek, melyeket szoktunk az ünnepekbe, prédikáció előtt és prédikáció után énekelni.” Szöveg- és dallamkutatók bizonyították középkori eredetüket. Amellett: az 1560-as nagyszombati zsinat 100 évnél korábbi éneket kevésbé engedélyezett. Továbbá ezek a tételek a későbbi évszázadok protestáns és katolikus énekgyűjteményeinek alaptételei. Dallamaikat a néphagyomány őrizte meg. Az ÉE / DU énekszám a mai alkalmazhatóságukat jelzi:

- Dies est laetitiae: Dicsiretes ez Gyermekek – Nagy örömnapp ez nekünk (vö. ÉE / DU 29; a *Zágrábi (Thuz Osvát) Intonarium* (XV. század) háromszólamú feldolgozásban tartalmazza. Moson vm. gyűjtés: <https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/16672/?t=00%3A18%3A37#record-110446>
- Puer natus est in Betlehem – Gyermekek születék Betlehemben (vö. ÉE / DU 25)
- Jer, dicsérjük, jer, dicsérjük az Krisztus Jézust!
- Hálát adjunk mindnyájan (a karácsonyi Grates nunc-szekvencia fordítása)
- Nékünk születék mennyei Király – Megszületett már mennyi Király (ÉE / DU 48)
- Krisztus feltámad mind ő nagy kínjából (ÉE / DU 98; vö. Christ ist erstanden)

- Feltámadt Krisztus e napon, alleluja, hála légyen az Istennek! (ÉE / DU 99)

Szintén középkori eredetű népének:

- Ó, fényességes szép Hajnal... (ÉE / DU 17–18)
- Csordapásztorok (ÉE / DU 41–42)
- A pünkösdek jeles napján (ÉE / DU 128)

3. A PROTESTÁNS GRADUÁL-FORRÁSOK (XVI–XVII. SZÁZAD) ÉS A GENFI ZSOLTÁR:

HUSZÁR Gál: *A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséretetek*. Óvár–Kassa–Debrecen–Komjáti, 1560–1561; 1574.); Batthyány graduál (1600 körül); Ráday graduál (1613–1633); Óvári graduál (XVII. század eleje); Spáczay graduál; Komjáti graduál; Eperjesi graduál (1635–1652); Öreg graduál (Gyulafehérvár, 1636); Kecskeméti graduál (1637–1681); E gazdag graduálok virágkorának egy erőszakos puritanista irányzat vetett véget az 1600-as évek végén.⁴

Az 1562-ben elkészült genfi zsoltárokat (valójában verses zsoltár-átiratokat, azaz parafrázisokat) **Szenczi Molnár Albert** fordította magyarra, és adta ki *Psalterium Ungaricum* című gyűjteményében, elsőként Herbornban, 1607-ben. (Kottás kiadásai 1607-ben, 1608-ban és 1612-ben; kotta nélküli kiadásai pedig 1635-től több esetben láttak napvilágot. A XVIII. században kiszorította a gregorián eredetű, szabadverses graduális óprotestáns anyagot.

A katolikus népénekköltészetben a XVII. század első felében Vásárhelyi Gergely és Kopcsányi Márton ferencesek, Hajnal Mátyás jezsuita és Nyéki Vörös Mátyás (kiadta: RMKT XVII. század / 2.) munkássága elengedhetetlen.

4. FŐBB NYOMTATOTT, KÉZIRATOS ÉS EGYÚTTAL A NÉPHAGYOMÁNYRA NAGY HATÁST GYAKORLÓ ÉNEKESKÖNYVEK (XVI–XX. SZÁZAD)

A rövidítések feloldása: K=katolikus; P=protestáns közös; P/E=protestáns/evangélikus; P/R=protestáns/református

A legfontosabb, összegző tartalmú és a néphagyományra nagy hatást tevő gyűjteményeket félkövérrel jelöljük.

⁴ Bővebben: *Magyarország zenetörténete II. (1541–1686)* Szerk. BÁRDOS Kornél. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. IV. fejezet; FERENCZI Ilona: *Magyar nyelvű gregorián a 16–17. században*. Zenetudományi Dolgozatok 1985, 61–71. Az Eperjesi és a Ráday graduál Ferenczi Ilona gondozásában a Musicalia Danubiana könyvsorozat IX/A és XVI. köteteként látott napvilágot.

A) NYOMTATOTT ÉNEKESKÖNYVEK

A XVI. században csak a protestánsok gondoskodtak nyomtatott énekeskönyvekről; az első nyomtatott katolikus énekgyűjtemény 1651-ben látott napvilágot (*Cantus Catholici*).

1. **P: GÁLSZÉCSI István:** *Kegyés énekekről és keresztyén hitről rövid könyvecske Gálszécsi István mestertől szerzetetett.* Nyomtatott töredék, Krakkó, 1536. Benne: 3 Luther-ének. [*Kegyés yenekekrwl ees kereztyen hewtrwl reowid kionywecyke Galzecy Estwan mestertwl zerezteteth*]
2. **P:** Hoffgreff-énekeskönyv, Kolozsvár, 1554–1555, kottákkal: 1556. „*Históriák, melyeket a Szent Bibliából néminemű tudós és istenfélő férfiak énekekbe szerzettenek az együgyű keresztyéneknek tanúságokra és vigasztalásokra. Kolozsvárba, 1556. Hoffgreff.*” (RMK I. 348) Bibliás históriás és oktató tartalmú protestáns énekek kottás gyűjteménye. Letölthető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_0348_RM_I_8r_0211/?pg=0&layout=s
3. **TINÓDI Lantos Sebestyén:** *Cronica.* Kolozsvár, 1554. (RMK I. 33) Világi témájú históriás énekek. Néhányuk dallama egyházi népének-szöveggel él a hagyományban. Letölthető: <https://mek.oszk.hu/12200/12294/12294.pdf>
4. **P: HUSZÁR GÁL:** *A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséreték.* [Mosonmagyar]Óvár–Kassa–Debrecen, 1560–1561; hangjegyekkel: Komjáti, 1574. (RMK I. 113a) A liturgikus énekek mellett kb. 200 gyülekezeti éneket, pl. zsoltárparafrázist és ünnepi énekek nyomtatott kottás kiadása. Tételeinek többsége későbbi gyülekezeti énekekben is megtalálható, ezért bevett énekeknek tekinthetjük őket. Letölthető: <https://mek.oszk.hu/08800/08838/pdf/>
5. **P:** Várad énekeskönyv, 1566. Eredeti címe: *A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséreték.* (Reprint: Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.)
6. **P:** SZEGEDI Gergely énekeskönyve, Debrecen, 1569. Teljes címe: *Énekes Könyv, melyről szoktanac az Vrnak Diczeretet mondani.* Letölthető: https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_Konyvek_253511/?pg=0&layout=s
7. **P/R:** *Debreceni énekeskönyv,* Debrecen, 1579.
8. **P:** BORNEMISZA Péter énekeskönyve: *Énekek három rendbe.* Detrekő, 1582. (Reprint: Bibliotheca Hungarica Antiqua 6.)
9. **P:** *Gönczi Kovács György énekeskönyve,* Debrecen, 1590. (Röviden: *Gönczi-énekeskönyv.*) A református istentisztelet számára a XVIII. század közepéig irányadó szövegkiadás.
10. **P/E:** *Bártfai énekeskönyv,* Bártfa, 1593. (RMK I. 267) A későbbi felföldi evangélikus énekeskönyvek őse, mintája. Letölthető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_0267/?pg=0&layout=s

11. P/R: 1602: Újfalvi Imre református lelkész énekreformja az 1569 óta megjelent debreceni énekeskönyvek javított összekiadásával: *Keresztyéni énekek*, Debrecen, 1602.
12. P/E: *Eperjesi graduál (1635–1652)* Kéziratos graduál az eperjesi evangélikus gyülekezet helyi színezetű anyagával, saját tételekkel; a liturgikus énekek mellett többszólamú feldolgozások és tekintélyes számú, 71 db gyülekezeti népének is van benne magyar, német, szlovák eredetű dallamokkal és genfi zsoltárokkal. Kritikai szöveg- és dallamkiadás: FERENCZI Ilona: *Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635*. Musicalia Danubiana IX/A–B. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1988.
Letölthető:
http://amurob.hu/files/kiadvanyok/MusicaliaDanubiana/MusicaliaDanubiana_09_Graduale_1635_1.pdf
Kritikai szövegkiadás: RMKT XVII. század, 17. Letölthető:
https://medit.lutheran.hu/files/rmkt_17_szazad_17_kotet.pdf
Dramatikus énekei közül említendő egy Ádám-siralom; továbbá a *Jaj, édes méhemnek drága, édes gyümölcse...* kezdetű Mária-siralom, amelyet a katolikus kéziratos *Vépi énekeskönyv* (Vas m., 1731) is tartalmaz; élő gyakorlatban a barcasági (Brassó vm.) evangélikus, hétfalusi csángó Pürkerec községben Kallós Zoltán gyűjtötte, hallható: <https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/7444/?t=00%3A02%3A46#record-66213>
13. R: *Öreg graduál (Gyulafehérvár, 1636)*: Bethlen Gábor és I. Rákóczi György erdélyi fejedelmek szorgalmazására és támogatásával, kottás formában, 200 példányban nyomtatták Keserői Dajka János, majd halála után Geleji Katona István erdélyi református püspök összeállításában. Közel 100 éves protestáns hagyomány összegzése, lezárása. Letölthető: <https://mek.oszk.hu/12500/12583/>
14. E: Transcius-féle szlovák énekeskönyv (1636)
15. K: *Cantus Catholici, Lócse, 1651*. A legelső nyomtatott katolikus énekeskönyv, kottás kiadás. Kisdi Benedek egri püspök támogatásával szerkesztette: Szőlősy Benedek jezsuita. Tartalma: 80 latin és 112 magyar nyelvű népének. Bővítve: 1675. Bővített formája a Sámbar Mátyás⁵ jezsuita szerzetespap szerkesztette 2. kiadás: Kassa, 1674.
A Szelepchényi György esztergomi érsek patronálta bővített kiadások az 1., 1651-es editio alapján: Nagyszombat, 1703, 1738.
Az első kiadás: Lócse, 1651; RMK I. 856. Letölthető: <https://mek.oszk.hu/13600/13640/13640.pdf>
A kassai (1674) kiadás (RMK I. 1159) letölthető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_1159/?pg=1&layout=s

Kájoni János esetében (nr. 16–20/B) a kéziratos műveket is a nyomtatott kiadványok között soroljuk:

16. K: *Kájoni-kódex* (Erdély: Csíksomlyó, Gyergyószárhegy és Mikháza, 1634–1671): Seregély Mátyás korábbi kéziratát kiegészítve az erdélyi ferences Kájoni János

⁵ Sámbar Mátyás szerkesztői munkáját a közelmúltban bizonyította: PAPP Ágnes: *Ki volt az 1674-es kassai Cantus Catholici szerkesztője?* In: *Tükröződések. Ünnepi tanulmánykötet Domokos Mária népzene kutató-zene-történész tiszteletére*. Szerk. SZALAY Olga. L'Harmattan–Könyvpont Kiadó, Budapest, 2012, 515–534.

lejegyzésében motették, fantáziafélék, világi dallamok, táncok mellett kb. 30 népéneket tartalmaz Ammerbach-féle orgonatabulatúras kottairással.

Kritikai kiadása: *Codex Caioni saeculi XVII (facsimile, transcriptiones) 1–2*. Kiadta: DIAMANDI, Saviana–PAPP Ágnes. București, 1993., MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1994. (Musicalia Danubiana 14/ab) Letölthető:

1. Faksimile kiadás:

https://adt.arcanum.com/hu/view/MusicaliaDanubiana_14-A_codex_caioni/?pg=1&layout=s;

2. Elemzés:

https://zti.hu/files/kiadvanyok/MusicaliaDanubiana/MusicaliaDanubiana_14-B_codex_caioni.pdf

17. K: KÁJONI JÁNOS: *Latin-magyar versgyűjtemény. (Hymnarium)*, Csíksomlyó, 1659–1677.

A ferences tudós polihisztor, egyházzenesz és orgonaépítő Kájoni kiadatlan, 1040 oldalas kézirata. Tartalma: himnuszok, szekvenciák, hórásénekek, Mária-antifónák, latin kanciók, kisebb részben magyar nyelvű népénekek, a *Comico-Tragædia* első kiadásának (Várad, 1646) ma már egyetlen fennmaradt szövege, a *Tintinnabulum*, bibliarészlet-fordítások és világi költemények olvashatók. A kézirat oldalai két columnára vannak osztva: a bal columnában olvasható latin szövegekhez a jobb columnában, több esetben magyar nyelvű fordítás is található. Legtöbb textusról feltételezhető, hogy Kájoni János műfordítása, az 1676-ban kinyomtatott *Cantionale Catholicum* „próbaszövegei”. Dallam-utalásokat elenyésző számban tartalmaz.

18. K: KÁJONI JÁNOS: *Organo-Missale*. Mikháza (Maroszék), 1667.

Miséket, litániákat és motettékat tartalmazó tabulatúras kézirat. Kiadta: RICHTER Pál: *Kájoni János: Organo-Missale, 1667*. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2005.

19. [KÁJONI JÁNOS ötvonalas kottás kézírásával:] *Csíksobotfalvi kézirat*, 1675. A Kájoni *Cantionale* (lásd alább) „próba példánya”. Domokos Pál Péter fedezte fel a Csíksomlyó melletti Csíksobotfalván, amely ma Csíkszereda külterülete.

20. K: KÁJONI JÁNOS (szerk.): *Cantionale Catholicum*. Csíksomlyó, 1676, 1719. (Bővítve: Csíksomlyó, 1805, 1806)

- a. A *Cantionale* 2. kiadásához készült kottás kántorkönyvet Kővári Réka közölte: *Deák–Szentés-kézirat, Csíksomlyó, XVIII. század*.

Közzétette: KŐVÁRI Réka: *Deák–Szentés kézirata*. MTA Zenetudományi Intézet–Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2013. Bevezető tanulmánya letölthető:

http://real.mtak.hu/10054/37/DeakSzentés_p001-110.pdf

A magyar népének története egyik mérföldkövének, teológiai, irodalmi és zenei szempontból legértékesebb gyűjteményének számító Kájoni *Cantionale* összesen 545 magyar, 3 vegyes nyelvű és a miserészekkel együtt 247 latin énekszöveget tartalmaz. Kájoni az énekeskönyvében egyesítette a korabeli Erdély (különösen a katolikus székelység) és a királyi Magyarország népénekanyagát – többek között Hajnal Mátyás, Nyéki Vörös Mátyás, Kopcsányi Márton műveit és a *Cantus Catholici* (Lőcse, 1651) énekeit, valamint óprotestáns (pl. a Gönczi György-féle *Énekes könyv*, Debrecen, 1592; a *Keresztyeni isteni Dicséret*. Lőcse, 1635) forrásokból eredő énektételeket.

- Az első kiadás (1676) letölthető: <https://mek.oszk.hu/12700/12756/>

- DOMOKOS Pál Péter kiadásában: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”
Kájoni János: Cationale Catholicum. Petrás Incze János: Tudósítások. Szent István Társulat, Budapest, 1979. Letölthető: http://ppek.hu/szit-pdf/Domokos_Pal_Peter_Edes_hazamnak_akartam_szolgálni_facsimile.pdf
- 20/A A 2. kiadás: KÁJONI János, *Cationale Catholicum*. Második kiadás, szerk. BALÁS Ágoston OFM, Csíksomlyó, 1719. Letölthető: https://mandadb.hu/tetel/318132/Cationale_catholicum_Regi_es_Uj_Deak_e_s_Magyar_Aitatos_egyhazi_enekek_dicsiretek_soltarok_es_lytaniak_kikkel_a_keresztenyek_esztendoaltalvalo_Templomi_Solennitasokban_Processiokban_Halottas_Temeteseken_es_mas_aitatossagokban_szoktak_elni
- 20/B A 3. kiadás: KÁJONI János, *A' Keresztény Katholikusok Egyházi Énekes Könyve*. Harmadik kiadás, szerk. ANDRÁSI Rafael OFM, Csíksomlyó, 1805, 1806.
21. K: ILLYÉS ISTVÁN: *Soltari énekek a magyar anyaszentegyház vigasztalására és halottas énekek a szomorú temetések alkalmatosságára. Hozzá-adatván röviden a jól meg-haláshoz való keszület.* Nagyszombat, 1693. (RMK I. 1446) Kottás gyűjtemény, amely számos kiadást megért a XX. század elejéig; ezáltal országszerte a halottvirrasztók énekeinek fő forrása volt. Vö. Lajtha László: Sopron megyei virrasztó énekek. Editio Musica, Budapest, 1956. Letölthető: https://rmk.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_1446/?r=0&pg=6&layout=s
22. K: NÁRAY GYÖRGY (szerk.): *Lyra coelestis, svavi concordia Divinas Laudes personans.* Nagyszombat, 1695. (RMK I. 1479) Letölthető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_1479/?pg=6&layout=s
23. P/E: ÁCH Mihály: *Zöngedező Mennyei Kar, Lócse, 1696.* A következő évszázadok evangélikus énekgyakorlatát alapvetően meghatározó (kotta nélküli) nyomtatott gyűjtemény, az első olyan, amely nagy mennyiségben tartalmaz magyarra fordított német korálokot. (Új kiadásai: 1703, 1706, 1718, 1780, 1781)
- A XVI–XVII. század énekeiből több tételt átörökítő, azokat variáló és a néphagyományra hatást gyakorló nyomtatott énekeskönyvek:**
24. P/E: *Új Zöngedező Mennyei Kar, Lócse, 1743.*
25. P/R: *Kolozsvári énekeskönyv, Kolozsvár, 1744.*
26. P/R: *Debreceni (öreg) énekeskönyv, Debrecen, 1778.* Csomasz Tóth Kálmán szerint: „a XVI. századdal kezdődő magyar református énekhagyomány két évszázadon keresztül jórészt leíratlan dallamainak utolsó, legnagyobb méretű összefoglalása.” Megelőzte Maróthi György debreceni tanár munkássága, aki a genfi zsoltárok kottáját négyszólamú létben adta közre.
27. P/R: *Kolozsvári énekeskönyv, Kolozsvár, 1777.*

28. P/R: *Halott temetésekorra való Énekek*. Szerk. KÖPETZI BODOS Sámuel és BÁGYI Fábán László. Nagyenyed, 1769. Későbbi kiadások: Pesti (1778), Debreceni (1791).
29. K: **BOZÓKI** Mihály (szerk.): *Katolikus Kar-béli Kótás Énekes Könyv*, Vác, 1797.
30. K: SZENTMIHÁLYI Mihály: *Egyházi énekes könyv*. Eger, 1797–1798.
31. P/R: Református énekeskönyv, 1813. (Szakít a hagyományos énekekkel.)
32. K: KOVÁCS Márk: *A keresztény katolikai isteni tisztelet minden ágaira ki-terjedő Énekes Könyv*. Tihany–Pest, 1842.
33. K: **TÁRKÁNYI** Béla–**ZSASSKOVSZKY** Ferenc–**ZSASSKOVSZKY** Endre (szerk.): *Katolikus Egyházi Énektár*. Eger, 1855, 1874, 1900, 1929.
34. K: BOGISICH Ferenc (szerk.): *Őseink buzgósága*. Budapest, 1888.
35. K: **STAMPAY** János (szerk.): *Katolikus egyházi énekek, imák és temetési szertartások*. Köbölkút és Esztergom, 1895. (2002-ig 43 kiadást ért meg, pl. 1913, 1923.)
36. *Égi Lant. Ker[esztény] katolikus imádságos és énekes könyv*. Nagyvárad, 1898.
37. K: MOLNÁR József (Kunszentmiklós, szerk.): **Orgonahangok: Legteljesebb és legnagyobb énekeskönyv**. Budapest–New York, 1903. Letölthető: <https://mek.oszk.hu/11400/11419/11419.pdf>
38. K: KERSCH Ferenc (szerk.): *Sursum Corda! Katolikus Kántorkönyv. Népénekek s a legszügségesebb chorálok gyűjteménye*. Esztergom, 1912.
39. K: BAKA János (szerk.): *Erdélyegyházmegyei énekeskönyv a római kántorok, a nép és ifjúság használatára*. Gyergyószentmiklós és Gyulafehérvár, 1921. Letölthető: <https://mek.oszk.hu/15600/15681/15681.pdf>
40. K: HARMAT Artúr–SÍK Sándor (szerk.): *Szent vagy, Uram! Ősi és újabb egyházi énekkincsünk tára*. Kiadja a Magyar Országos Katolikus Kántorszövetség és az Országos Magyar Cecília Egyesület, Budapest, 1931.
41. K: BÁRDOS Lajos–WERNER Alajos (szerk.): *Hozsanna! Teljes kottás népénekeskönyv*. Szent István Társulat, Budapest, 1948, 1991.
42. P/R: Református énekeskönyv, Budapest, 1948.
43. P/E: *Evangélikus énekeskönyv*, Budapest, 1982, 2009¹⁵.
44. K: *Éneklő Egyház. Római Katolikus Népénektár – liturgikus énekekkel és imádságokkal*. Szent István Társulat, Budapest, 1985, 2015¹¹.
45. K: *Dicsérvétek az Urat. Római katolikus népénektár liturgikus énekekkel, erdélyi változatokkal*. Szerk. GERÉD Vilmos–GÁL Alajos–ILLYÉS István–Dr. MARTON József. Római Katolikus Érsekség, Gyulafehérvár, 1993, 2007², 2014³.

B) KÉZIRATOS NÉPÉNEKESKÖNYVEK (VÁLOGATÁS):

Az alábbi kéziratok énekgyűjteményeket falusi, esetleg kisvárosi iskolamesterek (ludi magisterek) vetették papírra, énekeik a fent sorolt főbb nyomtatott énekgyűjtemények, a katolikusok körében elsősorban a *Cantus Catholici* és a Kájoni János szerkesztette csíksomlyói *Cantionale Catholicum* anyagát másolják vagy variálják, illetve új népénekeket is alkotnak:

1. **Petri András-énekeskönyv (Erdély, Csíkszentkirály, 1630–1631):** a legelső (fennmaradt) magyar nyelvű katolikus énekgyűjtemény.
2. **Gyöngyösi toldalék** (1628–1635, 26 katolikus népének, minden bizonnyal Dusi Kis Jakab ferences szerzetes lejegyzésében, kiadta: RMKT XVII. sz. 7, 1974, 542–555, nr. 81–90.)
3. **Czerey János-énekeskönyv**, Kézdiszentlélek–Lemhény (Erdély, Háromszék vm.), 1634–1651. Czerey János iskolamester kottás énekgyűjteményében betlehemes játék (kiadta: *A karácsonyi ünnepkör színjátékai Magyarországon, 11–18. század*, 2017, 131–142.) és zeneelméleti összefoglalást jelentő tonárius (bővebben: PAPP Ágnes: *Zeneelméleti jegyzetek és tonárius Cserei János énekeskönyvében*. Magyar Zene XXXVIII (2000) 3. szám, 253–306.) is olvasható a latin és magyar nyelvű liturgikus énekek és kanciók mellett.
4. **Pécsi énekeskönyv**, 1674.
5. **Csikcsobotfalvi kézirat** (1675): Kájoni János erdélyi ferences egyházzenesész, orgonaépítő, műfordító kottás kézírása. Az egy évvel később kinyomtatott *Cantionale Catholicum* gyűjtemény „próba példánya”. Csikcsobotfalva Csíksomlyó mellett található, ma Csíkszereda külvárosa.
6. Turóci Cantionale: *Cantionale et Passionale Hungaricum* (XVII. század vége, kottás kézirat a turóci jezsuita rezidenciából)
7. **Magyar Cantionale** (18. század eleje; kottákkal)
8. **Écsi énekeskönyv** (Écs, Győr vm., 1700–1720)
9. **Kenyeri énekeskönyv** (Kenyeri, Vas vm., 1708; a helybéli iskolamester kézírása, az 1683-as török pusztítás során templom, plébánia és iskolaépület hiányában a katolikus vallásgyakorlat egyetlen eleme és dokumentuma ez a kézirat énekgyűjtemény.)
10. **Szoszna Demeter György-énekeskönyv** (Pannonhalma, 1714–1715): ebben a kéziratban olvasható először az ősi himnuszunk, Lancsics Bonifác bencés szerzetes pap költeménye: *Boldogasszony Anyánk...*

11. *Vépi énekeskönyv* (Vép, Vas vm., 1731; kottákkal; készítette Mesterházi Miklós vépi ludi magister)
12. *Deák–Szentés kézirat* (Csíksomlyó, XVIII. század). Közzétette: KÖVÁRI Réka: *Deák–Szentés kézirat*. MTA Zenetudományi Intézet–Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2013. Bevezető tanulmánya letölthető: http://real.mtak.hu/10054/37/DeakSzentés_p001-110.pdf
13. *Paksi Márton György-énekeskönyv* (Öttevény-Sziget = Kunsziget, Győr vm., 1760–1761; egy-és többszólamú tételek kottájával, készítette Paksi Márton György ludi magister)
14. *Szokolczai János-énekeskönyv* (Szeged, 1762)
15. *Dőri énekeskönyv* (Rábaköz, Sopron vm., Dör, 1763–1774): Kováts István iskolamester kitűnő gyűjteménye, amelyben az *Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga...* kezdetű Szent István-ének legelterjedtebb formája elsőként olvasható; továbbá megőrizte a *Gyönyörködhetünk nyilván, magyar népek...* kezdetű, a jegyzetben két helyen közzétett Szent László-históriás teljes szövegét is. „Karátson éjjeli multság” címmel betlehemes játékot tartalmaz, kiadását lásd: Seplasia 1. jegyzet, V/1. fejezetben.
16. *Herchl Antal-énekeskönyv* (Bajna, Esztergom vm., 1765–1806): Herchl Antal „Bajnaj Oskola Mester és Nótárius” (jegyző) kézirat-együttese 346 népének szövege mellett a saját verses önéletírását és hivatalos iratainak protocollum-szerű másolatát is tartalmazza. Jellegzetessége a tót nyelvről Herchl által magyarra fordított Ádám-játék. A kéziratot *Cantionale Bajnensis* névvel is emlegetik a források, Herchl 1764 és 1773 között volt e közösség tanítómestere.
17. *Varsányi énekeskönyv* (Veszprémvarsány, XVIII. sz. 2. fele; a szentek tiszteletére írt népénekek bőséges gyűjteménye)
18. *Ivánci énekeskönyv* (Ivánc, Vas vm., 1770–1797)
19. *Szabó János-énekeskönyv* (1783)
20. *Szakcsi kántorkönyv* (Szakcs, Tolna vm., 1788–1789; két kötetben)
21. *Olaszfalui énekeskönyv* (Olaszfalú, Veszprém vm., 1824)
22. Perek Horváth János (1853–1920) a hansági Fertőszergény (ma Agyagosszergény, Sopron vm.) búcsúvezető előénekes volt. 1887-ben papírra vetett 1060 oldalas kézirat énekgyűjteménye a XVII–XVIII. századi klasszikus népénekek mellett a XIX. századi aprónyomatványok (ponyvák) énekeit is tartalmazza.

V. KÁJONI JÁNOS ÉLETMŰVÉNEK JELENTŐSÉGE

Kájoni műveinek szöveg- és dallamkiadásai:

1. DOMOKOS Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Kájoni János: *Cantionale Catholicum. Petrás Incze János: Tudósítások*. Szent István Társulat, Budapest, 1979. Letölthető: http://ppek.hu/szit-pdf/Domokos_Pal_Peter_Edes_hazamnak_akartam_szolgalni_facsimile.pdf
2. Többségében a Kájoni *Cantionale* 2. kiadásának (Csíksomlyó, 1719) dallamait a *Deák-Szentes kézirat* tartalmazza; kiadta és elemzi: KÖVÁRI Réka: *Deák-Szentes kézirat*. MTA Zenetudományi Intézet–Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2013. Bevezető tanulmánya letölthető: http://real.mtak.hu/10054/37/DeakSzentos_p001-110.pdf
Népzenei összefüggéseiről:
  - a. KÖVÁRI Réka: *Erdélyi és moldvai karácsonyi szokásdallamok a Deák-Szentes kéziratban – a Kájoni Cantionale-től a népzenei gyűjtésekig*. In *Zenei művelődésünk a változó régióban*. Szerk. ANGI István–CSÁKÁNY Csilla. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2013, 32–53.
  - b. KÖVÁRI RÉKA: *A Kájoni Cantionale énekei Székelyföld és Moldva néphagyományában a Deák-Szentes-kézirat tükrében*, Doktori (DLA) disszertáció. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Doktori Iskola, Budapest, 2007. (Témavezető: Domokos Mária.) Letölthető: https://apps.lfze.hu/netfolder/PublicNet/Doktori%20dolgozatok/kovari_reka/disszertacio.pdf
3. *Codex Caioni saeculi XVII (facsimile, transcriptiones) 1–2*. Kiadta: DIAMANDI, Saviana–PAPP Ágnes. București, 1993., MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1994. (Musicalia Danubiana 14/ab) Letölthető:
  1. Faksimile kiadás: https://adt.arcanum.com/hu/view/MusicaliaDanubiana_14-A_codex_caioni/?pg=1&layout=s;
  2. Elemzés: https://zti.hu/files/kiadvanyok/MusicaliaDanubiana/MusicaliaDanubiana_14-B_codex_caioni.pdf
4. RICHTER Pál: *Kájoni János: Organo-Missale, 1667*. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2005.
5. KÁJONI János: *Sacri Concentus Diversorum Authorum, praesertim Ludovici Viadanae*. (Mikháza, 1669) facsimile kiadása és tanulmánykötete. Sajtó alá rendezték és a tanulmánykötetet írták: PAPP ÁGNES és MUCKENHAUPT ERZSÉBET. Kiadja a Dévai Szent Ferenc Kiadó Kft., h. n., 2015. Papp Ágnes tanulmánya letölthető: <http://real.mtak.hu/32415/>
6. KÁJONI János: *Fekete Könyv. Az erdélyi ferences kuztódia története*. Kájoni János kézirata, 1684. DOMOKOS Pál Péter anyagának felhasználásával sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta, valamint a Kuztódia történetét fordította MADAS Edit. Scriptum Kft, Szeged, 1991. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmainak történetéhez 31.) Letölthető: http://real-eod.mtak.hu/1487/1/AD_XXXI.pdf

Dokumentumfilmek és animáció:

1. Dokumentumfilm Kájoni Jánosról: *Joannes Kájoni 390*, Csíkszereda, 2020. A műsorban nyilatkozik: Márk József OFM (1927–2020), Muckenhaupt Erzsébet, Fazakas Gabriella, Hátszegi Zsolt: <https://www.youtube.com/watch?v=ExBFzxW70IM>
2. Kájoni-animáció (rajzfilm): *Joannes Kájoni 1629/1630–1689*, készítette: Szász Zsolt Tücske, Hátszegi Zsolt, Csont Zsombor, Csíkszereda, 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=drmkY-gHHo&t=0s>
3. *Amely engem erre a világosságra hozott... – Kájoni János nyomában* (a *Cantionale Catholicum* című énekeskönyvének nyomait és emlékezetét kerestük Székelyföldtől, Gyimesen át Moldváig) Szerkesztő és nyilatkozik: KALLÓS Zoltán, Petrás Mária, Papp János. Szerk. Péterbenze Anikó. Duna TV, 1993. Csángómagyar énekesekkel, csíksomlyói pünkösdvásárnap hajnali napbanézéssel! <https://www.youtube.com/watch?v=sb7JixwQ5jk>

A népének hazai történetében kiemelkedik Kájoni János (1629–1687) erdélyi, elsősorban Csíksomlyón működött ferences egyházzeneész, orgonaépítő, műfordító, polihisztor-gyűjtő

személye, szellemi-lelki iskola-alapító énekköltői, (nem a népzenei értelemben vett) gyűjtői és könyvkiadói tevékenysége.

Kájoni János Erdélyben, Jegenye községben, ortodox vallású családban látta meg a napvilágot. A kolozsvári jezsuiták hatására katolizált, majd Nagyszombatban, a jezsuita kollégiumban tanult, ott szentelték pappá, majd örökfogadalmat tett a ferences rendben. Tehetségéhez méltó, kitűnő zenei képzettséget kapott, melynek folyományaként elkezdhette egyházzenei, orgonista és orgonaépítő munkásságát, amelyet számos kézirat és egy terjedelmes nyomtatott énekeskönyv őriz.

De miért emelünk ki egy ferences barátot, aki csupán a zenei tehetségéből és hivatásából adódó kötelességét teljesítette? Mert a három részre szakadt Magyarország időszakában, a Királyi Magyarország egyik virágzó kulturális és egyházi központjából, a könyvtárral, nyomdával, színpaddal és 1635 óta egyetemmel rendelkező Nagyszombatból hazatért a távoli, külpolitikai szempontból török fennhatóság alatt lévő, protestáns vezetésű Erdélybe, és olyan kultikus és kulturális életet teremtett, amelynek napjainkig érezzük hatását. Kájoni egy lélekszámban és infrastruktúrájában fejletlen és reménytelennek látszó régióban, a Keleti-Kárpátok vonulatai között végezte el azt a munkát, amelyet Pázmány Péter (1570–1637) és munkatársai az említett nyugati országrészben.

Kájoni János házfőnökként kőkolostort épített a marosszéki Mikházán, melynek könyvtára megőrizte a kaj-horvát nyelvjárás legősibb nyelvemlékét, egy 1626-ban papírra vetett, Mária-központú devóciós passiót. A jeles egyházzenei Gyergyószárhegyen is újjáépítette rendje kolostorát, ahol 1687-ben elhunyt. Működésének középpontjában a XV. század óta pápai búcsúkiáltásokkal, könyvtárral és könyvkötő műhellyel rendelkező, híres Szűz Mária-kegyhely, Csíksomlyó felvirágoztatása állt. Az 1661-es kegyetlen tatárdúlást követően itt alapítja meg a gimnáziumot, amely a XX. század elejéig képezte a székely értelmiség nagy részét. 1675-ben itt hozta létre Erdély első katolikus nyomdáját, amely teológiai, áhítati, jogi, oktatási és tudományos kiadványaival a megújulás fókuszpontja lett. Rendje szentjeit naptárba rendezte (*Kalendarium Festorum*). *Herbáriumában* a gyógynövények jótékony hatásait sorjázta. Az ún. *Fekete könyvben* az erdélyi ferences őrség történetét dokumentálta. A *Kájoni-kódex* lapjain a korabeli táncok mellett kortárs nyugat-európai zeneműveket vetett papírra az Ammerbach-féle tabulatúras kottairással. Ugyanezt tette a *Sacri Conventus (Szent Koncertek)* című kézirat gyűjteményével, amely – a korabeli erdélyi körülményekhez igazodva – egyetlen énekszólamra redukált, gondos szövegaláírással ellátott 193 motettát tartalmaz. *Organo-Missale* című összeállításában elsősorban miséket és litániákat tár elénk.

Azért, hogy népe liturgikus lelkiségét, hitét anyanyelvén gondolja, ókeresztény és középkori, európai és hazai himnuszokat, szekvenciákat, a népszolozsma szokását tápláló sokversszakos órásénekeket, Mária-antifónákat, latin kanciákat és zsoltárokat fordított költői bravúrral, amelyeket – saját kézírásával, iskoladráma-másolattal együtt – az 1040 oldalból álló *Hymnarium (Latin-magyar versgyűjtemény)* őriz. A kézirat oldalai két columnára vannak osztva: a bal columnában olvasható latin szövegekhez a jobb columnában, több esetben magyar nyelvű fordítás is található. Legtöbb textusról feltételezhető, hogy Kájoni János fordítása. Munkájaként válogatott népénekeket a *Csikcsobotfalvi kéziratban* hagyott ránk. A lefordított énekek sokaságát tekintve megállapítható, hogy létezett egy anyanyelvű, az egyház liturgikus szövegeit alapul vevő, azt anyanyelvre átültető, valamint saját paraliturgikus, szükség szerint dramatikusan kialakított hagyomány Csíkban és Gyergyóban a XVII. század során.

Kájoni legnagyobb hatású műve a Csíksomlyón 1676-ban kinyomtatott *Cantionale Catholicum (Katolikus Énekeskönyv)*. A magyar népének története egyik mérföldkövének, teológiai, irodalmi és zenei szempontból legértékesebb gyűjteményének számító kancionális összesen 545 magyar, 3 vegyes nyelvű és a miserészekkel együtt 247 latin énekszöveget tartalmaz. Kájoni az énekeskönyvében egyesítette a korabeli Erdély és a királyi Magyarország népénekanyagát – többek között Hajnal Mátyás, Nyéki Vörös Mátyás, Kopcsányi Márton műveit és a *Cantus Catholici* (Lőcse, 1651) énekeit, valamint protestáns forrásokból eredő énektételeket. Kájoni működése, fordító, stilizáló és könyvkiadó tevékenysége Csíkban, azaz az Árpád-kor óta folyamatosan katolikus vallásgyakorlattal bíró területen segítette a strófikus formájú, anyanyelvű, liturgikus, vagy szorosan a liturgikus kincseket tükröző, abból táplálkozó és azt variáló paraliturgikus éneklés meghonosodását, illetve széles körű elterjedését. A XX. századi népzenei gyűjtések tanúsága szerint a Kájoni *Cantionale* énekei napjainkig meghatározzák Erdély és a moldvai csángómagyarok népénekkultúráját és lelkiségét. Anyanyelvű tételei máig identitásképző tényezők a legkeletibb magyarok között. Más kutatások Palócföldön és Nyugat-Magyarországon is számos Kájoni-szöveget és dallamot találtak, a vasi Perenye halottvirrasztójában napjainkig szólnak szájhagyományozódás útján.

A római Propaganda Fide kongregáció 1676. december 1-jén járult hozzá Kájoni apostoli helytartói és missziófőnöki kinevezéséhez. Személyében azt a példás életű, hűséges, mindenki által szeretett bölcs ember tevékenységét ismerték el, aki kántori, műfordítói, hitszónoki, kormánysegédi, guardiáni és kusztósi minőségben évtizedeken keresztül nagy

hasznára volt közösségének. Hivatását szerényen e szavakkal összegzi a kancionális bevezetőjében: „édes Hazámnak akartam szolgálni.”

Kájoni méltán érdemelte ki Domokos Pál Péter (1901–1992) zenetörténésztől és népzene gyűjtőtől az „Erdély magyarjainak énekes Pázmány Pétere” kitüntető elnevezést.

VI. A PONYVÁK, APRONYOMTATVÁNYOK SAJÁTOSSÁGAI, MINT NÉPÉNEK-FORRÁSOK

Alapvető irodalom a ponyvákról:

1. POGÁNY PÉTER: *A magyar ponyva tüköre*. Magyar Helikon, Budapest, 1978.
2. TÜSKÉS GÁBOR: *Vallásos ponyvanyomtatványok a XVIII. században*. Irodalomtörténeti Közlemények 89 (1985), 415–436. Letölthető: file:///C:/Users/tf0v5n/Documents/N%C3%89P%C3%89NEK/T%C3%BCsk%C3%A9s_Knapp_Ponyvair Rodalom_itk_EPA00001_1985_04-05_415-436.pdf Gyűjteményes kiadása: TÜSKÉS GÁBOR–KNAPP ÉVA: *Az egyházi irodalom műfajai a 17–18. században. Tanulmányok*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2002. (Irodalomtörténeti Füzetek 151.) 235–266.
3. *Magyar világi ponyvair Rodalom. 1700–1820. I. Lírai dalok és versek*. S. a. r. és szerk. CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN. reciti, Budapest, 2018. (ReTextum 8.) Letölthető: <https://mek.oszk.hu/19600/19626/19626.pdf>
4. *Magyar világi ponyvair Rodalom. 1700–1820. II. Oktató és szórakoztató költészet*. S. a. r. és szerk. CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN. reciti, Budapest, 2020. (ReTextum 11.)
5. VARGYAS LAJOS: *A magyar népballada és Európa I–II*. Zeneműkiadó, Budapest, 1976.
6. KALLÓS ZOLTÁN: *Balladák könyve. Élő erdélyi és moldvai magyar népballadák*. S. a. r. SZABÓ T. ATTILA. Magyar Helikon, Budapest, 1974. https://mandadb.hu/tetel/335975/Balladak_konyve
7. VARGYAS LAJOS: *Balladáskönyv*. Zeneműkiadó, Budapest, 1979.
8. KRIZA ILDIKÓ: *A legendaballada. Epikai-lírai alkotások az irodalom és a folklór határán*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. Olvasható és letölthető: <https://www.szaktars.hu/akademiai/view/kriza-ildiko-a-legendaballada-epikai-lirai-alkotasok-az-irodalom-es-a-folklor-hataran-1982/?pg=8&layout=s>
9. KÜLLŐS IMOLA: *Közköltészet és népköltészet. A XVII–XIX. századi magyar világi közköltészet összehasonlító műfaj-, szüzsé- és motívumtörténeti vizsgálata*. L'Harmattan, Budapest, 2004. Letölthető: <https://www.szaktars.hu/harmattan/view/kozkolteszet-es-nepkolteszet/>
10. LENGYEL ÁGNES: *Előénekesek és vallásos nyomtatványkészleteik jelenkori jellemzői a felföldi térségben*. In: *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 5. I. kötet. Szerk. S. LACKOVITS EMŐKE–MÉSZÁROS VERONIKA. Veszprém, 2001, 234–257.

A népelemek terjesztésében oroszánrésze volt a XVIII. századtól elterjedő profán és szakrális témájú ponyvanyomtatványoknak. A kéziratok énekeskönyvek és a ponyvák szövegét, énekeinek motívumait, toposzait több esetben a közköltészet őrizte meg az utókornak. Az előénekesek és előimádkozók valamint gyakran a falusi kántorok áhítatának elmaradhatatlan kelléke és egyben szövegeinek forrása a ponyva.

A ponyvair Rodalom a XIX. század végétől az olcsó tömegirodalom elnevezése, de művelődéstörténeti szerepe a XVI. századtól kezdve, a reneszánsz és a barokk időszakában sokkal jelentősebb volt. Ezeket a néhány lapból álló nyomtatványokat vásárokon, földre kiterített ponyvákon vagy ponyvasátrak alatt árulták, innen kapták nevüket. Többféle történeti réteget hordozó, gazdag tematikájú, összetett anyagról van szó. A parasztság leginkább *istória, levél* névvel illeti. Elterjedésüket a könyvnyomtatás tette lehetővé, bár a szóbeliséggel

való szoros kapcsolata évszázadokon át megmaradt. A XVI. századtól a német *Flugblatt* (röplap), valamint a *Morität* és *Bänkelsang* hatása mutatható ki. A XVII–XVIII. századi népkönyvek többsége vallásos vagy szépirodalmi ponyva, mely elsősorban a nemesség és a polgárság igényeit elégítette ki. A ponyva a paraszti tömegekhez először a XVIII. század végén, nagyobb számban a XIX. század második felében jutott el. A vallásos ponyva elsősege ekkor is megmaradt ugyan, de mind nagyobb teret hódítottak a betyártörténetek, bűnügyi és szórakoztató történetek. Azok az aprónyomtatványok tartoznak ide, amelyeket a nyomdai előállítás során legalább egyszer félbehajtottak, így legkevesebb két levélből állnak, s összterjedelmük nem haladja meg 4–8–16, ritkán a 32 oldalt.

A ponyvairodalom első termékei Magyarországon az Apolloniusról, Stilfridről, Bruntzvikról, Szép Magelónáról vagy a „Hét bölcs mesterről” szóló népkönyvek voltak. A betyárhistóriák (pl. Angyal Bandi, Sobri Jóska) mellett történelmi eseményekről szóló beszámolók is találhatóak a ponyvák szövegében, pl. *Vitéz Kádár István históriája* (1658), továbbá Beregszászi Pálról, a Szegedinác Péro által vezetett lázadásról (1735–1736), vagy a franciákkal vívott nemesi felkelésről (1809) szóló tudósítások. A széphistóriák közül Árgirus, Genovéa története, a történelmi életrajzok közül Attila és Buda, Toldi Miklós, Kinizsi Pál, Zrínyi Miklós, II. Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos volt a legnépszerűbb, ezen kívül különféle vándormondák, világirodalmi remek, pamflet és paszkvillusok is megjelentek a ponyvairodalom témái között. Jelentős a ponyváknak a barokk iskolai színjátszással való összefüggése. Dramatizált bibliai példabeszédek, főúri játékok, többszereplős szindarabok, moralitások és mesterségdicséret, továbbá a Dúsgazdagolás (Lázár-játék) is felkeltették a nyomdák érdeklődését. A ponyvák és a folklór kapcsolatára utalnak a lakodalmi, farsangi dalolást serkentő szerelmi líra füzetek, anekdoták, tréfabeszédek, münchauseniádák, katonanóták, paródiák, álmefejtő, lottótanácsadó Sybilla-könyvek a népi kultúra, sok esetben a közköltészet sok elemét őrizték meg az utókornak.

A ponyvák előállítói a XVIII. században híres nyomdák voltak, később, a XIX. század közepén és az azt követő évtizedekben kisebb helyi nyomdák terjesztették őket. A kezdetben túlnyomó többségben német nyelven megjelent ponyvákat a XVIII. század végén kezdték felváltani a magyar nyelvűek. A kiadó nyomdák közül megemlítenéd a fővárosban Bagó Márton, Bartalits István, Bartalits Imre, Bucsánszky Alajos, Landerer Anna, Méhner Viktor és Rózsa Kálmán sajtója.

A ponyvák többször szerző, hely és időmegjelölés nélkül láttak napvilágot, melynek a cenzúra kijátszása és a kiadást követő években való jó eladhatóság volt az oka. Példányszámuk – stílusukból adódó népszerűségük következtében – minden időben magas

volt. A szerzők többsége az alsópapság tagja, deák, kántor, tanító, licenciátus, búcsúvezető „szentember” vagy „szentasszony”, kalendarista (naptárkészítő), komédiás, nótárius, utóbb iparos, nyomdász, kiskereskedő, bazáros, históriás vagy vőfély volt. A kompilálás – itt is, mint más XVII–XVIII. századi műfajokban – bevett gyakorlatnak számított. Korlátlanul ollóztak össze a próza, az epika és a dráma területéről származó alkotásokat.

Külön helyet foglalnak el a ponyvák csoportosításában a vallásos kisnyomtatványok, melyek a megélt, népi vallásos gyakorlat szerves tartozékának tekinthetők. Ezek a kiadványok az irodalom és a népköltészet, az írásbeliség és a szóbeliség határterületén helyezkednek el. A vallásos ponyvák műfaja, Erdélyi Zsuzsanna szavaival élve: „a népi katolikum sok száz éves gyakorlatának, pap nélküli, önerejű megnyilatkozásának lecsapódása az analfabetizmus fölszámolásának idején.” (ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék...*, i. m., 1976, 28–29.) Legtöbbször bibliai történeteket dolgoztak fel egyszerű, közérthető stílusban, gyakran képekkel illusztrálva. A vallásos témájú ponyvák terjesztése különösen a hazai katolikus megújulás (XVIII. század) idején nyerte el jelentőségét. Ekkor a bibliai históriák mellett himnuszok, népénekek, siralmak, legendaballadák, kanonizált szövegek és archaikus népi imádságok, ráolvasások, eredetmagyarázó mondák, szentek életrajzai és csodatörténetek (mirákulumok), kegyhelytörténetek is helyet kaptak e néhány lapból álló kiadványokon. Sőt előfordultak egyházi jóváhagyás nélkül kiadott magán-kinyilatkoztatások, látomások és jóvendölések is, amelyeket amulettként is használtak, pl. *Szűz Mária álma*, *Szent Mihály levele*, *Tóbiás levele*, *Tóbiás áldása*, *Hét mennyei szent zár* címmel ellátva. A vallásos ponyva célja a teológiai, morális tartalom terjesztése és meggyökereztetése, valamint a bűnbánatra intés, áhítatébresztés (pl. a rózsafüzér-imádság terjesztése) volt minden társadalmi réteg között. Kialakulásának kezdete a XVI. századra datálható, virágkorát a XVIII–XIX. században érte el. Forrásuk a kanonizált egyházi irodalom és a nem minden esetben jóváhagyott laikus áhítatgyakorlat egyaránt lehetett. Gyakran olvashatjuk a ponyvákban a XVII–XVIII. század népének-remekait, leggyakrabban a fent említett *Cantus Catholici* (Lőcse, 1651) és a Kájoni szerkesztette *Cantionale Catholicum* (Csíksomlyó, 1676, 1719) lapjairól vagy Nyéki Vörös Mátyás (1575–1654) költeményeiből, valamint protestáns graduálokból átvéve.

A vallásos ponyvákban belül külön csoportot alkotnak a zarándokhelyekhez, elsősorban Mária-kegyhelyekhez kapcsolódó nyomtatványok. Egy-egy zarándokhely (főként Mária-kegyhely) búcsúja kiváló alkalom a ponyvák terjesztésére és egymás közötti cserélgetésére. A vallásos aprónyomtatványok közül legteljesebben Bálint Sándor hagyatékának állománya van feldolgozva. Erdélyi Zsuzsanna hagyatéka még feldolgozásra vár.

A szakrális aprónyomtatványok és a népi kultúra szerves kapcsolatának bizonyítéka: e kisnyomtatványok jelentették a fő szövegforrást a búcsúvezető előénekesek számára. Két példát idézünk a Vas megyei Gencsapáti községből, ahol Bodorkós János és Abért István előénekesek egy 1731-ben és egy 1840-es években kiadott ponyváról másolták át az ausztriai Mariazellhez kötődő zarándokénekeket (betűhív kiadás mai sortörés-jelöléssel):

- Szövegkiadások elemzéssel: MEDGYESY S. Norbert: *Mariazell a magyarországi ponyvairodalomban*. In: *Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumában*. Szerk.: FARBAKY Péter–SERFŐZŐ Szabolcs–PRÉKOPA Ágnes. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2004, 465–478.

MÁS. UGYAN A CZELI SZŰZHÖZ

Üdvözlégymária Tzelnek Asszonya, / hozzád járulóknak, ő Pártfogója
 [REFR.:] oh! Melly ékes vagy Mária, / Mária Czelnek Csillaga.
 Vigassággal tellyes én bűnös lelköm, / ha téged Mária lát az én szívem! / oh mely ékes...
 Én szívem Mária ég szeretettel, / nálad kívül éppen nem kedvel. / oh! Mely ékes...
 Csak te vagy Mária lelköm dajkája, / Neked nyitva vagyon szívem ajtaja. / Oh! Mely ékes...
 Téged ohajt lelköm te benned bizik, / te szeretetteddel ő lángodozik. / Oh melly ékes ...
 Ajándékul adom néked szívemet, / te oltalmad alá bűnös lelkemet. / Oh melly ékes...
 Oh Üdvözlégymária tehát lilium Virág, / te Mária Czelben tündöklő Csillag. / Oh! Melly ...
 Mária Czel neked szent Szűz virágnak, / Isten malasztjával bimbózó ágnak. / Oh! Melly...
 Czillát adá menyben, te sok csudákkal, / fémlész és Istennek bőv malasztjával. / oh! Melly...
 Nyisd meg oh Mária Szíved ajtaját / hozzád járulóknak mutas gráciát / Oh! Melly...
 Hogy midőn te hozzád szívből járulnak, / fáradságunk után legy nyugodalmunk. / Oh!
 Melly...
 Képed előtt térdre esvén könyörgünk, / Magyarok asszonya rajtunk könyörül, / Oh! Melly...
 Jelen nem lehetvén küldöm szívemet, / hogy ez Üdvözlettel áldjon tégedet. / Oh! Melly...
 Boldog Mária Czel malasztal tellyes, / melly igaz tündöklő Csillaggal fimlesz / Oh! Melly ...
 Minden nap szemléled, Mária képit / láthatod anyai jelen lételit. / Oh! Melly...
 Én is oh! Mária tiszta lelkemmel, / szűz szívből származott szeretetemmel. / Oh! Melly..
 Hozzád folyamodom, végy bé szívedbe / lölkömet mennyei Mária Czelbe. / Oh! Melly...
 Nyomatott forrás: *Négy szép Énekek a' Czeli Boldogságos Szűz Máriához*. Sopron, 1731;
 Kéziratos forrás: *A Szent búcsújárásra és Más különféle időkre alkalmaztatott Énekek*, 1856–1874, 24–
 26. (Gencsapáti, Vas m.)

MÁS UGYAN BUTSUZORA

Butsut veszek tőled Szíp Lilium Szál,
 Mel Mária Celben bi Plántáltatál,
 Mária Celi drágo Kints, kegyes szemmel reám tekints.

Látogatásodra vig lipisekkel jöttünk / Szent Fiádhhoz tellyes örömmel, / Mária Celi...

De szomorú Szíved és nagy banottal, / megyek el te tőled Szíp Lilium Szál, / Mária Celi...

Mert öröm te veled itt mulatozni, / anyyai kipedet tsokkal illetni, / Mária Celi...

- Boldogok Mária Celi Lakosok / kik mindenkor kipitt enek láttátok, / Mária Celi...
- Köszönöm Mária Nagy grátziádot, / hozzám meg mutatott kegyes voltodat, / Mária Celi...
- Itt hagyom zálogul az én szívemett / Fiádnak áldásul adom Lőlkömet / Mária Celi...
- Anyai Szívedben imádságomat / zárd bi oh szent Anya buzgoságomat / Mária Celi
- Hitemett le teszem mostan előtted, / hogy nem távozok el soha tetűled, / Mária Celi...
- Isten után tigid foglak szeretni, / Drágo Szűz nevedett híven tisztelni / Mária Celi...
- Vále tehát igaz híveknek Anya, / Ki emlíit szopta Isten Báránnyo, / Mária Celi...
- Vale Drágo Szíp Szűz Celi Mária, / Kitűl született Istennek fija, / Mária Celi...
- Vale bűnösőknek hív Pártfogója, / Testnek és Lileknek meg Orvoslója / Mária Celi...
- Add üdvösigemre ez utazásom, / ligyen foganatos Szarándokságom, / Mária Celi...
- Ditsősíg Atyánok és a Fiunak, / Szent Lélek Istennek Szűz Máriának, / Mária Celi... Amen
- Nyomatott forrás: *Szép négy Énekek Mária-Czeli Szűzről*, ponyva az 1840-es évekből (Szombathely, Szeged);
Kéziratos másolat: *Abért István-énekeskönyv* (Gencs, Vas m., 1866–1898, 88–89.)

VII. A NÉPÉNEK ZENÉI JELLEMZŐI (dióhéjban)

A népelemek muzikológiai elemzése:

- LAJTHA László: *Sopron megyei virrasztó énekek*. Editio Musica, Budapest, 1956.
- ERDÉLYI Zsuzsanna–TÓTH Margit: *Középkori irodalmi és zenei elemek jelentkezése liturgikus néphagyományunkban*. Muzsika, 1972. március, 9–14. (XV. évf. 3. szám) Letölthető: https://adt.arcanum.com/hu/view/Muzsika_1972/?pg=114&layout=s
- BORSAI Ilona: *Népeleink az élő szájhagyományban*. Vigilia, XXXVII (1972), 5. szám, 317–318. (1972. május) Letölthető: https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1972_05_facsimile.pdf#page=31
- *A Magyar Népdaltípusok Katalógusa – stílusok szerint rendszerezve – I.* A Bevezetés, a 2. és 4. fejezet DOBSZAY László, az 1. és a 3. fejezet SZENDREI Janka munkája. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1988.
- SZENDREI Janka–DOBSZAY László–RAJECZKY Benjamin: *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- DOMOKOS Mária–PAKSA Katalin: *„Vígággal zeng Parnassusnak magas teteje” 18. századi kottás források és a magyar zenei néphagyomány*. Akadémiai Kiadó–MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest, 2016.

1. A NÉPDAL ÉS A NÉPÉNEK VISZONYA

A vallásos témájú népének, népünk ajkán szentes ének, a világi témájú népdal édestestvére, a magyar népzene kincsestárának szerves része, amely világi dal társaihoz hasonlóan szöveg- és

dallamváltozataiban él. Egy-egy dallamgerinc mentén falvanként, vagy azon belül közösségenként, Moldvában guzsalyasonként változik a melódiája. A népdalhoz hasonlóan a népének műfaj különleges értékét is egyrészt a variánsok adják. A variálás egyik jele a hajlítás, amely szeretetből és elmélkedésből fakad, lelkileg és zeneileg a gregorián jubilálással rokon.

Kodály Zoltán *Néprajz és zenetörténet* című tanulmányában, 1933-ban a következőket írta a nyomtatott zenei források és a néphagyomány viszonyáról:

„Régi írásokba, könyvekbe temetkező tudósaink bizonyos lenézéssel tekintenek az élő forrásokból merített adatokra. Pergament- és papírkönyvtárak katonái nem ismerik el az **eleven könyvtárnak** hitelességét. Pedig számos kérdésben a papírkönyvtárak cserbenhagynak, s csak az élő hagyomány nyújt valamelyest felvilágosítást. (...) A régi hangjegy csak vázlatát adja a dallamnak; az élő előadás teremti meg a kidolgozott képet!” (KODÁLY: *Néprajz és zenetörténet*. Gyűjteményes kiadás: KODÁLY Zoltán: *Visszatekintés II*. Szerk. BÓNIS Ferenc. Zeneműkiadó, Budapest, 1964, 225–234.)

Ugyancsak Kodály fejtette ki 1925-ben:

„A magyar <Monumenta Musicae> értékesebb része nem a kéziratárak porából, hanem élő forrásból, a nép emlékezetéből került ki. Hogy meddig ér ez az emlékezet, még nem tudjuk. De bizonyosan jóval előbbre a 15. századnál. **Ez** a magyar zenetörténet, csak meg kell tanulni olvasni benne.” (KODÁLY: *A magyar népzene*. 1925. Gyűjteményes kiadás: KODÁLY: *Visszatekintés I*. Szerk. BÓNIS Ferenc. Budapest, 1964, 22.)

A népzenei gyűjtések nyomán az MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumában, továbbá a Néprajzi Múzeum Archívumában található mintegy 40.000 (katolikus és protestáns) népének-felvétel ugyanúgy a világi népzene dallamcsaládjaiba osztható be, mint a világi témájú népdalok. A népének főbb dallamcsaládjai:

- gregorián eredetű: a népzeneben megőrzött gregorián dallamok többsége recitatív jellegű;
- az epikus zenei stílus hatása;
- a metrikus énekek (lásd: szaffikus versek, stb.) és evangélikus korálok hatása;
- a dúr-hexachord dallamok csoportja;
- a kanásztánc-ritmus (vágáns-ritmus) énekei;
- a siratóstílus dallamköre;
- a Rákóczi-dallamcsalád;
- a *Dum Virgo vagientem...*, az *En Virgo parit Filius...* és az *Eheu! Quid homines sumus...* dallamköre;
- az architektonikus, azaz emelkedő szerkezetű dallamok, stb.

2. ELŐADÁSMÓD ÉS A DIKTÁLÁS

Az élő könyvtárban (pl. MTA BTK Zenetudományi Intézet, budapesti Néprajzi Múzeum) őrzött, az egész magyar nyelvterületről származó, mintegy 40.000 népének hangfelvétele bizonyítja: a magyar népének előadásmódja parlando, azaz beszédszerű és többször rubato, azaz szabad stílusú. Egészen elenyésző esetben, különösen a protestáns metrikus énekek esetében lehet giusto. Az igazi magyar népénekelés lényegétől idegen a németes 4/4-es ritmus és idegen a modoros előadásmód. Énekeseink azt mondják: *elmondom* az éneket, *mondja* és mégis énekli, mert az énekléssel kiemeli a hétköznapiakból, hiszen szent tartalomról van szó. A mondás pedig beszédszerű előadásmódot jelent és követel. A népének előadásmódját legjobban az élő népzenei felvételek hallgatásából sajátíthatjuk el.

Az 5/8-os lüktetés: több, felező 8-as népénekünk belső ritmikája, a felező nyolcas sor ellenére nem 4/4-es, hanem 5/8-os. Lásd: *Üdvözlégy, édes Jézusunk – Édes Jézus, neked élek...* (ÉE / DU 182), *Üdvözlégy, Oltáriszentség...* (ÉE / DU 171), *Aki akar üdvözülni...* (ÉE / DU 212), *Az Úristent magasztalom...* (ÉE / DU 190), *Ó, jöjj, ó, jöjj, Üdvözítő...* (ÉE / DU 6).

Diktálás: az előénekesek sajátos, egyben a legősibb közösségi és ma is kiválóan alkalmazható, modern módszere a diktálás: az előénekes által előénekelte sort az egész közösség megismétli. A legősibb közösségi éneklési módról van szó, amely a középkori himnuszéneklésre is visszavezethető. A XX. század folyamán és több helyt még napjainkban is a diktálva éneklés természetes hagyomány a katolikus felekezet körében a búcsújárás idején, a zarándokhelyeken való és a halott melletti virrasztás esetében, továbbá a húsvétvasárnap hajnali Jézuskeresés szokásában. A protestáns egyházakban pedig nem énekelve, hanem az egyes sorokat (pl. a genfi zsoltár egy-egy sorát) előre mondja vagy kiáltja az előimádkozó az istentisztelet közben.

A diktálásról bővebben:

1. JÁKI Sándor Teodóz OSB: *Ősi és modern. A „diktálás” mint a legősibb népi közösségi éneklési mód.* Magyar Egyházzene III (1995/1996), 4. szám, 429–433.
2. SÁPY Szilvia: *Az énekdiktálás eredete.* Magyar Egyházzene XVII (2009/2010), 4. szám, 433–454.

VIII. AZ ISKOLAMESTEREK ÉS SZEREPÜK A NÉPÉNEKKULTÚRÁBAN

Alapvető irodalom:

1. MÉSZÁROS István: *Népoktatásunk 1553–1777 között*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1972.
2. MÉSZÁROS István: *Az iskolaiügy története Magyarországon 996–1777 között*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. Letölthető: <https://www.szaktars.hu/akademiai/view/meszaros-istvan-az-iskolaugy-tortenete-magyarorszagon-996-1777-kozott-1981/>
3. *Ratio Educationis: az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása*. Ford., jegyz. és mutatókkal ellátta: MÉSZÁROS István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
4. MEDGYESY S. Norbert: *Herchl Antal iskolamester oktatói, liturgikus és zenei tevékenysége Bajnán (1764–1773)*. In: *Collectanea Sancti Martini III. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője 3*. Szerk. DÉNESI Tamás. Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma, 2015, 11–39.
5. MEDGYESY S. Norbert: *Kisiskolák, tanítómestereik és kéziratok énekeskönyveik a 18. századi győri egyházmegyében*. In: *Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára*. Szerk. ARATÓ György–NEMES Gábor–VAJK Ádám. Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr–Raab, 2016, 383–407. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai, Források, feldolgozások, 25.)
6. MEDGYESY S. Norbert: *Iskoladrámák. Színjátékok, énekek és ünnepek a XVII–XVIII. századi magyarországi iskolakultúrából*. Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, Budapest, 2019, 305–382.

Az 1800 előtt papírra vetett énekeskönyvek a korabeli iskolarendszerhez, azon belül az alsófokú kisiskolák iskolamestereihez kötődnek. Oláh Miklós (1493–1568) esztergomi érsek *Iskolaszabályzatai* (1554, 1558) ugyanolyan jelentős kereteket és lehetőséget biztosítottak a *musica sacra*, azaz lényegében véve a hazai változatban és saját tételeiben élő liturgikus, tehát gregorián ének tanításának, mint amilyent a korábbi évszázadokban élvezett. Az alsófokú oktatásban és vele együtt a kistelepüléseken az 1630-ban hivatalosan feladott esztergomi rítus helyett a XVII. század végére az anyanyelvű, strófikus népének foglalta el az első helyet. A jellegzetesen közép-európai műfajnak tekinthető népének első magyar nyelvű példája a *Krisztus feltámadása...* kezdősorral a *Zsigmond-kori töredék* (Szepesség, 1437–1440 között) lapjain maradt fenn. A népének a protestáns gyülekezetekben a XVI–XVII. században, a katolikusok között a XVII–XVIII. században virágzott.

Az 1850 előtt papírra vetett kéziratok énekeskönyvek keletkezési helye szinte kivétel nélkül az úgynevezett *schola vernacula*, vagyis az anyanyelvi népiskola, amelyek felállításáról az 1560-as nagyszombati zsinat rendelkezett. Röviddel ezután szabad királyi városi, mezővárosi és községi (plébániai majd filiális) szinten minden felekezet elindította ezt az iskolatípust, amely a törökök kiűzése után, a XVIII. században vált országsszerte elterjedté. Ezekben az alapfokú intézményekben az iskolamester, a történeti források elnevezésével *ludi magister*, *schola rector*, *ludi rector* vagy egyszerűen *magister* az adott település gyermekeit írásra, olvasásra, éneklésre és katekizmusra tanította. Az iskolamesterek olyan, ún. filiális (leányegyház) kistelepüléseken is tanítottak, ahol plébánia sem működött; ők jelentették az

értelmiséget, az adott közösség szellemi és gyakran lelki vezetőjét. A helybeli, liturgikus gyökerű kultúra és azzal együtt az identitás letéteményesei voltak. Latin elnevezésük: *ludi magister*, szó szerint játszómester a játéokra, művészi oktatásra utal. A legtöbb településen a *ludi magister* nemcsak az alapfokú oktatás munkáját végezte, hanem azzal együtt természetesen a kántori teendőket is, amely az iskola és a templom életének szoros kapcsolatára utal. Ebből következtethetünk arra, hogy az alábbiakban részletesen tárgyalt és közzétett epikus-historikus tartalmú népénekeket történelemoktatásra is használták. Az iskolamester vezette a település körmeneteit, fogadalmi búcsúit, a halottvirrasztót, ő sütötte az ostyát (lásd e jegyzetben az ostyahordás szokását!), harangozott, gondozta a templomi örökmécsest és az orgonát, valamint a jegyzői (nótáriusi) feladatkört is ellátta. Előfordulhatott, hogy még a templom toronyóráját is a tanító húzta fel és hétköznapi munkát is végzett. Kis telken gazdálkodott. A legtöbb helyen a tanterem egybeépült a lakásával. A saját életét megverselő, tehetséges bajnai (Esztergom vm.) iskolamester, Herchl Antal kiváló példája az 1760-as, 1770-es évek iskolamestereinek: énekeskönyvét *Cantionale Bajnensis* névvel, azaz településéhez köthető, saját szokás- és énekrendre utaló forrásként említi az egyházlátogatási jegyzőkönyv (canonica visitatio) 1780-ban. Idézzük: a nép az iskolamesterrel énekel úgy, amint a *Bajnai Énekeskönyv*ben található (*et populus Ludi-Magistro concinit Cantilenas, quae habens in Cantionali Bajnensi*). Nem lehet eléggé hangsúlyozni annak a jelentőségét, hogy a pl. Kájoni Jánostól származó népénekeket egy közösség a saját szertartásrendje részévé emeli, variálja, sajátjának tekinti.

Herchl Antal énekeskönyvében (1765–1806) elkészítette saját, elég részletes verses önéletírását. Öniróniával telt, nagy költői tehetségre valló költemény. Ebből kiderült, hogy középiskolás korában Budán milyen nagy szegénységben élt:

Noha fájdalmissan csipett a' sok tetű,
Foltos Dolmánykámon mászott nem egy s-kettő,
Az egész testemet évé a' rűh, métő,
Hányszor Oskoolábúl löttem én ki vető.

Tisztogatásomra rövid volt az idő,
Mert éhségtől rohadt én bennem a' Tűdő,
Féltem fazékambúl a' jusculum ki dő,
Mert gyakran le fordúlt róla cserép földő. (Herchl-ék, 329.)

[...]

Bizonyára, mondom, nem tudom, mit tegyek,
Tanúllyak vagy életemre gondot viselleyek,
Ah' vagy szállásomért én eleget tegyek,
Vagy mezitlábomra ó topánykát vegyek.

(Herchl Antal-énekeskönyv, 1765–1806, 331.)

Ugyanez a verses önéletírás örökíti meg az alábbi strófákkal azt, hogy hogyan vizsgázott és került Bajnára 26 esztendő korában, 1764. március 12-én, Nagy Szent Gergely pápa napján:

A' Tisztek és Birák mind meg maradtanak
A' Templomban, és próbámra halgattanak,
Újjaim járásán ők csudálkoztanak,
Ékes éneklésemen-is bámultanak.

Chorusrúl le jövéen, az egész Nép reám
Fordittá szemeit, még jobban csudálván,
Hogy illy Iffiucska ezeket így tudván,
Környül néztek vala engemet csudálván.

A' Tisztelendő Úr marasztalt Ebédre,
Az asztalt terítik, látom, két személyre,
Teczett én nékem már mingyárt előre,
Hogy együtt hasznossan végezünk el végre.

Ebéd fölött való szép discursusunkból,
A' Plébános Úrnak hajlandóságából
Vészem vala észre egész Mozdúltyából,
Hogy ő meg tartóztat, nem ereszt Bajnából. (Herchl-ék., 346.)

Mária Terézia királynő (1740–1780) bécsi udvarának iskolaügyi reformerei később ezt az iskolatípust emlegették *schola nationalis* – *Nationalschule* név alatt, amely az anyanyelvi oktatásra utalt. Az *I. Ratio Educationis* (1777) *schola vernacula seu nationalis*, az 1806-ban kibocsátott *II. Ratio Educationis* pedig *schola trivialis* névvel jelölte őket. Az egyes felekezetek templomaival szorosan együttműködő iskolamester–kántortanító intézmény egészen az 1948-ban bekövetkezett államosításig működött.

A népének műfaj fő forrásait – az alábbi felsorolásban adatolva olvasható – nyomtatott és az ezek nyomán keletkezett kéziratos, iskolai és népi énekeskönyvek jelentik. Utóbbiakat főként iskolamesterek vetették papírra. Terjedelmük 100–500 oldal között mozog. Énekeik vagy az egyházi év és azon belül a szentek ünnepeinek rendjében, adventtől adventig olvashatók, vagy esetlegesen másolta össze őket az iskolamester; ebben az esetben világi dalokat is megörökített. A katolikus felekezet részéről a XX. század közepéig tartó hagyomány legkorábbi példája a csíkszentkirályi iskolamester, Petri András által 1630–1631-ben papírra vetett kéziratos énekeskönyv. A XVIII. századi énekeskönyvek megőrizték a főbb, korabeli nyomtatott, hivatalos katolikus énekeskönyvek: a *Cantus Catholici* kiadásainak (Lőcse, 1651; Kassa, 1674; Nagyszombat, 1703), a Kájoni János által szerkesztett és Csíksomlyón kinyomtatott *Cantionale Catholicum* (1676, 1719), továbbá – ritkább esetben – a Náray György nagyszombati kanonok szerkesztette *Lyra coelestis* (Nagyszombat, 1695)

több, népszerűvé vált tételét. Az iskolamesterek a maguk vagy az általuk vezetett közösség igénye szerint szövegében és nótajelzésében variálták a nyomtatott kiadásban megjelent népénekeket. A variálás során elhagytak, cseréltek vagy hozzáírtak versszakokat az eredeti változathoz. Az iskolamesterek, később a falusi vagy kisvárosi előénekesek maguk is költöttek népénekszövegeket, amelyeket a XVI. század óta élő és szaporodó típusdallamokra énekeltek. Az új énekszövegek elsősorban helyi védőszentek tiszteletéhez, búcsújáráshoz vagy halottvirrasztáshoz kötődtek.

IX. LICENCIÁTUSOK ÉS ELŐÉNEKESEK

Alapvető irodalom az előénekesekről:

1. BÁLINT Sándor: *Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza*. Budapesti Egyetem Magyarisztudományi Intézete és a Franklin Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1942. (Hasonmás kiadás BARNÁ GÁBOR utószavával: Szolnok, 1991.) Letölthető: http://mtda.hu/books/balint_sandor_egy_magyar_szentember_Optimized.pdf
2. BÁRTH Dániel: *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon*. Budapest, 2013. Összefoglalás: <http://real.mtak.hu/14860/1/03-Barth%20Daniel.pdf>
3. *Szentemberek — a vallásos élet szervező egyéniségei*. Szerk. BARNÁ GÁBOR. Néprajzi Tanszék, Szeged – Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1998. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 1.) Letölthető: http://acta.bibl.u-szeged.hu/70233/1/szegedi_vallasi_001.pdf
4. PAKSA Katalin: *Népi előénekesek – egyházi népénekek*. In: *Imádságos asszony. Tanulmányok Erdélyi Zsuzsanna tiszteletére*. Szerk. CZÖVEK JUDIT. Gondolat Kiadó–Európai Folklór Intézet, Budapest, 2003, 241–248. Letölthető: <https://www.szaktars.hu/gondolat/view/czovek-judit-szerk-imadsagos-asszony-erdelyi-zsuzsanna-koszontese-2003/?pg=1>
5. *Istent dicsőítő egyházi énekkönyv, Mezey énekek*. Szerk. BARNÁ GÁBOR. A tanulmányt írta és a mutatókat készítette: BARNÁ GÁBOR–ANTAL JÓZSEF. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2009. (Devotio Hungarorum 12.)
6. PAKSA Katalin: *Énekeltem én... Kiváló népi énekesek antológiája*. A kiadványt gondozta: KOCSIS CSABA. Hangrestaurálás: NÉMETH ISTVÁN. Premontrei Szent Norbert Gimnázium, Egyházzenei Szakközépiskola és Diákotthon, Gödöllő, 2014. CD-ROM melléklettel. Részletekben letölthető: <http://real.mtak.hu/20736/>
7. *Mária Anya – Mária Anyánk: Szűz Mária élete és alakja a magyar népi Mária-költészetben Erdélyi Zsuzsanna gyűjtése szerint*. Szerk. MEDGYESY S. NORBERT. Szent István Társulat, Budapest, 2019. CD-ROM-melléklettel.

A népénekkincs variálásában és továbbadásában fontos szerepük volt a licenciátusoknak és utódaiknak, a népi előénekeseknek. Az intézményüket az 1500-as években lezajlott reformáció és a török hódoltság okozta súlyos paphiány hívta életre. A licenciátus (korabeli latin elnevezésekkel: *catechista, contionator, praedicator, scholasticus*) olyan személy volt, aki a területileg illetékes püspöktől engedélyt, azaz licenciát kapott arra, hogy a gyóntatás és a misézés kivételével mindenfajta lelkipásztori munkát elvégezhesen: keresztelt, esketett, temetett, adventi és nagybőjti (vagy más) ájtatosságokat és virrasztásokat vezetett, prédikált, illetve prédikációt olvasott föl. A nőtlenség számára nem volt kötelező, templomi szolgálata idején reverendát és karinget viselt. A licenciátusi intézmény a XVIII. század közepéig állt

fenn, léte hozzájárult sok plébánia jogfolytonosságának és hitéletének fennmaradásához. Szerepüket, fontos lelkipásztori kiegészítő feladataikat az *előénekes*, más elnevezéssel a *búcsúvezető*, az *énekes ember* (előénekes néni és előénekes bácsi); Nagyszelmenc (Ung vm.) hagyományában *előkönyörgő* vagy *diktáló*, a csíki székelyek szóhasználatával a *mondóember*, Kunszentmártonban a *főénekes* vette át, akiket a néprajztudomány szentembereknek, szentasszonyoknak nevez. A XVIII. századi történeti források szerint azonos lehetett a körmeneteket rendező *processiodirector*, népi nevén a *vezér* személyével. Az előénekesek gyakran maguk szerzik a sokversszakos búcsújáró vagy halottvirrasztó, ezen belül az elhunyt nevében búcsúztató énekeiket. Az előénekeseket a bensőséges hitélet, lelkiület, vallásos buzgóság, jó szervezőkészség és természetesen a megfelelő zenei hallás, bátor és tiszta, igazi közösségvezető, szentori énekhang alapján választották ki a falvak. Tudott írni és olvasni, ami ma már természetes, de az 1777-ben kiadott *I. Ratio Educationis* előtt elenyésző, az 1868. évi népiskolai törvény előtt valójában csekély arányú volt az írástudás. Az előénekesnek költő és énekszerző tehetsége is volt, a falu vagy bármilyen közösség előtt tekintéllyel rendelkezett, hosszabb vagy rövidebb zarándoklatokat is szervezett, halottlátó vagy gyógyító szerepkört is betölthetett. Ehhez kapcsolódva több esetben a *processiodirector*, azaz körmeneti vezető, processióvezér feladatkörét is ellátta. Ez a szerepe a XIX. század elejétől megnőtt, mert a papi kíséret elmaradása a búcsújárásokon ettől az időszaktól kezdve vált általánossá. A szentember világi históriás énekeket, újballedákat is előadhatott és terjeszt(het)ett. Előfordult, hogy az iskolamester azonos volt a licenciátussal vagy később egy közösség előénekesével.

A búcsúvezető és énekszerző szentemberek közül országos vagy regionális hírnévre tett szert a jászladányi Orosz István (1838–1922), a jászárokszállási Varga Lajos (1855–1909), a karancssági palóc Boroznaki Pál (1889–1969); nemzedékeken keresztül kántorként a kunszentmártoni Mezey-dinasztia és az ugyancsak kunszentmártoni Ökrös József (1816–1893). Közéjük sorolható a mai Kiskunlacháza (Pest m.) részét képező Pereg községből Fekete István (*1856) és Gránitz Péter (*1887), a tiszaszigeti (Csongrád m.) Kiss Jánosné Popityi Erzsébet (*1925); a gencsi (Vas m.) Szentkút-gondnok Abért István (1828–1920) és utódja, Tömő József (1868–1955), a perenyei (Vas m.) Bejczy Józsefné Hittaller Anna (1928–2015), a kapuvári (Sopron vm.) Gitzy (Gicz) György (1827–1903), Sipőcz András és a *Jézus Antibácsinak* hívott Udvardi Antal, a csornai (Sopron vm.) Gombás Ferenc (1871–1957) és Cser Pál (1889–1989), a kunszigeti (Győr vm.) Virág Mihály (1905–1989), a fertőszergényi (ma Agyagosszergény, Sopron vm.) Perek Horváth János (1853–1920), a fonyódi (Somogy m.) Koronics Györgyné (*1874) zselléraszony. Erdélyből a székely Lövete (Udvarhelyszék)

énekese, Tókos Péterné Orbán Rozália (*1899) tudása számottevő. A moldvai csángómagyar Erdély János (1891–1983), Simon Ferenc Józsefné Fazakas Ilona (Lészped, 1894 – Mekényes, Baranya m., 1982), Demse Dávidné Antal Lucia (Klézse, *1897), Benke Jánosné Benedek Róza (Diószén, *1906), Lőrincz Györgyné Hodorog Luca (Klézse, 1920–1990) és László Józsefné Kiss Erzsébet (Pusztina, 1935–2012) egyedülálló kincseket őriztek meg a XX. századig. A bukovinai székely paraszttörténelmi Gáspár Simon Antal (1895–1978) profán és szakrális énektudása évszázadok irodalmi és zenei stílusrétegeit fogta át. Napjainkban a bagi (Galga-mente) Tóth Sándorné Tóth Juliska, a csapodi (Rábaköz) Horváth Lajos, a nyirádi (Bakony) Nagy Gyula és a sóshartyáni (Nógrád m.) Adorján Béla (†2021) neve említhető gyakorló előénekesként.

X. A LITURGIKUS NÉPSZOKÁSOK ÉNEKEI

1. A NÉPZSOLOZSMA

A zsoltár: a több felekezeti (katolikus, ortodox, protestáns) keresztény egyház kötött szerkezetű, énekelt, közösségi, hivatalos imádsága. A bibliai zsoltárok és más kiegészítő tételek, pl. antifónák = keretversek, rezponzóriumok, himnuszok és könyörgések liturgikus éneklésének szabályozott módja, amelyet a nap különböző óráira osztanak el. A NÉPzsoltár: a középkor végén bukkantak fel az anyanyelvű zsoltár-részletek, kis-zsoltárok (*officium parvum*), talán csak apácák és magánimádkozók céljaira. Az 1600-as évektől sokfelé szokássá vált, hogy a vesperást a néppel közösen végezték. A korabeli iskolai oktatásnak köszönhetően XVI–XVII. században, hazánkban egymás mellett párhuzamosan folyt a latin és a magyar nyelvű zsoltározás. Könnyítésül ilyenkor elmaradnak az antifónák (keretversek), a rezponzóriumok (válaszos énekek) és az olvasmányok, az adott liturgikus időt legfeljebb egy himnusz vagy egy népének jelzi. A népvesperás gerincét a helyi jellegzetességnek megfelelő népi gregorián tónusban énekelt 109., 110., 111., 112. és 113. zsoltár első négy sora adja, szokásos népi kezdőformulája (a 109. zsoltár első soraként):
Mondá az Úr az én uramnak...

2. A SZENTHÁROMSÁG-OLVASÓ (ZSOLOZSMA-SZÁRMAZÉK)

Bővebben:

1. BÁLINT Sándor: *Ünnepi Kalendárium*, 2. Mandala Kiadó, Szeged, 1998, 442–443.
2. DOBSZAY László: *A magyar népének*. Veszprémi Egyetem, Veszprém, 1995, 37.
3. SZENDREI Janka: *Recitatív típusok a magyar népzében*. In: *Népzene és Zenetörténet II*. Szerk. VARGYAS Lajos. Zeneműkiadó, Budapest, 1974, 65–123, 221–226. Letölthető: http://vargyaslajos.hu/docs/1974/01Nepzene_es_Zenetortenet_II_kot_1974_ok.pdf (Gyűjteményes kiadása: *Szendrei Janka Írásai I*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Egyházzenei Intézete, Budapest, 1999, 211–277.)

Középkori liturgikus forrásai alapján reggeli népszolozsmának tekinthető imádság, végleges formáját a XVIII. században nyerte el.

A veszprémi egyházmegyében a katolikus megújulás idején, Padányi Bíró Márton (1693–1762) megyés püspök kezdeményezésére a laikus hívőket tömörítő Szentháromság Társulat tagjai kezdtek imádkozni a *Szentháromság koronája*, másként *angyali olvasó*, népiesen *szentes* nevű imádságot. Az olvasó elnevezése onnan származik, hogy az angyali karokhoz hasonlóan két karban váltakozva imádkozzák a Szentháromság dicsőítésére. A *szentes* elnevezés az ájtatosságban többször előforduló invocáció (*Szent, szent, szent a seregek Ura, Istene...*) nyomán keletkezett. XIII. Kelemen pápa (1758–1769) és VII. Piusz pápa (1800–1823) búcsúkat kötött a Szentháromság-olvasó imádkozásához. A reggeli népszolozsmának is tekinthető Szentháromság-olvasónak kettős gyökere van: egyrészt a középkori liturgikus, másrészt a barokk áhítatból forrászik.

Szövegét a középkori magyarországi, esztergomi rítus vasárnapi hajnali zsolozsmája, a laudes antifónáinak (zsolnárokat keretező énekeinek) szép bibliai szövegéből állították össze, nem tudni, hogy melyik évszázadban; latinul és magyarul lásd a kottapéldákat!

A ma ismert imádság szövegének fő forrása Padányi Bíró Márton *Angyali Társaságnak Szövetsége* című imádság-, ének- és elmélkedés-gyűjteménye. A népi Szentháromság-olvasó textusa szöveg szerint egyezik a Padányi könyve harmadik kiadásában (Kolozsvár, 1756) található szöveggel. A sokáig a rábaközi Osló plébánosaként tevékenykedett Jáky Ferenc (1806–1885) által szerkesztett *Szent Rózsafüzérek könyve* (kiadja Rózsa Kálmán, Budapest, 1891, 13–20.) című, közkezdvelt imakönyv ugyancsak terjesztette.

Az olvasó szövegének bibliai alapjai vannak: a *Szent, szent, szent...* felkiáltás Izajás próféta könyvéből való (Iz 6,3), amely az égben az angyali rendek egyik legmagasabb fokán álló kérészek éneke. Az *Áldás, fényesség...* kezdetű Isten-dicsőítés ugyancsak az angyalok énekét visszhangozza itt a földön, az újszövetségi Jelenések könyve (Jel 7,12) szövegével. A Szentháromság-olvasó recitálásával, egyébként mint minden liturgikus énekkel, az ember az angyali karok énekét visszhangozza a földön.

SZENTHÁROMSÁG-OLVASÓ, más néven ANGYALI OLVASÓ

Elmondták: Babócsi Józsefné Bárdics Franciska (Perenye, 1913–2000) és Németh Józsefné Németh Mária Irma (Perenye, 1917–1999); gyűjtötte: Medgyesy S. Norbert, Perenye, 1996. július 30. Hangzó kiadása: *Ecclesia Agathae* CD 02, CD-ROM 004a–c.

Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében, ámen.

(Közben keresztvetés a rózsafüzér keresztjével.)

Hiszek egy Istenben...

Áldás, fényesség, bölcsesség és hálaadás, tisztelet, erő, erősség a mi Istenünknek most és mindörökké!

A rózsafüzér nagy szemére mondandó: Mi Atyánk...

Áldás, fényesség, bölcsesség és hálaadás, tisztelet, erő, erősség a mi Istenünknek most és mindörökké!

A rózsafüzér tíz kis szemére mondandó:

Szent, szent, szent a seregeknek Ura Istene, teljes az ég és a föld az ő dicségével! Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek. Miképpen kezdetben vala, most és mindörökké.

A tized végén keresztvetés, majd újra elhangzik: Áldás, fényesség...

Záró fohászok a 3 tized után: Mi Atyánk...

Áldott legyen a megoszolhatatlan, teljes Szentháromság egy Isten most és örökkön örökké, ámen.

Üdvözlég, Mária, Atyaistennek leánya, Fiúistennek Anyja, Szentlélek Istennek mátkája, mennynek és földnek királynéja, minden teremtett állatok Asszonya, malasztal teljes, az Úr van teveled, áldott vagy Te az asszonyok között, és áldott a Te méhednek gyümölcse, Jézus! Asszonyunk Szűz Mária, Istennek Szent Anyja, imádkozzál érettünk bűnösökért, most és halálunk óráján. Ámen.

E tropizált (betoldásokkal ellátott) Üdvözlég, Mária-imádságban a *teremtett állat* kifejezés a középkori latin *omnis creatura – minden teremtmény* kifejezés fordítása. Az *állat* kifejezés a régi magyar nyelvben igen értékes személyt, egy fontos létező valakit, ritkán tárgyat, azaz teremtményt jelentett. Az *asszonyállat* kifejezést a XV. századi *Apor-kódex* is használja *Üdvözlég Mária...* imádságában. (*Látjátok feleim... Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban, 2009. október 29–2010. február 28.* Szerk. MADAS Edit. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2009, 260–261, nr. 23.)

A Szentháromság-olvasó liturgikus forrásai a vasárnapi hajnali zsolozsmából (laudesből) magyarországi gregorián dallamon:

Az alábbi dallamkiadás forrása: *Psalterium Strigoniense II, Pars diurnalis – Esztergomi Zsolotároskönyv II, Diurnále.* Kiadja: FÖLDVÁRY Miklós István, CSONKA Szabina Babett, SZOLIVA Gábor OFM. Argumentum Publishing House, Budapest, 2014, 32a–41b.

2. zsoltárantifóna:

Gloria et honor et benedictio sedenti super thronum viventi in saecula saeculorum. –
Dicsőség, áldás, tisztelet a trónuson ülőnek: az örökkön örökké élő Istennek.

Gló - ri - a et ho - nor et be - ne - dí - cti - o se - dën -
ti su - per thro - num, vi - vén - ti in sǎ - cu - la sǎ - cu -
ló - rum!

Magyarul:

Di - cső - ség, ál - dás és tisz - te - let a tró - nu - son ü - lő - nek:
az ö - rök - kön ö - rök - ké é - lő Is - ten - nek!

Canticum-antifóna:

Benedictio et claritas et sapientia et gratiarum actio, honor, virtus et fortitudo Deo nostro in saecula saeculorum, amen. – Áldás és fényesség, bölcsesség és hálladás, tisztelet és dicsőség Istenünknek mindörökké.

Be - ne - dí - cti - o et clá - ri - tas et sa - pi - én -
ti - a et gra - ti - á - rum á - cti - o, ho - nor, vir - tus
et for - ti - tú - do De - o no - stro in sǎ - cu - la
sǎ - cu - ló - rum, a - men!

Magyarul:

Ál-dás és fé-nyes-ség, bölcses-ség és há-la-a-dás,
tiszt-e-let és di-cső-ség Is-te-nünk-nek mindö-rök-ké!

Az 5. zsoltárantifóna:

Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat et qui est et qui venturus est. –
Szent, Szent, Szent az Úristen, a mindenható; aki volt, aki van, és aki eljövendő.

San-ctus, san-ctus, san-ctus Dó-mi-nus, De-us o-mní-
pot-ens, qui e-rat et qui est et qui ven-tú-
rus est.

Magyarul:

Szent, szent, szent az Úr Is-ten, a minden-ha-tó,
a-ki volt, a-ki van s a-ki el-jö-ven-dő.

Galga-menti népi gyűjtés szerint így recitálják:

Hangzó: <https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/6815/?t=00%3A05%3A58#record-81507>

Szent, szent, szent a se-re-gek-nek U-ra, Is-te-ne,
 Tel-jes az ég és a föld az Ő di-cső-sé-gé-vel.
 Ál-dás, fényesség, bölcsesség, há-la-a-dás
 lé-gyen a teljes Szentháromság egy Is-ten-nek.
 Áldjuk az Atyát és Fiúval és a Szentlélekkel, di-csérjük és
 fel-magasztaljuk Őt most és mind-ö-rök-ké.
 Ál-dott vagy, Uram, az ég-nek erősségé-vel, di-cséret és fel magasztaltatás
 legyen a tel-jes Szentháromság egy Istennek most és mind-ö-rök-ké...

3. PASSIÓÉNEKLÉS A NAGYHÉTEN

Tágabb értelemben, mint liturgikus népszokások, a népénekek körébe tartoznak: a virágvasárnapi Máté- (Mt 26,36–27,66) és a nagypénteki János-passió (Jn 18,1–19,42), a nagyheti lamentáció (Jeremiás siralmi) és a népvesperás (esti zsolozsma) éneklése.

A passió: Jézus Krisztus szenvedéstörténete. Szövegének forrása az Újszövetség négy evangéliumából: Máté 26,36–27,66; Márk 14,32–15,47; Lukács 22,39–23,56; János 18,1–19,42. Húsvétvasárnap előtt egy héttel, a nagyhét (hebdomada sancta) kezdeteként virágvasárnap (Dominica in Palmis) ünnepli a kereszténység Jézus Krisztus jeruzsálemi bevonulását (Máté 21,1–11; Lukács 19,29–40) és szenvedését a Máté-passió (Máté 26,36–

27,66) éneklésével. Nagypénteken a János-passió hangzik el. Az őskeresztény kortól, kb. az V. század óta a pontosan az evangéliumok szövegét követő passió mindig *énekelt* műfaj, gregorián dallamon, sajátos, széles ambitusú (hangterjedelmű) recitatív olvasmánytónusban hangzik el. Az eredeti olvasmánytónus a történést elbeszélő evangélistának van fenntartva, míg Jézus szavaihoz mélyebb, a többi szereplő szavaihoz magasabb fekvésű recitatív (énekelt beszéd) szakasz járul. Európa mind a virágvasárnapi Máté-, mind a nagypénteki János-passiót dúr hangnemben, 5. tónusú formakészlettel énekl. Magyarország saját liturgiája, az esztergomi rítus a nagypénteki passiót (Európában egyedülként!) 1. tónusú formakészlettel moll-tónusban énekelte (kiadta: CGH 1, 36–48, nr. 35.), hivatalosan a XVII. századig, amely a vágai (Pozsony vm.) virágvasárnapi népi *pásió* néhány mondatában máig továbbél. Néhány templomban még napjainkban is megtiszteltetésnek számít(ot)t, hogy a falu népe közül ki énekelheti Jézust, Pétert, Pilátust, a főpapot vagy a katonát. Egykor az egész gyülekezet énekelte a turbákat, azaz a tömeg (a kar) részeit. Népi gregorián dallamát legutóbb a Tárkányi–Zsaskovszky-Énektár (Eger, 1855, 1874) és a KAPOSSY Gyula szegedi főiskolai tanár által szerkesztett *Szertartáskönyv* (Magyar Kórus, Bp. 1932.) terjesztette. Kovács Márton (1958–2016) népzene kutató gyűjtése 60 népi gregorián variánst tárt fel a magyar nyelvterületen.

Gyakorlati kiadása: *Virágvasárnapi és nagypénteki Passió*. KAPOSSY Gyula Szertartáskönyvében 1932-ben közzétett magyar népi passió bővített, A–B–C liturgikus évre szerkesztett kiadása. Közzéteszi: KOVÁCS Márton. Lektorálta: BARSÍ Balázs OFM. Klotildliget, 2010.

Hangzó példák:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJwYXNzaVx1MDBmMyJ9>

4. LAMENTÁCIÓK (JEREMIÁS SIRALMAI)

A *Jeremiás Siralmi* az egyik legkedveltebb liturgikus népájtatosság volt hazánkban évszázadok óta minden felekezet körében. A Jeremiás-siralom (lamentáció, Officium Tenebrarum – Sötét zsolozsma) valójában a Szent Háromnap zsolozsmájának legjellemzőbb része. A klasszikus római liturgia és az esztergomi rítus szerint nagycsütörtök, nagypéntek és nagyszombat virrasztó zsolozsmája (matutinuma) a szokásos kilenc olvasmányából az első három olvasmányt – őskeresztény hagyomány szerint – az ószövetségi *Siralmak könyvéből* (*Threni – Lamentationes Jeremiae Prophetiae*) recitálja. Ehhez csatlakozik nagyszombatra szóló szakasz zárásaként *Jeremiás Imádsága* (*Oratio Jeremiae*). Ezt nevezzük *lamentációnak*. Az őkeresztény századok óta a káptalanokban és a kolostorokban énekelt lamentációk az 1600-as évek óta szerves részei a plébániák, tehát a nép nagyheti szertartásrendjének. Lehetséges, hogy a Siralmak anyanyelvi változatának ihletője a ferencesek nép-pasztorációja

volt a XVII. században. A *Siralmak* könyvének történeti gyökere és jelentése: Jeremiás próféta siratja az újbabiloni birodalom (vezetője: Nabukodonozor király; vö. G. Verdi *Nabucco* c. operája!) katonái által Kr. e. 587-ben a Sion hegyi templommal együtt lerombolt Jeruzsálemet. A kereszténység ezt a szenvedő és megölt Krisztusra vonatkoztatja. A siralmak egyes sorai a héber ABC betűivel kezdődnek, amelyek formailag rendet tartanak benne: Aleph, Beth, Ghimel, Daleth, Heth, Vau, Teth, Jod.

Szövege: a közkedvelt népájtatosságot a KAPOSSY Gyula szerkesztette *Szertartáskönyv katolikus kántorok és kántornövendékek számára* című könyvből (Magyar Kórus, Bp. 1932.) énekelték. A Kapossy által kiadott verses szöveg eredetéről: a *Cantus Catholici* (Kassa, 1674) és KÁJONI János *Cantionale Catholicum* (Csíksomlyó, 1676, 1719) énekeskönyve, ill. a BOZÓKI-énekeskönyv (Vác, 1797) a szentírási szöveget prózai formában, a Káldi György-féle Biblia-fordítás (Bécs, 1626) alapján alkalmazza. A lamentáció rövidített és versbe szedett átírata feltehetően TÁRKÁNYI Béla József egri kanonok tollából született, és a Tárkányi–Zsasskovszky-énektár lapjain jelent meg elsőként Egerben, 1855-ben. Kapossy Gyula kántorkönyve ezt vette át a XX. század első felében.

Dallama: 6. tónusú gregorián dallam, népi recitatív tónusban. A magyarországi, esztergomi rítus 1629 előtti életében sok és díszes lamentáció-tónust ismert, mindhárom napnak saját gregorián dallama volt, s külön élt egy dallammodell a nagyszombati utolsó tételre, Jeremiás Imádságára. A népi gyakorlatban országszerte elterjedt dallamalak vázát elsőként a SZEGEDI Lénárd által szerkesztett, 1674-ben Kassán kiadott *Cantus Catholici* énekeskönyv, majd a későbbi hivatalos énekeskönyvek, köztük KÁJONI János *Cantionale Catholicum* (Csíksomlyó, 1676, 1719), BOZÓKI Mihály énekeskönyve (Vác, 1797) és FEKETE Ferenc kántorkönyve (1823) terjesztette el. A fent említett Kapossy-féle gyűjtemény a Tárkányi–Zsasskovszky-énektár (Eger, 1855) változatát vette át és közölte 1932-ben.

Hangzó példák:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJKZXJlbWludTAwZTFzIn0>

Népi gyűjtésből előkerült, gregorián eredetű lamentáció-dallam:

lassú parlando

Kezdő - dik Je-re-mi-ás pró-fé-ta si - ral - ma. A - lef.
Mint ül a vá - ros-ma-gá-ban, öz-vegy-ként, nép-pel te - le,
most a - dó - zó lett az úr - nő, s any-nyi nem - ze - tek
fe - je. Je - ru - zsá - lem, Je - ru - zsá - lem,
térj meg a te U - rad-hoz, Is - te-ned - hez!

A jeremiádok és a Magyar Himnusz:

A XVI–XVII. századi protestáns énekköltészetre nagy hatást tettek *Jeremiás Siralmi*, ezért ezt a sirató jellegű versformát jeremiádnak nevezzük. A református vallású Kölcsey Ferenc a reneszánsz jeremiádok stílusában írta meg a *Himnusz*t Szatmárcsekén, 1823. január 22-én. (Megzenésítette Erkel Ferenc 1844-ben.)

5. ADVENTI OSTYAVIVÉS ~ OSTYAHORDÁS

Bővebben:

- MNT II, 1953, 361–363, nr. 326–328. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarNepzeneTara_02/
- BÁLINT Sándor: *Karácsony, húsvét, pünkösd*. Szent István Társulat, Budapest, 1976, 75–81. Karácsony bőjtje fejezet: <http://mek.niif.hu/04600/04645/html/khp0005.html>
- *Magyarország zenei története I., Középkor*. Szerk. RAJECZKY Benjamin. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 490–491. https://mersz.hu/dokumentum/m200mz1_1
- TÁTRAI Zsuzsanna: *Jeles napok-ünnepi szokások*. In: *Népszokás, néphit, népi vallásosság. (Magyar Néprajz VII.)* Főszerk. DÖMÖTÖR Tekla. Szerk. HOPPÁL Mihály. A szerkesztő munkatársa BARNA Gábor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 238–242. (Ostyasütő rajzokkal) <https://mek.oszk.hu/02100/02152/html/07/index.html>
- BARNA Gábor: „...nektek ostyát hoztunk szíves ajándékból...” *A karácsonyi ostyahordás szokásáról*. In: *Agnus Dei. Az Oltáriszentség tisztelete Magyarországon*. Szerk. RÁKOSSY Anna és KONTSEK Ildikó. Keresztény Múzeum, Esztergom, 2019, 110–121.
- MANGA János: *Ünnepek, szokások az Ipoly mentén*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.

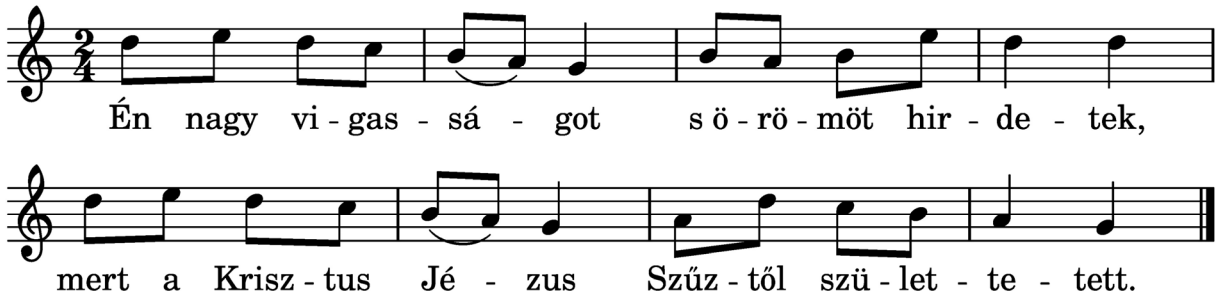
Az adventi ostyahordás a liturgia, az iskolakultúra és a néphagyomány kapcsolatának jellegzetes példája. Az ostyahordás szokása: advent utolsó hetében a tanító a diákjaival – a liturgikus ostyától megkülönböztetésképp – kissé cukrozott ostyákat küldött minden családnak, hogy a karácsonyi vacsoránál elfogyasszák, egyet a karácsonyfára és egyet pedig a mestergerendára kössenek, hogy egész éven át védje a családi fészket és emlékeztessen

karácsony öröme és békéjére. Évszázadokon keresztül egészen az 1950-es években megalakuló egyházmegyei ostyasütő vállalatok létrehozásáig minden faluban a kántortanító, más néven a mester (ludi magister) és/vagy a harangozó sütötte a misében használatos ostyákat. Advent utolsó napjaiban ezekből küldött diákjaival cukrozott ostyákat a családoknak. A tanító vagy harangozó birtokában volt szép ostyasütő vasak legtöbbször fészületet, korpusz nélküli keresztet, a Jézus Krisztus nevét jelentő IHS-monogramot, Isten Bárányát, ritkábban Oltáriszentséget, Jézus Szívét vagy magyar címert, esetleg virágot vagy emberszívet ábrázolnak. A lengyelek és a szlovákok körében is elterjedt népszokás; ott *oplatki*, *oblatky* névvel illetik. A kis cukorral ízesített, ezáltal a liturgikus ostyától elkülönített deákos ostya a karácsonyi vacsora megszentelt étele. Az ostyában a kisgyermekként közénk szállt Megváltót látták. A szokás középkori eulógia és egyben újkori iskolai tevékenység elnépiesedett változata. *Eulógia*: szentelt, de a misében nem konszekrált (átváltoztatott) kenyér, ostya, amely a lucabúza (december 13. lásd: Seplasia 1. jegyzet, IV/4.) képzetkörével is összefügg, amely a középkorban Magyarországon is hozzátartozott a karácsonyi ünnepkör liturgikus rendjéhez.

A zalai Kékkút szokásrendje és alábbi éneke szerint – bibliai alapú jelképként – első nap fehér, a 2. nap zöld, a 3. nap piros, a 4. nap kék, végül sárga ostyát sütöttek, megfelelő természetes anyagokat alkalmazva.

Az ostyákat december 20–23. között a diákok minden családnál ütempáros, recitatív köszöntők kíséretében adták át a háziaknak. Az ostyahordás szövegei nem dokumentálhatók a középkorból, mégis az iskolamester által betanított diákok verseinek hangzása, a félig recitálva előadott monoton dallamok a középkori iskola óta virágzó *énekelve tanulásra* vezethetők vissza. A szokás is korabeli, Zsigmond lengyel herceg budai számadáskönyve említi a XVI. század elején.

Az alábbi köszöntő a Zala megyei Kékkút hagyományából való (MNT II, nr. 326.) és több ünnep jelentését magában hordozza. A 2. versszak karácsonyról, a 3. vízkeresztről, az 5–7. strófa Szűz Mária szeplőtelen fogantatásáról és szüzességéről szól. A 8–11. strófa a húsvét titkát, Jézus Krisztus nagypénteki szenvedéstörténetét vetíti előre adventben, jelezve a nagy ünnepkörök teológiai összetartozását. A 12. versszak egyértelműen az iskolai eredet bizonyítéka: az ostyahordó, immár rekordáló diákok a tanítójuk jókívánását közvetítik a háziaknak. Az ének dallama a *Csordapásztorok* kezdetű karácsonyi dramatikus népének dunántúli, dúr-hexachord hangsorú variánsával egyezik:

Én nagy vi - gas - sá - got s ö - rö - möt hir - de - tek,
mert a Krisz - tus Jé - zus Szűz - től szü - let - te - tett.

1. Én nagy vigasságot... (mint a kottában!)
2. Betlehem városban – jászolba tétetett, – mely a prófétáktól – régen hirdettetett.
3. A Háromkirályok – Ázsiából jöttek, – született Jézusnak – ajándékot vittek.
4. Mink is azért jöttünk, – ajándékot hoztunk, – mit jelentsen pedig, – arról majd így szólunk:
5. Fehér ostya jelzi – Márja tisztaságát, – makulátlan levő – kegyes anyaságát.
6. A fehér ostyában – benne levő zöld ág – jelenti Mária – méhe tisztaságát.
7. Áron vesszejének – kivirágozását, – bűnös embereknek – öröme-hozását.
8. Piros ostya jelzi, – hogy értünk szenvedni – fog a Krisztus Jézus – piros vért ontani.
9. Ördögtől, pokoltól – minket megmenteni, – végre holtunk után – országába vinni.
10. A kék ostya jelzi – Urunknak kétségét, – ő szent testén levő – sebeknek helyeit.
11. Sárga ostya jelzi – Urunknak halálát, – mi értünk megkóstolt – keserű poharát.
12. A mi tanítónk is – kis Jézus áldását – nyújtván mindnyájuknak – több karácsony napját.
13. Élni és mulatni – szentséges óráján, – e kis ajándéknak – kívánjuk áldását!

Szóban kiáltva: Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Az ének befejeztével a ház asszonya viszonzta az ajándékot tojással, dióval, aszalt gyümölcscsel, majd a fiúk megindultak a következő ház elé.

A mendei (Pest m.) ostyahordó köszöntő az ostyaszínek értelmét is megmagyarázza, hasonlóan a fenti, *Én nagy vigasságot...* kezdetű énekhez:

Öröm és békesség legyen ura e háznak,
Mít Isten anyala mondván pásztoroknak,
Én is pásztoroként hoztam az ostyákat.
Fehér ostya jelzi krisztus tisztaságát,
A zöld szín az ő ártatlanságát,
Piros, érettünk szenvedett vére hullását,
Sárga, keserű poharát és halálát,
Ezeket mondván az Úrnak nagy hálákat mondok,
És boldog ünnepeket kívánok!

Egészen kisgyermekkortól, már az óvodában tanítható az alábbi ütempáros, recitatív ostyahordó ének, amelyet a felföldi Barslédecen (Bars vm.) örökített meg Kodály Zoltán 1914-ben (lásd: MNT II, nr. 327;

hangzó: <https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/4613/?t=00%3A14%3A48#record-9345>):

Krisz - tus szü - le - té - sé - nek
mind - nyá - jan ö - rül - nek,
az é - gi ma - dár - kák
szé - pen é - ne - köl - nek.

Örömmel az angyal
pásztorokhoz mennek,
hogy Messiás születik,
nekünk is azt jelentik.

És a záró formula utal a deákos eredetre: „A mi mester urunk is egy kis ajándékkal kedveskedik.”

Ugyancsak népi recitatív tétel a palócföldi Órhalom (Nógrád m.) ostyahordó éneke (énekelte: Nagy Ferenc, 51 éves, Gyűjtötte: Kerényi György, 1952. március; kiadta: MNT II, nr. 328; hangzó a palóc Szandáról:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/10326/?t=00%3A48%3A52#record-114066>), amely záró sorában a karácsonyi népelemek dallamára jellemző nagyszextlépést énekelte:

Bé - kes - ség - hir - de - tő Is - ten - nek an - gya - la,
ki a pász - to - ro - kat út - ba - i - ga - zít - ja,
hogy men - je - nek gyor - san Bet - le - hem vá - ros - ba,
ott ta - lál - ják majd a Jé - zust a já - szol - ba,

hogy ka - rá - csony nap - ját ér - hes - sék ken - tek is.

A palóc Kelenye (Hont vm.) ostyahordó köszöntője a megváltás kozmikus távlataira utal:

Mennyből alászállott kised Jézusunknak,
Mennynek és földnek ő alkotójának,
Születése napját e világnak,
Élje békességgel ura e háznak.
Óhajtván kívánjuik szent dicséretire,
A kised Jézusnak nagy dicsőségére,

Ékes családjának gondviselésire,
Töltesse idejét számos esztendőre!
Nap, Hold és csillagok örömet jeleznek,
Hogy itt már ideje lesz születésnek,
Teremtő megválni Boldogságos Szűznek.
Kedves mesteremtől, az én tanítómtól
Kívánom megadni én teljes szívemből.

Az Ipoly-menti Ludányhalászi (Nógrád m.) palóc község köszöntője a mennyei és a földi mester hivatását kapcsolja össze és megemlíti karácsony előestéjét, Ádám és Éva napját, december 24-ét is:

Mikor az Úr Jézus világra született,
először mihozzánk hasonló gyermek lett.
Mint mennyei mester, tanított sok jóra,
itt az ostya színben testét nekünk adta.
Mi is, nagy uraim, kedves tanítónktól,
nektek ostyát hoztunk szíves ajándékból.
Pásztorok is hoztak sajtot, báránkákat,
Mi is azon célból hordjuk az ostyákat.
Ádám, Éva atyánk dicső szent ünnepét,
kik megértétek karácsony szent böjtjét,
kívánom Istentől, Jézus születését,
hogy vígn érhesétek a világra jövését.
Dicsértessék a Jézus Krisztus!

6. A HALOTTVIRRASZTÓ

- LAJTHA László: *Sopronmegyei virrasztó énekek*. Editio Musica, Budapest, 1956.
- DOBSZAY László: *A középkori magyar temetés maradványai az erdélyi néphagyományban*. In: „Mert ezt Isten hagyta...” *Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. Szerk. TÜSKÉS Gábor. Magvető Kiadó, Budapest, 1986, 189–212.
- MEDGYESY S. Norbert: *A perenyei halottvirrasztó és 17–18. századi énekei*. In: *Vallásos kultúra és életmód a Kárpát-medencében 10. Konferencia Veszprémben a Laczkó Dezső Múzeum és a Veszprémi Hittudományi Főiskola közös szervezésében, 2014. május 20–23.* Szerk. PILIPKÓ Erzsébet–FOGL Krisztián Sándor. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 2017, 820–845.

Az emberi élet három nagy fordulója: születés (keresztelés), esküvő és halál. A halottas hagyományok közül a legtöbb népének a halottvirrasztóhoz és a temetéshez kötődik. A halottvirrasztó az elhunyt lelke üdvéért az előénekes(ek) vezetésével tartott énekes imádság. Liturgikus eredete: a halottakért gregorián dallamon énekelt *officium defunctorum*, amely a zsolozsma része, – a magyar és más szentek élettörténetével kapcsolatban már említett – virrasztó zsolozsma (*matutinum, historia*) egyik fajtája zoltárokkal, antifónákkal, responzóriumokkal, olvasmányokkal. A virrasztó nem azonos a siratóval; legteljesebb hazai kiadásuk: *Magyar Népzene Tára V. kötet: Siratók*:

https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarNepzeneTara_05/?pg=0&layout=s; hangzó példák: <https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJzaXJhdFxlMDEBmMyJ9>

A virrasztó – a temetői halottasházak megépítéséig – a családi háznál, a tisztaszobában, a ravatal mellett zajlott. Utóbb a templomokban szokás, a temetés előtti estén. Így könnyebb volt a hozzátartozóknak a búcsúzás szeretett rokonuktól, barátjuktól. Az örökkévalóságba való átköltözés és a földi elbúcsúzás méltóságát adja meg. A halottvirrasztó különleges értékét adják azok a 6–8–10–12 versszakos búcsúztató énekek, amelyeknek szövegét, évszázadok óta élő és átörökített szövegformulákat felhasználva, *az előénekes a halott nevében, egyes szám első személyben írja meg* és éneklí el a virrasztóban. A búcsúztató ének magába foglalja az adott elhunyt életkorát, családi állapotát, foglalkozását, életének és sorsának fordulót, közösségért tett cselekedeteit. A búcsúztatók némiképp históriának is tekinthetők, hiszen verses szövege az elhunyt életét és rokonait is magába foglalja, hogy kitől és miért búcsúzik. A *verasztót* pap és kántor nélkül az előénekesek – gyakran diktálva – végzik, ezért sok archaikus szöveget és dallamot megőrzött. A Dúsgazdag darabzáró siralmát **Ó, búlátott, sok kínvallott gyarló testem...**, illetve: **Kéjjel élő dúsgazdagnak veszedelmét...** kezdősorral a néphagyomány ugyancsak farsang végén, általában húshagyókedden, valamint halottvirrasztókban énekelte. Minden bizonnyal azért, mert így akarták figyelmeztetni az embereket a farsangi multságok esetleges kicsapongásaira, túlzásaira vagy a szegény éhezők és szomjazók elhanyagolására. A dramatikus népénekek között tárgyalt Péter-siralmak ugyanezt a bűnbánatra felhívó szerepet töltötték be a halottvirrasztók repertoárjában.

Népénekeinek legfőbb forrása **ILLYÉS ISTVÁN *Soltári és Halottas énekek*** (Nagyszombat, 1693) című énekgyűjteménye, amely igen sok kiadást ért meg a XX. század elejéig. Emellett a szakrális ponyvanyomtatványokból is sokat merítettek az énekszerző előénekesek.

A következő példákat a Vas megyei Perenye község halottvirrasztó hagyományából vesszük. Az énekszövegeket Bejczy Józsefné Hittaller Anna (1928–2015) előénekes költötte elődei és a Szombathelyen először 1884-ben kiadott *Temetőkönyv* szövegei alapján.

Búcsúztató énekek a ***Véletlen embernek az utolsó óra...*** típusdallamra: dúr-hexachord hangsorral régiesebb stílusú, AABBV szerkezetű és nagy szext hangterjedelmű. A XVII. századból származik, a *Halott Temetéskorra való Énekek* című kötet (Nagyenyed, 1769; első kiadás: Kolozsvár, 1660) is tartalmazza a dallamgerincet:

Parlando

Hosz-szú be - teg - sé - gem már el - ér - te vé - gét,

Meg - nyer - tem ma - gam - nak az ö - rök - kős bé - két,

Fáj - dal - mim meg - szűn - tek, ím, itt a ko - por - só,

El - fá - radt tes - tem - nek ö - rök la - kást a - dó.

A regölés ősi szokását még ismerő Imre Kálmán (1914–2002) virrasztójára az alábbi búcsúzó szöveget írta Bejczy Józsefné Hittaller Anna (az aláhúzások a hajlításokat jelölik):

1. Hosszú betegségem már elérte végét,
Megnyertem magamnak az örökös békét,
Fájdalmim megszűntek, ím, itt a koporsó,
Elfáradt testemnek örök lakást adó.
2. Pályafutásomat, immár, befutottam,
Nehéz harcimat végig megharcoltam,
Hítet megtartottam, el nem tántorodtam,
Irgalmat s jutalmat várok ezért mostan.
3. Elbúcsúzom tőled, drága feleségem,
Kivel oly sokáig boldogságban éltem,
Szívem nem szűnik meg értetted dobogni,
Te se szűnj meg értem buzgón imádkozni.
4. Bocsáss meg énnékem, ha megbántottalak,
A szent házasságban töltött idő alatt,
Bús özvegységben tekints föl az égre,
Szeretettől ragyog ott a csillag fénye.
5. Kedves vóm és menyem, drága gyermekeim,
Ti voltatok nékem földi boldogságim,
Hosszú betegségben hűen ápoltatok,
Isten elszólított, hön imádkoztatok.
6. Drága unokáim és dédunokáim,

Isten őrző szeme vigyázzon reátok,
Szeressétek egymást, s jó nagyanyátokat,
Így lesz nékem nyugtom lenn a hantok alatt.

7. Szeretett sógornóm s minden rokonaim,
Kedves szomszédaim s régi barátaim,
Elválásunk nem fog örökké tartani,
Isten országában fogunk találkozni.
8. Ám azért nem lettem hűtlen tihozzátok,
Égből is gondolok s tekintek reátok,
Remélem, hogy egyszer találkozunk itt fenn,
Addig is szeressen titeket az Isten. Ámen.

Búcsúzó ének mintára hangzott el az alábbi ének Bejczy Józsefné Hittaller Anna előénekes halottvirrasztóján Perenyében, 2015. július 31-én, dallamát lásd az imént, a *Hosszú betegségem már elérte végét...* kezdetű népéneknél:

1. **Véletlen embernek az utolsó óra,** / Hogy mikor érkezik, senki nem tudhatja,
Isten rendelése, mikor ő akarja, / Sem idő, sem ifjú azt át nem hághatja.
2. Mielőtt testemet letennék a földbe, / Míg itt imádkoztok értem könyörögve,
Halljátok, mit mondok ama túlsó partról, / Mit hagyok meg néktek a végső dolgokról:
3. Évek óta éltem özvegy életemet, / Hullottak könnyeim férjem sírja felett,
De már érkezett életemnek vége, / Vár engem jó férjem kinn a temetőbe.
4. Hosszú betegségem már elérte végét, / Megnyertem magamnak az örökös békét,
Fájdalmim megszűntek, ím, itt a koporsó, / Elfáradt testemnek örök lakást adó.
5. Pályafutásomat, immár befutottam, / Nehéz harcaimat végig megharcoltam,
Hitet megtartottam, el nem tántorodtam, / Irgalmat s jutalmat várook ezért mostan.
6. Megköszönöm Néked, drága jó, Szűzanyám, / Hogy egész életemben erőt s vigaszt
adtál,
Hogy fölnevelhettem jó gyermekeimet, / S ily hosszú időn át megtartám hitemet.
7. Édes gyermekeim, kiket úgy szerettem, / Nem tudom nyújtani karjaim felétek,
Oh, de meleg szívem, még itten is érez, / Hervadt ajkam végső búcsút rebeg néktek.
8. Szeretett, jó menyem s családom tagjai, / Ti voltatok nékem földi boldogságim,
Hosszú betegségben hűen ápoltatok, / Isten elszólított, hön imádkoztatok.
9. Drága unokáim, kiket most elhagyok, / Jó nagyanyátokért hön imádkoztatok,
Éljetek sokáig boldogan, békében, / Ám csak úgy, hogy egykor együtt legyünk
égben.
10. Unokáim mellett kis dédunokáim, / Isten őrző szeme vigyázzon reátok,
Szeressétek egymást s jó dédanyátokat, / Így lesz nékem nyugtom lenn a hantok alatt.

11. Drága testvéreim, búcsúzóom tőletek, / Akik még utánam itt e földön éltek,
Hosszú életemben mind velem voltatok, / Az Úr elszólitott, hön imádkoztatok!
12. Szeretett rokonok és jó szomszédaim, / Régi barátnőim s énekes társaim,
Véssétek emlékem szívetek mélyére, / Könyörgök értetek fönn a magas égbe.
13. A Jézus nevében mind megbocsássatok, / Akik tán általam megbántva voltatok,
Fájdalmas könnyeket ne sírjatok értem, / Inkább sóhajtsátok: nyugodjék békében!
14. S most e szent reménybe' fogadtam halálom, / Hogy jó férjem ott fönn ismét
megtalálom,
Kivel együtt küzdém egykor életemet, / Vele együtt áldom mennyben Istenemet.
15. Ám azért nem leszek hűtlen tihozzátok, / Égből is gondolok s tekintek reátok,
Remélem, hogy egyszer találkozunk itt fenn, / Addig is szeressen titeket az Isten.
16. Mi pedig, jó hívek, kérjük az ég Urát, / Vegye fel magához e jó édesanyát,
A Szép Szűz Mária fogja neki pártját, / Az Úr Jézus Krisztus adja rá áldását! Ámen.

A ***Jaj, siralomra vált itt az öröm...*** kezdetű virrasztó ének dallama az 1600-as évektől számos változatban élő, *Eheu! quid homines sumus?* kezdetű halottas ének leszármazottja. Ehhez a dallamcsaládhoz tartozik az országszerte közismert *Ó, emberi gyarló nemzetség...* kezdetű ének (ÉE / DU 345), valamint az 1599-ben Csíkszentdomokoson kivégzett Báthory András bíboros históriás éneke, *Ó, te tündér és csalárd világ...* kezdettel. Az ének (*Eheu*) dallama egy németországi latin-német halottas ének 1635-ből, amely hazánkban elsőként az 1675-ben kiadott *Cantus Catholici* lapjain olvasható. Ettől kezdve katolikus, evangélikus és református énekeskönyvek egyaránt átörökítik. A második fokon kadenciázó, oktáv terjedelmű perenyei dallamvariáns 4+6 szótagszámmal késő középkori himnuszritmusra utal, emellett az eredeti, 4+5-ös szótagszámú dallamot egy szótaggal bővíti. A perenyei szövegváltozatnak különös értéke, hogy Szekszér Istvánné Németh Katalin előénekes *Énekes könyv!* című, 1978–1979-ben összeállított kéziratának 8. oldalán is olvasható „Halotti Ének!” címmel:

Parlando

Jaj, si - ra - lom - ra vált itt az ö - röm,
 Még a méz is ke - se - rűbb, mint ü - röm.
 Jaj, Is - te - nem, te - kints le e - gek - ből,
 A - zok - ra, kik sír - nak itt szí - vük - ből!

2. Szomorú gyász érkezett e házra,
 Ledült e ház ékes koronája,
 Kiben volt a család bizodalma,
 Ékes szókkal mindig vigasztalta:
3. „Kedveseim, kik engem sajnáltak,
 Kérlek, értem hön imádkoztatok!
 Majd ha az Úristenhez juthatok,
 Érettetek én is imádkozom.
4. Nyugodjatok Isten szent végzésén,
 Míg nem régen, magam sem remélvén,
 Nagy örömmel jártam közöttetek,
 De már halva fekszem előttetek.”
 „Irtam 1979. V. 21-én. Amen.”

Ugyanennek a XVII. századi dallamnak néhány hangjában eltérő változata az alábbi ének, *Jaj, csak hívság földi életünk...* kezdősorral, immár AABC szerkezettel, ugyancsak második fokon lévő kadenciával és halottas tartalommal, de az előző dallampéldánál eggyel több, kilenc hang terjedelmével:

Parlando

Jaj, csak hív - ság föl - di é - le - tünk,
 Mint a füst, oly gyor - san el - tű - nünk,
 Kit a ha - lál ful - lánk - ja ta - lál,
 El - tűnt min - den, és sír - já - ba száll.

Mind szövegében, mind dallamában a XVII. század gyümölcse az **Ó, keserves jajszó, mindnyájan meghalunk...** kezdetű halottvirrasztó ének, amely a magyar nyelvterületen sokfelé ismert. Az ének szövege elsőként a Csíksomlyón, 1676-ban kiadott, Kájoni János szerkesztette *Cantionale Catholicum* lapjain olvasható. *Be keserves jajszó...* kezdősorral 18. század végi protestáns énekeskönyvekben (pl. *Zemlényi kézirat*, 1775; *Kovács József kézírata; Első Novák melodiarium*, Sárospatak, 1791; *Szkhárosi–Jordánházi melodiarium; Halotti énekek*, 1813) is nyomára bukkanhatunk. A perenyei változat így hangzik (az aláhúzások a hajlításokat jelölik):

Parlando

Ó, ke-ser-ves jaj - szó, mind-nyá-jan meg-ha-lunk,

If-jak és ö-re - gek szám-a - dás-ra ál - lunk,

Refr.: Ó, fáj - da-lom, ször-nyű ag - go - da-lom,

Ha-lál el-len nin - csen, jaj, nin-csen ol - ta-lom!

2. Ebben bizonyos légy, nem távoztathatod,
Meg kell egyszer halnod, mindenkor várhatod.
Ó, fájdalom, szörnyű aggodalom,
Halál ellen nincsen, jaj, nincsen oltalom!
3. Ím, halljad a sírból intő szózatomat,
Megtérésre hívó jajkiáltásomat!
Ó, fájdalom, szörnyű aggodalom,
Halál ellen nincsen, jaj, nincsen oltalom!
4. Napjait éltednek használd jobbulásra,
Míg kegyelmet enged az Isten jósága.
Ó, fájdalom, szörnyű aggodalom,
Halál ellen nincsen, jaj, nincsen oltalom!
5. Úgy élj, hát, halandó, hogy juss boldog végre,
Isten irgalmából örök üdvösségre.
Ó, fájdalom, szörnyű aggodalom,
Halál ellen nincsen, jaj, nincsen oltalom!

A XVIII–XIX. század gyümölcse az a közkedvelt, sokféle szöveggel (Mária-énekek, halottasok) elterjedt alábbi dallam, amit a *Cantus Catholici* korai kiadásaiban (1651, 1674, 1675) is megtalálunk, de mai formában 1844-ben a *Gimesi gyűjtemény* rögzítette, vö. *Édesanyja, Nagyasszonya igaz magyar fiaknak...* ÉE / DU 299. A perenyei hagyomány viszont őrzi ennek a dallamgerincnek egy, valószínűleg régebbi változatát halottvirrasztó énekszövegekkel. Közülük idézzük az alábbiakban a gyermekek halottvirrasztóján énekelt *Hintsetek a koporsóra virágot és könnyeket...* szöveggel:

Parlando

Hint-se-tek a ko-por-só-ra vi-rá-got és köny-nye-ket,
 A ko-por-só bús ö-lé-nyeg ked-ves gye-rek szen-de-reg.
 Ve-le e-gyütt el-te-met-jük a szü-lők-nek ö-rö-mét,
 Mind-a-zok-nak bá-na-tá-ra, a-kik ő-ket is-mer-ték.

A *Hintsetek a koporsóra* dallamára vagy annak folytatásaként éneklik Perenyében az alábbi tételt. Általában nem *verasztó*ban, hanem a temetési menet közben vagy a koporsónál hangzik el:

1. Reám nézve a föld ölen már minden elenyészett,
 S eltűnt, mint az édes álom, amit a szív remélett,
 Ó, nem újul többé nekem a mezők szép virága,
 Mert jövőre a tavasz már mohos sírom találja.
2. Édesanyám, édesapám, ti szülők legjobbjai,
 Jertek hideg koporsóhoz örök búcsút mondani,
 Szóljatok le majd síromba, s ha meghallom hangotok,
 Ajkatok édes szavára szívem ott is földobog.
3. Fönn az Úrnak zsámolyánál imádkozom értetek,
 Hogy gyógyítsa, nyugtassa meg értem fájó szívetek.
 Nyugodjon bár gyöngye testem a sötét sír fenekén,
 Hű lelkeimmel házatoknak őrangyala leszek én.
4. Drága, kicsi testvéreim, akiket úgy szerettem,
 Jertek ide, mert nem láttok engem többé köztetek,
 Ahhoz megyek, ki magához hívta a gyermekeket,
 Ím, megyek már, jó Istenem, nyisd meg nekem az eget.
5. Nagyszüleim, dédmamáim, óh, kérlek, ne sírjatok,
 Bár bezárnak a mély sírba, én köztetek maradok,

Ott maradok szívetekben, ott őriztek engemet,
Engem nemcsak a rideg föld, szívetek is eltemet.

6. Keresztszülők, jó szomszédok és minden rokonaim.,
Elbúcsúzom tőletek is, minden kis barátnőim,
Esdni fogok az Atyának menny trónjánál értetek,
Hogy a földön éltetekben mind boldogok legyetek.
7. Ó, ti drága szereteteim, ó, kérlek, ne sírjatok,
Bár bezárnak a mély sírba, én köztetek maradok!
Ott maradok szívetekben, ott őriztek engemet,
Engem nemcsak a rideg sír, szívetek is eltemet.
8. Rokonaim, barátaim, kik engem szerettetek,
Jertek ide, mert nem láttok engem többé köztetek,
Ahhoz megyek, ki magához hívja a jó lelkeket,
Én megyek már, jó Istenem, nyisd meg nékem az eget!
9. Menj, hát, a sír nyugalmaiba, szent béke vár ott reád,
Lelked az égi hazában nyerje örök jutalmát,
Mit tenéked itt, e földön a világ nem adhatott,
Adjon néked a jó Isten mennyekben boldogságot! Ámen.

Ének a közbenjáró Szűz Máriáról: a Maria Advocata-típusú énekek legmegrázóbb és talán legszebb példája az *Oh, egeknek Királynéja...* kezdetű, 8 versszakos költemény. Az ének XVIII. századi dallama az *Édes Jézus, neked élek...* közismert Oltáriszentség-énekkal (ÉE / DU 182) rokonítható. Lajtha László hívta fel a figyelmet, hogy itt a 4+4 szótagot a népi gyakorlat nem 4/4-es ritmusban, hanem 5/8-os ritmusban énekli. Ugyanez érvényes az *Ó, egeknek Királynéja...* énekre is. A megható szépségű záró versszak könyörgése így szól: „Tárd nekik szent palástodat, / És irgalmas két karodat...” A szöveg minden bizonnyal a Köpönyeges Mária középkori, az egész Kárpát-medencében elterjedt képtípusra utal, amely azt ábrázolja, hogy Mária a kitárt palástja alá fogadja a bűnösöket, rangtól és életkortól függetlenül. Szövegforrás: *Perenyei kéziratoss énekeskönyv* (1855–, I, nr. 12.):

Parlando, rubato

Ó, e - gek - nek Ki - rály - né - ja,

Holt - ja - id - nak nagy a kín - ja,

Refr.: Ir - gal - mas - ság - nak szent Any - ja,

Szánd meg ő - ket, ó, Má - ri - a!

2. Nézz a tisztító lángokra,
S abban esdeklő foglyokra!
Irgalmasságnak Szent Anyja,
Szánd meg őket, ó, Mária!
3. Tekints az árva lelkekre,
Kik várnak segédkezésre!
Irgalmasságnak Szent Anyja,
Szánd meg őket, ó, Mária!
4. Nézd, mint sírnak, mint jajgatnak,
Hogy Fiadra nem láthatnak.
Irgalmasságnak Szent Anyja,
Szánd meg őket, ó, Mária!
5. Kezedben a nagy hatalom,
Szíved is merő irgalom.
Irgalmasságnak Szent Anyja,
Szánd meg őket, ó, Mária!
6. Meghallgat Téged a Jegyes,
Ha könyörögsz, léssen kegyes.
Irgalmasságnak Szent Anyja,
Szánd meg őket, ó, Mária!
7. Mutasd anyának magadat,
Engeszteljed Szent Fiadat!
Irgalmasságnak Szent Anyja,
Szánd meg őket, ó, Mária!
8. Tárd nekik szent palástodat,
És irgalmas két karodat.
Irgalmasságnak Szent Anyja,
Szánd meg őket, ó, Mária!

Ugyanerre a dallamra éneklék Perenyében a *Seregeknek Szent Istene...* kezdetű halottast, amelynek szövege elsőként a Kájoni szerkesztette *Cantionale Catholicum* (Csíksomlyó, 1676, 1719) lapjain olvasható; az országos néphagyományban későbbi énekeskönyvek és ponyvák révén terjedt el:

1. Seregeknek szent Istene, / Menny, föld kegyes Fejedelme,
Jöjj el, jöjj el, én Krisztusom, / ne hagyj utolsó órámom!
2. Azért teremtél Te engem, / Hogy az égben részem legyen.
Jöjj el, jöjj el, én Krisztusom, / ne hagyj utolsó órámom!
3. Tőled ne legyek elzárva / Utoljára, mint az árva.
Jöjj el, jöjj el, én Krisztusom, / ne hagyj utolsó órámom!
4. Állj mellettem, védj meg engem, / Nehogy kárhozatba essem,
Jöjj el, jöjj el, én Krisztusom, / ne hagyj utolsó órámom!
5. Lelkemet neked ajánlom, / Testemet a sírnak szánom.
Jöjj el, jöjj el, én Krisztusom, / ne hagyj utolsó órámom!
6. De feltámadok én újra, / Szerelmedtől megújulva!
Jöjj el, jöjj el, én Krisztusom, / ne hagyj utolsó órámom! Ámen.

XI. DRAMATIKUS NÉPÉNEKEK

1. TARTALMI ÉS SZERKEZETI SZEMPONTBÓL KIEMELT NÉPÉNEK-TÍPUSOK

a. Dramatikus népének:

Általában sok versszakos népének, amelynek szövegén belül szólal meg az egyes szereplő egyes szám első személyben, vagy több szereplő párbeszédben. E tekintetben rokonítható a késő középkori misztériumjátékokkal és a vallásos témájú barokk iskoladrámákkal. Legelterjedtebb dramatikus népénekek: *Mikor Máriához az Isten angyala* (advent); *Csordapásztorok* (karácsony); *A királyok Királyának, Jézus Krisztusnak* (vízkereszt); *Aranymiatyánk* (nagyhét); *Első napján szombatnak / Úr Krisztus feltámad* (húsvét); valamint a Krisztus-, Mária-, Péter-, János-, Júdás- és Ádám-siralmak. A dramatikus népénekek közül kiemelkednek Székelyföld XVII. századi kéziratot énekeskönyvei, pl. a *Petri András-*, a *Czerey János-*, a *Pálffi Márton-énekeskönyv* tételei, továbbá a Kájoni *Cantionale* (Csíksomlyó, 1676, 1719) számos tétele és verses passiója.

Bővebben:

- MEDGYESY S. Norbert: *Iskoladrámák. Színjátékok, énekek és ünnepek a XVII–XVIII. századi magyarországi iskolakultúrából*. Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, Budapest, 2019, 352–382.

b. Legendaballada:

Balladai tömörséggel fogalmazó, szakrális tartalmú, biblikus vagy apokrif eredetű cselekményt elbeszélő, sokversszakos népének. Gyakran előfordulnak benne párbeszéddek. Pl. Mária és József menyegzőjéről a *Jeruzsálem városában örömnap van...*; a gazdag (bő) kovács legendaballadája Mária és József betlehemi szálláskereséséről: *Mikor Szűz Mária a földön járt...*; a nagyhét eseményei az Aranymiatyánk strófáiban; *Egykor midőn Szűz Mária árvaságán búsula...* (Nagyboldogasszony); *Hatvanhárom évet betöltött Mária...* (Nagyboldogasszony); továbbá Ádám–Éva-históriák, kánai menyegző.

Legfontosabb hazai szövegkiadások:

- KRIZA Ildikó: *A legendaballada. Epikai-lirai alkotások az irodalom és a folklór határán*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. <https://www.szaktars.hu/akademiai/view/kriza-ildiko-a-legendaballada-epikai-lirai-alkotasok-az-irodalom-es-a-folklor-hataran-1982/?pg=8&layout=s>
- *Mária Anya – Mária Anyánk: Szűz Mária élete és alakja a magyar népi Mária-költészetben Erdélyi Zsuzsanna gyűjtése szerint*. Szerk. MEDGYESY S. Norbert. Szent István Társulat, Budapest, 2019. CD-ROM-melléklettel.

2. DRAMATIKUS NÉPÉNEKEK PÉLDATÁRA:

AZ ÜDVÖSSÉGTÖRTÉNET, JÉZUS KRISZTUS ÉLETE VÉGIGÉNEKELVE

NYITÓÉNEK

Hangzó:

a.) Paradicsom kőkerájében szövegváltozattal 7 példa:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJwYXJhZGljc29tIGtcdTAxNTFrZXJ0aX1MDBIOWJlbiJ9>

b.) Paradicsom mezeibe kezdősorral 6 példa:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJwYXJhZGljc29tIG1lemVqaWJlIn0>

Az alábbi, szépkenyerűszentmártoni gyűjtés hangfelvétele:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/15746/#record-190743>

1.

Pa - ra - di-csom kö - ze - pi - bē

a - rany-szö-nye - gə lē - tē - rit - vē.

2. Rengő bölcső reá téve,
benne fekszik az Úr Jézus.
3. Az Úr Jézus Isten Fia,
jobb kezébe aranyalma.
4. Bal kezibe aranyvessző,
fel-felhajtja, megzúdítja.
5. Zúg az erdő, cseng a mező,
a madarak füttyeregnek.
6. Az angyalok énekelnek,
a magyarok ünnepelnek.
7. Nem láttam én szebb gyümölcsfát,
mint a Jézus keresztfáját:
8. Piros vérrel virágozik,
Szentlélekkel gyümölcsözik.⁶

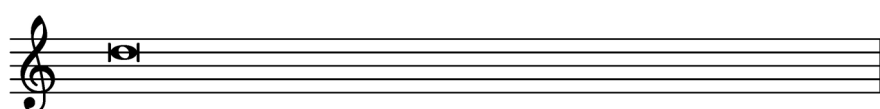
⁶ Előhangként a *Paradicsom közepibe...* kezdetű karácsonyi kántáló ének hangzik el, amely a három fő ünnepet összefoglalja: a karácsonykor emberré lett Istent jelenti a bölcsőben aranyalmát tartó Gyermeke-Király, akinek keresztye nagypénteken vérrel virágozott és pünkösdkor Szentlélekkel illatozott. *Paradicsom közepibe...*:

ELŐHANG – PROLÓGUS

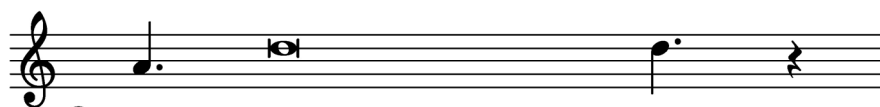
A Prológus fehér ruhában szól az összegyűltekhöz, melyben elmondja a teremtés és a bűnbeesés történetét (Teremtés 1–3). A Prológus szavai alatt hátérben három színjátész az adott versszaknak megfelelően némajátékkal illusztrálhatja a bűnbeesés történetét egy almafa körül.

A számozáson belül a / jel a recitációban a felfelé, a \ jel a lefelé lépést jelenti a fenti kottának megfelelően. Az indexszámok az egyes recitációs dallamformákat jelentik, vedd össze a Tekintetes, nemes, nemzetes szép község... kezdetű ének alábbi kottájában lévő számozással!

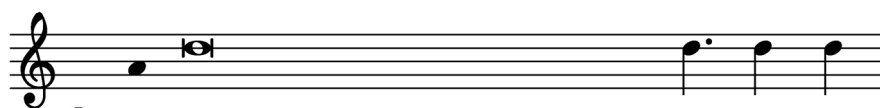
1.

① Tekintetes nemes

② nem - zetes szép köz - ség,

② nék-tek ez mai nap' egyenlő egyez - ség lé-gyen.

Én kívánom, min - denkor békes - ség

③ vi - gasztal - jon vég-re az örök üdvös - ség.

¹Tekintetes nemes, ²nemzetes szép község,

²nék/tek ez mai nap egyenlő egyezés

legyen. ²Én / kívánom, ²min/denkor békesség,

³vigasztaljon / végre \az örök üdvös\ség.

2. ¹Figyelmezzetek most az én beszédemre,

²a/ki elsőben is jöttem előtökbe,

²a / tanuló ifjaknak személyébe,

énekelte: Szakács Mártonné Vince Biri, 67 éves; gyűjtötte: Lajtha László, Szépkényerűszentmárton (Szolnok-Doboka vm.), 1941. Kiadta: MNT II., 1953, 648–649, nr. 508. Egy másik kezdőéneknek javasoljuk az éjféli mise introitusát (kezdőénekét), ugyanis az Krisztus minden idők előtt, a Szentháromságban való örök születéséről énekel: *Dominus dixit ad me – az Úr mondá nékem...* Hazai változatban a *Missale Notatum Strigoniense* ante 1341. és a *Graduale Strigoniense (Bakócz-Graduale, 1510 k.)* alapján közzétette: *Graduale Romanum*, 2010, 28–29, nr. 27; magyar nyelven, gyakorlati kiadásként: *ÉE 514; DU 25b; Graduale Hungaricum*, 30.

- ³hogy \ ez mai /dolgot \ vehessétek ész\re.
3. ¹Midőn a Szentháromságnak bölcsessége,
²vi/lág kezdetekor embert teremtene,
²va/la ottan egy szép gyönyörűség-helye,
³melyet \ paradicsom / kertjének \ neve\ze.
4. ¹Ádámot és Évát abban helyezteté,
²hogy / mindegyik fának gyümölcsét ehetné,
²a /felséges Isten nékik megengedé,
³hogy \kívánságokat / nékik \betölte\né.
5. ¹De a jó és gonosz tudásnak fájáról
megtiltá, ²hogy /annak semmi ágairól
²le / ne szakasztana egy almát is arról:
³mert \meghal/na, \ha ő enne ab\ból.
6. ¹Az ördög a fának gyümölcsét szakasztá,
²mindjárt elsőbben is Évának adá:
²„Csak vévén ezt, kóstold!” – nékie azt mondá:
³„Min\den tudat/lanság \lészen tudomán\nyá!”
7. ¹Látván Éva, hogy a tiltott fa ételre
jó volna, ²és igen szép a tekintetre,
²a pokolbéli ördög csalárdsága által
³meg\csalatak, /s az \almából vé\ve.
8. ¹Melyet midőn szájával megkóstolt volna,
²Ádámnak, ²a férjének mindjára ada,
²melyet ő is mindjárt megkóstola,
³mind\nyájukra / ottan \a véték ára\da.
9. ¹A fának gyümölcsét hogy elvevé Éva,
²lőn az egész világ siránkozó anyja,
²melyet midőn Ádám is hogy megkóstola,
³min\deneknek / ő is lőn \jajgató aty\ja.
10. ¹Mert a paradicsom dicsőség-kertjéből
²kiűzettetek az uraság helyéből,
²megfosztaték minden gyönyörűségétől,
³s szen\vede / főképpen \szemérmetség\ből:⁷

⁷ Az Előhang–Prologus szövege az 1753. április 20-án, nagypénteken, Csíksomlyón bemutatott passiójátékból való. Népszerűsítő kiadása Pintér Márta Zsuzsanna gondozásában megjelent: „*Nap, Hold és csillagok, velem zokogjatok!*” 2003, 307–310. Dallama ünnepi hirdető, iskolai hagyományokra visszavezethető népi recitáció; a bukovinai székely Istensegítség község betlehemes játékának beköszöntő motívuma. Adatközlő: Gáspár Simon Antal (1895–1978), előénekes; gy. Kiss Lajos, 1954. január 25. Lelőhelye: MTA BTK ZTI Népzenei Archivum AP 895a–896, AP 882*. Kiadta: TARI 2006.

ÁDÁM-SIRALOM ÉS MESSIÁS-VÁRÁS

Ádám a paradicsomkertből való kiűzetése (Teremtés 3,23) után megbánja bűnét és a Megváltóért könyörög.

Mintadallam (Ó, édes Megváltóm, ne nézd bűneimet) hangzó felvétele:

ÁDÁM:

1.

Parlando

Ó, szí-vek tit-ka - it vizs-gáló nagy Fölség!
 Mit tudjak szó-la - ni? Lá-tod, a ke-vély-ség,
 mi - re ho-zott en-gem ör-dö-gi i-rigy-ség?
 Kér-lek, mu-ta-tód-jék mé-gis a ke-gyes-ség!

2. Ég, föld s tenger előtt nyilván van esetem,
 nem tagadom, ha-nem megvallom Istenem,
 nékem, nyavalyásnak fölségedhez térnem,
 szükség megelőző kegyelmedet kérnem.
3. A Kígyó, ki lehúzatott az egeből,
 az csalt meg engemet nagy irigységéből,
 hogy az ő helyébe a te kegyelmedből,
 felneveltetem én te kegyességedből.
4. Azért, én Istenem, te-kints esetemre,
 kész bosszúállásod ne szálljon fejemre,
 ha-nem Irgalmadat felemelésemre,
 küldd el Szent Fiadat az elégtételre!
5. Küldd el, akit várnak régen a szent atyák,
 küldd el, kit óhajtnak együtt a próféták,
 küldd el, hiszen javallják a Hierarkák,⁸
 küldd el, maradékim mindnyájan javallják!⁹

⁸ Hierarkák: angyali rendek.

⁹ Az Ádám-siralom itt rövidített szövege a Csíksomlyón, 1727. április 11-én, nagypénteken előadott misztériumjáték második jelenetéből származik. Forrása: *Liber Exhibens Actiones parascevas...*, 747–748.

KÖZÖS ÉNEK:

Hangzó: <https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/7692/?t=00%3A13%3A15#record-56500>

1.

Parlando

Nagy szív - vel vár - ták a pát - ri - ár - kák

min - den pró - fé - ták - kal,

hogy fel - vir - rad - jon a szent vált - ság - haj - nal.

2. Mert tudták vala a nagy Istennek
az ő ígérését,
Ádám atyánknak mondott esküvését.
3. És felemelvén az ő szemüket
égbe néznek vala,
így kiáltanak nagy könyörgést mondva:
4. „Felséges Isten, ki teremtetted
mennyet és a földet,
és mindezekben lévő szépségeket.
5. Tekints mireánk, bocsásd el immár
a mi Megváltónkat,
melyet ígértél, a te Szent Fiadat!
6. Szakadozzatok, ti magas felhők
és temérdek egek,
bocsássátok le, mert vagyunk szegények!”¹⁰

Kilián István munkájaként kiadta: *Ferences iskoladrámák I.*, 2009, 364–367. Dallama az *Ó, édes Megváltóm, ne nézd bűneimet...* kezdetű (gyakorlati kiadását lásd: *ÉE / DU 341*) halottas ének XVI. századi dallama a siratóstílus dallamköréből, a moldvai csángómagyar Lészped hagyománya szerint. Énekelt: Simon Ferenc Józsefné Fazakas Ilona, 72 éves, Lészped (Moldva)–Mekényes (Baranya megye); gy. Domokos Pál Péter, 1963. Kiadta: MNdtK I, 1988, II/3/f.

¹⁰ *Nagy szívvel várták...*: szöveg: KÁJONI János: *Cantionale Catholicum*. Csíksomlyó, 1676, 9; 1719, 12; kiadta: DOMOKOS 1979, 184–185, nr. 16. Dallam: *Cantus Catholici*, Lőcse, 1651; gyakorlati közlés: *ÉE / DU 233. Némely régi karácsonyi énekek*, 2005, 4, nr. 1. Népi változata: *Epedve várták a pátriárkák...*: énekelt: Tamás Ferencné Pozsgai Erzsébet; gyűjtők: Domokos Mária, Szendrei Janka, Tornyosnémeti (Abaúj-Torna vm.), 1967; lelőhelye: MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archivum AP 6531j. Hangzó kiadása: DOBSZAY–NÉMETH 1997, IV/17. Szövegét közzétette: KOCSIS 2012, 76.

KÖZÖS ÉNEK:

Hangzó 9 példával:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJlIHZpbFxlM0RBMWdv dCBcdTAwZTFkXHUwMGUxbSBob2d5IGVsdmVzenRcdTAwZTkiQ>

1.

E vi - lá - got Á - dám hogy el - vesz - té,
 a Sá - tán - nak bir - to - ká - ba ej - té,
 i - lyen mó - don az Is - ten meg - men - té.

2. Leküldötte mennyből szent angyalát,
 hogy köszöntse a szép Szűz Máriát,
 ki méhébe foganá Szent Fiát.¹¹

JÉZUS KRISZTUS MEGTESTESÜLÉSE – AZ ANGYALI ÜDVÖZLET

*Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén (március 25.) és advent idején,
 (bibliai forrása: Lukács 1,26–38.)*

Hangzó 34 példával:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJtaWtvcjBtXHUwMGUx cmlcdTAwZTFob3oifQ&page=2>

¹¹ Szöveg: *Petri András-énekeskönyv* (Csíkszentkirály, 1630–1631); *Csíksobotfalvi kézirat* (1675); *KAJONI Cationale* (Csíksomlyó, 1676, 13; 1719, 11.); kiadta: DOMOKOS 1979, 190, nr. 21. Dallama XVI–XVII. századi cseh és lengyel forrásokból ismert, 4+6-os szótagszáma középkori eredetre vall (vesd össze: SZENDREI–DOBSZAY–RAJECZKY 1979, II/29; DOBSZAY 1995, nr. 458.), itt Perenye (Vas megye) hagyománya szerint (*Ecclesia Agathae*, 2011, 2012². CD-ROM Nr. 028a–b) közöljük.

Parlando

Mi-kor Má-ri - á-hoz az Is-ten an-gya-la
 Ná-zá-ret vá-ros-ba az ég-ből le-szál-la,
 kit szent i-mád-ság-ban Gáb-ri-el ta-lá-la,
 é-kes kö-szön-tés-sel a Szűz-höz így szó-la:

Díszített formában moldvai csángómagyar (Klézse) népi gyűjtésből, hangzó:
<https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/17722/?t=00%3A03%3A50#record-165566>

Tempo rubato (♩ = 92)

ë Mi-kor Má-ri - já - ház az Isten an - gya-la ò
 Ná-zá-rét vá-ro-sa-ba sa-zég - ből le - szállatt,
 kit szent i - más-ság-ban a Gábri-e - lő ta - lá-la, n
 é-kés kö - szöntéssel ò a Szűzhöz így szólla:

NARRÁTOR:

1. Mikor Máriához az Isten angyala
 Názáret városba az égből leszálla,
 kit szent imádságba' Gábrriel találja,
 ékes köszöntéssel a Szűzhöz így szóla:

GÁBRIEL:

2. Üdvözlégy, te, kedves, Isten szép leánya,
 Jessétől származott Ádám unokája,
 az Éva asszonynak legtisztább rajzatja,
 Áron vesszeinek megújult virága.

3. Téged az Úr Isten leginkább szeretetett,
sok nemzetek közül magánok eljegyzett,
kilenc kar angyali koronát készített,
azzal koronázza a te szent fejedet!
4. Az Atyaúristen néked azt üzente,
hogy méhed gyümölcse az ő Fia lenne.
Készíts azért szállást az Isten Fiának,
mivel vallott téged Szent Fia anyjának.

MÁRIA:

5. Honnan érdemlettem eztet én magamnak,
így szólok tenéked, Isten angyalának,
hogy a nagy Úristen ő szolgálójának
válasszon engemet szent Fia anyjának.

GÁBRIEL:

6. A mennyei szentek tereád mutattak,
isteni személyek midőn tanácskoztak,
hogy mennyben királyné lennél, mind szólottak,
angyali karok is abban állapodtak.
7. Ne félj azért semmit, gyenge Szűz Mária,
mert a Szentléleknek ereje megszállja
a te szent méhedet, s oly szűzen megtartja,
hogy szüzességben nem lészen makula.
8. Ó, azért a Szent is, ki tőled születik,
mint Istennek Fia, méltán imádtatik,
embersége szerint méltán tiszteltetik,
az ő neve pedig Jézusnak hívatik.
9. Ő a Szentháromság második személye,
hogy emberi testet magára felvenne,
és a természetben csudát jelentene,
Szűz méhébe leszáll Istennek Igéje.
10. Teáltalad jó ez, drága Szűz, világra,
emberi nemzetnek ő lesz Megváltója,
ezáltal nyílik fel mennyország kapuja,
ezáltal pusztul el pokol birodalma.

MÁRIA:

11. Az Úrnak igéjét örömmel elvárom,
mint Isten akarja, én is úgy akarom,
tisztá hajlékomba, ha tetszik bezárom,
mert szüzességemben, tudom, nem lesz károm.

GÁBRIEL:

12. Dicsőség tenéked, szüzeknek Szent Szüze,
mennyeknek Királya mert reád tekintve,
maga Szentlelkével egészen betölte,
a Szentháromságnak lettél drága kincse.

AZ EMBERI NEMZET:

13. Világosítsa meg az Úr én házamat,
ragyogó fáklyákkal rakja udvaromat,
piros hajnal után hozza föl napomat,
hadd lássam meg én is az én Krisztusomat! Ámen.¹²

SZŰZ MÁRIA ÉS ERZSÉBET TALÁLKOZÁSA

Sarlós Boldogasszony (Visitatio Beatae Mariae Virginis) ünnepe, július 2-a.

Dramatikus népének Szűz Mária és Erzsébet találkozásáról (vesd össze: Lukács 1,39–56.).

Két dallam lehetséges:

- a. A tömegéneklés kedvéért a szótagszám és stílus alapján javasolt: *Mikor Máriához az Isten anyaga...* típusdallamra.
- b. A nótajelzés szerinti: „Hálaadásunkban.” Forrása: *Deák–Szentés kézirat*, Csíksomlyó, XVIII. század:

---

¹² A magyar néphagyomány legszebb, legértékesebb és egyben legelterjedtebb dramatikus népéneke az angyali üdvözléről. Szövegének forrásai: KÁJONI János: *Cantionale Catholicum*, 2. kiadás (szerk. BALÁSHI Ágoston OFM), Csíksomlyó, 1719, 15–16; az 1753-as csíksomlyói passiójáték 1. jelenete, kiadta: „*Nap, Hold és csillagok...!*”, 2003, 310–312; a 6. versszak forrása: Abért István búcsúvezető előénekes kéziratosa énekeskönyve, Gencsapáti (Vas m.), 1866–1898, 184–187. Dallam: XVI. századi históriás énekek stílusa, moldvai csángómagyar népi gyűjtés szerint. A díszített dallamváltozat forrása: Lőrincz Györgyné Hodorog Luca (Klészse, 1920–1990, életéről és dalairól bővebben: PAKSA 2014, 246–256.), előénekes; kiadta: SERES–SZABÓ é. n. [1991], 2013², 369, nr. 299. Gyakorlati kiadása: ÉE 265; DU 20b.

Parlando

E na-pot Is - te-nünk nékünk felszen tel - te,
 me-lyen Szűz Má-ri - a Er-zsé-bet-hez mé - ne.
 Si-ess, én sze-rel-mem, kelj föl, én ga-lam-bom,
 hadd tud-has-sam szó-dat fü-lem-mel hal-la - nom.

1. [NARRÁTOR / ÉNEKMONDÓ:]
 E napot Istenünk nekünk felszentelte,
 melyen Szűz Mária Erzsébethez méne.
 Siess, én szerelmem, kelj föl, én galambom,
 hadd tudhassam szódat fülemmel hallanom,
 (a 3–4. sor dallamára:)
 ékes személyedet én szememmel látnom,
 jöjj hozzám, én kincsem, legnagyobb tárházam!
2. Dicső Szűz Mária ma meglátogatta
 az Erzsébet asszonyt, ki ily szókat monda:
 [ERZSÉBET:] „Az asszonyok közt vagy, szép Mária, áldott,
 mivel szent méhednek gyümölcse is áldott.
3. Mert, hogy köszöntésed szava lőn fülemben
 örömmel röpdösött a magzat méhemben,
 megismeri Urát énhozzám jöttében,
 mert menny- s földnek Ura vagyon szent méhedben.”
4. [NARRÁTOR / ÉNEKMONDÓ:]
 Ma veszi Szent János malasztját Istennek,
 ma anyja méhében fényét a szentségek,
 előjárójává lett Üdvözítőnknek,
 a Krisztus Jézusnak, édes Mesterünknek.
5. Boldog vagy, Istennek, ki előjáróját,
 Szent Erzsébet asszony, méhedbe fogadád,
 de Szűz, boldogabb vagy, mert világra hozád,
 Istent és az embert szent emlőddel tartád.
6. Ma nagy szeretetnek vagyon benned lángja,
 és a Szentléleknek szentséges malasztja,

midőn a Szentlélek veled kimondatta:
 [MÁRIA:] „Magasztald, ó, lelkem, az Urat!”
 [NARRÁTOR / ÉNEKMONDÓ:] Mária.

7. [KÖZÖSSÉG:]
 Tehozzád, Mária, fordítjuk szívünket,
 vegyed kegyelmedbe mi bűnös lelkünket,
 hogy magasztalhassuk örök Istenünket,
 mennyben föltalálván kívánt örömünket! Ámen.¹³

MAGNIFICAT

Szűz Mária hálaéneke Erzsébettel való találkozásakor
 (szövegének forrása: Lukács 1,46–56.)¹⁴

Hangzó példa Gyergyótekerőpatakról:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/7276/?t=00%3A05%3A49#record-56636>

és Csíkrákosról: <https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/7121/?t=00%3A11%3A10#record-49227>

1.

Antifóna

Ma - gasz - tal - ja, ma - gasz - tal - ja

az én lel - kem az U - rat,

1. És ör - vendezett az én lel - kem *

az én Üdvözítő Is - te - nem - ben.

2. Mert me^gtekintette az ő szolgálójának alá/zatosságát, * és íme, mostantól fogva boldognak mondanak engem minden / nemzetségek.
3. Mert nagy dolgokat cselekedett nekem, ak/i hatalmas, * és szent / az ő neve.
4. És az ő irgalmassága nemzetségről / nemzetségre, * az ő/tet félőknek.

¹³ Dramatikus népének Szűz Mária és Erzsébet találkozásáról. Az első versszak az ószövetségi Énekek Éneke szimbolikáját idézi, amelyet a keresztény hagyomány Szűz Máriára vonatkoztat. Szövegforrása a kéziratos *Dőri énekeskönyv* (Sopron vm.), 1763–1774, 255–257. A nótajelzés szerinti: „Hálaadásunkban”, forrása: *Deák-Szentes kézirata*, Csíksomlyó, XVIII. század, kiadta: KÖVÁRI 2013a, 219, nr. 152.

¹⁴ A szövegben a csillag (aszteriskusz) a zsolnárdallam tagolását jelenti.

5. Hatalmasságot cselekedett az / ő karjával, * elszéyesztette a kevélyeket az ő szívök / elméjében.
6. Levetette a hatalmaso/kat a székből, * és felmagasztalta az alá/zatosakat.
7. Az éhezöket betöl/tötte jókkal, * és a gazdagokat üresen / bocsátotta.
8. Felvette Izraelt, az / ő szolgáját, * megemlékezvén az ő irgal/masságáról.
9. Amint szólott az / atyáinknak, * Ábrahámnak és az ő ivadéka/nak örökké.
10. Dicsőség az Atyának / és Fiúnak * és a Szentlé/lek Istennek.
11. Miképpen kezdetben vala most / és mindenkor * és mindörökkön ö/rökké, ámen.

Magasztalja, magasztalja az én lelkem az Urat, az én lelkem az Urat!¹⁵

JÉZUS KRISZTUS SZÜLETÉSE – KARÁCSONY (december 25.)

A CSORDAPÁSZTOROK: énekelt betlehemes játék (vesd össze: Lukács 2,8–20.)

Hangzó 230 példa az egész magyar nyelvterületről:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJDe29yZGFwXHUwMGUxc3p0b3JvayJ9>

MINDNYÁJAN KEZDIK:

Dunántúli (dúr-hexachord) dallam:

Parlando

Csor-da-pász-to - rok mi-dón Bet-le-hem-be'
csor - dát ő - riz - nek éj-jel a me-ző - ben.

Alföldi eredetű, országosan ismert (fríg) változat (lásd: ÉE 41):

¹⁵ Magnificat: Szűz Mária hálaéneke (Lukács 1,46–56), amit Keresztelő Szent János édesanyjával, Erzsébettel való találkozásakor énekelt. A katolikus és a protestáns liturgia minden este énekli a vesperásban. Dallama e kanticum csíksomlyói székely népi gregorián változata; hangzó forrás: MTA BTK ZTI AP_13903h, énekelt: Benedek Mihály, szül. Kápolnásfalu (Udvarhely vm.), 1892; gy. Ullmann Péter, Kápolnásfalu, 1974. december. Gyakorlati kiadása: DU 235b.

Parlando

Csor-da-pász-to - rok mi-dőn Bet-le-hem - be
csor-dát ő-riz - nek éj-jel a me - ző - ben.

Erdélyi és moldvai változat (lásd: DU 42):

Csor - da - pász - to - rok mi - dőn Bet - le - hem - be,
csor - dát ő - ri - zé - nek éj - jel a me - ző - ben,
éj - lej a me - ző - ben.

2. Isten angyali jövének melléjük,
nagy félelemmel telik meg ő szívök.

ANGYALOK (lányok):

3. Örömet mondok, néktek, ne féljetek,
mert ma született a ti Üdvösségetek!
4. Menjete el csak gyorsan a városba,
ott találjátok Jézust a jászolba'.

MINDNYÁJAN:

5. Elindulának, és el is jutának,
Szűz Máriának „Jó napot” mondának.

PÁSZTOROK (fiúk):

6. Hol fekszik Jézus, mondd meg, a jászolban?
Kit betakartál mostan a pólyában.

MÁRIA:

7. Isten titeket hozott Uratokhoz,
de nem szólhatok mostan Szent Fiamhoz.
8. Mert ő aluszik, a pólyában nyugszik,
hideg jászolban, szénán bágyadozik.
9. Nem pihen ágyban, sem friss palotában,
hanem jászolban, romlott istállóban.

PÁSZTOROK:

10. Serkentsd fel Jézust, Szent Fiadat nekünk,
mert mi angyalok igéjére jöttünk.

MÁRIA:

11. Serkenj fel, fiam, pásztorok eljöttek,
kik angyalidtól tehozzád küldettek!

PÁSZTOROK:

12. Üdvözlégy Jézus, pásztorok Pásztora,
bűnös emberek megváltó szent Ura.
13. Ha nem utálsz meg, te szolgálid vagyunk,
és azért jöttünk, hogy téged imádjunk!

MINDNYÁJAN:

14. Mária, te is könyörögj érettünk,
hogy e világból boldogul kimenjünk!
15. Dicsőség néked, örök Atyaisten,
Kisded Jézusunk és Szentlélek Isten! Ámen.¹⁶

VÍZKERESZT ÜNNEPE: A HÁROMKIRÁLYOK HÓDOLATA KRISZTUS ELŐTT

Bibliai forrása: Máté 2,1–12; ünnepe: január 6.

Hangzó 8 példa:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJhIGtpclx1MDBIMWx5b2sga2lyXHUwMGUxbHlcdTAwZTFuYWssIGpcdTawZTl6dXMga3Jpc3p0dXNuYWw5fQ>

ÉNEKMONDÓK / EVANGÉLISTÁK:

1.

---

¹⁶ **A Csordapásztorok:** a legeredetibb és egyik legbecsesebb magyar karácsonyi népének, betlehemes játék és egyben kánta. Párbeszédese, dramatikus formája a legkorábbi betlehemes játékaikra utal. Késő középkori ünnep hirdetés (rekordáció) nyomán először kinyomtatta: *Cantus Catholici* (Lőcse, 1651), KÁJONI János: *Cantionale Catholicum* (Csíksomlyó, 1676); továbbá: BOZÓKY Mihály (szerk.): *Katolikus kar-béli kótás énekeskönyv*, Vác, 1797; SZENTMIHÁLYI Mihály: *Egyházi énekes könyv I–II*. Eger, 1797–1798. A XVII–XVIII. századi kéziratos énekeskönyvek az egész magyar nyelvterületen őrzik ezt a költeményt. Dallam: XVI. századi, a magyar nyelvterület egészén sokféle változatban él, ezért a fentiekben dunántúli (Perenye, Vas m.), alföldi és erdélyi variánst adunk. Bővebben: SZENDREI–DOBSZAY–RAJECZKY 1979, II/1; VOLLY 1982, 50, nr. 19; MNdtK I, 1988, III/ (G) 151/d; DOBSZAY 1995, 60–61, nr. 211.

A ki-rá-lyok ki-rá-lyá-nak, Jé-zus Kriszt-us-nak,
 Szűz Má-ri-a szent Fi-ának, mi egy U-runknak,
 jer, mi mondjunk dicséretet mi Meg-váltónknak.

2. Íme, három szent királyok csillagot járnak,
 melynek ritka fényességén elálmélkodnak,
 hogy megtudják ezt a nagy jelt, útnak indulnak.
3. Bálám jövendöléséről megemlékeznek,
 egyenesen Jeruzsálem felé eveznek.
 Új Király születéséről így értekeznek:

GÁSPÁR, MENYHÉRT, BOLDIZSÁR:

4. Hol van a zsidók királya, ki most született?
 Mert csillaga napkeleten nekünk feltetszett,
 és az ő imádására minket vezetett.

ÉNEKMONDÓK / EVANGÉLISTÁK:

5. Heródes megháborodék mihelyt ezt hallá,
 s a bölcsek összegyűlését megparancsolá,
 Krisztus születése helyét tőlük megtudá.
6. Azután a királyokat titkon hivatá,
 de szívének nagy haragját ki nem mutatá,
 Krisztus felkeresésére így utasítá:

HERÓDES:

7. Új királyt ne keressetek Jeruzsálemben,
 hanem ama nevezetes, szép Betlehemben,
 mert az Írás oda mutat a szent könyvekben.
8. Feltalálván adjátok meg a tiszteletet,
 s küldjétek ő róla hozzám egy üzenetet,
 hogy én is elmenvén lássam s imádjam őtet!

ÉNEKMONDÓK / EVANGÉLISTÁK:

9. A királyok Heródestől búcsút vevének
 az udvarból és városból hogy kimenének,
 látván ismét a csillagot örvendezének.
10. A csillag menvén tündöklék a fejk felett,

és megállta Betlehemben azon ház felett,
melyben Urunk Jézus Krisztus nemrég született.

11. És bemenvén ott találták a Szűz Máriát,
s az ő jászolba helyezett áldott Szent Fiát,
megismerék világ Urát s váltságunk díját.

12. Alázatos, buzgó szívvel térdre hullának,
háládatos tisztelettel leborulának,
Úr Jézusnak dicséretet s áldást mondának.

GÁSPÁR, MENYHÉRT, BOLDIZSÁR:

13. Áldattassál, földre szállott, egek Királya,
ki mennynek, földnek, tengernek vagy alkotója,
s kegyességből bűnösöknek lőn Megváltója.

14. Aranyat, tömjént, kenetet néked áldozunk,
testi-lelki ereinkkel téged imádunk,
amíg élünk, szíveinkben rejtve hordozunk.

ÉNEKMONDÓK / EVANGÉLISTÁK:

15. Az arany jelképezi az Ő királyságát,
a tömjén pedig isteni nagyméltóságát,
a kenet szintén emberi halandóságát.

16. Szűz Mária tisztességgel a bölcs urakat
fogadá és megköszöné ajándékukat,
Szent Fiához tanúsított buzgóságukat.

17. Azon éjjel az angyaltól megintetnének,
hogy az álnok Heródeshez be ne térnének,
így más úton hazájukba visszamenének.

18. Hazájukban pogányoknak hirdetik vala,
hogy Istenhez csillag őket bevitte vala,
mennynek s földnek Szent Királyát ők látták vala!

19. Dicsértessél, áldott Jézus, mindenek Ura,
kit minékünk, váltságunkra szült a Mária,
engedjed, hozzád mehessünk szent országodba. Ámen.¹⁷

¹⁷ Szöveg: KÁJONI János: *Cantionale Catholicum*, Csíksomlyó, 1676, 105; 1719, 178. Dallam: „En Virgo parit Filium – Szülé a Szűz Szent Fiát, örvendezzünk...”, XVII. századi dallamcsalád, bukovinai székely (énekelte: Gáspár Simon Antal (1895–1978), Istensegítség; gy. Domokos Pál Péter) és moldvai csángómagyar (énekelte: Demse Dávidné Antal Lúcia, Klézse, *1897, gy. Rajeczky Benjamin) népi gyűjtésből. Közzétette: DOMOKOS 1979, nr. 171; gyakorlati kiadása: DU 59b.

ARANYMIATYÁNK – a népi „passiójáték”, betániai jelenet

Szereplők (értelem szerint): Énekmondó, Mária (aki kérdez), Jézus (aki válaszol)

Palócföldi dallamváltozat (Hugyag, Nógrád m.):

poco parlando (♩ = 72 – 76)

Vi-rág-va-sár-nap mit te-szel? Szent Fi-am, hogy mit mí-ve-löl?
Ak-kor, A-nyám, ki-rály le - szek, Je-ru-zsá-lem-be be-me-gyek.

Moldvai csángómagyar dallamváltozat (Lujzi-Kalagor):

1. Virágszombaton este
Mária fiát kérdezte:
„Jövő héten mit fogsz tenni,
Szent Fiam, mit fogsz szenvedni?”
2. Virágvasárnapján / mit fogsz tenni,
Szent Fiam, mit fogsz szenvedni?”
„Akkor, Anyám, / király leszek,
a Jeruzsálem/be bemenek.”
3. „Hát, nagyhetfőn / mit fogsz tenni?
Szent Fiam, mit fogsz szenvedni?”
„Akkor, Anyám, / beteg leszek,
a templomba nem mehetek.”
4. „Hát, nagykedden / mit fogsz tenni?”

- Szent Fiam, mit fogsz szenvedni?”
 „Akkor, Anyám, / vándorolok,
 az utcákon / le s feljárom.”
5. „Hát, nagyszerdán / mit fogsz tenni?
 Szent Fiam, mit fogsz szenvedni?”
 „Akkor, Anyám, / hamis Júdás
 engem harminc / pénzért elad.
6. „Hát, nagycsütörtökön / mit fogsz tenni?
 Szent Fiam mit fogsz szenvedni?”
 „Anyám, Geccemá/nyí kertben,
 felmenek az Ola/jok hegyikben.”
7. Jézus Geccemányi kertben,
 fenn az Olajok / hegyikben,
 térgyen állval / imádkozdik,
 piros vérrel / izzadodzik.
8. „Hát, nagypénteken / mit fogsz tenni?
 Szent Fiam, mit fogsz szenvedni?”
 „Akkor, Anyám, / egy keresztre
 fel leszek én / majd feszítvel.
9. Te a kereszt alatt leszel,
 szent kezedvel el nem érhetsz,
 szent kezedvel / el nem érhetsz,
 szűz öledbe / le nem tehetsz.”
10. „Hát, nagyszombaton / mit fogsz tenni?
 Szent Fiam, mit fogsz szenvedni?”
 „Akkor, Anyám, koporsómban,
 beszállok a gyá/szos síromba.”
11. „Húsvét napján / mit fogsz tenni?
 Szent Fiam, mit fogsz művelni?”
 „Akkor, Anyám, / feltámadok,
 a mennyországban / uralkodok.
12. Húsvét után / ötven napra,
 piros pünkösöd haj/nalára,
 eküdöm a / Vigasztalót,
 A fejrészí/nű Galambot.
13. Pünkösöd után nyócvan napra,
 Nagyboldogasszony / napjára
 felviszlek a / mennyországba,
 az örökös / boldogságba.” Ámen.¹⁸

¹⁸ A passiójáték műfajának népi változataként, eredetét tekintve viszont előzményeként: **Aranymiatyánk**, azaz egy késő középkori eredetű, dramatikus prédikációra (pl. GRITSCH, Joannes: *Quadragesimale*. Nürnberg, 1483) visszavezethető, nagyheti dramatikus legendaballada. Cselekménye: Szűz Mária és Jézus Krisztus búcsúzása

JÉZUS KRISZTUS SZENVEDÉSTÖRTÉNETE

A passió bibliai forrásai:

Máté 26,36–27,66; Márk 14,32–15,47; Lukács 22,39–23,56; János 18,1–19,42

Énekelendő az Ádám-siralom vagy a Mikor Máriaéhoz dallamára.

ÉNEKMONDÓ:

1. Mikor a katonák Urunkat megfógták,
kötözve elsőben Annáshoz hurcolták,
onnát Kaifáshoz, ahol megcsúfolták,
szemeit bekötték és arcul csapdosták.
2. Kaifás Urunkat Pilátushoz küldé,
hogy őtet, mint bíró, halálra ítélné,
de Pilátus Krisztust Heródeshez küldte,
hogy ezzel jó kedvét néki megjelente.
3. Heródes Krisztusnak igen örül vala,
régfól fogva őtet mert látni kívánta,
sok dolgot Krisztustól igen kérdez vala,
de néki a Jézus csak egyet sem szóla.
4. Ezt látván Heródes igen megbúsula,
haragjában Krisztust csúfoltatja vala,
udvara népével azért hogy nem szóla,
végre Pilátusnak visszaküldte vala.
5. Pilátus Krisztusnak igazságát tudja,
vádlok álnokságát megértette vala,
ezt mások előtt is megvallotta vala,
Krisztust megmenteni igyekezik vala.
6. De hogy a zsidóknak megszűnjék haragja,
Krisztus ellen való erős kiáltása,
Krisztust vitézivel megostoroztatja,
és ártatlan vérét a földdel itatja.
7. Megértvén a tömeg Pilátus szándékát,
a Krisztus Jézusnak hogy ő fogta pártját,
elbocsátására való akaratját,
ezzel azt kiáltják: megbántja a császárt.

---

virágvasárnap előestéjén. Szereplők: Jézus, Szűz Mária, Narrátor. Az itt alkalmazott szövegvariáns és kotta alapidallamként a csángómagyar Lujzi-Kalagor (Moldva) változatát mutatja; énekelte: Csernik Antalné Țámpu Mária, Lujzi-Kalagor (Moldva), szül. 1945. Közzétette: HARANGOZÓ 1998, 236–237; kottával: JÁKI 2002, 117–137. Klézsei (Moldva) változata: HARANGOZÓ–KÓVÁRI 2005, 103–109, nr. 52. Palócföldi (Hugyag, Nógrád m.) variánsát gyűjtötte és közzétette: ERDÉLYI 1976, 1978, 1999, 2013, 736–740, nr. 245. A bánási Rábé (Torontál vm.) változatát hangzó formában is közölte: PAKSA 2004, track 027. Az Aranymiatyánk szövegének eredetét elemzi: MEDGYESY S. 2002, 253–264.

8. Ezt hallván Pilátus igen megijede,
látván, hogy Urunknál már jót nem tehetne,
vádlok nehézsége éltere gerjedne,
zsidók azt kiáltják: Krisztust megfeszítse!
9. Azért Krisztus ellen szentenciát¹⁹ monda,
hogy beteljesedjen zsidók kívánsága,
és megvalósodnék próféták írása,
pátriárkáknak is az ő példázata.
10. Ezt hallván a szolgák töviset vágának,
melyből a Krisztusnak koronát csinálnak,
és kegyetlen módon fejébe nyomának,
drága szent fejéből sok vért bocsátának.
11. Egy nehéz keresztfát már ácsoltak vala,
melyet mi Urunknak adtak a vállára,
hogy azt viddegelné²⁰ a Kálváriára,
melyre feszítettvén nagy kínnal meghalna.
12. A Kálváriára Krisztus hogy eljuta,
mezítelen tevék őt a keresztfára,
kezeit s lábait rászegezték arra,
s felemelék őtet mindenek láttára.
13. Így szenvedé halált a Krisztus érettünk,
s megmenté kínoktól, miket érdemlettünk,
az örök haláltól, amelyre siettünk
sok vétkeink által, miket cselekedtünk.²¹

KERESZT ALATTI MÁRIA-SIRALOM

Poco parlando

Hol vagy, é-des Jé-zus, sze-rel-mes szü-löt-tem,
ki nél-kül már ez vi-lá - gon hol-tig ár-va lettem?

¹⁹ Szentencia: ítélet, határozat, végzés.

²⁰ viddegél: szállítgat, gyakran visz, cipelget. (*Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár, XIV., 2014, 423–424.*)

²¹ KÁJONI János: *Hymnarium*, 1659–1677, 253–254. Jobb columnna. Az ének címe: „MAS. Ugyan Nagy Péntekre”, incipit: *Regi peldazatok immaron be töltek...*, az eretileg 22 strófás ének valószínű, hogy Kájoni János alkotása, latin és hazai anyanyelvű párhuzama ismeretlen.

Diszített változata Lészped (Moldva) hagyományából:

Hangzó formában: <https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/9053/?t=00%3A21%3A22#record-82754>

Parlando, rubato

Jaj, nagy ked - ven tar - tott,
sze - rel - mes szü - lött - tem,
ki nél - kül már a vi - lá - gon
hó - tig ár - va let - tem.

2. Hol vagy két szememnek
tündöklő világa?
Megpedett bús szívemnek
csendes boldogsága?
3. Hol vagy én szívemnek
buzgó kívánsága?
Életemnek mézzel folyó
kedves vigassága.
4. Mondjátok meg nékem,
oh, ti magas hegyek,
Szülöttemet hol keressem,
vajon merre menjek?
5. Mutassatok utat,
ó ti olajkertek,
Szülöttemet hol fogták meg,
vajon merre menjek?
6. Ó, ti nagy darabos,
éles, köves utak,
Szent Fiannak vércsöppjei
látom, itt hullottak.
7. Jaj, ez bizonyára
nagy szomorú jele,
előmbe fúj halálának
már a hideg szele.

8. Sírjatok énvelem,
jó asszony-barátim,
ez világban kik tudjátok
az én árvaságim.
9. Megrepedett szívem,
kérlek, ne hagyjatok,
elfáradtam, nem mehetek,
ó jaj, jaj, fogjatok!
10. Oh én szerencsétlen,
s keseredett anya!
Válik-é Szent Fiam testét,
ki ölembe adja.
11. Rendelj segítséget,
oh, édes Istenem!
Hogy szülöttemnek szent testét
innen levehessem!
12. Vajha volna, a-ki
Pilátushoz menne,
szent testnek levételére
engedelmet kérne.
13. Ah, míg fog függeni
az ő holt szent teste,
gyalázatosan kereszthez
rútul leszegezve?
14. Hozzád folyamodom,
oh, Atyaúristen!
Szent Fiamot, hogy vegyem le,
mutass módot ebben!
15. Enyhítsd siralmidat,
keserves Mária,
mert Szent Fiad harmadnapra
feltámad, azt mondta.²²

---

²²Szöveg (1–9. versszak): KÁJONI János: *Hmynarium*, 1659–1677, 123–124; Kájoni *Cantionale*, Csíksomlyó, 1719, 124–125. A 10–14. versszak az 1767. évi csíksomlyói passiójátékból való, közzétette: PINTÉR 1984, 182–183. (Teljes tanulmány: 131–201.) Dallam: XVII. századi, a siratóstílus dallamköréből, erdélyi és moldvai csángómagyar népi gyűjtés szerint. A fenti, díszített változatot Erdélyi Zsuzsanna lészpedi (Moldva) gyűjtéséből kiadta: ERDÉLYI-TÓTH 1972, 9–14. További Mária-siralmak: ÉE / DU 93–95. E népszerű planctus kézirat, XVIII. századi énekeskönyvi és a népi gyűjtésekben való számos előfordulását sorolja: MEDGYESY S. 2009, 176–177.

JÉZUS KRISZTUS FELTÁMADÁSA – HÚSVÉT

*Húsvéti dramatikus népének a Jézus-kereső asszonyokról, bibliai forrása:
Máté 28,1–7; Márk 16,1–8; Lukács 24,1–12.*

A Narrátor és a többi szereplő az alábbi szereposztásban énekli ezt a dramatikus népéneket. A szereposztás utólagos bejegyzés, amelyet a szöveg alapján rekonstruáltunk:

Hangzó:

- a. *Úr Krisztus feltámadása* kezdősorral 8 példa:
<https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJcdTAwZmFyIGtyaXN6dHVzIGZlbHRcdTAwZTFtYWVvdHQifQ>
- b. *Úr Krisztus feltámadott* kezdősorral 5 példa:
<https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJcdTAwZmFyIGtyaXN6dHVzIGZlbHRcdTAwZTFtYWVvdHQifQ>
- c. *Első napján szombatnak* kezdősorral (Lövete, Udvarhely vm.):
<https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/6116/?t=00%3A23%3A25#record-62488>

1.

Poco rubato

Úr Krisz-tus fel - tá-ma-dott, ránk ma-laszt-ja
á - ra - dott, szent vé - ré - nek hul - lá - sa

Largo

lón po-kol-nak rom-lá-sa. R) Meg-vál-tot-ta Is-ten
mind e vi-lá-got szent ha-lá-lá - val.

NARRÁTOR:

2. Első Ádám vétkezett, mindnyájunkat megsebzett,
de a kegyes Úristen könyörült az emberen:
megváltotta Isten mind e világot szent halálával.
3. Szálla alá poklokra, raboknak váltságára,
szabadítja híveit, régi szentek lelkeit.
Megváltotta Isten mind e világot – szent halálával.
4. Első napján szombatnak a Máriák indulnak,
hogy kenettel Krisztusnak, testét kenjék Urunknak.

MIND:

Ó, kegyes, szerelmes, áldott Uram Jézus, irgalmazz nekünk!

5. A Máriák így szóltak úton járván egymásnak,
ajtaján koporsónak, nagy kő fekszik, mondának:

MÁRIÁK:

Ó, kegyes, szerelmes, áldott Uram Jézus, irgalmazz nekünk!

NARRÁTOR:

6. Piros hajnal hasada, sötétség megvirrada,
Eljutván koporsóra, tekintének, s' hát nyitva!
Ó, kegyes, szerelmes, áldott Uram Jézus, irgalmazz nekünk!

7. Midőn már ott volnának, fényes Angyalt láttak ott,
melyen ők csodálkoztak, és ott jó hírt hallottak:
Ó, kegyes, szerelmes, áldott Uram Jézus, irgalmazz nekünk!

8. Szent Angyal vigasztalja Máriákat s biztatja:

ANGYAL:

Ne féljenek, NARRÁTOR: azt mondja, – ANGYAL: Krisztus felkölt, NARRÁTOR: állítja.

MIND: Ó, kegyes, szerelmes, áldott Uram Jézus, – irgalmazz nekünk!

ANGYAL:

9. Tanítványoknak mondják, hogy nyilván él, tudassák!
Pétert is vigasztalják, kegyelmet nyer, biztassák!
MIND: Ó, kegyes, szerelmes, áldott Uram Jézus, irgalmazz nekünk!

NARRÁTOR:

10. Nagy örömmel hogy mennek, szólal az Úr nékiek:
JÉZUS: Semmit ne rettegjétek, mert én vagyok és élek!
MIND: Ó, kegyes, szerelmes, áldott Uram Jézus, irgalmazz nekünk!

JÉZUS:

11. Mondjátok mindnyájuknak, az én tanítványimnak:
hogy én élek s meglátnak, higgyenek mondásomnak!
MIND: Ó, kegyes, szerelmes, áldott Uram Jézus, – irgalmazz nekünk!

12. Dicsőség az Atyának, értünk megholt Krisztusnak,
a Szent Vigasztalónak, teljes Szentháromságnak.
Ó, kegyes, szerelmes, áldott Uram Jézus, – irgalmazz nekünk.²³

²³ Húsvéti dramatikus népének a **Jézus-kereső asszonyokról**, akit a hagyomány Három Mária névvel illet: 1.) Mária Magdolna, 2.) Mária, az ifjabb Jakab édesanyja és 3.) Mária Szalóme, aki Zebedeus felesége volt, és egyben az idősebb Jakab és János apostolok édesanyja. Az ének szereplői: Jézus, a Máriák, Angyal, Narrátor, Tömeg. Egyik legértékesebb húsvéti népénekünk, amely már Telegdi Miklós prédikációs könyvében (1577) olvasható, szinte minden XVI–XVII. századi forrásunk tartalmazza, a református gyakorlatban a XIX. századig élt. Elsőként a *Cantus Catholici* (Lőcse, 1651) és más szöveggel Huszár Gál énekeskönyve (1560) örökítette meg. Itt KÁJONI János: *Cantionale Catholicum* (Csíksomlyó, 1676, 236, 247; 1719, 190) énekeskönyve szerint közöljük. Az ének melódiája eredetileg Közép-Európa népszerű középkori dallama, mely a XVI. századtól kezdve az énekeskönyvek kedvenc tétele, vesd össze: SZENDREI-DOBSZAY-RAJECZKY 1979, I/68 c–d. Kiadásunk az ÉE / DU 103. tétele dallamát követi; további forrás: *Kis Magyar Uzuális* 1976, nr. 55.

JÉZUS KRISZTUS MENNYBEMENETELE

Szereplők: Jézus, Előénekes(ek) / Narrátor(ok), Közösség.

ELŐÉNEKES / KÖZÖSSÉG:

Poco rubato

Krisztus mennybe föl-me-ne, hogy nekünk helyt szerze-ne,
 ül Aty-já-nak jobb fe-lől, min-de-nek-nek u - ra lón.
 R) Ka - pu - ját a menny-nek szé - les - re tár - ta,
 min - den em - ber - nek.

2. ELŐÉNEKES: Krisztus meghalt bűnünkért, – föltámadott lelkünkért,
 megjelenék Péternek és az ötszáz híveknek,
 KÖZÖSSÉG: Kapuját a mennynek szélesre tárta minden embernek.
3. ELŐÉNEKES(EK): Negyven napig köztünk járt, – lassan vette búcsúját,
 vigasztalta szívüket, tanítván a híveket.
 KÖZÖSSÉG: Kapuját a mennynek szélesre tárta minden embernek.
4. ELŐÉNEKES: Szólott nekik eképpen: JÉZUS: „Én felmegyek az égbe,
 én Atyámhoz felmegyek, ki Atyátok tinétek.”
 KÖZÖSSÉG: Kapuját a mennynek szélesre tárta minden embernek.
5. JÉZUS: „S elküldöm Szentlelkemet, – megvigasztal titeket,
 és mindenre megtanít, mit magában rejt a hit.”
 KÖZÖSSÉG: Kapuját a mennynek szélesre tárta minden embernek.
6. JÉZUS: „Ő tinétek ad erőt, – hogy majd minden nép előtt
 bizonysgot tegyetek rólam, ki most elmegyek.”
 KÖZÖSSÉG: Kapuját a mennynek szélesre tárta minden embernek.

KÖZÖSSÉG:

7. Már királyi székében uralkodik az égben,
 de velünk van szerelme és hathatós kegyelme.
 Kapuját a mennynek szélesre tárta minden embernek.
8. Közbenjáró Krisztusunk, szerelmes jó Pásztorunk!
 Szentlelkedet add nekünk, – hogy szüntelen dicsérjünk!
 Kapuját a mennynek szélesre tárta minden embernek.²⁴

²⁴ Sz: *Cantus Catholici*, Lőcse, 1651, *Hozsanna* 96; D: XVI. századi, erdélyi és moldvai népi gyűjtés szerint, ÉE / DU 119.

PÜNKÖSD – A SZENTLÉLEK ELJÖVETELE

A pün - kösd - nek je - les nap - ján

Szent - lé - lek Is - ten kül - de - ték,

meg - e - ró - sít - ni szí - vü - ket

az a - pos - to - lok - nak.

2. Akit Krisztus ígért vala
Tanítványoknak akkoron,
Mikor méne mennyországba
Mindenek láttára.
3. Tüzes nyelveknek szólása,
Úgy, mint szeleknek zúgása
Leszállott az ő fejükre
Nagy hirtelenséggel.
4. Betelvén a Szentlélekkel
Kezdének szólni nyelvekkel,
Mint ónékik a Szentlélek
Ád vala szólani.
5. Azért örülünk ónéki
Mondván ez ékes éneket,
Felmagasztaljuk szent nevét
Örökkön örökké.²⁵

²⁵ Szöveg: *Cantus Catholici*, Lőcse, 1651; dallam: késő középkori (*Kassai töredék*, XV. század vége) a *Cantus Catholici* (Lőcse, 1651) lejegyzése szerint. Közlés az ÉE / DU 128. szerint. Népi változatait lásd: Seplasia 1.

SZŰZ MÁRIA MENNYBEVÉTELE

*Nagyboldogasszony ünnepe, augusztus 15.**Gábrriel arkangyal hírül adja Máriának, hogy a Fia, Jézus Krisztus várja a mennyben:*

1.

Parlando

Krisz-tus-nak szent any-ja, ál-dott Szűz Má-ri-a,
 Fi-ad, Jé-zus hív a ma-gas menny-or-szág-ba,
 kí-ván-ná, hogy len-nél az ő sá-to-rá-ban,
 Is-ten-nek kert-jé-ben, fény-lő, szép há-zá-ban.

APOSTOLOK (Máriához a világ minden tájáról visszatért apostolok búcsúéneke):

2. Mi szentséges anyánk, asszonyunk Mária,
 Te voltál szívünknek felbátorítója,
 változásod minket megszorította,
 ha nagyobb reménység mennyből nem biztatna.
3. De mi nyilván tudjuk, hogy halálod után
 örvendezni fogsz te bérednek jutalmán,
 mert királyné leszel az Isten országán,
 ahol mindörökké tündöklesz ezután.
4. Kérünk azért téged alázatossággal,
 töredelmes lelki igaz buzgósággal,
 vigyázzál mireánk szorgalmatossággal,
 figyelmes anyai szép irgalmassággal!

MÁRIA (megígéri az apostoloknak, hogy az emberiség közbenjárója, Advocata lesz):

5. Annál inkább, pedig, vigyázok ezután,
 a Mindenhatónak színe előtt állván,
 ahol érettetek szívesen imádván,
 könyörgéseket bemutatom, nyilván.
6. Szeressétek egymást, amint ő szeretett,
 járjatok el abban, mire Fiam rendelt,
 tanítsatok mindenféle nemzeteket,

nyerjetekek lelkeknek igaz üdvösséget!

NARRÁTOR / ELŐÉNEKES / ÉNEKMONDÓ / KÖZÖSSÉG (*énekli Mária mennybevétele idején*):

7. Vivé Jézus Anyját mind testével együtt,
dicső mennyországba, hogy vigadjon együtt,
holott az angyalok a szentekkel együtt
csudálkozván mondják: ki légyen ki most jött?

ANGYALOK (*köszöntik a Szűzanyát a menny kapujában*):

8. Szép, miképpen a Hold te ékes személyed,
Hajnalhoz hasonlik a te ékességed,
választott edény vagy, mert Nap fényességed,
nem láttuk mi soha a te szép személyed.

MÁRIA (*énekli a mennyben, a Szentháromság elé lépve*):

9. Idvezlég, szívemnek s lelkemnek Istene,
áldott Szentháromság, mindenek mindene,
én boldogságomnak drága, szép reménye,
ki vagy az egeknek olthatatlan fénye!

AZ ATYA ISTEN KÉPE

10. Örülj, dicsőséges Mennyei Asszonyosság,
örülj, méltóságos isteni Anyaság,
örülj, kedvem szerint teremtett szűz lenység,
szepplőtelen, titkos, szép virág, Mátkaság!
11. Örvendj, mennyországi szép, eleven képem,
sok ezrek közül kiválasztott szépem,
örülj, kívánatos nagy, drága vendégem,
isteni házamban fénylő ékességem!
12. Íme, a jutalom, mit néked rendeltem,
együtt Szentlelkemmel s Fiammal szerzettem,
szép dicsőségemmel ma veled közlöttem,
ezután örökké tündöklesz előttem!

(*Itt az Atya, Fiú és Szentlélek képei Máriát megkoronázzák és az egész közösség énekli*)

KÖZÖSEN:

13. Vedd el koronádat, mely tégedet illet,
s drága szép ruhádat, mely csak reád férhet,
vedd fel az Angyali Szép Királyné nevet,
országolj mind mennyen és mind a föld felett.
14. Most hallassék, tehát az egeknek hangja,
a Mindenhatónak zengjen trombitája,
szóljon az egeknek minden szent lakója,
s mondja: Szent, Szent, Szent a Boldog Szűz Mária! Ámen.²⁶

²⁶ A csíksomlyói ferences gimnázium székely diákjai 30 szereplővel, 5 jelenetből és 3 közzjátékból álló, középkori jellegzetességeket (pl. XV. századi, szerepekre osztott, dramatizált *Credo!*) hordozó misztériumjátékot adtak elő Szűz Mária mennybevételeéről a XVIII. században. Szövegkiadását és forrásának jelölését lásd a

XII. EPIKUS NÉPÉNEKEK ~ ÉNEKELT TÖRTÉNELEM

A KÖZÉPKORI LITURGIKUS TÖRTÉNETÍRÁS (HIMNUSZOK, VERSES ZSOLOZSMÁK, AZAZ HISTÓRIÁK), A HISTÓRIÁS ÉNEK ÉS AZ EPIKUS-HISTORIKUS NÉPÉNEK FOGALMA, FORRÁSAI ÉS ALKALMAZHATÓSÁGA

Az alábbi fejezetben a történetírás műfajából a középkori himnuszokat és verses zsolozsmákat és a kora újkori (reneszánsz és barokk) epikus népeket mutatjuk be. Nemcsak mint irodalom- és zenetörténeti forrásokat, hanem azt, hogy iskolai, családi és vallásos tartalmú ünnepségeken hogyan lehet ezeket alkalmazni.

1. AJÁNLOTT IRODALOM

Az „énekelt történelem” kiadvány-előzményei:

- KODÁLY Zoltán: *Iskolai Énekgyűjtemény II.* (III. Függelék: Történeti énekek.) Országos Közoktatási Tanács, Budapest, 1944, 173–212, nr. 526–566.
- DOBSZAY László: *A Magyar Dal Könyve.* Zeneműkiadó, Budapest, 1984, 2007². 293–314 (IX. fejezet: Búcsúzó és bujdosó dalok), 458–556 (XVIII. fejezet: Magyar zenetörténeti dallamok). Világhálón: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_550_a_magyar_dal_konyve/index.html
- SZOMJAS-SCHIFFERT György–CSENKI Imre: *Népdalaink a magyar történelemben.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1984. (Néprajz mindenkinek 2.)
- BÉKÉSI Zsolt Csaba: *Száz régi magyar ének. Egyházi és istenes énekek, vitézi és históriás énekek, szerelmi és virágénekek, valamint világi dalok.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2002.
- TARI Lujza: *Magyarország nagy vitézség. A szabadságharc emlékezete a nép dalaiban.* Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1998.

Gyűjteményes hangzó kiadások:

- **KOBZOS KISS Tamás** (1950–2015): *Énekelt történelem*, 1988. Hallható: <https://www.youtube.com/watch?v=BX5SBva3zAw>
- **KÁTAI Zoltán énekmondó** (1954–2020): *Kátai Krónika. Teljes Album.* Hangzó Helikon, Budapest, 2005. Hallható: <https://www.youtube.com/watch?v=Vn181Q4edMY>
- MÓSER Zoltán: „Az magyarokról sok jót mondjatok...” *A magyar történelem dalban elbeszélve.* Arcanum, Budapest, 2005. (PC CD-ROM)
- TARI Lujza: *A szabadságharc [1848–1849] népzenei emlékei* (CD-ROM). MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 2000.
- **A Kecskés Együttes** és L. Kecskés András lemezei, lásd: <https://www.kecskesegyuttes.hu/lemezek/>
- **A Musica Historica** együttes (művészeti vezető: Csörsz Rumen István; <http://www.musicahistorica.hu/inndex.html>) előadási, lemezei.

Bővebben a históriás énekről:

- PAP Balázs: *Históriák és énekek.* Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2014.
- Azonos című doktori (PhD) értekezés letölthető (Szeged, 2011): http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/1472/1/Hist%C3%B3ri%C3%A1k_%C3%A9s_%C3%A9nekek.pdf
- TINÓDI Sebestyén: *Krónika.* S. a. r. SUGÁR István. Bev. SZAKÁLY Ferenc. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984. (Bibliotheca Historica)

Függelék 6. tételként! Az alábbi dramatikus népeket e színdarabból való. A *Vivé Jézus anyját* (7.) és a *Szép miként a Hold* (8.) strófák a *Valasztá az Isten magának hiveket...* kezdetű népekből származnak, forrásuk: KÁJONI János: *Cantionale Catholicum.* Csíksomlyó, 1676, 411; 1719, 339; kiadta: DOMOKOS 1979, 745–749. Javasolt dallam: *Mikor Máriához az Isten angyala...*, lásd: 28–29. kotta, országos kiadásuk: ÉE 265; DU 20a.

Az eredeti letölthető: <https://mek.oszk.hu/12200/12294/12294.pdf>

- TAKÁCS Lajos: *Históriások, históriák*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958.

Letölthető: <https://www.szaktars.hu/akademiai/view/takacs-lajos-historiasok-historiak-1958/>

Oktatási segédanyag az epikus-historikus népénekek köréből:

- MEDGYESY S. Norbert: *Énekelt történelem I. Az államalapítás kora*. Segédtankönyv. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. 2 CD-melléklettel. A világhálón: <https://www.szaktars.hu/harmattan/view/enekelt-tortenelem-i-az-allamalapitas-kora/?pg=0&layout=s>
- MEDGYESY S. Norbert: *Iskoladrámák. Színjátékok, énekek és ünnepek a XVII–XVIII. századi magyarországi iskolakultúrából*. Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, Budapest, 2019, 305–351.

2. AZ EPIKUS-HISTORIKUS NÉPÉNEK ÉS A HISTÓRIÁS ÉNEK FOGALMA

Az **epikus-historikus népének** tematikai szempontból a népének-műfaj azon csoportja, amely a kalendárium meghatározott napján, a liturgiában ünnepelt szentek, közöttük királyok (pl. István, László), hercegek (pl. Imre), asszonyok (pl. Erzsébet, Ilona), főpapok (pl. Márton), vértanúk (pl. György, Kozma és Damján, Lőrinc) és hadvezérek életét, cselekedeteit, kortársait, adott esetben vértanúságát és tiszteletének okát, azaz csodáit beszéli el. Előfordulhatnak benne párbeszédesek is. Szövegforrásaik a liturgia elemei: az adott szentről gregorián dallamon énekelt ókeresztény vagy középkori himnuszok, szekvenciák, legendák és késő középkori verses zsolozsmák (középkori nevén históriák), kora újkorú órásképek. Az epikus-historikus népénekeket a városi és falusi kisiskolák iskolamesterei a templomi alkalmazás mellett – minden bizonnyal – történelem-tananyagként használták a XVII–XVIII. század során. Ezért fő forrásaik a fent említett nyomtatott és kéziratos énekeskönyvek.

A népének elsősorban a liturgiához vagy a liturgia mellett felnőtt, annak szövegeiből és dallamaiból táplálkozó paraliturgikus népi szertartásokhoz kötődő műfaj. A **históriás ének** nem iskolához és templomhoz kötődik, de az epikus tartalmú népénekekkel rokon, vagy azok forrását, stílusbeli előzményét jelenti. A históriás ének megtörtént (vagy megtörténtnek vélt) eseményt, a régiség szóhasználatában „lött dolgot” elbeszélő énekvers, tudósítás, melyben a szöveg és a dallam elválaszthatatlan egységet alkot. XV. századi előzményekkel a virágkora a XVI. század volt, de a XIX. században is születtek új alkotások e műfajban. A török hódítás korában (1526–1699 között) buzdító, biblikus és történelmi példáival intő, amellyel a végvári katonaságot megerősítő, reményt keltő, identitást adó szereppel bírt. Szerzői között vannak nemesek, deákok, papok, protestáns prédikátorok. Tartalmi szempontú csoportosítása:

- 1.) bibliai, elsősorban ószövetségi históriák;
- 2.) ókori történeteket feldolgozó históriák;
- 3.) a magyar történelmet megéneklő históriák;

4.) kimondottan tudósító tételek;

5.) szerelmi (vagy házassági) tárgyú história, ún. széphistória.

A históriás ének klasszikusai: Tinódi Lantos Sebestyén (1510–1556), fő műve: *Cronica* (Kolozsvár, 1554); Heltai Gáspár (1510–1574) *Cancionaléja* (Kolozsvár, 1574); Bornemisza Péter énekeskönyvének (*Énekek három rendbe*, Detrekő, 1582) II–III. része és Ilosvai Selymes Péternek (1520–1580) Toldi Miklósról szóló históriája, amely Arany János trilógiájának fő forrását jelentette. A *Hoffgreff-énekeskönyv* (Kolozsvár, 1556) bibliai históriákat tár elénk.

3. AZ EPIKUS NÉPÉNEKEK KÖZÉPKORI LITURGIA-, ZENE- ÉS ISKOLATÖRTÉNETI ELŐZMÉNYE

Kézikönyv és tankönyv példatárral a gregoriánról:

- DOBSZAY László: *A gregorián ének kézikönyve*. Editio Musica, Budapest, 1993, 2017².
- DOBSZAY László: *Bevezetés a gregorián énekbe. Elmélet – fogalomtár – példatár*. A fogalomtár és a példatár BALOGH P. Piusz O. Praem. munkája. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport és a Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest, 2014.

Hazai gregorián dallamkiadások magyarázattal:

- CGH 1. SZENDREI Janka–DOBSZAY László–RAJECZKY Benjamin: *Magyar Gregoriánnum. Cantus Gregorianus ex Hungaria*. Editio Musica, Budapest, 1981. (2. kiadás MESZÉNA Beáta kottagrafikáival: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport és a Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest, 2012.)
- CGH 2. *Cantus Gregorianus ex Hungaria 2. – Gregorian Chants from medieval Hungary 2*. Közreadja: DOBSZAY László–SZENDREI Janka. Kottagrafika: MESZÉNA Beáta. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport és a Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest, 2012.

Elemzésük:

- SZENDREI Janka: *Zenetanulás a középkorban*. In: *A magyar iskola első évszázadai, 996–1526. Az „1000 éves a magyar iskola” országos program győri kiállítása: Xantus János Múzeum, Győr, 1996. március 21–november 11*. Szerk. G. SZENDE Katalin. Xantus János Múzeum, Győr, 1996, 41–50. (Gyűjteményes kiadása: *Szendrei Janka Írásai II*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Egyházzenei Intézete, Budapest, 1999. 309–320.)

Letölthető:

https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_GYMS_Sk_1996_a_magyar_iskola/?pg=6&layout=s

- *Magyarország zenetörténete I. Középkor*. Szerk. RAJECZKY Benjamin. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 58–65, 141–150. Lásd: https://mersz.hu/dokumentum/m200mz1_1
- DOBSZAY László: *Magyar zenetörténet*. Gondolat, Budapest, 1984, 42–46, 120–122, 220–225. Olvasható: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_522_Magyar_zenetortenet/index.html
- DOBSZAY László: *Az ország patrónusainak liturgikus tisztelete a középkori zsolozsmában*. In: *Magyar szentek tisztelete és ereklyéi*. Szerk. CSÉFALVAY Pál–KONTSEK Ildikó. Keresztény Múzeum, Esztergom, 2000, 96–106. (Gyűjteményes kiadása: *Dobszay László válogatott írásai, 1995–2010. I. Népelemek, népzene, magyar zenetörténet, gregorián*. Szerk. KOVÁCS Andrea. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, Budapest, 2010, 98–112.)
- DOBSZAY László: *Az esztergomi rítus*. Új Ember Kiadó, Budapest, é. n. [2003]

Hangzó:

- **A Schola Hungarica** (vezényel: Dobszay László és Szendrei Janka) összes felvétele: https://www.youtube.com/watch?v=FwUqINdgD1w&list=RDFwUqINdgD1w&start_radio=1&t=5

Kiemelten a hazai tételekkel: **Hungaria Sacra**. István király halálának 950. évfordulójára. Énekel: Schola Hungarica, vez. Dobszay László–Szendrei Janka. Hungaroton, Budapest, 1988. SLPX 31044. <https://hungarotonmusic.com/classical/hungaria-sacra-p6321.html>; a teljes lemez hallható:

https://www.youtube.com/playlist?list=OLAK5uy_1tmZ9mBMSguWfT3dHXUR1TIX4ByzWWws

A középkori iskolában a *septem artes liberales* (hét szabad művészet) keretein belül hangsúlyos szerepe volt a *musica* tudományának és művészetének, amely elsősorban a liturgikus énekek tanítását jelentette. A XI. században ezt az ókori és liturgikus gyökerű, gregorián dallamon megszólaló skolasztikus kultúrát vette át a keresztény államalapítással hazánk is. A középkori Magyarországon a liturgiában szolgáló kórust nemcsak válogatott énekesek, hanem az összes diák alkotta. Az iskolakórusok tagjai az egész régióból érkeztek a székes- és társaskáptalanok, valamint a szerzetesközösségek (monostorok) által működtetett iskolákba, és legtöbbször úgy tértek vissza saját közösségükbe, pátriájukba, mikrokozmoszukba, hogy magukkal vitték a scholában tanult kultuszformákat, ezekkel együtt – jó esetben – az azzal szerves egységben élő irodalmi és gregorián dallamon megszólaló zenei kultúrát. A szkoláknak a későbbi vidéki iskolamesterek is tagjai voltak. Később ugyanez a műveltség és iskolarendszer vonatkozott a szabad királyi városi plébániatemplomokra és a kisebb települések (például mezővárosok) szentegyházaira is.

A **gregorián** műfajok közül a historikus tartalmú – munkánk során áttekintett – népénekekre a liturgia területéről a IX. század végétől felvirágzó szekvenciaköltészet és a XII. századtól alkalmazott **verses zsolozsma** (*officium rhythmicum*) volt a legnagyobb hatással.

Gregorián ének: A katolikus egyház kezdetektől máig hivatalos saját zenéje, szertartásainak (mise, zsolozsma, szentségkiszolgáltatás) szerves alkotórésze, amely Nagy Szent Gergely (540–604) pápáról kapta nevét. Voltaképpen maga az énekelt nyugati (római) liturgia. „Az istentisztelet szavainak zenei öltözéke.” (Bruno Stäblein) Latin, majd a késő középkortól nemzeti nyelvű, egyszólamú, énekes műfaj. A gregorián ének területenként, elsősorban országonként, azon belül érseki tartományonként vagy – még kisebb egységet tekintve – püspökségenként variánsaiban él(t); Magyarországon ezt nevezzük esztergomi rítusnak, azon belül létezett egy kalocsa-zágrábi és egy várad-erdélyi variáns is. Hazánkban az államalapítás egyik szegletköve volt a római liturgián belüli saját rítus és annak zenéje. Egyúttal a középkori káptalani és kolostori iskolák hivatalos zenei tananyagát jelentette.

Zsolozsma (*officium*): a több felekezeti (katolikus, ortodox, protestáns) keresztény egyház kötött szerkezetű, énekelt, közösségi, hivatalos imádsága. A bibliai zsoltárok és más kiegészítő tételek, például antifónák (keretversek), responzóriumok, himnuszok és könyörgések liturgikus éneklésének szabályozott módja, amelyet a nap különböző

óráira osztanak el. A középkor végén bukkantak fel az anyanyelvű zsolozsmarészletek, kizsolozsmák (*officium parvum*), talán csak apácák és magánimádkozók céljaira. Az 1600-as évektől sokféle szokássá vált, hogy a vesperást a néppel közösen végezték. A korabeli iskolai oktatásnak köszönhetően a XVI–XVII. századi hazánkban egymás mellett párhuzamosan folyt a latin és a magyar nyelvű zsoltozozás. A néphagyomány számos népi gregorián zsoltoztónus-változatot őrzött meg anyanyelven vagy latinul. A zsolozsma történetéről szóló összefoglalás: DOBSZAY László: *A római officium*. Magyar Egyházzene V (1997/1998), 2–3. szám, 133–153.

A zsolozsmán belül elsősorban az adott ünnepre virradó éjjel énekelt virrasztó zsolozsma (*matutinum*) antifónáiban (zsoltozokat keretező verseiben) és az olvasmányokat közrefogó rezponzóriumokban énekelték végig az adott napon ünnepelelt szentnek és vele együtt a kortársainak az életét, cselekedeteit, a földi életében bekövetkezett és a temetését követő csodáit. A virrasztó zsolozsmában recitálták a szent **legendáját**, amely – a latin kifejezésből eredendően szó szerint – felolvasandó szöveget jelent, és egyúttal e **história**, azaz történetírás gerincét adta. Emellett lényeges tényező, hogy a nemzeti szentek – esetünkben Árpád-házi Szent István és László királyok, továbbá Imre herceg – tiszteletére komponált, magas irodalmi, zenei értékkel és történeti mondanivalóval rendelkező XII–XIII. századi verses officiumok, benne himnuszok, továbbá a misében énekelt saját tételek (például *Alleluja*-verzusok, szekvenciák) egy-egy ország vagy régió identitását, jellegzetes pátriadatát határozták meg évszázadokon keresztül, amit találóan *Mos Patriae* elnevezéssel illetünk. Magyarország saját liturgia-változatáról, az esztergomi, és attól kissé eltérő várad-zágrábi rítusról van szó, amit hazai gregorián dallamváltozatban énekelték. Ez jelenti a **Hungarus consuetudot**, azaz a Szent Korona országaira és népeinek közösségére jellemző szokásrendet. Hivatalosan 1630-ig volt érvényben. A **magyar gregorián** az őskeresztény eredetű, a népzenehez hasonlóan regionális változatokban élő európai gregorián énekkincs hazai variánsa, zenei szempontból pentaton dialektusterületének szerves alkotója. Fontos jellemzője, hogy számos önálló tételből álló saját repertoárt jelent. A Pázmány Péter (1570–1637) esztergomi érsek által Nagyszombatban, 1630-ban összehívott nemzeti zsinaton a püspökök megszavazták, hogy elhagyják a korábbi helyi liturgiákat, és átveszik a trienti zsinat (1545–1563) után reformált (1568, 1570), Európa több országában már bevezetett mise- és zsolozsmarendet. Saját kottairás fejlődött ki Magyarországon is. A magyar gregorián körébe sorolhatjuk a XVI–XVII. századi protestáns graduálok anyagát és a XX. századi népzenei gyűjtésekben előkerült gregorián anyagot, pl. népvecsernyéket, passiókat, lamentációkat, Szentháromság-olvasót és népi litánia-dallamokat is.

XIII. EPIKUS-HISTORIKUS NÉPÉNEKEK, HIMNUSZOK (gyakorlat)

Az alábbiakban a három legtiszteltebb magyarországi szent életrajzát tesszük közzé, akik az államalapítás időszakához kötődnek. A 2016-ban kiadott *Énekelt történelem I. – Az államalapítás kora Álmos vezértől László király szentté avatásáig – Segédtankönyv a történelem, magyar irodalom, ének-zene, nép- és honismeret, hit- és erkölcstan oktatásához* című könyv (<https://www.szaktars.hu/harmattan/view/enekelt-tortenelem-i-az-allamalapitas-kora/?pg=0&layout=s>) lapjain és két CD-jén teljes, a források szövegével megegyező, sokversszakos epikus népepéneket közöltünk. Az alábbi énekelt életrajzok szövegét ellenben több népepéből, az adott történelmi személy életének és cselekedeteinek kronológiai rendjében válogattuk össze. A több forrásnak köszönhetően, valamint gyakorlati és oktatási megfontolásokból egy-egy verses életrajzban többféle dallam szólal meg. Kiadásánál a népzene kutatás eredményeit kamatoztatjuk: az egyes reneszánsz és barokk kori, iskolamesteri kéziratos énekeskönyvekben *ad notam* jelzéssel megadott melódiáknak a XX. századi népzenei gyűjtések során megörökített, élő formáját alkalmazzuk (lásd a népepénekek zenei sajátosságairól írt alfejezetet). A szövegkiadás során – minden ének esetében – az aláhúzások a hajlításokat jelölik.

Nota bene: az énekelt életrajzok az alábbi személyek életéből csupán kiemelt, ám fontos cselekedeteket mutat be.

1. SZENT MÁRTON KATONA-PÜSPÖK HISTÓRIÁJA

Martinus, élt 316–397 között, ünnepe: november 11.

Bővebben:

1. Sulpicius Severus: *Szent Márton. Élete, Levelek, Dialógusok*. Fordították: Borián Elréd és Reichardt Aba (Szent Márton élete); Borián Elréd, Börcsök Tamás, Kovács Tamás, Szita Bánk (Levelek); Déri Balázs (Dalógusok). Bevezető és jegyzetek: Dejsics Konrád. Pannonhalmi Főapátság–Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2016.
2. Bálint Sándor: *Ünnepi Kalendárium II*. Szent István Társulat, Budapest, 1977. (November 11.) <http://mek.oszk.hu/04600/04657/html/unnepikii0092/unnepikii0092.html>
3. Medgyesy S. Norbert: *Énekelt történelem I*. L'Harmattan, Budapest, 2016, 19–28, nr. 3–5. <https://www.szaktars.hu/harmattan/view/enekelt-tortenelem-i-az-allamalapitas-kora/?pg=0&layout=s>
4. *Énekek Szent Márton püspök tiszteletére – Cantiones de Sancto Martino episcopo*. Szerk. Kovács Andrea–Medgyesy S. Norbert–Rétfalvi Balázs. Magyar Napló–Írott Szó Alapítvány–Keresztény Értelmiségiek Szövetsége Szombathelyi Csoport, Budapest–Szombathely, 2017.
5. Medgyesy S. Norbert: *Iskoladrámák. Színjátékok, énekek és ünnepek a XVII–XVIII. századi magyarországi iskolakultúrából*. Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, Budapest, 2019, 324–332.

6. SZELESTEI N. László: *Barokk prédikációk és népénekek Szent Márton püspökről*. MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest, 2016. (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti források, 5.) Letölthető: http://real.mtak.hu/46752/1/SzentMartonkotet_vagojeles.pdf

Márton katona-püspököt egész Közép- és Nyugat-Európa tiszteli és magáénak vallja, aki a mai Magyar-, Olasz- és Franciaország területein élt. Mivel Szombathelyen (ókori nevén: Savaria) született, Magyarország fő védőszentjei között tartják számon. Bálint Sándor néprajzkutató szavaival: „Márton legkorábbi hazai *patrocinium*ainak (tiszteletére szentelt templomainak) térképre helyezéséből lényegében az Árpád-kori magyar ökumené tárul elénk. Peremei nagyjából az akkori magyar nyelvhatárt is jelzik.” (Bálint Sándor: *Ünnepi Kalendárium II*, Budapest, 1977, 452.

Lásd: <http://mek.oszk.hu/04600/04657/html/unnepikii0092/unnepikii0092.html>)

Géza fejedelem az ő tiszteletére alapította Pannonhalmát 996-ban. Fia, István egy évvel később Márton zászlói alatt indult Koppány ellen, és Pannonhalmának, azaz Szent Márton bencés monostorának adományozta a legyőzött vezér somogyi birtokainak tizedét. Szent László király a mogyoródi csata (1074) után az ütközet helyszínén a katona-püspök tiszteletére egy monostort alapított, majd 1092-ben a szabolcsi zsinaton főünnepé tette Márton napját, november 11-ét, amire háromnapos böjttel kell készülni. Székesfehérvárott az újonnan megkoronázott király a Szent Márton-templom tornyából a négy világtáj irányába suhintott – ezt a hagyományos kardvágást népi nevén napvágásnak nevezték –, így elkötelezte magát az ország védelmére. Az újkori királykoronázások a pozsonyi Szent Márton-templomban zajlottak. Márton volt a jószág, a csapó- és a takácscéhek patrónusa is, ünnepe a gazdasági év őszi sarkköve, a jobbágyok elszámoltatásának egyik időpontja. A Kisalföldön például Márton napon fogadták fel a pásztorokat és munkájuk után mártongaras járt nekik, valamint a libalakoma (Márton lúdja), a mártonrétes és az újbor (Márton pohara) országszerte jeles napjaként szerepelt a kalendáriumban.

A Márton életét megverselő alábbi énekösszeállítás legkorábbi forrása a kortárs Sulpicius Severus (363–425) arisztokrata, szerzetes, ókeresztény író Márton-életrajza (*Szent Márton élete*), három levele és a *Dialógusok* című műve volt. Márton az ókori Pannónia római tartományban, Savaria városában (a mai Szombathelyen) született 316-ban. Szülei pogányok voltak, apja a római császári hadsereg tribunusaként szolgált. Szülővárosából átköltöztek az itáliai Páviába, korabeli nevén Ticiniumba, ahol Márton tizenöt évesen lovas testőrtiszti rangot kapott. Katona és keresztség előtt álló hittanuló (katekumen) éve során, 334-ben, a mai észak-franciaországi Amiens, a korabeli Ambianum városában történt, hogy télvíz idején a tiszt köpenyének felét (azaz a teljes saját tulajdonát) odaadta egy ruhátlan és

didergő koldusnak. A hagyomány szerint a következő éjjel Jézus Krisztus koldus képében, vállán a köpennyel megjelent Mártonnak és megköszönte az ifjú katona jócselekedetét. Tizennyolc esztendőskorában Márton megkeresztelkedett, és a közép-franciaországi Poitiers, azaz Pictavium városába ment, ahol csatlakozott Szent Hilarius püspökhöz, aki a kisebb papi rendek közül exorcistává (ördögűzővé) és akolitussá (gyertyavivő) szentelte. Ezután remeteéletét élt először Genova, majd Pictavium mellett, amelyből a ligugé-i kolostor nőtt ki, majd 375-ben Tours mellett megalapította Marmoutier szerzetesházát. A mai középfrancia Tour, a korabeli Turonium városának népe 371-ben főpásztorává választotta az aszkétát. Az egész ország jócselekedeteiről, fényesen megült liturgiájáról, a hit védelmében elmondott szónoklatairól, gyógyításairól, ördögűzéseiről és halottfeltámasztásairól beszélt. Tanítványai körében hunyt el Candes városában, 397-ben. A kereszténység első olyan szentje volt, aki nem szenvedett vértanúhalált.

A) NÉPÉNEKEK SZENT MÁRTONRÓL

Szöveg: Szent Márton életének főbb állomásairól és cselekedeteiről; latin himnuszmotívumok alapján új. Dallam: NÁRAY György: *Lyra coelestis*. Nagyszombat, 1695. Kiadta: ÉE 307; DU 307; *Énekek Szent Márton püspök tiszteletére* [Szent Márton-énekeskönyv: SZMÉ] 43.

Zeng - je a szí - vünk, é - ne - kel - je nyel - vünk,
 Szent Már - ton püs - pök é - le - té - nek hí - rét,
 kit há - rom or - szág ma - gá - é - nak mond - hat,
 és bíz - va kér - het.

2. Értelme éles, életében józan, – római császár derék katonája, – s hittanulóként szívében már érik – Isten igéje.
3. Irgalmas szívvel meglátja a koldust, – őt felruháztat megismeri Krisztust, – majd érett fejjel messzi Galliában – papja lesz néki.
4. És íme: püspök Túrnak városában, – nagy méltóságban egyszerűen élén, – védelmezője ragadozók ellen – s atyja a nyájnak.
5. Szent Márton, kérünk, ki már célhoz értél, – főpapok dísze, légy a papok öre, – s a magyar földet, hol születél egykor, – mint atyánk, óvjad!

Szent Márton élete litániázó-refrénes énekkel

A legtöbb XVIII. századi kéziratos énekeskönyv élénk tárja ezt a litániázó formájú, például körmeneteken és ereklyetisztelet idején kiválóan alkalmazható népéneket. Szövege Szent Márton életének nagy tetteit és csodáit eleveníti meg. Vasi népi gyűjtésben is élő XVII. századi dallamát célszerű úgy énekelni, hogy az előénekes(ek) által zengett első két sorra mindig az egész gyülekezet felel: „ó, Szent Márton esedezzel mennyben értünk!” Szöveg: *Szoszna Demeter György-énekeskönyv*, Pannonhalma, 1714–1715; *Magyar Cantionale*, XVIII. század első fele; *Paksi Márton György-ék.*, Kunsziget, 1760–1761; *Szakolczai István-ék.*, Szeged, 1762; *Dőri ék.*, Sopron vm., 1763–1774; *Herchl Antal-ék.*, Bajna, Esztergom vm., 1765–1767; *Katolikus ék.*, 1768–1769; *Szabó János-ék.*, 1783; *Katolikus ék.*, 18. század 2. fele.

Dallama: „Üdvözlég, mennyei bánya”: XVII. századi, mai dunántúli népi gyűjtés szerint. Kiadta: SZMÉ 46.

Parlando

Szent Már - ton, ma - gya - rok fé - nye,

ró - ma - i szent hit e - dé - nye,

ó, Szent Már-ton, e - se - dez - zél menny-ben ér - tünk!

2. Megszületett Szombathelyen, – magyarországi fő helyen, – ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!
3. Járván pogányság igen fönn, – Szent István veled nyertes lón, – ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!
4. Szegényeken szánakozó, – volt bőkezű adakozó, – ó, Szent Márton, esedezzel...
5. A palástját kettészabta, – Istenért koldusnak adta, – ó, Szent Márton, esedezzel...
6. Krisztus Jézus másod napra – megjelent neki éjszaka, – ó, Szent Márton...
7. És ruháját Krisztus maga – néki megmutatta vala, – ó, Szent Márton, esedezzel...
8. Meztelent hogy megszántad, – azzal a Jézust ruháztad, – ó, Szent Márton...
9. Papságra öt fölszentelték, – és püspökké választaték, – ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!
10. Turonis nevű városban, – franciáknak országában, – ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!
11. A klostomba barátokat, – szent életre sok papokat, – ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!
12. Igaz hitre pogányokat – térítettél bálványokat, – ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!
13. Sok pogányok térítője, – szűkölködők élesztője, – ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!
14. Három holtnak támasztója, – sokaknak jóra hozója, – ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!

15. És szent tested holtod után – első színből megváltozván, – ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!
16. Teljes vala, mint szép virág, – mennyei illattal villog, – ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!
17. Csudálja ezt egész világ, – fénylik vala, mint szép csillag. – Ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!
18. Tartsuk Szent Márton ünnepét, – és kövessük szent életét! – ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!
19. Dicséret légyen Istennek, – Atya, Fiú, Szentléleknek, – ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!
20. És mitőlünk adattassék – Szent Mártonnak nagy tisztesség, – ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!

Szent Márton litániás köszöntése

A litániák könyörgéseit idéző ének szövege Veszprémvarsány barokk hagyományából maradt fenn az 1700-as évek második feléből (*Varsányi énekeskönyv*). A XVI. századból származó („Hozzád óhajtunk; Üdvözlégy, mennyei bánya”), vasi népi gyűjtésben is élő dallamát célszerű – pl. körmenetben, búcsújáráson, ereklyecsókolásnál – úgy énekelni, hogy az előénekes(ek) által zengett első két sorra mindig az egész gyülekezet felel: „Szent Márton, Isten szolgája, vigyázz reánk!” Lásd: SZMÉ 47.

Parlando

Or - szá - gunk szent a - pos - to - la,

Szom - bat - hely fé - nyes csil - la - ga,

Szent Már-ton, Is - ten szol - gá - ja, vi - gyázz re - ánk!

2. Vitézeknek vagy tüköre, – engedelemnek címere, – Szent Márton, Isten szolgája, vigyázz reánk!
3. Papi rendek dicsősége, – kapitányság ékessége, – Szent Márton, Isten szolgája, vigyázz reánk!
4. Tanítója gazdagoknak, – példája adakozóknak, – Szent Márton, Isten szolgája, vigyázz reánk!
5. Szegényeknek segítője, – kincsszerzőknek megvetője, – Szent Márton, Isten szolgája, vigyázz reánk!
6. Ezzel ördögöt legyőzted, – Sátánt magadtól elűzted, – Szent Márton, Isten szolgája, vigyázz reánk!

Ének az alázatos Szent Márton dicső haláláról

Szent Márton életéből a zsolozsmában is megénekelt történetet emeli ki: a mennybe vágyódó hűséges püspök nyája mellett maradt a földön. A 4. versszakban elhangzó Márton-szavak férfiszólként is énekelhetők.

A Balassi-strófa szótagszámával írt szöveg a kéziratos *Katolikus énekeskönyv* (1790) lapjain maradt fenn. Dallama az 1500-as évek magyar énekköltészetének talán legszebb gyümölcse („**Leborulva áldlak, láthatatlan Istenég...**”, lásd: ÉE 161; DU 161; *Hozsanna* 119), amely a régi magyar sirató-stílussal és középkori melódiáinkkal egyaránt rokonítható. Első kiadása: *Cantus Catholici*, Lócse, 1651. Kiadta: SZMÉ 48.

Szent Már-ton püs-pök - nek di - csé - re - tes é - le - tét,
a Krisz-tus Jé - zus - hoz buz-gó nagy sze - re - te - tét,
hir - de - ti ma - i nap min - den az ég a - latt,
di - cső - ít - vén ér - de - mét.

2. **H**irdessük ezekkel mi is néki szentségét,
Krisztus híveihez mutatott kegyességét,
Mert nagyon szerette és buzgón kereste
Azoknak üdvösségét.
3. **M**időn tanítványi érte siránkoznának,
Felette könnyező szemmel óhajtoznának,
Szent Márton érettek így szól az Istennek,
Hogy vigasztalódjanak:
4. „Uram, hogy ha tetszik tovább is fölségednek,
Kész vagyok szolgálni ezután is népednek,
Hogy a gonosz Sátán, pokolbéli Sárkány
Kárt ne tehessen nékik!”
5. **H**alála óráján az ördögöt meggyőzte,
Pironkodó szóval ágya mellől elűzte,
Lelkét az egekben, örök dicsőségben
Angyalok közt küldötte. Ámen.

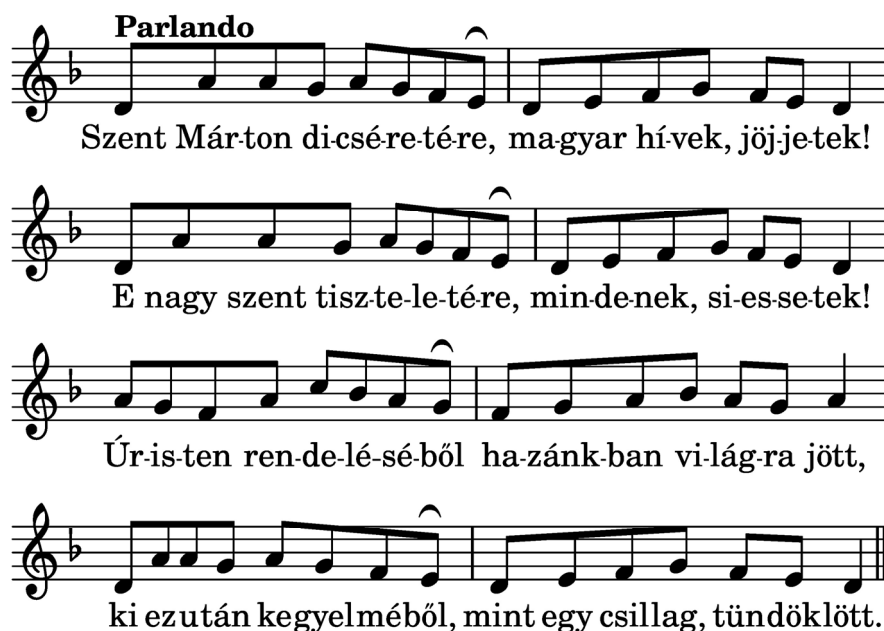
B) SZENT MÁRTON KATONA-PÜSPÖK ÉNEKELT ÉLETRAJZA:

Az alábbiakban olvasható énekelt életrajz versszakait Szent Márton életrajzának időrendjében állítottuk össze, válogatva a XVII–XVIII. századi énekszövegek (lásd: SZMÉ nr. 40–57.) megfelelő versszakait.

Szent Márton históriájának első versszakát az *Egervári énekeskönyvből* (Vas megye, XVIII. század második fele) merítettük és egy XVII. századi eredetű dallamot alkalmaztunk hozzá. A 2–9. és a 18–23. versszakok alapjául a *Pécsi énekeskönyv* (1674) „Boldog az olly ember bizomnyal Istenben...” kezdetű históriája szolgált, éneklését a „Mikor Máriához...” XVI. századi típusdallamára javasoltuk. A 10–13. strófák szövege legkorábban a pannonhalmi *Szoszna Demeter György-énekeskönyvben* (1714–1715) olvasható a „Szent Márton püspök, Isten szolgálja és áldott szent papja...” kezdősorral, amelynek éneklését a *Cantus Catholici* (Lőcse, 1651) dallamára ajánljuk. A 24–30. versszakok legkorábbi előfordulása ugyancsak a Szent Márton-hegy (Pannonhalma) iskolamesterének, Szoszna Demeter Györgynek köszönhető. A 14–17. strófák a Győr megyei *Gasztonyi énekeskönyvből* (1743) valók, és a „Jesu Salvator” XVII. századi dallam kászoni székely, díszes népi változatával énekelhető.

1.

Parlando

Szent Már-ton di-csé-re-tére, magyar hí-vek, jöj-je-tek!

E nagy szent tisz-te-le-tére, min-de-nek, si-es-se-tek!

Úr-is-ten ren-de-lé-sé-ből ha-zánk-ban vi-lág-ra jött,

ki ezután kegyelméből, mint egy csillag, tündöklött.

2.

Parlando

Szü-le-tett Szent Már-ton szép Sza-vá-ri-á-ban,
 Nagy Kons-tan-tin csá-szár u-ral-ma ko-rá-ban,
 és a Ju-li-a-nus ve-zér tá-bo-rá-ban,
 ha-da-ko-zik bát-ran e-zek-nek ha-dá-ban.

3. Alamizsnát koldus tőle, hogy kívánna,
 de nem vala neki egyéb, mit adhatna,
 hanem a palástját, holott, kettéosztja,
 és Isten nevében a szegénynek adta.
4. Tettét az Úr Jézus nagy jó néven vette,
 a dicső Szent Márton, hogy ezt cselekedte,
 és a következő éjjel e jelt vivén:
 azon fél palástban Isten megjelenvén.
5. Dicső Szent Mártonnak Krisztus ekkor így szólt:
 „Márton, te engemet palásttal takartál”,
 magának mi Urunk ezt tulajdonítván,
 tettét, hogy a szegényt Márton felruházta.
6. Tizennyolc esztendő Szent Márton hogy vala,
 megkeresztelkedvén nem sok idő múlva,
 a hadakozásnak holott békét hagyta,
 mert az Úristennek szolgálni akara.
7. Piktáviumbéli püspökhöz ő méne,
 Szent Hiláriuszhoz magát holott szerze,
 ki akolitussá Mártont felszentelte,
 egyházi rend közé számlálván rendelte.
8. És annak utána tisztre felemelték,
 mivel őt mindenek igen megkedvelték,
 azért püspökségre ott megválasztották,
 Turonium-béli püspökké voksolták.
9. Holott egy kolostort Szent Márton rakatott,
 szorgalmatossággal melyet felépített,

sok szerzeteseket benne összegyűjtött,
kikkel egyetemben Istent magasztalta.

10.

Parlando

Krisz - tus hi - té - re meg - tér - ve é - re
csak - ha - mar Szent Már - ton,
győ - zött ör - dö - gön, tes - ten és vi - lá - gon.

11. Három halottat sokak láttára
nyilván feltámasztott,
sok beteg tőle épen gyógyított.

12. Szent Márton püspök a Szentlélekkel
teljes ember vala,
és lelkében is azért bátor vala.

13. A bűnösöket földi életben
Istenhez téríté,
veszedelemből életre vezérlé.

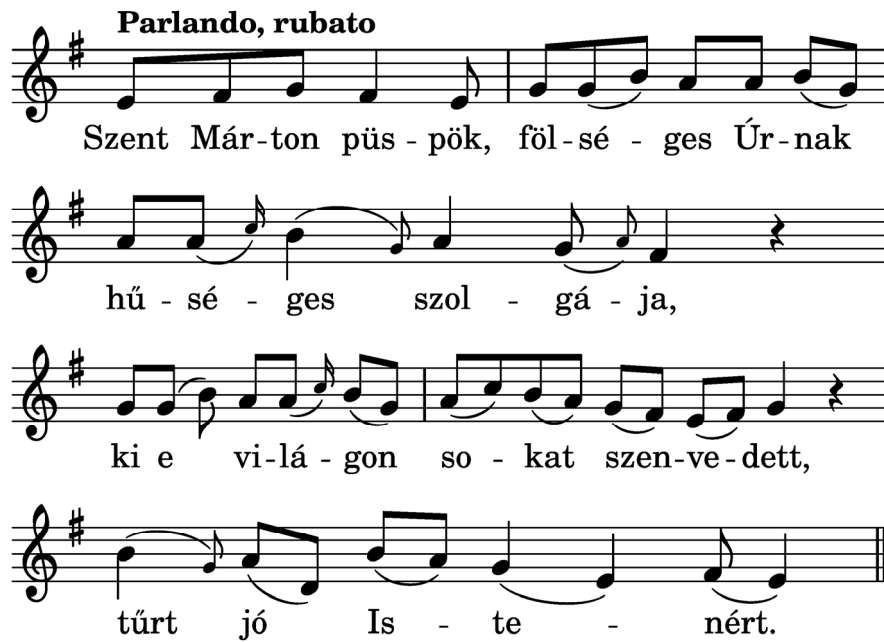
14.

Parlando, rubato

Szent Már - ton püs - pök, föl - sé - ges Úr - nak
hű - sé - ges szol - gá - ja, ki e vi - lá - gon
so - kat szen - ve - dett, túrt jó Is - te - nért.

Egy díszítettebb dallamváltozattal (Erdély, Székelyföld):

Parlando, rubato

Szent Már-ton püs - pök, föl - sé - ges Úr - nak
 hű - sé - ges szol - gá - ja,
 ki e vi - lá - gon so - kat szen - ve - dett,
 túrt jó Is - te - nért.

15. Mindenekelőtt azért kedves volt
 alázatossággal,
 szép példaadó, tiszta étellel
 és józansággal.
16. A kisdedeket szépen oktatta
 lelki tudománnyal,
 a keseredett és bús szíveket
 új világossággal.
17. A betegeket meglátogatta,
 szívükben biztatta,
 „hogy az Istenben ők csak bízzanak!” –
 bátorította.

Az életrajzot folytatjuk a fenti, „Született Szent Márton szép Szaváriában...” strófák dallamára (vesd össze: „Mikor Máriához...”):

18. Mikoron pediglen megbetegült vala,
 az élő Istennek ő könyörög vala,
 ez árnyékvilágból megszabadulhatna,
 s a boldog öröme vigye fel hozzája.
19. Mihelyt ezt meghallván Márton tanítványa,
 e szavakkal kezdte mesterét kérdezni:
 „Szerelmes szent atyánk, mért akarsz elhagyni,
 minket, fiaidat, árvaságra hagyni?”
20. Márton szánakozott, s könyörgött Istennek:
 „Ha szükséges vagyok, Uram, népeidnek,
 nem vonom meg tőlük magamat ezeknek,
 légyen akarata te szent fölségednek!”

21. Márton így folytatta: „Hagyjatok már békét,
hadd nézzem inkább én a nagy magas mennyet,
kegyes és kegyelmes, édes Istenemet,
hogyszem mint ez árnyék, nagy, fekete földet.”

22. Midőn halálához közelgetett, ő látta
a csalárd ördögöt ott állani, s monda:
„Mit jársz itt kegyetlen és irigy bestia?
nem találsz énbennem semmit te halálra!”

23. Azonnal ő mindjárt lelkét az Istennek
végszívvel megadta szent Teremtőjének,
melyet az angyalok Üdvözítőjének
szép éneklésekkel tisztelvén felvittek.

24.

Parlando

Szent Már-ton, ma-gya-rok fé - nye,
ró - ma - i szent hit e - dé - nye,
ó, Szent Márton, e-sedezzél mennyben értünk!

25. És szent tested holtod után
első színből megváltozván,
ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!

26. Teljes vala, mint szép virág,
mennyei illattal villog,
ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!

27. Csudálja ezt egész világ,
fénylik vala, mint szép csillag,
Ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!

28. Tartsuk Szent Márton ünnepét,
és kövessük szent életét!
Ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!

29. Dicséret légyen Istennek,
Atya, Fiú, Szentléleknek,
ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!

30. És mitőlünk adattassék
Szent Mártonnak nagy tisztesség,
ó, Szent Márton, esedezzel mennyben értünk!

2. AZ ÁLLAMALAPÍTÓ KIRÁLY CSELEKEDETEI

Bővebben:

1. MEDGYESY S. Norbert: *Énekelt történelem I.* Budapest, 2016, 41–65, nr. 9–14. (Szent Adalbert püspök históriájával együtt.) <https://www.szaktars.hu/harmattan/view/enekelt-tortenelem-i-az-allamalapitas-kora/?pg=0&layout=s>
2. *Énekek Szent István király tiszteletére – Cationes de Sancto Stephano rege.* Szerk. KOVÁCS Andrea–MEDGYESY S. Norbert. Magyar Napló–Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2014. (CD-vel)
3. MEDGYESY S. Norbert: *Iskoladrámák. Színjátékok, énekek és ünnepek a XVII–XVIII. századi magyarországi iskolakultúrából.* Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, Budapest, 2019, 332–336.

A Szent István király életéről való énekes elmélkedés előtt javasoljuk az „Álmos vezér, amint őseihez tére...” kezdetű históriás költemény eléneklését; lásd: Medgyesy S. Norbert: *Énekelt történelem I.* Budapest, 2016, 29–30, nr. 6. <https://www.szaktars.hu/harmattan/view/enekelt-tortenelem-i-az-allamalapitas-kora/?pg=0&layout=s>

A) SZENT ISTVÁN KIRÁLY ÉLETRAJZI VÁZLATA

(Esztergom, 970 körül – Székesfehérvár, 1038. augusztus 15.)

Ünnepe: augusztus 20.

A Szent Jobb átvételének ünnepe: május 30.

Szent István király, az Árpád-ház sarja, a honfoglaló Árpád fejedelem ükunokája, Géza fejedelem és Sarolt fia, Esztergomban látta meg a napvilágot 970 táján. Először Vajknak nevezték. A magyar hagyomány megkeresztelését Szent Adalbert (957 körül–997. április 23.) prágai püspöknek tulajdonítja. Esztergomban koronázták Magyarország első királyává 1000 karácsonyán. Előtte Szent Adalbert keresztelte meg; neve: Stephanos–Stephanus *koronát, koszorút* jelent. Uralkodása során megfékezte az ellene lázadókat (Koppány, erdélyi Gyula, csanádi Ajtony). II. Szilveszter pápa Istvánt apostolnak nevezte, tőle koronát, apostoli áldást és keresztet kapott. A történeti és népi hagyomány ezt azonosítja a Szent Koronával.

Esztergom érseki központtal Szent István tíz, latin rítusú püspökséget alapított: Esztergom (központ: anya és fej), Veszprém, Győr, Pécs, Vác, Kalocsa (érsekség), Eger, Bihar (majd Szent Lászlótól Várad), Csanád, Erdély (Gyulafehérvár). Megerősítette az apja,

Géza fejedelem által 996-ban alapított pannonhalmi Szent Márton bencés főmonostort, megalapította Bakonybél, Zalavár és Pécsvárad bencés monostorát, a Somló-hegyi Szent Lambert-monostort. Bár a Róma központú, nyugati, latin rítusú egyházat építette ki, türelemmel viseltetett – az egyházszakadás (1054) előtt néhány évtizeddel – a görög szertartású egyház iránt is: a veszprémvölgyi monostor görög rítusú apácák otthona lett, ahol Szent Imre herceg Bizáncból származó jegyese is nevelkedett. A Kárpát-medencén áthaladó és a Szentföldre tartó zarándokokat többször fogadta a királyi udvarban, bőségesen ellátta őket és biztosította számukra az országon való biztonságos áthaladást. A Szentföldre, illetve Rómába igyekvő magyar zarándokok számára vendégházakat építtetett Konstantinápolyban, Jeruzsálemben, Ravennában és Rómában.

Az államalapítás egyik sarkpontja volt a közigazgatási, katonai és adószedési feladatokkal felruházott vármegyerendszer létrehozása: a honfoglaló nemzetségek és törzsek szálláshelyeit és azok központjait figyelembe véve, és sok esetben nevüket tovább örökítve mintegy 48 központi vármegyét és 24 határvármegyét alapított országában. Élükre ispánokat nevezett ki. Székesfehérvárt országos központtá emelte, és Nagyboldogasszony tiszteletére megalapította bazilikáját, amely halála után 1543-ig Magyarország koronázó főtemploma lett, és a legtöbb magyar király itt van eltemetve. Szent István megerősítette az országgyepüt. Hadvezérként csatában győzte le a bolgárokat, Erdélyből kiűzte a besenyőket, II. Konrád német-római császár hadait 1030-ban megfutamította a Rábaközből, és elfoglalta Bécset. 3 törvénykönyvében 56 törvénnyel szilárdította meg a belső rendet, 10 falunként egy templomot emeltetett. Bevezette a hivatalos állami oklevélkiadást, elindította a hazai pénzverést. *Intelmek* című könyvét fiának Szent Imre hercegnek írta, amely kiváló állambölcseleti munka.

Székesfehérvárott halt meg 1038. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony ünnepén. Előtte koronáját, azaz országát – a történelemben elsőként – följajánlotta Szűz Máriának. Ettől kezdve Magyarország Szűz Mária országává (Regnum Marianum) vált. Szent Istvánt a székesfehérvári Nagyboldogasszony-templomban temették el, amely ennek következtében, a középkorban a magyar királyok koronázási és többségében temetkezési helyévé vált.

István király levelezett a Francia Királyság területén lévő bencés Cluny apátjával, Szent Odilóval (996–1048), amelyből kiderül: Szent István nem politikai érdekből, hanem belső meggyőződésből és megélt katolikus hitéből fakadóan szervezte meg a magyar egyházat. Első királyunkat Szent László király avattatta szentté Székesfehérvárott, 1083. augusztus 20-án. Innen származik a ma is élő állami, nemzeti és egyházi ünnepnap.

B) SZENT ISTVÁN ÉLETE A KÖZÉPKORI VERSES ZSOLOZSMA, A HIMNUSZ ÉS A SZEKVENCIA SZERINT

A legősibb Szent István-ének (1100 körül): *Ave, beate rex Stephane – Üdvözlégy, boldog Szent István király*

Magnificat-antifóna a verses Szent István-zsolozsmából, azaz históriából, keletkezett 1100 körül. A kompozíció legősibb tétele, nem sokkal István szentté avatása (Székesfehérvár, 1083. augusztus 20.) után keletkezett, az 1130 körül írt *Codex Albensis*ben már szerepel. Az egész középkoron át az ünnep főéneke volt. Dallama gregorián, hangneme: 8. tónus.

Az alábbi szöveg és dallam az *Esztergomi Antifonále* (XV. század 1. fele) változata. A magyar szöveg a Karthauzi Névtelen által másolt *Érdy-kóde*xből, 1526-ból való.

Kiadta: *Szent István tisztelete*, 1988, pag. 77–79. Kalocsa és Zágráb hagyománya szerint: SZIE 49.

Hangzó a Schola Hungarica előadásában: <https://www.youtube.com/watch?v=OXtf6dOxiQU>

- Az alábbi dallamkiadás forrása: *Psalterium Strigoniense II, Pars diurnalis – Esztergomi Zsoltároskönyv II, Diurnále*. Kiadja: FÖLDVÁRY Miklós István, CSONKA Szabina Babett, SZOLIVA Gábor OFM. Argumentum Publishing House, Budapest, 2014, 32a–41b.
Letölthető:
<http://vallastudomany.elte.hu/sites/default/files/kiadvanyok/MRH%20Series%20Practica/Psalterium%20Strigoniense%202.pdf>

DE SANCTO STEPHANO REGE

Antiphona · 8

A - ve, * be - á - te rex Sté - pha - ne, ín - cly - ta spes

gen - tis tu - æ! A - ve, do - ctor et a - pó - sto - le

cre - du - li - tá - tis no - stræ! A - ve, spé - cu - lum san -

cti - tá - tis et iu - stí - ti - æ! Per te Christo cre - dí -

di - mus, per te in Chri - sto sal - vé - mur. O - ra pro
 pó - pu - lo, in - tér - ve - ni pro cle - ro, ut nul -
 lus de tu - is præ - da fi - at ho - stis!

Az Ave, beate rex Stephane... antifóna magyarul:

SZENT ISTVÁN KIRÁLYRÓL

Antifóna · 8

Üd - vöz - légy, * bol - dog Szent Ist - ván ki - rály, te né - ped - nek
 ne - mes remény - sé - ge! Üd - vöz - légy, meg - té - ré - sünknek
 dok - to - ra sa - pos - to - la! Üd - vöz - légy, szentség - nek
 és i - gaz - ság - nak fé - nyes tü - kö - re! Te - mi - at - tad

hit-tünk Krisztus - ban, te - mi - at - tad üd - vö - zü - lünk is
 Krisz - tus - ban. I - mádj te né - pe - dért, i - mádj egy - há - zi
 szol - gá - kért, hogy egy el - len - ség se lé - gyen ra - ga - do -
 zó te né - ped kö - zött!

A Szent István-himnusz: *Gaude, Mater Hungaria...* – Magyar hazánk, te jó anya...

Az Államalapító verses zsolozsmáját, azaz *históriáját* Raimundus mester komponálta 1270–1280 táján. Ez az alkotás a középkori magyarországi irodalom- és zenetörténet egyik legkiválóbb remekműve. Része az alábbi himnusz is: a 3. versszak idézi a Hartvik püspök által papírra vetett Szent István-legendát: István anyjának, Saroltnak álmában Szent István első vértanú jelent meg és elmondta: „Bízz az Úrban, asszony, s légy biztos, hogy fiút fogsz szülni, akinek e nemzetségben először jár a korona és királyság, és az én nevemet ruházd reá.” (Kurcz Ágnes fordítása) Eredeti kezdősora: *Gaude, Mater Hungaria... – Magyar hazánk, te jó anya...*, hallható a Schola Hungarica felvételén: <https://www.youtube.com/watch?v=x0-392lSkpY>), Csanád Béla fordításában; kiadta: *Éneklő Egyház* 285; *Dicsérvétek az Urat!* 285; *Énekek Szent István király tiszteletére* [továbbiakban: SZIÉ] nr. 77:

1.

Ma - gyar ha - zánk, te jó a - nya,
 fi - ad di - csérd ma, öt da - lold,
 zeng - jen a him - nusz dal - la - ma,
 hoz - zá, ki min - dig párt - fo - golt. Á - - - men.

2. Ő néked igaz fényt hozott,
hit fényét adta át neked,
istenes törvényt alkotott,
mely üdvösségre elvezet.
3. Mennyei hírnök jelzi már
atyjának, hogy majd jőni fog,
vértanú István földre száll
anyjának szólni jóslatot.
4. Mint libanoni cédrusok,
olyan sudár, mint kisgyerek,
s miként előre mondatott
a vértanúról kap nevet.
5. Oktatják híres doktorok,
szent műveltségre nevelők,
jámbor erkölcsé fölragyog
már zsengén minden nép előtt.
6. Már életének hajnalán
az üdv ígét hirdeti,
s a magyar nemzet, a pogány
a keresztséget elnyeri.
7. Ragyogva kél az égi fény,
s ki tévely rabja volt, a nép
elhagyva sűrű éjjelét
megvallja Krisztus szent hitét.
8. Imádás légyen, tisztelet
néked, Hármás-Egy Istenünk,
segíts elérnünk mennyeket,
mit szent királyunk kér nekünk. Ámen.

A Szent István-szekvencia: *Corde voce, mente pura...* – *Tiszta szívvel, szóval, ésszel...*

A liturgikus történetírás kiváló műfaja a **szekvencia**. A *Tiszta szívvel, szóval, ésszel...*

(*Corde, voce, mente pura...*, hallható a Schola Hungarica előadásában:

https://www.youtube.com/watch?v=ogCxWC_-6Mg) a poéma szövege a XIII. századból való, a Szent István-legenda alapján történeti elbeszélő tartalmú költemény hatását tükrözi. Latinból fordította Csanád Béla; gyakorlati szempontból legutóbb közzétette: *Graduale Hungaricum*, Gödöllő, 2007, nr. 637. tétel; SZIE nr. 78.

- I. 1a) Tisz-ta szív-vel, szó-val, ész-szel, zeng-jük Is-tent szent be-széd-del, vi-ga-dozz Ma-gyar - or - szág!
 1b) É - gi jók-kal é - ke - sít - ve ti - éd az é - let i - gé - je, a fel - vál - lalt bi - zony - ság.

- II. 2a) Di-csérd őt, ki üd - vöd hoz - ta, é - let út - jat meg - mu - tat - ta, az i - gaz - ság ös - vé - nyét.
 2b) Di - csér - jed őt mál - tó dal - lal, mondd te is a vi - ga - dók - kal az ö - röm - nek é - ne - két!

- I. Géza vezér volt az atyja, nevét István mártír adta, mielőtt megszületett.
Szül az anya, vigadozik, nő a gyermek, magasodik, cédrus Libanon felett.
- II. S ahogy egyre nő a gyermek, erényben is gazdagabb, szebb, Isten fiát követi.
Testben él bár, mint ruhában, lelke fent jár az ég honában, és a jó hírt hirdeti.
- I. Mindig Krisztust prédikálja, Krisztus hite mind bejárja az egész Pannóniát.
S mint Salamon réges-régen, templomokat rak serényen, ragyogtatja oltárát.
- II. Tanítónak, vezetőnek tudós férfit rendel főnek, a hívőknek javára.
Talentumát így forgatja, s Isten szívesen fogadja örök királyságába.
- I. Ott él Jézus, a barátja, ő vitte ily magasságba, a mennyei hazába.
Könyörögjünk hű szívekkel, hogy ott éljünk majd a szenttel az egek hajlékában.
Amen.

A Szent István-zsolozsma (részlet, népénekdallammal):

Államalapító királyunkat Szent László király kezdeményezésére 1083. augusztus 20-án Székesfehérvárott avatták szentté. Tiszteletére a legelterjedtebb **verses históriát** (*Officium Rhythmicum Sancti Stephani regis*) – a laudes és a vesperás XII. századi alapjain – Raimundus mester írta 1270–1280 körül. A Szent István tiszteletére írt teljes, latin nyelvű, Esztergomban és az ország legnagyobb részén nagyjából a XVII. század közepéig alkalmazott verses zsolozsma a középkori magyarországi irodalom- és zenetörténet egyik remekműve. Az alábbiakban ennek antifónáit (keretverseit) és responsoriumait XVIII. századi népénekdallamra énekeljük Csanád Béla és Sík Sándor fordítása szerint. (Kiadta: *Szent István tisztelete* 2; SZIE 79; ÉT 10; hangzó: SZIE CD track 03.)

Az alábbiakban Szent István életére, uralkodói bölcsességére, hivatására (király, apostol és magvető) és jelentőségére utaló versszakokat idézzük a **XIII. századi verses zsolozsmából**; *Adest festum venerandum...* – *Eljött immár Szent Istvánnak tisztelendő ünnepe...* kezdősorral hallható a Schola Hungarica felvételén:

<https://www.youtube.com/watch?v=QyU05CEme20>; könnyen alkalmazható XVIII. századi népénekdallamon az alábbiakban:

Parlando

El-jött im-már Szent Ist-ván-nak tisz-te-len-dő ün-ne-pe,
 Il-lik pe-dig a vi-lág-nak min-den nap tisz-tel-ni-e,
 Min-de-nek nagy ví-gan áld-ják, kik az Is-ten ö-rö-két
 És a szen-tek tár-sa-sá-gát ö-ál-ta-la meg-nye-rék.

2. Mondja bizony minden ember: boldog vagy Pannónia,
 Zengjen ajkad, szóljon vígan most az Isten himnusza!
 Mert nem a köznép sorából küldött Isten nevelőt:
 Királyod lett prédikátor, apostolod, magvetőd!
3. Gézának, a szent vezérnek szent gyermeke származott,
 Kin a kegyelem már anyja méhben eláradott,
 S amaz István intésére, ki elsőül szenvedett:
 Mikor meg sem született még, Istvánnak neveztetett.
A záró 2 sor dallamára:
 Magát zsenge kora óta az Istennek szentelé,
 S útjait tisztán megóvta gyermeksege idején.
4. Ha e nemzet mesterének mást is bírna vallani,
 Tetszett volna Istenének más apostolt küldeni,
 Ám e nyakas, délceg fajta, kardos markú nemzetet
 Nem más, csak egy magafajta harcos téríthette meg.
5. Az oroszlánt leigázni a nagy Sámson kellettik,
 Magyaroknak prédikálni erős király küldetik.
 Torkából az oroszlánnak drága lépesméz csepeg:
 Magyar szájából immár jönnek édes, szép dicséretek!
6. Nagy szent, jeles törzs szülötte, de hitével jelesebb,
 Szorgos benne a reménység és szilárd a szeretet.
 Hogy végére ért a pálya, megvetvén a föld színét,
 Jézus Krisztusnak ajánlja dicsőséges szellemét.
7. Örvendezz, királyi város, Székesfehérvár, nagyon!
 E nagy király valóságos székhelye benned vagyon,
 Mert te őrzöd dicsőséges, boldogságos tetemét,
 Ő nevével vagy te ékes, boldog város, büszke légy! Ámen.

C) AZ ÁLLAMALAPÍTÓ ÉNEKELT ÉLETRAJZA

Az alábbiakban olvasható énekelt életrajz versszakait Szent István életrajzának időrendjében állítottuk össze, válogatva a XVII–XVIII. századi énekszövegek (lásd: SZIE nr. 77–107.) megfelelő versszakait.

Az alábbi népének-összeállítás az Országépítő király életéből az Árpádoktól való származását (2. versszak), Szent István vértanú megjelenését (3. strófa), az Államalapító esztergomi születését és a megkeresztelését (4. versszak), majd a koronázását (13–14. versszak), ezt követően térítő és egyházalapító tevékenységét (7–12. strófa, Pannonhalmáról: 11–12. versszak) veszi számba. Közben Koppány (Kupa, 6. versszak) legyőzéséről és II. Konrád német-római császár (1024–1039) 1030. júliusi támadásának visszaveréséről (20. versszak), majd Vazul merényletének meghiúsulásáról (18–19. versszak) énekel. A 21–25. versszak a Szűz Máriának történt országfelajánlásról, az Országalapító haláláról (1038. augusztus 15.) és a székesfehérvári sírjánál történt csodáiról regél.

A Szent István-életrajzot két historikus népénekből állítottuk össze: az 1–5. és a 21–25. strófák forrását a kéziratos *Pécsi énekeskönyv* (1674) és Kájoni János *Cantionale Catholicum* (Csíksomlyó, 1676) című gyűjteménye nyújtotta, míg a 6–20. versszakokat egy aprónyomtatvány őrizte meg, amely minden bizonnyal a Szent Jobb²⁷ hazatérése idején (1771) keletkezett.

1.

Parlando

Az, ki-nek ma va-gyon szent ün-ne-pe nap-ja,

és a ke-resz-tény-ség nagy ö-röm-mel áld-ja,

ma-gyar nem-zet-ség-nek, ki el-ső ki-rá-lya,

va-la a Krisz-tus-nak szent-sé-ges szol-gá-ja.

²⁷ Szent Jobb: István király kézereklyéje. Országjárása során Szent László király fedezte fel Biharban, 1084-ben. Átvitele és egyben a bihari Szentjobb monostor alapításának ünnepe: május 30. A Szent Jobbot ma a budapesti Szent István Bazilikában őrzik.

2. Szent István királyunk őse Taksony vala,
az atyja pediglen néki Géjza vala,
szülő édesanyja a jó Sarolt vala,
Krisztus Urunk hitét, akik bírták vala.
3. Egy éjjel Géjzának Boldog Szűz Mária
Szent István mártírral megjelenvén monda:
„rövid nap, őnéki Isten fiat adna,
ki a magyarokat igaz hitre hozna.”
4. Esztergom várában világra születik,
Adalbert püspöktől megkereszteltetik,
Szent István nevére legottan nevezik,
kiben az Istennek malasztja lakozik.
5. Atyja holta után Szent István mily szentül
viselé mindenben magát istenestül,
fárada Krisztusért igen szüntelenül,
szentnek hívataték méltán mindenektül.

6.

A Ku-pa her-ce-get ő se-re-gé-vel
 le-gyöz-ted és Er-délyt fe-je-del-mé-vel.
 Szent Ist-ván, el-só ki-rá-lyunk,
 té-ged di-csé-rünk és ál-dunk!

7. Külső országokból sok tanítókat
hívtál országodba, s példaadókat.
Szent István...²⁸
8. Mindenütt Istennek szentegyházakat,
építettél számos kalastromokat.
[Szent István...]

²⁸ Javasoljuk, hogy az ének hosszú szövegében elmondott egyes történések egysége miatt a „Szent István, első királyunk, téged dicsérünk és áldunk!” refrént csak akkor énekeljék, ha a 7–20. versszakban nem szögletes zárójelben adjuk meg.

9. Az egész országot tíz püspökségre
felosztottad és még egy érsekségre.
[Szent István...]
10. Állítottál annyi káptalanokat,
szentelttél még több apáturakat.
[Szent István...]
11. Kik közt Szentmártonit elsőnek tetted,
mivel e Szent Hegyet főképp kedvelted.
[Szent István...]
12. Meggazdagítottad sok jószággal,
erősítvén a szent hitet azokkal.
Szent István...
13. Szilveszter pápától szent áldást kértél,
kitől azzal együtt Koronát nyertél.
[Szent István...]
14. Sőt, kettős kereszttel megtisztelttél,
tőle apostolnak is neveztettél.
[Szent István...]
15. Táplálójuk voltál a szegényeknek,
gyámoluk árváknak és özvegyeknek.
[Szent István...]
16. Úton járók nálad szállást találtak,
egykor a koldusok megtaszigáltak.
Szent István...
17. Ellenségeidet szívből szeretted,
azért az Úristen felkelt éretted.
[Szent István...]
18. Pallosát kezéből annak kivette,
ki meg akart ölni, s megrémítette.
[Szent István...]
19. Ez elődbe borult, megbocsátottál,
Krisztus példájára, mert szelíd voltál.
Szent István...
20. Konrád hadát angyal elszélesztette,
veled csodaképpen megbékéltette.
Szent István, első királyunk,
Téged dicsérünk és áldunk!

A 21–25. versszak dallama: „Az, kinek ma vagyon szent ünnepe napja...” (lásd fent, és vedd össze: „Mikor Máriához...”):

21. Utolsó óráján az ő halálának,
ajánlá országát a Szűz Máriának,
ő testamentumban Boldogasszonyunknak,
szép Magyarországot oltalmazójának:
(A 3. és 4. sor dallamára:)
Viselje a gondját megtért magyaroknak,
esedezték értük áldott Szent Fiának.
22. Kérvén, hogy előtte az ő Szent Fiának,
szószólója lenne jó Magyarországnak,
A mi nemzetünknek, szegény magyaroknak,
hogy ők ne jussanak kezébe pogánynak.
23. A boldog Szent István lelkét a Jézusnak,
nagy, szép nyereséggel megadá Urunknak,
Nagyboldogasszonynak napján Megváltónknak,
nagy örömmel nyújtá kezében Krisztusnak.
24. És eltemették Székesfehérvárban,
a Boldogasszonynak ő szentegyházában,
nyugszik mindörökké a Krisztus Jézusban,
dicsőült szentekkel ő társaságukban.
25. Ki koporsójánál sok csudák látszottak,
könyörgése által betegek gyógyultak,
sok nyavalyáikból szépen megtisztultak,
kiről az Istennek hálákat ők adtak.
(A 3. és 4. sor dallamára:)
Sok nyavalyáikból szépen megtisztultak,
dicséret, dicsőség a Szentháromságnak! Ámen.

D) SZENT ISTVÁN-NÉPÉNEKEK

Szent István király históriája – egyetlen népénekben

Historikus népének Szent István király életéről: államalapító királyunk Isten rendeléséből adatott országunknak (2. vsz.), születését Szent István első vértanú előre hírül adta atyjának, Géza nagyfejedelemnek (3. vsz.), Esztergomban született, ahol Szent Adalbert püspök nevelte (4. vsz.), István király alapította a magyar katolikus egyházat (5–8. vsz.), pápai jóváhagyással, apostoli királyként kapott Szent Koronával koronázták meg (9–10. vsz.), országát Szűz Mária örökségébe hagyta (11–12. vsz.), 1038. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony ünnepén Isten magához szólította (13. vsz.).

Az ének szövege a **XIII. századi Szent István-szekvencia**, a *Corde, voce, mente pura...* (*Tiszta szívvel, szóval, ésszel...*) **hatását tükrözi** (lásd fent!). Az alábbi barokk költemény szövegének nyomtatott kiadásai: *Cantus Catholici* (Lócse, 1651; Nagyszombat, 1675); KÁJONI János: *Cantionale Catholicum* (Csíksomlyó, 1676, 1719). Kéziratos énekeskönyveink közül a *Petri András-énekeskönyv* (Csíkszentkirály, 1630–1631), az *Écsi énekeskönyv* (Győr vm., 1700–1725), a *Zirci énekeskönyv* (1754–1766) és a *Varsányi énekeskönyv* (XVIII. sz. 2. fele) tartalmazza.

Dallama: a szaffikus *Az igaz hitben végig megmaradjunk...* kezdetű ének XVI. századi dallamának bukovinai (Hadikfalva) népi változata. A hajlításokat aláhúzással jelöljük. E változat néhány sorában több szótagot énekeltet, mint a típusdallam. Ezért a hangmagasság-változást / jellel jelöljük. Kiadta: SZIÉ 82b; ÉT 11. (Énekelhető az *Itt jelen vagyok az Istennek Fia...* késő középkori himnusz-dallamra is, lásd: ÉE / DU 163.)

Parlando

Szent Ist - ván ki - rály, Is - ten - nek szol - gá - ja,
 Ma - gyar-or-szág - nak hú ol - tal - ma - zó - ja,
 Bál - vá - nyo - zás - nak e - rős meg - ron - tó - ja,
 Krisz - tus ked - vé - ből.

2. **K**egyes voltából irgalmas Istennek, – adatott mennyből a magyar nemzetnek, – hogy őáltala útját igaz hitnek, – tanulá / szentségnek.
3. **S**zent István első mártír megjelenék – Géjza atyjának, s tőle tanítaték: – hogy fia léssen, kiben kedve telnék – az élő / Istennek.
4. **O**ttan születék Esztergom várában, – felneveltetett keresztény vallásban, – Adalbert püspök ő tudományában, – tanításában.
5. **K**irályi pálcát hogy kezébe vevé, – keresztény hitet terjeszteni kezdé, – a pogányságot országból kiűzé, – Szent István király.

6. Sok templomokat és püspökségeket, – Magyarorszában alapít helyeket, – kikben szüntelen az Istent dicsérték, – és őt hirdették.
7. Emellé szerze igaz pásztorokat, – más országokból hozza tanítókat, – kikkel oktatá a jó magyarokat – keresztény hitre.
8. Azért őbenne Istennek telt kedve, – mert angyal által ő királyi feje – Szent Koronával mennyből tiszteltetett, – és becsültetett.
9. Királyi nevet a római pápa, – más becsületes névvel szaporíta, – mert apostolnak nevezé és hívá – Magyarországnak.
10. Krisztusnak Anyját, áldott Szűz Máriát, – alázatosan mint édes Asszonyát, – tisztelte és rábízta önnön magát – és az országot:
11. Máriát hívják a mi Pátrónánknak, – jó Magyarország Oltalmazójának, – ellenség ellen bajvivó szép pajzsának, – bátorítónknak.
12. Ottan Szent István sok érdeme után, – Krisztus Jézusnak születése után – az ezer és harmincnyolcadik évben – juta menny/országba. Ámen.

Ah, hol vagy, magyarok tündöklő csillaga...? / Hol vagy, István király?

Hangzó példák az egész magyar nyelvterületről:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJhaCwgaG9sIHZhZ3kgbWFneWFyb2sifQ;>
<https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJcdTAwZjMsIGhvbCB2YWd5LCBtYWd5YXJvayB0XHUwMGZjbmRcdTAwZjZrbFxlMDElMSJ9;>

Somoska (Moldva): <https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/6796/?t=00%3A05%3A30#record-46783> és
<https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/9250/?t=00%3A21%3A50#record-74898>

Méltán a legkedveltebb népénekünk az Országalapító tiszteletére, mely számos szöveg- és dallamváltozatban él az egész magyar nyelvterületen. Könyörgéssel teli szövege (adataink szerint) **elsőként a Péró-énekeskönyvben (1735 után)** olvasható. A szöveg iskolamesteri kéziratokban terjedt: *Vécsey Farkas-ék.* (1750), *Szokolczai István-ék.* (1762), *Dőri ék.* (1763–1774, versszakkezdő betűi az **ÁRVAKERT** szót adják), *Pannonhalmi katolikus ék.* (XVIII. sz. 2. fele), *Szabó János-ék.* (1783), *Györkös Márton-ék.* (1795). Nyomatott énekeskönyveink a Dőri kézirat – dallam szerinti – 8 soros változatát követik *Ah, hol vagy Magyarok' tündöklő tsillagja...* kezdősorral: BOZÓKI Mihály: *Katolikus Kar-béli Kótás Énekes Könyv.* Vác, 1797. Erősen átírt 12 strófával: SZENTMIHÁLYI Mihály: *Egyházi Énekes Könyv.* Eger, 1797–1798. **Dallama: gregorián eredetű,** a középkori *Mittit ad Virginem – Küldé az Úristen...* (ÉE / DU 5 és *Menj el sietséggel...* incipittel: ÉE / DU 20) kezdetű adventi szekvencia népének-származéka, első lejegyzése: *Cantus Catholici* (Löcse, 1651). Legutóbbi kiadásai: ÉE / DU 287; *Szent István tisztelete* 4; SZIE 92a–d.

A néphagyomány a 4/4-es dallam helyett megőrizte szabad, parlando előadással a 4 soros változatot:

Parlando

Ah, hol vagy, ma - gya - rok tün - dök - lő csil - la - ga,
Ki vol - tál va - la - ha or - szá - gunk is - táp - ja?

2. Hol vagy, István király, téged magyar kíván, – gyászos öltözetben teelötted sírván.
3. Rólad emlékezvén csordulnak könnyei, – búval harmatoznak szomorú mezei.
4. Lankadnak szüntelen vitézlő karjai, – nem szűnnek iszonyú sírástól szemei.
5. Virágos kert vala híres Pannónia, – mely kertet öntöze híven Szűz Mária.
6. Katolikus hitnek bő volt szép virága, – be megsötétedett örvendetes napja.
7. Előtted könyörgünk, bús magyar fiaid, – hozzád fohászkodunk árva maradékid.
8. Tekints, István király, szomorú hazádra, – fordítsd szemeidet régi országodra.
9. Reménységünk vagyon benned s Móriában, – mint magyar hazánknak hú Királynéjában.
10. Még éltedben minket néki ajánlottál, – és Szent Koronáddal együtt feláldoztál.

A moldvai csángómagyarok az eredeti dallamhoz hasonló melódiával és több díszítéssel éneklék. Előző kiadásai klézsei (Moldva) népi gyűjtésből: *Dicsérvétek az Urat* 287/b, gy. Jáki Sándor Teodóz OSB (1929–2013), Győr; díszített dallammal és hangzó felvétellel: BODZA Klára–PAKSA Katalin: *Magyar Népi Énekiskola II/122.* (SZIE 92c)

Hol vagy, — Ist - ván ki - rály? Té - ged ma - gyar kí - ván,
Gyá - szos öl - tö - zet - ben Te - e - lőt - ted sír - ván.

2. Hol vagytok, magyarok – tündöklő Csillaga? – Valahol es vagytok – nemzetünk istájpja.
3. Rólad emlékezünk, – csordulnak könnyeink, – Búval harmatoznak – szomorú mezeink.
4. Virágos kert vala – régen Pannónia, – Kit te, Szűz Mária, – híven öntöz vala.
5. S e kertnek kertésze – István király vala, – Árva magyaroknak – választott ez napra.

6. Dicsértessél, Isten, – Te szent országodban, – hogy új királyt adtál – nekünk Szent Istvánban.

7. Reménységünk benned – van és Máriában, – mi magyar nemzetünk – nagy Pátrónájában! Ámen.

Díszesebb dallamváltozat a szintén moldvai csángómagyar Somoska községből, 1965-ben gyűjtötte Kallós Zoltán (1926–2018) népzene gyűjtő, tanár:

Poco rubato

Ah, hol vagy ma - gya - rok
 tün - dök - lő csil - la - ga,
 Ki vol - tál va - la - ha
 or - szá - gunk is - táp - ja?

2. Hol vagy, István király? – Téged magyar kíván, – Gyászos öltözetben – teelötted sírván.
3. Rólad emlékezvén, – csordulnak könnyeink, – Búval harmatoznak – szomorú mezeink.
4. Virágos kert vala – régen Pannóni-a, – Kít a Szűz Mária – híven öntöz vala.
5. S e kertnek kertésze – István király vala, – Árva magyaroknak – választott ez napra.
6. Dicsértessél, Isten, – Te szent országodban, – hogy új királyt adtál – nekünk Szent Istvánban.
7. Reménységünk benned – van és Máriában, – mi magyar nemzetünk – nagy Pátrónájában! Ámen.

Zoborvidék (Nyitra vármegye, Felföld) dallamváltozatát őrzi Nyitragesztéről Brath Margit előénekes variánsa, amit nagyapjától tanult (SZIE 92d):

Ah, hol vagy, mágyárok tündök-lő csil-lá-gá,
 ki voltál vá-lá-há or-szá-gunk is-táp-já?
 Hol vagy, Ist-ván ki-rály? Té-ged má-gyár kí-ván,
 gyá-szos öl-tö-zet-be(n) te-e-lőt-ted sír-ván.

Ó, Szent István, dicsértessél...!

A Szent István király tiszteletére épült legkeletibb templom, a moldvai csángó **Pusztina** község búcsús népéneke. Az országszerte már elterjedt ének első előfordulása a **Kérdések könyvecskéje** című, **Győrött 1758-ban** kiadott társulati imakönyvben, egy 1763-ban kiadott katekizmusban és a kéziratos *Mocsy Elek-énekeskönyvben* (1798) található. E források keletkezési ideje egybe esik Pusztina alapítása korszakával, mert e falut az 1764-es madéfalvi veszedelem után Moldvába menekült székelyek fundálták. A pusztinai változat a Mocsy-kézirat 1., 3., 10., 12. és 16. versszakát énekelte. A pusztinai ének 4. (*Boldogságos Szűzanyánknak...*) és 5. (*Azért is hálaadással...*) versszakának forrása viszont az *Ó, dicsőséges Szent Jobbkéz!* (lásd a Szent László-históriában!) kezdetű históriás ének 6. és 20. strófája a SZENTMIHÁLYI Mihály szerkesztette *Egyházi Énekes Könyvből* (1797–1798). E himnikus hangvételi, dallamában XVII. századi eredetű műzenei nyomokat hordozó költeményt az *Égi Lant* (Nagyvárad, 1898. 403. ének) című énekgyűjtemény tartalmazza. Díszitettebb változata hangzó formában és kottával Gyoszén (Moldva) csángómagyar énekesitől: BODZA Klára–VAKLER Anna: *Magyar Népi Énekiskola* III/100. Hangzó Somoska községből (Moldva): <https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/10192/?t=00%3A15%3A01#record-123604> Továbbá: DU 287c; SZIE 93. A pusztinai csángómagyar változat Kallós Zoltán (1926–2018) gyűjtéséből:

Poco rubato

Ó, Szent Ist - ván, di - csér - tes - sél,
Meny - és föl - dön tisz - tel - tes - sél,

De fő-kép-pen ná-lunk ma, mint or-szá-gunk _ osz - lo - pa.

Refr.: Ké - rünk, mint a - pos - to - lun - kat,
És az el - ső _ ki - rá - lyun - kat,

Szent Ist - ván, nézz _ menny - ből _ le
A szép ma - gyar _ né - ped - re!

2. **Még** a gyenge gyermek^{ség}ben – csuda vala a szents^égben, – öröme^re mindenek, – példájára népeknek.

Refr.: KÉRÜNK, MINT APOSTOLUNKAT, – ÉS AZ ELSŐ KIRÁLYUNKAT, – SZENT ISTVÁN, NÉZZ MENNYBŐL LE, – A SZÉP MAGYAR NÉPEDERE!

3. **Sok** sánta vette járását, – sok vak vette meglátását, – némák kezdtek szólani, – süketek és hallani! – *Refr.:* Kérünk, mint Apostolunkat...
4. **Boldogságos** Szűzanyánknak, – mint Magyarok Asszonyának – fölládoztad Hazánkat, – szentelted Koronánkat! – *Refr.:* Kérünk, mint Apostolunkat...
5. **Azért** is hálaadással, – ünnepélyes vigassággal – mi együtt örvendezünk, – szívünk^{ből} emlékezünk! – *Refr.:* Kérünk, mint Apostolunkat...
6. **Mi**, kik téged pártfogónknak, – választottunk szószólónknak, – szólj Istennél érettünk, – légy mindenkor mellettünk! – *Refr.:* Kérünk, mint Apostolunkat...

Magyarország fundálója (alapítója)

Előénekesi (esetleg körmeneti) feladat: litániázó könyörgés életrajzi elemekkel

Az ének Szent István fő tetteire hivatkozva kéri mennyei közbenjárását. Elbeszélő és egyben könyörgő tartalmú, továbbá a Regnum Marianum (Mária Ország) és az apostoli királyság eszmerendszerét tükröző, litániázó szerkezetű, esdeklő ének méltán lett közkedvelt az 1674-ben Kassán kiadott *Cantus Catholici* óta. Sok kéziratos kancionális örökítette tovább: *Kenyeri énekeskönyv* (1708), *Szoszna Demeter György-ék.* (Pannonhalma, 1714–1715), *Zirci ék.* (1751–1766), *Vöcsey János-ék.* (1752), *Dőri ék.* (1763–1774), *Szabó János-ék.* (1783), *Varsányi ék.* (18. sz. 2. fele), *Katolikus ék.* (18. sz. 2. fele, OSzK Oct. Hung. 1133), *Katolikus ék.* (1768–1769), *Herchl Antal-ék.* (Bajna, 1765–1806), *Egervári ék.* (19. sz. 1. fele).

A XVII. század elejéről származó, országosan elterjedt dallamát a *Cantus Catholici* (szerk. Sámbar Mátyás SJ, Kassa, 1674) alapján, dunántúli (Perenye, Vas m.) népi gyűjtés szerint adjuk közre. Előadását litániázó formában is javasoljuk: **az előénekelte sorokra a közösség válasza az „Isten előtt mellettünk állj, István király!”** versszakzáró sor lehet. (SZIÉ 94; CD track 22.)

Parlando

Ma - gyar - or - szág fun - dá - ló - ja,
 Ró - ma - i hit plán - tá - ló - ja,
 Is - ten e - lőtt mel - let - tünk állj, Ist - ván ki - rály!

2. Születtél Esztergom várban, – neveltettél sok jószágban, – Isten előtt mellettünk állj, István király!
3. Te voltál első királyunk, – általad kedvet találjunk! – Isten előtt mellettünk állj, István király!
4. Magad szent életben jártál, – nekünk is szent törvényt szabta. – Isten előtt...
5. Pápától koronát kértél, – s azzal diadalmas lettél. – Isten előtt mellettünk állj, István király!
6. Testamentumban Szent Szűznek, – Országod hagyád, mint őznek. – Isten előtt...
7. Felölünk szent Pátrónánkat, – emlékeztess Szűzanyánkat! – Isten előtt...
8. Hogy régi ájtatosságunk, – megépüljön boldogságunk, – Isten előtt...
9. Szentháromság, ismertessél, – Szentjeidben dicsértessél! – Isten előtt...

Legendaballada-töredék Szent Istvánról

A néphagyomány egyik legszebb Szent István-éneke az alábbi legendaballada-töredék, amit Kallós Zoltán (1926–2018) a moldvai csángómagyar Lujzi-Kalagor községben gyűjtött a 71 esztendő Kocsánga János világtalan embertől; lásd: SZIE 103.

KALLÓS Zoltán: *Ismeretlen balladák Moldvából*. Néprajzi Közlemények 3 (1958), 1–2. szám, 51–70. (Kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum és a Néprajzi Múzeum)

$\text{♩} = 84$

Ma - gyar Ist - ván ki - rály,
Or - szá - gunk is - táp - ja,
Fel - kö - té a kard - ját,
Ve - vé trom - bi - tá - ját.

2. **K**iment z'ajtójába, – Z'udvarába lépett, – Hangozá keletre – S napszentületére.
3. **H**ogy gyüllyenek össze – Az ő gyermekei, – Az ő gyermekei, – Hadbeli fiai.
4. **Ö**ssze es gyülének. – Fegyver alá tette, – S háborúba indult – Dusmány elejibe.

Köszöntő ének Szent István király napjára

Köszöntő ének a moldvai csángómagyar Ónfalva (Onesti) hagyományából (SZIÉ 104;
Kiadta: *Ismeretlen moldvai nótafák. Csángófalvak énekközlőinek szöveg- és dallamkincese. Szegő Júlia gyűjtése.*
Válogatta és szerk. TARI Lujza. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988, 208, nr. 113.)

Poco rubato $\text{♩} = 92$

Szent Ist - ván - nak nap - ja va - gyon
Hogy a vi - lág vi - ga - doj - zon
Szent Ist - ván - nak nap - ja va - gyon,
Hogy a vi - lág vi - ga - doj - zon. Ö - röm va - gyon.

3. GÉZA FEJEDELEM ÉS ISTVÁN KIRÁLY MUNKATÁRSA: ADALBERT PÜSPÖK

Bővebben, hangzó kiadással:

MEDGYESY S. Norbert: *Énekelt történelem I.* Budapest, 2016, 41–45, nr. 9.

<https://www.szaktars.hu/harmattan/view/enekelt-tortenelem-i-az-allamalapitas-kora/?pg=0&layout=s>

SZENT ADALBERT (956 körül – 997)

Ünnepe: április 23.

A cseh és szász származású Szent Adalbert (eredeti nevén Vojtech) püspököt egész Közép-Európa tiszteli, hiszen működése Cseh-, Magyar-, Lengyel- és Poroszország területéhez kötődik. Adalbert – a barokk kori énekek szövegében néha Albert névalakkal – a kelet-csehországi Libice városában született 956 körül. Gyermekkorában súlyos betegség gyötörte, szülei a meggyógyulásának reményében felajánlást tettek: Istennek szentelték őt (lásd 2–5. versszak). Magdeburgi tanulóévek (4. és 6. vsz.) után 983-ban a papság és a nép egy akarattal Adalbertet választotta Prága püspökévé (7–8. vsz.). A kolostor csendjére vágyódó lelkét meggyötörte a félcivilizált nép szokásrendje és lázongása (9. vsz.). Ezért 988-ban Rómába ment (10. vsz.), majd belépett a bencés rendbe. Hívásra visszatért Csehországba, és megalapította a brevnovi apátságot, amely a nyugati szlávok kulturális központja lett. Ezt követően, 994–995-ben Magyarországon térített, István névre megkeresztelte Géza fejedelem fiát, Vajkot (10–14. vsz.). Kis időre Adalbert visszatért Rómába, ahol barátságot kötött a frissen megkoronázott III. Ottó német-római császárral. Hazánk után Lengyelhonba tért (15. vsz.), és megalapította Meseritz kolostorát. Ezek után az északi, balti törzsek, a poroszok (Pruzzi, Prussen, lásd: 16–17. vsz.) közé indult téríteni, ahol Tentikennél 997. április 23-án vértanúhalált szenvedett: a pogányok lándzsákkal ölték meg (18–20. versszak).

A magyar államalapítás kezdetén, 999-ben avatták szentté. Adalbert lett a magyar egyház központjának, Esztergom főszékesegyházának védőszentje.

Az alábbi epikus-historikus költemény a *Dőri énekeskönyvből* (1763–1774) származik, és a szaffikus versforma jellegzetes, a XVI. századból származó dallamán tanuljuk meg Adalbert életét. A 4. sor néhányszor több szótagot énekeltet, mint az alábbi dallam, ezért a hangmagasság-változást / jellel jelöljük:

Szent - sé - ges Jé - zus, é - let - nek kúr - fe - je,
 És mi lel - künk - nek buz - gó sze - re - tő - je,
 A szent szü - zek - nek dí - cső vő - le - gé - nye,
 Is - ten - nek i - gé - je.

2. Gyermeek Adalbert nehéz nyavalyába,
 Esett s gyötrődött súlyos betegágyba,
 Melyért őhozzá semmi reménysége
 Nem volt / szüleinek.
3. Csak az Istenben volt nekik reményük,
 Gyógyulásáért, ím, így könyörögnek,
 Melléje vetvén erős fogadásuk,
 És fel/ajánlásuk:
4. Hogy meggyógyulván adnák a szkolába,
 Oktatván őt majd alázatosságra,
 Időt elérvén papi méltóságra,
 Úr szol/gálatjára.
5. Meg hallá Isten az ő kérésüket,
 Fogadásukban tett ígéretüket,
 Jó néven vette, s Adalbert meggyógyult,
 S egész/ségre jutott.
6. És serénységgel eljárta a dolgában,
 Az iskoláit végezte Prágában,
 A papi rendet fölvetta magára,
 Sokak/nak hasznára.
7. Prágai püspök, hogy eltemettetett,
 És őhelyébe Szent Adalbert lépett,
 Mert őt mindenki nagyon megkedvelte,
 Nagy/ra becsülte.
8. Azon a napon, melyen püspökségre
 Fölszentelték őt e méltó tisztségre,
 Ördögöt űzött ottan egy emberből,
 Isten / erejéből.

9. Hamis emberek istentelenségét,
Eszébe vette nagy kegyetlenségét,
Római pápát róluk tudósítá,
Hogy ta/nácsát adná.
10. Melyért két ízben őket el is hagyta,
Legott a pápa Rómába hívatta,
De Szentlélektől ő felindított,
S hazánk/ba küldetett.
11. Hogy magyaroknak az ő fejedelmét,
És véle együtt számtalan sok népét,
Keresztény hitre tanítá lélekkel,
Vezet/te példával.
12. Megkeresztelvén ottan Géza fiát,
Sarolta hercegasszonynak magzatját,
Melyen örömben mindnyájan ők voltak,
Istent / ők imádták.
13. Kit keresztségben nevezett Istvánnak,
Első királya, ki lőn magyaroknak,
Erős, fő pajzsa anyaszentegyháznak,
A ke/reszténységnek.
14. A keresztényi igaz tudományra,
És igaz hitnek az ágazatjára,
Megtanította Istennek útjára,
S maga / példájára.
15. Immáron látván, hogy magyarok éppen
Megerősödtek Krisztus szent hitében,
Búcsút vett tőlük nagy szomorúsággal,
S ment Len/gyelországba.
16. Ahol is három esztendeig vala,
S római hitet nékik prédikála,
És onnét elment pogány Prussziába,²⁹
Kegyet/len országba.
17. Kezdte Adalbert minden szép városban,
Hirdetni Krisztust a porosz falvakban,
De hiába volt néki minden dolga,
És sok / fáradsága.

---

²⁹ Prusszia: Poroszország

18. Sőt, inkább az ő gyönyörű beszédét,
Csúfnak tartották az ő intéseit,
Hamisnak mondták az ő tanítását,
Minden / tudományát.
19. Adalbert misét mondott az oltárnál,
S megharagudván átverték lándzsákkal,
Az ő szent testét tapodták lábukkal,
S fejét / veszik karddal.
20. Így szenderült el az Úrban Adalbert,
Aki szívéből tanított sok embert,
Melyért dicsőség légyen az Istennek,
S tisztelet Albertnek.
21. Dicsőség néked örök Atyaisten,
Ki Szent Fiadat küldted értünk testben,
Hogy megszentelne Szentlélek Istenben,
Gyarló / életünkben. Ámen.

4. A TISZTASÁG PÉLDÁJA: IMRE HERCEG (1007–1031)

Ünnepe: november 5.

Bővebben:

1. MEDGYESY S. Norbert: *Énekelt történelem I.* Budapest, 2016, 67–71, nr. 15–16.
<https://www.szaktars.hu/harmattan/view/enekelt-tortenelem-i-az-allamalapitas-kora/?pg=0&layout=s>
2. MEDGYESY S. Norbert: *Iskoladrámák. Színjátékok, énekek és ünnepek a XVII–XVIII. századi magyarországi iskolakultúrából.* Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, Budapest, 2019, 337–338.

Imre herceg Székesfehérvárott, István király és felesége, Gizella királyné fiaként 1007-ben látta meg a napvilágot. Trónörökösnek és katonának szánták, ezért Szent István 1015-ben tudományos és lelki nevelését a velencei származású, bencés rendi Gellért (977–1046) szerzetesre bízta – aki később Csanád első püspökeként térített, majd a budai Duna-parton (a mai Gellérthegynél) vértanúhalált halt –, és fiának szánta állambölcseleti művét, amit *Szent István király intelmei Imre hercegnek* címmel ismerünk. Imre részt vett a II. Konrád német-római császár 1030. júliusi támadása utáni béketárgyalásokon, miután a magyar sereg megfutamította a Nyugat-Dunántúlra betört csapatait. Imre herceg élete végéig megtartotta – az alábbi énekben is megírt – szüzességi fogadalmát, még házassága idején is. 1031. szeptember 2-án egy vadkan felöklelte a Veszprém környéki erdőben, ennek következtében lelte halálát. Szent László király avatatta szentté Székesfehérvárott 1083. november 5-én, ünnepnapja innen származik.

Az alábbi, a XVIII. században lejegyzett iskolai költemény említi Imre herceg nevelőjét, a tudós Gellértet (2. versszak); a 10. versszakban Maurusról, azaz a bencés rendi Szent Mór (1000 körül–1070 körül) első pécsi püspökről éneklünk, akinek 1030 táján Pannonhalmán Imre herceg – Mór lelki nagyságát felismerve, kitüntetésképpen – hét csókot adott. A rábaközi *Dőri énekeskönyv* (1763–1774) szövegével XVI. századi dallamon zengjük históriáját (első kiadás: ÉT 16.):

1.

Poco rubato

Szent Im-re her-ceg, Szent Ist-ván ki-rály

sze-rel-me-tes fi-a. Ő nagy ér-de-me

di-csé-re-ti-re mind-nyá-jun-kat hív-ja.

2. Mert neki vala Szent Gellért püspök bölcs, jó tanítója,
és atyja, István, a szép életben példamutatója.
3. Szoktaték ilyen tanítóitól gyakor imádságra,
hogy még kis korban érdemes lenne Isten malasztjára.
4. Éjjel is azért sok édes álmát Imre megszakasztá,
inkább isteni dicséretekben olyankor virraszta.
5. Veszprémben egykor éjjel leméne Szent György templomába,
kérvén az Istent, mi lehetne inkább, mit tőle kívánna?
6. Hát, szép, mennyei nagy fényességből adaték ily szózat:
hogy a szüzesség őtőle lenne legkedvesb áldozat.
7. Innen angyali tiszta életben ő magát foglalá,
kiért Istennél igen nagy kedvet érdemlé s találá.
8. És noha ugyan kételenségből véve feleséget,
de csak mint húga lett volna, nem tett semmi különbséget.
9. A szüzességet még másokban is távol által látta,
kit Szent Maurusban sok különb édes csókokkal mutata.
10. Kiért lön hamar, hogy jöve immár végső boldog óra,
kiben Szent Imrét Isten emelé véghetetlen jóra.
11. Az angyali szép, Istent dicsérő éneklés hallaték,
hogy ő szent lelke boldog életre mennyekbe vitették.

5. *ATHLETA PATRIAE*: SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY ÉNEKELT ÉLETRAJZA

(Lengyelország, 1040 körül – Nyitra, 1095. július 29.; uralkodott 1077–1095)

Ünnepe: június 27.

A Szent László-énekek külön tételek formájában hallhatók: <http://szentlaszloev.btk.ppke.hu>

Bővebben:

1. MEDGYESY S. Norbert: *Énekelt történelem I.* Budapest, 2016, 73–101, nr. 17–25. <https://www.szaktars.hu/harmattan/view/enekelt-tortenelem-i-az-allamalapitas-kora/?pg=0&layout=s>
2. *Énekek Szent László király tiszteletére – Cantiones de Sancto Ladislao rege.* Szerk. KOVÁCS Andrea–MEDGYESY S. Norbert. Magyar Napló–Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2012, 2017². A CD összes tétele (1–18.) hallható: <http://szentlaszloev.btk.ppke.hu>
3. MEDGYESY S. Norbert: *Iskoladrámák. Színhátékok, énekek és ünnepek a XVII–XVIII. századi magyarországi iskolakultúrából.* Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, Budapest, 2019, 338–352.

A) VÁZLAT ÉLETÉRŐL ÉS TISZTELETÉRŐL:

Az Árpád-ház sarja, I. László néven a hetedik magyar király, aki 1077 és 1095 között irányította Magyarország életét. Hazánk történetének egyik legszeretettebb uralkodója, a lovagi ideál, a mindig győztes hadvezér, dinasztiaépítő államférfi, stabilizáló törvénykező, ország- és egyházépítő uralkodó, imádságos szent. Teljessé tette, megszilárdította és ezzel lezárta az államalapítás és egyben Szent István király művét. Kortársai „Elegantissimus rex ~ A legegánsabb király” névvel illették.

László Lengyelországban született 1040 körül Béla herceg (a megvakított Vazul fia, a későbbi I. Béla király) és Richeza lengyel hercegnő gyermekeként.

Az elrabolt lány megmentése – történelmi esemény és mítikus cselekedet: 1068-ban vitézül harcolt a betörő besenyők (úzok) elleni ütközetben, ahol Salamon fővezérsége alatt, az észak-erdélyi Kerlésnél (Cserhalomnál) megmentett egy elrabolt lányt. (A híres, késő középkori freskóciklusok ezt a jelenetet örökítik meg.) 1074-ben Mogyoródnál sikerült Géza és László hercegnek legyőznie pártütő unokatestvérüket, Salamont, erről lásd: *Gyönyörködhetünk nyilván, magyar népek...* kezdetű historikus népéneket (Zsikó Zoltán énekl: https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Gyonyorkodhetunk_nyilvan_magyar_nepek.mp3)!

A mindig győztes hadvezér: László király öt alkalommal űzte ki az országból a kelet felől betörő besenyőket, úzokat és kunokat. Mindegyik csatájából győztesen került ki. 1091-ben birtokba vette a Drávától délre lévő Szlavóniát, majd – a tengerpart kivételével –

Horvátországot csatolta koronánkhoz. Zágrábot azzal tette nagyvárossá, hogy a magyar Szent István király tiszteletére székesegyházat alapított.

Dinasztiaépítés és külpolitikai biztonság: László kétszer házasodott meg: az elsőből egy leánya született, aki később Jaroszláv orosz herceg hitvese lett. Özvegységében elvett második felesége Sváb Rudolf német ellenkirály lánya, Adelhaid volt (1078). Ebből a frigyből született Piroska (1088–1134), aki Ióánnész („Kaloioánnész”) bizánci császár neje lett, s akit az ortodox egyházakban Eiréné néven szentként tisztelnek. Piroska alapította Bizánc, valójában a korabeli Európa legmodernebb és legfelszereltebb kórházát.

Példaképek a fiatal országnak: a Lovagkirály 1083-ban szentté avattatta az államalapító királyt, I. Istvánt és fiát, Imre herceget, a vértanú Gellért püspököt, valamint Zoreard (András) és Benedek zobor-hegyi remetéket. István király szentté avatása 1083. augusztus 20-án történt Székesfehérvárott, az ünnepnap eredetét ez az esemény adja.

Az ünnepadó király: 1092. május 20-án Szabolcs várában nemzeti zsinatot tartott, ahol kiadta I. törvénykönyvét, amelyben az ország legfőbb ünnepnapjait, összesen 25 jeles napot és azok rendjét is meghatározta, pl. karácsony, újév, vízkereszt, nagypéntek, húsvét, pünkösd. Előírta többek között Nagyboldogasszony (augusztus 15.), Szent István király (augusztus 20.) és Szent Gellért püspök (szeptember 24.) ünnepének egy napos készülettel; Szent Péter apostol (június 29.) és Szent Márton püspök (november 11.) ünnepének pedig három napos készülettel való megülését. Drákói szigorúságú három törvénykönyvével sikerült megszilárdítania az ország belső rendjét.

Egyházépítő: László király gazdagon támogatta az egyházat. Nevéhez kötődik a bátai, a kolosi, a somogyvári és a szentjobbi bencés apátságok létesítése, továbbá a zágrábi püspökség megalapítása 1093-ban. A szentjobbi apátság alapítása 1084 után indította el az államalapító király kézereklyéjének, a Szent Jobbnak tiszteletét. László a Szent István alapította bihari püspökség székhelyét Váradra, a kalocsai érsekségét pedig Bácsba helyezte át.

Szentsége: sokszor vezekelt, népe bűneiért zokogott; segítette a szegényeket és árvákat; népe javára használta fel rendkívüli szellemi, lelki és testi adottságait.

Szent László 1095. július 29-én hunyt el Nyitrán. Biharország központjában, és az általa alapított váradi székesegyházban temették el. Lászlót III. Béla király avattatta szentté – III. Celesztin pápa engedélyével – 1192. június 27-én, a Lovagkirály által alapított Váradon. Hamarosan megírták himnuszát (*Áve, égi király híve...*), verses zsolozsmáját (más néven históriáját) és *Legendáját* is, mely egy hosszabb és rövidebb változatban ismert. Tiszteletének központja a középkorban a váradi székesegyház volt, ahol földi maradványai a költők (pl.

Janus Pannonius) által is megverselt pompás márvány sírban nyugodtak. Itt tisztelték a középkori magyarországi ötvösművészet legnagyobb remekét: a ma a győri székesegyházban őrzött, aranyozott ezüst fejereklyetartó hermáját is, de ereklyéiből más templomok is birtokoltak kisebb-nagyobb részeket. A középkori Magyar Királyság egyik legfontosabb szakrális központjává, egyben nemzetközi hatósugarú búcsújáróhellyé emelkedett **Váradot** ennek köszönhetően nevezték a *Magyar Compostelának*. Így zengedezik Szent László himnuszának (*Regis regum civis, ave – Ave, égi király híve*) 3. versszaka (lásd alább!):

Boldog Várad szálljon híred,
Növekedjék dicsőséged,
Visszhangozzák századok!

Szent László népszerűségét jelezte, hogy számos templom és ezáltal település viselte a nevét. Általában középkori fizionómiával, katonai viseletben, koronával, bárdal és országalmával ábrázolták. A XV. század elejétől megjelent jelvényei között van a kettős keresztes pajzs is. Templomi ábrázolásokon gyakran szerepel István király és Imre herceg társaságában. Legismertebb képzőművészeti emléke a kerlési ütközet leánymentési epizódja, mely a XV. század közepéig, különösen falképeken, az egész országot behálózta.

B) A LITURGIKUS ÉNEKEK KÖZÜL:

A Szent László-himnusz – *Regis regum civis, ave, Athleta Patriae*:

Regis regum civis, ave... kezdősorral László szentté avatása idején, 1192 után íródott Váradon, latinból ford.: Csanád Béla.

Hallható:

https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Regis_regum_civis_ave_%e2%80%93_Ave_egi_kiraly_hive.mp3 és

<https://www.youtube.com/watch?v=7UDzYT1yzac&list=PLREpcl7sbsfCccRw9LB4WdgurZQphM6yM&index=17&t=0s&app=desktop>

A magyarországi liturgikus költészet egyik legkitűnőbb darabja, középkori zenetörténetünk jeles alkotása. Az *Athleta Patriae – a Haza Bajnoka* dicsérő jelzöt itt olvashatjuk először a Lovagkirály jellemzéseként. A koronázási szertartás kifejezései mellett a **Patria = Haza kifejezés** ebben a költeményben található meg elsőként a magyarországi liturgiában. A himnusz szövege végig jelen időben énekel, jelezve, hogy Szent László él, a mennyben folyamatosan, a jelenben is közbenjár pátriájáért. Boldog Várad: Nagyvárad (ma Oradea, Románia), Bihar központja, Szent László alapította megye- és püspöki székhely, a lovagkirály temetkezési helye; a középkorban itt őrizték a ma Győrött lévő fejereklyetartó Hermáját és a

híres lovasszobrárt; a Magyar Királyság legfontosabb nemzeti zarándokhelyeként, a Magyar Compostelaként funkcionált a török hódítás (1660) előtt.

Dallama: XII. századi szekvencia-származék a Szentviktori iskola szerint, a *Budai Psalterium* (XV. század) melódiája szerint egyszerűsítve.

- Korábbi kiadásai: ÉE / DU 271; *Énekek Szent László király tiszteletére* [továbbiakban: SZLÉ] nr. 27.

Á-ve, é - gi ki - rály hí - ve, ki - rá - lyok - nak gyön - gye, é - ke,
 Lász - ló, menny - nek sor - so - sa! Ég ki - rá - lyát hűn kö - vet - ted,
 Or - szá - gun - kat vé - del - mez - zed, légy ha - zánk - nak baj - no - ka!

2. Menedéke magyaroknak,
 Örök társa angyaloknak,
 Égi kegynek eszköze.
 Üdvözlégy, ó, kiváltságos,
 Híres, neves, igazságos,
 Jó ítélet védnöke.
3. Vigadozzál, magyar nemzet,
 Harsonáljad, énekeljed
 Új királynak új dalod!
 Boldog Várad, szálljon híred,
 Növekedjék dicsőséged,
 Visszhangozzák századok!
4. **K**risztus, földről himnusz szárnyal,
 Hozzád, aki keresztfáddal
 Magadhoz vonsz népeket.
 Szentek útja Te vagy égbe,
 Az örökös dicsőségbe,
 Néked áldás, tisztelet! Ámen.

A Szent László-szekvencia – *Virág ország gyökerén:*

Liturgikus forrást olvasunk: a szekvencia a misében gregorián dallamon énekelt, verses formájú, mély tartalmú tétel. Az alábbi Szent László-szekvencia (Csanád Béla fordításában) költői magasságokban történeti tényeket énekel a Lovagkirályról és jelentőségéről. A költemény László szentté avatása (Várad, 1192. június 27.) idején keletkezett.

Dallamát lásd és hallgasd: SZLÉ nr. 16, CD 11.

Hallható: https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Uj_dicseret_szava_zengjen.mp3

A történeti témájú versszakok kurziválva olvashatók:

1. Új dicséret szava zengjen, a királynak énekeljen ujjongásunk dallama!
2. Mint a lépes méz, az ének olyan édes a dicséret, László királyt zengje ma.
Királyunknak szóljon ének, erősítse a dicséret mennyországi hangjait.
3. Hitvallóknak Ura áldott, tőle nyerték a királyok élet ajándékait.
Dicsőítnek esengve mindenek, királyoknak gyöngye, ki mennyeket ígész s üdvnek javait.
*Ó, mily boldog, milyen ékes, szent nevével fényességes Várad híres temploma.
Századoknak király mosta kezét tisztára, szenny ne érje már soha.*
4. *Ő a lépcső, magyar nemzet, rajta lépdél az egeknek trónjához Pannónia.
Hire, neve édig szárnyal, eljut sebes híradással földünk négy határira.*
5. Véle kegyet, áldást nyertünk, meg is tartván, mit megleltünk hitvallásunk hajnalán.
Gyógyítja a betegséget, munkálja az üdvösséget, ahogy Mózes hajdanán.
6. E házban meghallgatást nyer, mindenre, mit kér az ember, ha a király pártolja.
Véle semmi kardcsapást, ellenséges támadást nem retteg már a haza.
7. *Ellenséggel bár csatázva, a királynak imájára üdvösséget nyer a nép.
Hit szerzője általa századokra árasztja olajának erejét.*
8. *Ő szerez a magyar népnek, mely az igaz hitre tért meg, birodalmi hírnevet.
Idegenek, ellenségek békeességben jól megférnek, neki engedelmeskednek.*
9. *Önlelkéből, rejtettségéből csillag támad a világnak, tündökölnek a csodák.
Erejével, győzelmével ellenségnek, barbár népnek futamítja nagy hadát.*
10. Aki őt dicséri, áldja, bíz, a poklot megutálja, nyavalyáit jóra váltja, s elüzi ördögeit.
Ki szent voltát megtiszteli, gyógyulását megnyerheti, mert a király megsegíti életre ő híveit.
11. *Dicsősége király sarjnak, áve, üdve magyaroknak, értünk támadt fényes csillag, virág ország gyökerén.
Királyt adó szent gyökérszet, igaz hittel a dicséret néked is zeng ember-ének te neved igézetén.*
12. Urunk, ki megkoronáztad, hallgasd meg, kit itten áldnak, s szent királyunk hű szolgálait ez életből egykor átvidd mennyei palotádba.
Akik hírét együtt zengve összegyűltünk örvendezve, add, hogy véle találkozzunk, és megnyervén eljuthassunk az örök boldogságra. Amen.

C) A Szent László-ének – Üdvözlégy, kegyelmes Szent László kerál:

A történetírásban *SZENT LÁSZLÓ-ÉNEK* névvel illetett alábbi alkotás az első eredeti magyar vers, a magyar nyelvű világi líra legelső alkotása és egyben himnikus remekműve, a magyar szentek tiszteletének első magyar nyelvű emléke. Szövege 1470 körül, Hunyadi Mátyás király korában keletkezett, amelyet a *Peer-kódex* (1526) őrzött meg.

Dallama régi magyar és európai epikus zenei stílus származéka (XV–XVI. század); HUSZÁR Gál: *Isteni Dicséretetek*. 1560; *Eperjesi graduál* (1635–1652). Kiadta: ÉE / DU 272; SZLÉ 29.

Hallható a Schola Hungarica előadásában:

<https://www.youtube.com/watch?v=vMqcYXCnNvM> és Szlama László előadásában:

https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Udvozlegy,_kegyes_Szent_Laszlo_kiraly.mp3

Üd - vöz - légy, ke - gyés szent Lász - ló ki - rály,
 Ma - gyar - or - szág - nak é - des ol - tal - ma!
 Szent ki - rá - lyok közt drá - ga - lá - tos gyöngy,
 csil - la - gok kö - zött fé - nyes - sé - ges csil - lag!

2. **S**zentháromságnak igaz szolgája,
 Jézus Krisztusnak jó tanítványa,
 Te Szentléleknek tiszta edénye,
 Szűz Máriának választott vitéze.
3. **T**estedben ékes, karodban erős,
 Lelkedben fényes, szívedben bátor,
 Igaz ügyeknek gondját viselted,
 A szegényeknek te voltál oltalma.
4. **M**ert kiválasztott a Szűz Mária,
 És felmagasztalt sok ajándékkal,
 Hogy Te őrizzed, s megoltalmazd,
 Néki ajánlott jó Magyarországot!
5. **D**icsérnek Téged szent zsolozsmával,
 Papok, diákok és városnépek,
 Dicsérnek téged magyarok, mondván:
 Üdvözlégy mennyben, Szent László királyunk!

A Szent László-ének teljes formája a *Peer-kódex* (1526 előtt) szövegével:

1. **I**dvezlégy, kegyelmes Szent László kerály,
 Magyarországnak édes oltalma,
 Szent kerályok közt drágalátos gyöngy,
 Csillagok között fényességes csillag.
2. **S**zentháromságnak te vagy szolgája,
 Jézus Krisztusnak nyomdoka követi,

Te Szentléleknek tiszta edénye,
Szíz Máriának választott vitéze.

3. **M**agyarországnak vagy kerályi magzatja,
Szent kerályoknak fényes tüköre,
Tenéked atyád kegyes Béla kerály,
Hogy hozzá képest kegyes kerály lennél.
4. **N**ekönk sziletíl Lengyelországban,
Mennyből adatál nagy csuda képpen,
Másszor sziletíl szent kereszt víztől,
Ősödnek nevén László lön neved.
5. **M**ikoron méglen gyermekded volnál,
Kihoza Béla kerály jó Magyarországba,
Hogy dicsekednél te két országban:
Magyarországban és mennyországban.
6. **L**etelepedél Bihar-Váradon,
Az városnak löl édes oltalma,
Templomot rakatál Szíz Máriának,
Kiben most nyugoszol minden tisztességgel.
7. **K**örnyölfekszenek téged császárok,
Püspökök, kerályok és jobbágy urak,
Olaj származik szent koporsódból,
Tetemed foglalták az szép sár aranyból.
8. **T**éged dicsérnek szent zsolozsmával
Papok, diákok és városnépek,
Téged földnek kereksege,
Mert téged dicsérnek Istennek angyali.
9. **T**e dicsekedel kerályi székedben,
Képed feltötték az magas kőszálra,
Félnlik, mint nap, salyog, mint arany,
Nem elégszik senki terád nézni.
10. **T**e arcul teljes, szép piros valál,
Tekéntetedben embereknél kedvesb,
Beszédedben ékes, karodban erős,
Lám, mentent te ejtesz, ki tevéled küzdik.
11. **T**estedben tiszta, lelkedben fényes,
Szívedben bátor, miként vad oroslán,
Azért neveztek Bátor Lászlónak,
Mikoron méglen ifjúdad volnál.
12. **T**agodban ékes, termetedben díszes,
Válladtul fogva mindeneknél magasb,

Csak szépséged császárságra méltó,
Hogy szent korona téged méltán illet.

13. **M**ert választá az Szíz Mária,
Megdicsőíte sok jó ajándékkal,
Hogy te őriznéd és oltalmaznád
Néki ajánlád jó Magyarországot.
14. **F**ejedben kele az Szent Korona,
Mebátorejta téged az Szentlélek,
Kezdéd követni atyádnak életét,
Rózsákat szaggatál, koronádban fizéd.
15. **T**e tatároknak vagy megtörője,
Magokat szaggatád az havasokban,
Te pogányoknak vagy rettenetük,
Terek mondottak feled félelmének.
16. **T**e kivagdalád az eretnekeket,
Elszaggatád, mind kigyomlálad,
Nem volt idédben gonoszól tevé,
Mert csak hírneved mindenek rettegek.
17. **A**zért igazságnak valál bírója,
Az szép szízségnek valál koronája,
Te tisztaságnak tiszta oltalma,
Irgalmasságnak teljes követője.
18. **D**icsérjük, magyarok, Szent László kerályt,
Bizony érdemli mi dicséretönköt,
Dicsérik őtet angyalok, mondván:
Üdvözlégy, kegyelmes Szent László kerály!³⁰

D) HISTORIKUS NÉPÉNEKEK SZENT LÁSZLÓRÓL

A legszebb historikus népének a Lovagkirályról: a Csodaszarvas a Szent László-históriában, az énekelt *Képes Krónika* (vö. I. számú jegyzet)

A magyarországi középkori elbeszélő történeti források Szent László király életéhez kötik az égi küldött, a Csodaszarvas megjelenését. A *Képes Krónika* (1358) 120. és 124. fejezetében olvasható a szarvas megjelenése a mogyoródi csatát (1074) követően egy vadászat során, Vác mellett. Az eseményeket a *Gyönyörködhetünk nyilván, magyar népek...* kezdetű alábbi népének zengi. A költemény valójában egy históriás ének a Szent Korona eredetéről, I. Géza királyról (1074–1077), Vác és Várad alapításáról, Szent László uralkodásáról (1077–1095).

³⁰ Kiadta: MADAS Edit (szerk.): *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Középkor (1000–1530)*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1992. 540–542.

Az epikus népének humanista, szaffikus lüktetésű szövege és dallama a XVI–XVII. századból eredeztethető, és a kisiskolai hagyomány őrizte meg napjainkig: a rábaközi Dör község (Sopron vármegye, ma Győr-Moson-Sopron megye) 1763 és 1774 között papírra vetett iskolamesteri kéziratos énekeskönyve tartalmazza.

Az alábbi Szent László-história kezdőlapja a *Dőri énekeskönyv* (1763–1774) lapjain.
Főapátsági Könyvtár, Pannonhalma, jelzet: 10a E 29/1.

A *Gyönyörködhetünk nyilván, magyar népek* kezdetű alábbi historikus népének a *Képes Krónika* 120. és 124. fejezetének és a Thuróczy-krónika (1488) 79. fejezetének eseménysorát éneklie meg. Árpád-házi I. Géza király uralkodását 1074 és 1077 között és annak előzményeit: a Szent Korona égből való alászállását (5–6. vsz.), a mogyoródi csatát (1074, 5. vsz.) és a csodaszarvas-angyal kijelölte váci templom alapítását (7–10. vsz.). I. Géza utódja és egyben öccse, Szent László uralkodása idejéből (a 11. vsz.-tól) pedig Várad alapítását (13–14. vsz.), végül a Lovagkirály égi születését és váraditemetését (15–17. strófa).

Az 1358-ban papírra vetett *Képes Krónika* 120. fejezete szerint Mogyoród mellett, a csata előtt Salamonra várakozva „amint itt álltak, Boldog László fényes nappal mennyei jelenést látott, és így szólt testvérehez, Geysa herceghez: „Láttál valamit?” Mire ő így felelt: „Semmit.” Erre így folytatta Boldog László: „Míg itt álltunk és tanácskoztunk, íme az Úr anygala leszállt az égből, aranykoronát tartott a kezében és a te fejedre illesztette, ezért bizonyos vagyok benne, hogy a miénk lesz a győzelem ajándéka, a megvert Salamon pedig száműzöttként menekül majd az országból.” A *Képes Krónika* 121–123. fejezete szerint az 1074. március 14-én lezajlott mogyoródi csatát, a hűtlen Salamon királlyal szemben, Géza

(Geysa) és László hercegek nyerték. A 124. fejezet Géza megkoronázásáról szól, majd elbeszéli, hogy a Boldogasszony-Szűz Máriát tisztelve a győztesek keresték a helyet Vác környékén, hogy hálából hol építsenek templomot az ő tiszteletére. Egyszerre egy szarvas jelent meg előttük, agancsai között égő gyertyákkal, és megállt egy helyen. László társai le akarták nyilazni a szarvast, mert nem vették észre az égő gyertyákat. De Boldog László, megfejtve a jelenést, – mintha a regöséneket (lásd: Seplasia 1. jegyzet, IV/2.) hallanánk! – így szólt: „Valójában nem szarvas volt ez, hanem Isten angyala. Nem agancsok azok, hanem szárnyak, és nem égő gyertyák, hanem ragyogó tollak, s azért állt meg ott, mert megjelölte a helyet, hogy a Boldogságos Szűznek ott építtessünk templomot, és ne másutt!”³¹ Szent László egyértelműen felismerte az égi jelet, és bátyja, Géza herceg, (I. Géza király, uralkodott 1074–1077 között) felépítette a templomot azon a helyen, ahol az angyal lehozta a Szent Koronát az égből. Ez a mai Vác-Hétkápolna nevű Szűz Mária-kegyhelyet, a csodaszarvas-angyal jelenés helyén pedig a Szent Péter-kápolnát.

Szöveg: *Dőri énekeskönyv*, Rábaköz (Sopron vm.), 1763–1774, 153a–b.

Dallama XVI. századi: „Az igaz hitben végig megmaradjunk” (ÉE / DU 213), amelyet hadikfalvi (Bukovina) székely népi gyűjtés szerint énekelünk. Kiadta: SZLÉ 34a; ÉT 19.

Hangzó, előadja: Zsikó Zoltán népdalénekes:

https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Gyonyorkodhetunk_nyilvan_magyar_nepek.mp3

A szövegben az aláhúzások a hajlításokat jelölik:

Parlando

Gyö - nyör - köd - he - tünk nyil - ván, ma - gyar né - pek,
 kik e - le - ink - nek út - ján va - gyunk é - pek,
 kik - nek nyom - do - ki né - künk i - gen szé - pek,
 mint le - í - rott ké - pek.

2. Régen ez ország sok szent ifjakkal
 Tündöklött, mint szép fényes gyémántokkal,
 Tiszta életű jámbor férfiakkal, – mint szép angyalokkal.
3. Tiszta, szűz élet tündöklött öbenne,
 Amely leginkább tetszett az Istennek,
 Kiért szent dolgok néki megjelentek, – általa értettek.
4. Kik közül egyik volt Szent László király,
 Ki szüzességben az Istennek szolgált,
 Ki szüzességben az Istennek szolgált,

³¹ Képes Krónika 124. fejezet: *Képes Krónika*, fordította: BELLUS Ibolya. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986, 155–157.

Melyért csudákkal Isten dicsőítte, – holtában s éltében.

5. **Mert G^ézja herceg** a váci mezőben
Salamon királyt meggyőzte vitében,
A Szent Korona tétetett fejében – a G^ézja hercegnek.
6. **Ki tette oda**, azt senki sem tudta,
De a Szent László testi szemmel látta,
Hogy angyal volt az, aki ráhelyezte, – hogy lenne királlyá.
7. **Azután azon** a mezőn vadásztok,
G^ézja és László azon tanácskoztak,
Egy szép templomot a Boldogasszonynak, – hogy ott rakassanak.
8. **Nagy véletlenül** egy szarvas elől jött,
Egy templom helyet nyomával megjegyzett,
Vadászok előtt sűrű erdőben ment, – Dunába enyészett.
9. **Ez a nagy szarvas** sokaktól láttatott,
De csak Szent László tudta, hogy angyal volt,
Kit az Úr Isten a végre bocsátott, – templomról jelt adott.
10. **Azon a helyen** G^ézja Szent Lászlóval,
Egy nagy templomot alapít klostrommal,
Mely váci templom nagy erős munkával, – ma is fönn álljon.
11. **Idő jártában** G^ézja hogy meghala,
Magyar Királyság Szent Lászlóra szálla,
Kiben szerencsés győzedelmes vala, – szent életű vala.
12. **Istennek hozzá** való sok jó tétin,
Mint G^ézja király, ő is elmélkedvén,
Hogy egy templomot mi helyre építsen – királyi költségen.
13. **Isten angyala** néki megjelenti,
Egy templomhelyet nékie megjegyze,
Kit fölépítvén meg is ékesítte, – Váradnak neveze.
14. **Nagy káptalant is** amellet rakatott,
Jövedelemmel megajándékozott,
Püspökséget is jó móddal elosztott, – és rendesen hagyott.
15. **Istenes maga** viselése után,
Fáradtságának végére eljutván,
Meghala 1095 tájban, – juta mennyországba.
16. **Kinek holttestét** szekér csak egyedül,
Váradig vitte minden vonás nélkül.
Szent életével azt nyerte Istentől, – hogy most mennyben örül.

17. Dicséret legyen mennyben az Istennek,
Tisztesség legyen minden ő szentinek,
Kik már ez földről mennybe érkeztenek, – értünk esedeznek. Ámen.

A *Képes Krónika* (1358) ábrázolása a váci szarvasjelenésről

Ének Szent László király életéről, csodáiról és hermájáról

A törvényesen uralkodó, de pártütése miatt a mogyoródi csata (1074) után elűzött Salamonra való tekintettel László nem koronáztatta meg magát (4. vsz.). Szlavóniát és Horvátországot 1091-ben a Szent Koronához kapcsolta (5. vsz.); püspökséget (Várad, Bács) és monastorokat (Báta, Kolos, Somogyvár, Szentjobb) alapított (6–7. vsz.); teste imádság közben csodásan felemelkedett (8. vsz.); isteni csodákkal kísért országvédő hadjáratokat viselt (9–11. vsz.); halála előtt az első keresztes hadjárat vezetésére jelölték (12–13. vsz.); koporsóját a lovak maguk vitték Váradra (14–16. vsz.), ahol csodák történtek zarándokhellyé vált sírjánál (17–19. vsz.). Hermáját Váradról Győrbe menekítette Naprágy Demeter püspök 1606–1607-ben (20. vsz.).

Szöveg: *Dücsőséges Szent László királynak tisztelete*, XVIII. század vége. Dallam: TINÓDI LANTOS Sebestyén: *Cronica (Siess, keresztyén, lelki jót hallani...)*. Kolozsvár, 1554. Kiadta: SZLÉ 36; ÉT 20. Hangzó (Zsikó Zoltán, ének; Németh András, tekerő): https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Jertek_orvendjunk_kegyes_Istenunkben.mp3

Jer - tek, ör-vend - jünk ke-gyes Is - te-nünk - ben,
Az, ki Szent Lász - lót, ma-gya-rok ki - rá - lyát
Meg-di-cső-it - vén föl-e-mel-te lel - két Az ma-gas ég - re.

2. Vének és ifjak, valamennyi hívek
Szent királyunknak jeles érdeméről
Éneket mondjunk az egész Hazánkban, – ünnepi napján.

3. Ékes erkölcsű vala teste, lelke.
Tűzzel és vassal mire mások érnek,
Őtet országunk akarata ellen Fogta királynak.
4. Sőt, az élteben Salamon királynak
Nem vevé az Szent Koronát fejére,
Nyújt szegényeknek keze bő segédet – nyájas urakhoz.
5. Déli országok veszekednek, hívják
Közbírájuknak: kegye csillapítja,
Nincs mi vérontás: magokat megadták – Szent Koronánknak.
6. Győzik erkölcsök fejedelmi székét,
Püspököt, számos papi rendet állít,
Nagy monostrokkal gyarapítja szerte – széjjel hitünket.
7. Templomot Várad nyere Szűz Anyánknak,
Tőle, kit tisztelt, kinek olvasóját
Kardra fűzvén ment haragos pogánynak – ellene, s győzött.
8. Szent imádságban gyakran úgy találták,
Égben hogy földről ragadták az őrző
Angyalok: látták ragyogóan olykor – mennyei fénnel.
9. Az tatár egykor szaladásnak indult,
Hányta sok pénzét, hogy hamar szaladjon.
Az könyörgésed csudaképen az pénzt – váltja kövéccsé.
10. Lest vet a Kunság, veszedelmes helyre
Jut vitéz néped, nyomorítja éhség,
Szarvasok, vastag bivalyok sietnek – életet adni.
11. Második Mózeszt ugyan is csudálunk
Benned, hogy szomjas katonáid akkor
Kösziklából friss vizet untig ittak, – általad éltek.
12. Gondolád és től fogadást, hogy indulsz
Szép magyar néppel Jeruzsálem-földre.
Kérnek, hogy császár-hatalommal indulj, – róla föl adtál.
13. Még is elkészülsz fejedelmi társul,
Vad, pogány néptől, szerecseny töröktől
Szent örökséget szabadítani, más az – isteni végzés.
14. Úrban elnyugszol, szomorú magyarnak
Szent halálod, mert feketés ruhában
Három esztendő-t-szaka gyászol, eltilt – muzsika szót is.
15. Az midőn vinnék tetemét temetni,
Váradon rendelt maga már koporsót.

Úri kísérek lefeküdnek útban, – S mélyen alusznak.

- 16.** Az szekér, melyben vitetett a holt test,
Hat lovak nélkül sebesen csörögven
Várad útjának megyen helyre: senki – útba sem érte.
- 17.** Méglen eltart a temetési pompa,
Egy gonosz szájú: „büdös, ím, ezen test”,
Monda, száját az sokaság csudálta – hátra tekertnek.
- 18.** Bűne bánatján segedelme légyen
Néki Lászlótól, könyörög, s tapasztal
Hirtelen mennyből segedelmét, íme: – szája helyén van.
- 19.** Sánta, vak, poklos, süketes, mirigyes,
Láb, szem, ín, fül, tag nyavalyáiból ment,
Tart azért téged maga szenti közt az – római szentszék.
- 20.** Az szerencsétlen török háborúban
Győr szerencsés volt, Koponyádat ingyen
Nyerte Váradról, örömünket ez nap – hirdeti nyelvünk.
- 21.** Döghalált üzött be gyakorta tőlünk
Közbenjárásod magas Istenünknél:
Nyerj esőt száraz napokon s ha szükség, – tiszta időt is.
- 22.** Szent Király! Szálljon mireánk egekből,
Amidőn téged szoros ügyeinkben
Szent ereklyédhez folyamodva kérünk, – mennyei áldás. Ámen.

Ének Szent László életének bibliai párhuzamairól

A költemény több párhuzamot von az ószövetségi zsidó és a középkori magyar történelem között: Isten Kánaánként adta a Szkítiából érkezett magyaroknak jelenlegi országát, Pannóniát, amelynek Isten által kiválasztott alapítói, Szent István és Szent László királyok voltak (2–3. vsz.). A vízfakasztás (3. vsz.), a bivalycsorda (4. vsz.) és a kővé vált pénz (5. vsz.) csodája után arról énekel (6–7. vsz.), hogy László holttestével a szekér szárazon kelt át Várad folyóján, a Sebes-Körösön. A feltett szövetség (1. és 7. vsz.): Szent István országfelajánlása Szűz Máriának 1038. augusztus 15-én.

Szöveg: BOZÓKI Mihály: *Katólikus Kar-béli Kótás Énekes Könyv* (Vác, 1797); a hansági Agyagosszergényből *Perek Horváth János* (1853–1920) búcsúvezető előénekes *énekeskönyve* (1887) és a *Dombi Horváth Anna-énekeskönyv* örökítette tovább. Dallam: XVIII. század eleji, mai, dunántúli népi gyűjtés szerint. Kiadta: SZLÉ 39; ÉT 23.

Hangzó (Soós Réka, ének; Németh András, tekerő):

https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Isten,_első_kiralyunkkal,_aki_frigyet_kotottel.mp3

Parlando

Is - ten, el - ső ki - rá-lyunk-kal, a - ki fri-gyet kö - töt - tél,
Má - ri - á - val, Asz-szo-nyunk-kal párt-fo-gást pe - csé - tel - tél.
A mi é - des a - tyá-ink-kal sze - rel-münk-höz es - küd - tél,
Szent é - le - tú ki - rá-lyok-kal min-ket é - ke - sí - tet - tél.

2. Mint Izraelt Egyiptomból Kánán földjére vitted,
Azonképpen Szkítiából magyar népet vezetted.
Pannóniának földében megörökösítetted,
És velük az igaz hitben magad megismertetted.
3. Apostoli királyunknak Szent Istvánt választottad,
És mások közt Szent Lászlónak nagy kegyelmedet adtad,
Szomjúságát magyaroknak általa megoltottad,
Gyomrából a kösziklának forrásvizedet adtad.
4. Az ő élte szentségének oly nagy volt méltósága,
Hogy engedett kérésének szarvasok sokasága,
Kikkel táplálta életét az ő magyar népének,
Ki viszont hálaadást tett irgalmas Istenének.
5. Midőn Szent László királyunk a rút tatárt kergette,
Hogy ő véle szembe szálljunk, azt meg nem szenvedhette,
Az ellenség csalárdsággal sok kincsét elhintette,
De Szent László imádsággal kőváltásban tette.
6. Szent László temetésére az Isten azt rendelte,
Körös vizén a szekere, hogy szárazon mehetne,
Mely szentséges koporsóját Nagyváradra vezette,
Vévén élte koronáját testét eltemettette.
7. Oh, Szent László, édesatyánk, nyújtsad szent oltalmadat,
Hogy ellenség jöjjön reánk, ne engedd fiaidat,
Szentséged ne felejtkezzen, légyen a mi részünkre,
Hogy az Isten emlékezzen feltett szövetségünkre!

A Lovagkirály énekelt mondái

Kora újkori históriás költemény az országépítő király tiszteletére. A költemény a legszebb és legtömörebb meghatározást énekli Szent Lászlóról: „Az angyali Szent Koronának, magyar nemzetnek és országnak második szentséges királya” (2. vsz.). Az ének szövegének fő forrása *Szent László Legendája*, amely szentté avatása (1192) után keletkezett.

A Náray György szerkesztette *Lyra coelistis* lapjain, 1695-ben és a *Szoszna Demeter-énekeskönyv*ben Pannonhalmán, 1714–1715-ben papírra vetett költemény elénk tárja Szent László életének legfontosabb cselekedeteit. A 3. versszak utal a késő középkori freskóciklusokon is megörökített, híres, 1068-ban lezajlott kerlési (más néven Cserhalom, Észak-Erdély) ütközetre, ahol Szent László megmentette a kun vitéz által elrabolt magyar lányt. Isten csodatételekkel: vízfakasztással, bivalyok megjelenésével, a pénz kővé válásával segítette László országvédő harcait (4–8. vsz.). A Lovagkirály legkedvesebb városában, Váradon Szűz Mária tiszteletére templomot alapított (9. vsz.), imádság közben teste felemelkedett (10. vsz.). Holta után lelke az angyali karok közé emelkedett (11. vsz.), váradí temetése csodás volt (12. vsz.) és népe szeretettel meggyászolta (13. vsz.). A 3. versszak László szüzi fogadalmáról énekel, amely történetileg nem igazolható, viszont a szövegforrás iránti tiszteletből meghagytuk e sorokat. Dallamának jelzése, „Dicsőült helyeken, menyei Paradicsomban...”, egy népszerű melódia az 1600-as évekből, amelyet Zetelaka (Udvarhelyszék) néphagyománya szerint alkalmazunk. Kiadta: SZLÉ 35; ÉT 21.

Hangzó (Nemcsics Kinga, ének; Szalma László, koboz):

https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Aldott_legyen_Isten_az_o_kedves_sok_szentiben.mp3

Parlando

Áldott lé-gyen Is-ten az ó ked-ves sok szen-ti-ben,
 Ki-ket fel ma-gasz-tal menny-bé-li dí-cső-sé-gé-ben,
 És ré-szel-te-tett itt e föl-dön,
 A Krisz-tus-nak Szent Ke-resz-té-ben,
 Ül-dő-zé-sek szen-ve-dé-sé-ben.

2. Boldog ily szentek közül Szent László király vala,
 Ki a szent Istennek éltében kedvet találá,
 Az angyali Szent Koronának,
 Magyar nemzetnek és országnak
 Második szentséges királya.
3. Tiszta szép életről fogadást Istennek téve,
 Ki szeretetéből házastársat nem is véve,
 Sőt élete veszedelmére,
 Egy fogoly szűz leány kértére

A pogány ellen harcra méne.

4. Bátor és szerencsés vitézsége olyan nagy volt,
Hogy ő idejében senki sem látott hasonlót.
Mert az ő tiszta szent élete,
Érdemes volt, hogy angyalok is
Még megharcolnának mellette.
5. Hadakat viselvén mindenkor bízék Istenben,
És azért szerencsés dolga vala mindenekben,
Mert maga javát nem keresé,
Hanem mi lenne nép javára,
És csak mi volna Istenessé.
6. Innen az Úr Isten tábora szorultságában,
Gyakran megsegíté őtet többféle csudákban,
Száraz kősziklából vizekkel
Hadaít tartá pusztaságban,
Szarvas, bivaly húsételekkel.
7. Kegyetlen tatárok midőn rabolván országot,
Magokkal vinnének prédabeli sok jószágot,
Szent László király hadaival
Érkezhén reájuk rohana,
És bátran vélük megharcola.
8. Szaladván sok szép pénzt magok után elhintének,
Kapózó kergetőktől, hogy megmenekednének.
De Szent László imádságára,
A pénz mind mindjárt kővé vála,
Pogányok nagyobb romlására.
9. Isten intéséből Körös folyó vize mellett,
Boldog Szűznek templomot építtetett és emelt
Váradon, s másutt több egyházat
Fundála és püspökségeket,
Adván hozzájuk nagy jószágot.
10. Oly lelki örömmel és szívbéli buzgósággal,
Istenhez emelkedik ő nagy szeretete által,
Hogy az égre is emelkedék,
És mennyei világossággal,
Dicsőült teste fényeskedik.
11. De hogy már állandó, örök boldogságba jusson,
Dicsőült Karok közt üljön mennyei trónuson,
Megvetvén világ hiúságát,
A lelke testétől elválván
Megnyeré boldog kívánságát.

12. S már hogy Várad felé teste tetemét vinnének,
 És egy helyt útjukban tovább nyugovást tennének,
 Szent teste szekér s lovak nélkül
 Elragadtaték, s helyre juta,
 Hol több csuda is lőn az égből.

13. Mint szerette légyen egész ország a Szent Lászlót,
 Megtetszik, mert felvón három esztendeig gyászatot,
 És addig muzsikát nem hallott,
 Mert kinek-kinek édes kedvét,
 Szent László maga után elvont.

14. Édes Királyunknak drága, nemes, szent erkölcsét,
 Kövessük, magyarok, látván élte ily gyümölcsét:
 Hogy hozzá szívünk kívánságát,
 Istent dicsérvén megnyerhessük,
 Mi is mennyország boldogságát. Ámen.

Énekelt fohász Szent László, a Lámpás visszatéréseért

Az ének a verses Szent László-zsolozsma és esztergomi rítus szerinti László-napi evangélium (Lukács 11,33–36) alapján fényes fáklyához, lámpához hasonlították a Lovagkirályt. 2. versszak: a népmondákban gyakori jelenség, hogy népünk nagy veszély esetén „visszavárja” jeles uralkodóit és hadvezéreit, hogy biztosítsák az ország védelmét. Szöveg: kéziratos *Szokolczai István-ék.* (Szeged, 1762). Dallam: *Cantus Catholici*, Lőcse, 1651., „Ó, dicsőséges Asszonyság...”, ÉE 219. Kiadta: SZLÉ 44; ÉT 25.

Hangzó (LFZE Népzene Tanszék, 2012; orgonál: Kovács László):

https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Szent_Laszlo_Isten_szolgaja_magyarok_fenyek_lampasa.mp3

Szent László, Isten szolgája,
 Magyarok fényes Lámpása,
 Esez-zél mi éretünk,
 Hogy mennyben véled lehesünk!

2. Ó, Szent László, magyar király,
 Mi nemzetünk óhajtva vár,
 Imádkozzál miérettünk,
 Hogy Isten kedvében legyünk!

3. Szent László, verd ellenségünk,
Ördögöt űzd el mitőlünk,
Ó, Szent László, légy oltalmunk,
Ne pusztuljon mi országunk!
4. Kiért dicséret Atyának,
Légyen az ő Szent Fiának,
Mi országunk oltalmának,
Boldog Szent László királynak. Ámen.

Litániázó ének Szűz Mária fő hadnagyáról

A „fő hadnagy” kifejezés az ország első számú katonáját jelentette. Előadását pl. körmeneteken jól alkalmazható litániázó formában is javasoljuk: az előénekelte sorra a közösség válasza a „Szent László, Isten szolgája, magyar király” versszakzáró sor lehet.

Szövege kéziratokból ismert: *Paksi Márton György-énekeskönyv* (Kunsziget, Győr vm., 1760–1761) és más XVIII–XIX. századi énekeskönyvek. Dallam: *Cantus Catholici* (Kassa, 1674), perenyei (Vas megye) népi gyűjtés szerint. Kiadta: SZLÉ 42.

Hangzó (Medgyesy S. Norbert, ének; LFZE Népzene Tanszék népi ének szakos növendékek): https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Sereny_szolgat_Ur_kedveli.mp3

Parlando

Se-rény szol-gát Úr ked-ve - li, Minden ja-vá-ra ren-de - li,
Szent Lász - ló, Is - ten szol - gá - ja, ma-gyar ki - rály.

2. Vigasztalj Urad javára, – Reád bízott országodra!
SZENT LÁSZLÓ, ISTEN SZOLGÁJA, MAGYAR KIRÁLY.
3. Hűségedet megmutattad, – Néki magad meg tartottad, – SZENT LÁSZLÓ...
4. Krisztus hitét gyarapítván, – Romlott voltát gazdagítván, – SZENT LÁSZLÓ...
5. Ó, te dicső serény szolga, – Máriának fő hadnagya, – SZENT LÁSZLÓ...
6. Te vagy hitünk erős pajzsa, – Egyházunknak bizodalma, – SZENT LÁSZLÓ...
7. Hogy Máriát Pátrónánknek, – Te hagytad, hívjuk Anyánknek! – SZENT LÁSZLÓ...
8. Te vagy nemzetünk doktora, – Szent Istvánnak tanítványa, – SZENT LÁSZLÓ...
9. Légy tovább nekünk szószólónk, – Isten előtt oltalmazónk! –
SZENT LÁSZLÓ, ISTEN SZOLGÁJA, MAGYAR KIRÁLY.

E) SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY ÉNEKELT ÉLETRAJZA

Az alábbiakban olvasható énekelt életrajz versszakait Szent László életrajzának időrendjében állítottuk össze, válogatva a XV–XVIII. századi énekszövegek (lásd: SZLÉ nr. 27–61.) megfelelő versszakait. A 28–31. versszak a Szent Jobb ereklye megtalálásának történetéről szól. Az 1–5. (bakterének), a 37–41. (a legelső Szent László-népének) és a 42–47. versszak (*Üdvözlégység, kegyes Szent László király...*, lásd fent) önálló tételként is alkalmazható!

A 9–10. és a 31–35. versszakokban idézett *Idvezlégység, kegyelmes Szent László király... – Salve benigne rex Ladislae...* kezdetű, fent olvasható epikus hősnék kétnyelvű, latin–magyar költemény, amely nem egymás fordításaként, hanem párhuzamosan keletkezett 1470 körül és a *Peer kódex* (1526 előtt) lapjain maradt fenn. Ez a költemény az első (fennmaradt) magyar nyelvű epikus vers, tehát nyelvemlékként értékelendő.

Hallható: <https://www.youtube.com/watch?v=vMqcYXCnNvM> és Szalma László előadásában:

https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Udvozlegy_kegyes_Szent_Laszlo_kiraly.mp3 Az ének dallama régi magyar és európai epikus zenei stílus származéka, amely a XV–XVI. században általánosan ismert volt. A *Cantus Catholici* kassai (1674) kiadása elénk tárja a *Szent László király, Istennek szolgája...* kezdetű ötversszakos költeményt, amelyet a 36–40. versszakban énekelünk. A Szent László király életéről költött, talán legszebb historikus-epikus népéneket *Gyönyörködhetünk nyilván, magyar népek...* kezdősorral a *Dóri énekeskönyv* (1763–1774) őrizte meg teljes terjedelmében lásd az iménti tételt, hallható Zsikó Zoltán előadásában:

https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Gyonyorkodhetunk_nyilvan_magyar_nepek.mp3. Az ének a korabeli történelemoktatás iskolapéldája, amelynek részletét a 6–7. és a 13–18. strófákban alkalmazzuk. A Tinódi stílusú, szaffikus sorokban komponált költemény történeti tényekről regél: Géza (az ének szövegében: Gézja) és öccse, László hercegek unokatestvérükkel, a pártütő Salamon királlyal (1063–1074) álltak szemben. Küzdelmük 1074. március 14-én a mogyoródi csatában csúcsosodott ki: Géza és László csapatai legyőzték a király seregét, ennek következtében Salamont elűzték és Géza trónra léphetett. A csata előtt – a *Képes Krónika* (1358) 120. fejezete szerint – Géza és László vadászni mentek, miközben László herceg látomása szerint egy angyal koronát hozott Géza fejére, jelezvén az eljövendő győzelmet. Az utókor ezt a Szent Koronával azonosítja, ezért mondják a történeti források a koronánkra, hogy *Corona Angelica*, „Angyali Korona”, amely az országalapítás isteni jóváhagyására utal. A mogyoródi csata után, ugyancsak vadászat közben, egy szarvas tűnt fel égő gyertyákkal az agancsai között, akiről László herceg látta, hogy „valójában nem szarvas volt ez, hanem Isten angyala. Nem agancsok azok, hanem szárnyak, és nem égő gyertyák, hanem ragyogó tollak, s azért állt meg ott, mert megjelölte a helyet, hogy a Boldogságos Szűznek ott építtessünk templomot, és ne másutt!” (*Képes Krónika*, 124. fejezet) Az itt közölt 15–17. strófa szerint a csodaszarvas-angyal kijelölte a váci templom helyét, tehát a korona-látomás és a csodaszarvas megjelenése ez alapja az egykori váci székesegyháznak – amely ma a váci várban lévő ferences templomnak felel meg –, továbbá a Vác déli részén, a Duna partján található Hétkápolna, Kuti Boldogasszony, középkori hagyományban Szarvas Boldogasszony – Maria de Cervo nevű Szűz Mária-kegyhelynek. Dallamjelzése: „Az igaz hitben végig megmaradjunk” az 1500-as évekre utal, népi gyűjtés szerint ajánljuk énekelni: a melódia a bukovinai székelyek Hadikfalva községéből származik.

Szent László király életére és csodáira vonatkozó egyik legértelmesebb énekszöveget a Náray György esztergomi kanonok által szerkesztett *Lyra Coelestis* (Nagyszombat, 1695) című énekgyűjtemény tárja elénk, és az énekelt életrajz 8., 11–12. versszakában merítettünk belőle, hallható Nemesics Kinga előadásában: https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Aldott_legyen_Isten_az_o_kedves_sok_szentiben.mp3. A tizenegyversszakos költemény a *Szent László-legenda* (XII–XIII. század fordulója) és a *Képes Krónika* (1358, Lászlóról: 102–142. fejezet) leírását követve – Géza herceg helyett – Szent Lászlót az Angyali Szent Koronával megkoronázott uralkodóként említi, ezáltal az egyik legszebb és legtömörebb meghatározást adja Szent Lászlóról: „Az angyali Szent Koronának, magyar nemzetnek és országnak második szentséges királya.” (Lásd alább a 8. strófát!) A barokk kori népének közül első alkalommal éneklie meg – a középkori, XIV–XV. századi freskóciklusokon viszont számos helyen megörökített történetet, – a szűzleány kuntól való megszabadítását; a vízfakasztás csodáját, az énekszövegben tatárokként említett kunok felszedett pénzének kővé válását, a nagyváradai vár és püspökség megalapítását, Szent László misztikus elragadtatását, váradai temetését az angyalok által és az ország három esztendeig tartó gyászát. Az énekszöveg ötvözi a történeti eseményeket (kerlési-cserhalmi csata, Nagyvárad megalapítása, Szent László misztikus elragadtatása imádság közben), de a középkori elbeszélő forrásainkban is megörökített történetekkel (például a vízfakasztás, a pénz kővé válása és a bivalycsorda megjelenésének csodájával). Dallamának jelzése, „Dicsőült helyeken, menyei Paradicsomban...”, egy népszerű melódia, amit kottás formában a *Cantus Catholici* (Lőcse, 1651) és Náray György *Lyra Coelestise* (Nagyszombat, 1695) tár elénk. A Szent László-szövegre alkalmazva a megadott dallamgerinc népi változatát használjuk Domokos Pál Péter zetelakai (Udvarhely vm.) népi gyűjtéséből.

A XVIII. század második feléből származhat az a kiadási adatok nélküli, az eredeti változat 20. és 22. versszaka alapján – minden bizonnyal – Győrött kiadott aprónyomtatvány, amely Szent László király szinte egész életét elénk tárja a *Jertek, örvendjünk kegyes Istenünkben...* kezdősorával, hallható Zsikó Zoltán és Németh András előadásában: https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Jertek_orvendjunk_kegyes_Istenunkben.mp3.

E historikus ének az énekelt életrajz 13–21. és 26–28. versszakainak forrását jelenti. Szaffikus verseléséhez és epikus tartalmához a dallamot Tinódi Lantos Sebestyén *Siess, keresztyén, lelki jót hallani...* kezdetű, a keresztény hadnagyokat buzdító és a *Cronica* (Kolozsvár, 1554) lapjain kiadott énekéből kölcsönözzük. Az ének a lovagkirály életének több eseményéről regél: a törvényesen uralkodó, de pártütése miatt a mogyoródi csata (1074) után elűzött Salamonra való tekintettel László nem koronáztatta meg magát; Szlavóniát és Horvátországot 1091-ben a Szent Koronához kapcsolta; püspökséget (Várad, Bács) és monostorokat (Báta, Kolos, Somogyvár, Szentjobb) alapított; teste imádság közben csodásan felemelkedett; isteni csodákkal kísért országvédő hadjáratokat viselt; halála előtt az első keresztes hadjárat vezetésére jelölték; koporsóját a lovak maguk vitték Nagyváradra, ahol a zarándokhelyé vált sírjánál is csodák történtek. Az eredeti ének 20. versszaka megénekli a Szent László-herma Győrbe hozatalát (1606–1607), ami Naprágyi Demeter püspök nevéhez köthető; és végül egy könyörgést fogalmaz meg: járványok idején és alkalmas időjárásért kéri a lovagkirály égi segítségét.

Szent István kézereklyéjét László király találta meg a Berettyó partján Mercuriusnál 1084-ben, ahol megalapította Szentjobb monostorát. Az *Oh, ditsőséges Szent Jobb Kéz!* kezdetű históriás ének – az alábbi 22–25. versszakok forrása – a Szentmihályi Mihály szerkesztette *Egyházi Énekes Könyv* (Eger, 1797–1798) nyomán terjedt el hazánkban. Végigtekinti István király egyházalapító és kegyességi munkásságának főbb tetteit, a halála után történet csodákat, végül a Szent Jobb teljes történetét Szent László monostoralapításától kezdve a törökök előli megmenekítésen át Mária Terézia cselekedetéig. Az *Ó, Szent István, dicsértessél...* népének dallamát alkalmazzuk a moldvai Pusztinából, amely XVII. századi műzenei nyomokat hordoz.

Dallamában a bécsi német hatás tükre a Bozóki Mihály szerkesztette és Vácott kiadott *Katólikus Karbéli Kötés Énekes Könyv*. E kiadvány nagy befolyással volt a XIX. század alsófokú katolikus oktatási és paraliturgikus kultúrájára. Ebben a gyűjteményben található a szövegében a magyarországi nemzeti hagyományt tovább éltető, „Isten! első Királyunkkal, a’ki frigyét kötöttél...” kezdetű, hétversszakos epikus költemény, az életrajz 29–30. strófáit innen merítettük, hallható Soós Réka és Németh András előadásában: https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Isten_elso_kiralyunkkal_aki_frigyet_kotottel.mp3. Az ének a középkori krónikáink és a XVI–XVII. századi prédikátorok példáját követve több párhuzamot von az ószövetségi zsidó és a középkori magyar történelem között: Isten Kánaánként adta a Szkítiából érkezett magyaroknak Pannóniát, amelynek alapítói az Isten által kiválasztott Szent István és Szent László királyok voltak. Az ének említi a Lászlóhoz kötődő isteni csodákat: a vízfakasztást és a szarvasok érkezését, továbbá, arról énekel, hogy a király holttestével a szekér az arra az időre kiszaradt Sebes-Körösön kelt át Váradon. Az első királlyal való szövetségkötés Szent István Máriának történt országfelajánlását jelenti, az erre való hivatkozás keretezi az epikus éneket. Dallamként egy XVIII. századi melódia dunántúli népi gyűjtésben élő formáját alkalmazzuk.

Az életrajz nyitányként (1–5. versszak) a Rábatamásiiban (Sopron vm.) gyűjtött bakterének szerepel népi recitatív dallamával.

1.

Parlando, rubato

Éj - fél u - tán egy ó - ra már,

Szent László nap - ja van már.

2. Örüllenek szíveinkbe,
vigadjanak lelkeikbe.
3. Hogy Szent László lett pátrónánk,
Szűz Mária édesanyánk.
4. Távoztassa a döghalált,
eressze ránk szent áldását.
5. Éjfél után egy óra már,
Szent László napja van már.

6.

Parlando

Gyö - nyör - köd - he - tünk nyil - ván, ma - gyar né - pek,
 kik e - le - ink - nek út - ján va - gyunk é - pek,
 kik - nek nyom - do - ki né - künk i - gen szé - pek,
 mint le - í - rott ké - pek.

7. Régen ez ország sok szent férfiakkal
 tündöklött, mint szép, fényes gyémántokkal,
 tiszta életű, jámbor férfiakkal,
 mint szép angyalokkal.

8.

Parlando

Bol-dog íly szen-tek kö-zül Szent Lász-ló ki-rály va-la,
 ki a szent Is-ten-nek él-té-ben ked-vét ta-lá-la.
 Az an - gya - li Szent Ko - ro - ná - nak,
 ma - gyar nem - zet - nek és or - szág - nak,
 má - so - dik szent - sé - ges ki - rá - lya.

9.

Ne-könk szi-le-tíl Len-gyel-or-szág-ban,
 Menny-ből a-da-tál nagy csu-da kép-pen,
 Más-szor szi-le-tíl szent ke-reszt-víz-től,
 Ő-söd-nek ne-vén Lász-ló lön ne-ved.

10. Mikoron méglen gyermekded volnál,
 kihoza Béla kerály jó Magyarországba,
 hogy dicsekednél te két országban:
 Magyarországban és mennyországban.

A „Boldog ily szentek közül Szent László király...” (8.) versszak dallamára mondandó:

11. Tiszta szép életről fogadást Istennek téve,
 ki szeretetéből házastársat nem is véve,
 sőt élete veszedelmére,
 egy fogoly szűz leány kértére
 a pogány ellen harcra méne.

12. Bátor és szerencsés vitézsége olyan nagy volt,
 hogy ő idejében senki sem látott hasonlót.
 Mert az ő tiszta szent élete,
 érdemes volt, hogy angyalok is
 még megharcolnának mellette.

13.

Parlando

A Géz-za her-ceg a vá-ci me-ző - ben
 Sa - la-mon ki-rályt meg-győz-te vi-té - zen,
 a Szent Ko-ro-na té - te - tett fe - jé - ben
 a Géz-za her-ceg - nek.

14. Ki tette oda, azt senki sem tudta,
 de a Szent László testi szemmel látta,
 hogy angyal volt az, aki ráhelyezte:
 hogy lenne királya.
15. Azután azon a mezőn vadásztak,
 Géjza és László azon tanácskoztak,
 egy szép templomot a Boldogasszonynak,
 hogy ott rakassanak.
16. Nagy véletlenül egy szarvas elől jött,
 egy templom helyet nyomával megjegyzett,
 vadászok előtt sűrű erdőben ment,
 Dunába enyészett.
17. Ez a nagy szarvas sokaktól láttatott,
 de csak Szent László tudta, hogy Angyal volt,
 kit az Úr Isten avégre bocsátott,
 templomról jelt adott.
18. Idő jártában Géjza hogy meghala,
 Magyar Királyság Szent Lászlóra szálla,
 kiben szerencsés győzedelmes vala
 szent életével.

Giusto

É - kes er - köl - csú va - la tes - te, lel - ke,
 tűz - zel és vas - sal mi - re má - sok ér - nek,
 ő - tet or - szá - gunk a - ka - ra - ta el - len
 fog - ta ki - rály - nak.

20. Sőt, az éltében Salamon királynak
 nem vevé az Szent Koronát fejére,
 nyújt szegényeknek keze bő segédet
 nyájjas urakhoz.
21. Déli országok veszekednek, hívják
 közbírájoknak: kegye csillapítja,
 nincs mi vérontás: magokat megadták
 Szent Koronánknak.
22. Győzik erkölcsök fejedelmi székét,
 püspököt, számos papi rendet állít,
 nagy monostrokkal gyarapítja szerte
 széjjel hitünket.
23. Templomot Várad nyere Szűz Anyánknak
 Tőle, kit tisztelt, kinek olvasóját
 kardra fűzvén ment haragos pogánynak
 ellene, s győzött.
24. Szent imádságban gyakran úgy találták,
 égből hogy földről ragadták az őrző
 angyalok: látták ragyogóan olykor
 mennyei fénnel.
25. Az tatár egykor szaladásnak indult,
 hányta sok pénzét, hogy hamar szaladjon.
 Az könyörgésed csudaképen az pénzt
 váltja kövéccsé.
26. Lest vet a Kunság, veszedelmes helyre
 jut vitéz néped, nyomorítja éhség,

szarvasok, vastag bivalyok sietnek
életet adni.

27. Második Mózes^t ugyan is csudálunk
benned, hogy szomjas katonáid akkor
kősziklából friss vizet úntig ittak,
általad éltek.

28.

Poco rubato

Óh, di-cső - sé - ges Szent Jobb Kéz,
me - lyet ma - gyar ó - hajt - va néz,
drá - ga kin - cse né - pünk - nek,
s nagy ö - rö - me szí - vünk - nek.
Refr.: Ké - rünk, áldd meg or - szá - gunk - kat,
ki - rá - lyun - kat mind - nyá - jun - kat,
óh, Szent Kéz, légy ol - tal - munk,
és ö - rö - kös véd - paj - zsunk.

29. Mert koporsód felnyitattván,
Szent Lászlótól vizsgáltatván,
Más tagok eloszlottak,
téged épen találtak.

(Refrén nélkül folytatandó:)

30. Által vittek Nagy Biharba,
tettek szép Apátúrságba,
melyet Szent László szerzett,
és Szent Jobbnak nevezett.

(Refrén nélkül folytatandó:)

31. Amiként ott fényeskedtél,

mennyi sok csudákat tettél,
 kik tiszteltek tégedet,
 vették segítségedet.
 Kérünk, áldd meg országunkat, királyunkat s mindnyájunkat,
 oh, Szent Kéz, légy oltalmunk, és örökös védpajzsunk!

Az alábbi versszakokat újra a fenti Tinódi-dallamra énekeljük, lásd: „Ékes erkölcsű...” (19. versszak):

32. Gondolád és től³² fogadást, hogy indulsz
 szép magyar néppel Jeruzsálem-földre,
 kérnek, hogy császár-hatalommal indulj,
 róla föladtál.³³

33. Még is elkészülsz fejedelmi társul,
 vad, pogány néptől, szerecseny töröktől
 szent örökséget szabadítani
 más az – isteni végzés.

34. Úrban elnyugszol, szomorú magyarnak
 szent halálad, mert feketés ruhában
 három esztendő-szaka³⁴ gyászol, eltilt
 muzsikaszót is.

35.

Parlando

Szent László te-me-té-sé-re az Is-ten azt ren-del-te,
 Kö-rös vi-zén a sze-ke-re, hogy szá-ra-zon me-het-ne,
 mely szent-sé-ges ko-por-só-ját Nagy-vá-rad-ra ve-zet-te,
 vé-vén él-te ko-ro-ná-ját, tes-tét el-te-met-tet-te.

36. Oh, Szent László, édesatyánk, nyújtsd szent oltalmadat,
 hogy ellenség jöjjön reánk, ne engedd fiaidat,
 szentséged ne felejtkezzen, légyen a mi részünkre,

³² Től: tettél (archaikus szóalak).

³³ Róla föladtál: hirtelen halála (Nyitra, 1095. július 29.) megakadályozta Szent Lászlót, hogy az első kereszties hadjárat vezetője legyen.

³⁴ Archaikus szóalak: az ország három esztendeig, muzsikaszó nélkül, csendben gyászolta a lovagkirályt.

hogy az Isten emlékezzen feltett szövetségünkre!

37.

Üd-vöz-légy, ke-gyes Szent Lász-ló ki-rály,
 Ma-gyar-or-szág-nak é-des ol-tal-ma!
 Szent ki-rá-lyok közt drá-ga-lá-tos gyöngy,
 csil-la-gok kö-zött fé-nyes-sé-ges csil - lag!

38. Szentháromságnak igaz szolgája,
 Jézus Krisztusnak jó tanítványa,
 te Szentléleknek tiszta edénye,
 Szűz Máriának választott vitéze.

39. Testedben ékes, karodban erős,
 lelkedben fényes, szívedben bátor,
 igaz ügyeknek gondját viselted,
 a szegényeknek te voltál oltalma.

40. Mert kiválasztott a Szűz Mária,
 és felmagasztalt sok ajándékkal,
 hogy Te őrizzed, s megoltalmazd,
 néki ajánlott jó Magyarországot!

41. Dicsérnek Téged szent zsoltosmával,
 papok, diákok és városnépek,
 dicsérnek téged magyarok, mondván:
 üdvözlégy mennyben, Szent László királyunk! Ámen.

Egy másik záróének:

42.

Szent Lász-ló ki-rály, Is-ten-nek szol-gá-ja,
 Krisz-tus hi-té-nek i-gaz plán-tá-ló - ja,
 légy ma-gyar-ság-nak menny-ben szó-szó-ló - ja,
 és or-vos-ló - ja.

43. Szent László király, Istennek szolgája,
 Krisztus hitének igaz plántálója,
 légy magyarságnak mennyben szószólója
 és orvoslója.
44. Kegyes voltából irgalmas Istennek,
 Szent László király adattál e földnek,
 hogy szent híreddel útja igaz hitnek,
 lennél e népnek.
45. Azért őbenne Istennek telt kedve,
 mindenütt járván Isten előtt félve,
 Szent Koronával azért lőn tisztelve,
 Szent László király.
46. Krisztusnak Anyját, áldott Szűz Máriát
 híven tisztelé, mint édes Asszonyát,
 ennek érezte országostul hasznát,
 Szent László király.
47. Légyen örökké áldott Atyaisten,
 és egyetemben a Fiú Úristen,
 a magas mennyben Szentlélek Úristen,
 örökké, ámen.

Archaikus népi imádság Szent László király tiszteletére: Mátraverebély-Szentkút palóc Mária-kegyhely eredete: Szent László ugratása idején a sziklában maradt a Lovagkirály lova patkójának a nyoma, ahol több csodás gyógyulást okozó víz fakadt. A forrás mellett épült fel a XII–XIII. században a máig híres Mária-kegyhely. Az alábbi fohász szerint László király szentsége a környezetére is kiárad. Palóc búcsújáróktól gyűjtötték:

Szent Lászlónak szent lova,
Szent lovának szent lába,
Szent lábának szent patkója,
Szent patkójának szent nyoma,
Könyörögj érettünk!

6. EPIKUS ÉNEK HUNYADI MÁTYÁS KIRÁLYRÓL (1458–1490)

Keletkezett 1490-ben; szövegforrása: *Peer kódex*, 1526;

Kiadta: DOBSZAY László: *Magyar dal könyve*. Zeneműkiadó, Budapest, 1984, 460, nr. 547.

Dallama: *Üdvözlég, kegyes Szent László király* (lásd Szent László énekelt életrajzában, az iménti 37. versszakban!)

1. **NÉHAI VALA JÓ MÁTYÁS KIRÁLY**, – sok országokat te egykor bírtál, – nagy dicséretünk akkoron valál, – ellenségednek ellene állál.
2. Hatalmasságotat te megjelentéd, – Bécsnek városát dicsőn megvevéd, – édes sereged ottan féletéd, – királyi széked benne helyeztetéd.
3. Törököktől nyerél ajándékokat, [hogy] – ne pusztítanád ő országukat, – ne kerengetnéd ő basáikat, – ne fenyegetnéd ő császárukat.
4. Igyekszel vala sok országokra, – és nagy hatalmas sok városokra, – a vízen álló szép Velencére, – és benne való nagy bölcs olaszokra.
5. Magyarországnak fényes világa, – és rettenetes erős bajnoka, – nyomorultaknak kies hajloka, – nagy ékességnek te valál oka.
6. Királyok között lól te hatalmas, – és nagy ügyekben jó diadalmas, – te néped között fő bizodalmas, – légy Úristennél immár nyugodalmas.

7. SÁRKÁNYÖLŐ SZENT GYÖRGY HÓSTETTEI

Ünnepe Európában április 23-a, Magyarországon április 24-e.

- JACOBUS DE VORAGINE: *Legenda Aurea*. Válogatta, előszó és mutató: MADAS Edit. Helikon Kiadó, Budapest, 1990.
- BÁLINT Sándor: *Ünnepi Kalendárium*, április 24. (Mandala, Szeged, 1998, 308–335. Lásd: <https://mek.oszk.hu/04600/04656/html/unnepiki0066/unnepiki0066.html>)
- MAGYAR Zoltán: *Szent György a magyar kultúrtörténetben. A Kárpát-medence Szent György-hagyományainak néprajzi és művelődéstörténeti rétege*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2006.

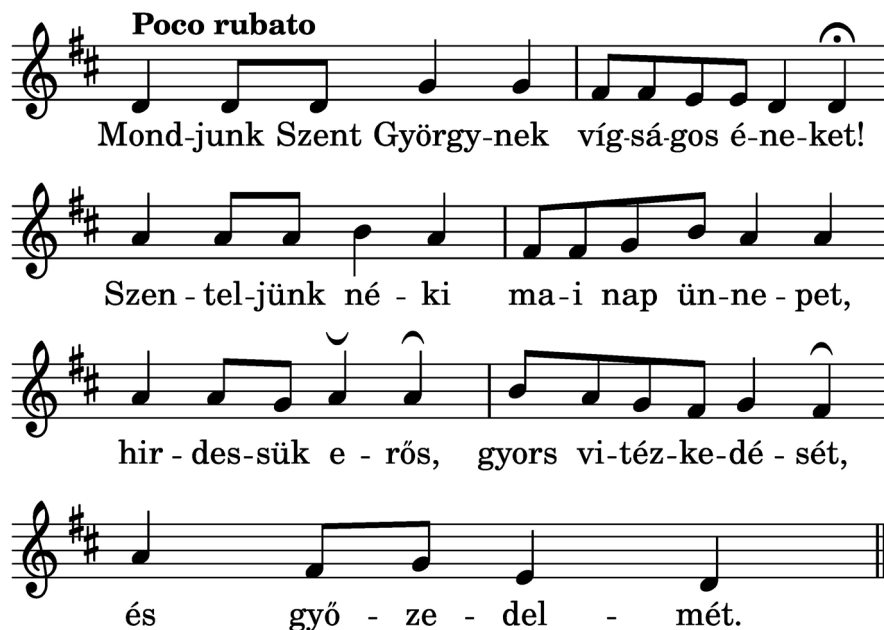
Szent György létezését az újabb kutatások megkérdőjelezték, de alakja melyen beleivódott a magyar kultúrtörténetbe és néphagyományba. A keresztény Európa egyik legnépszerűbb szentje perzsa származásúként Kappadókiában született, Palesztinában élt, és Diocletianus római császár uralkodása (284–305) idején szenvedett vértanúhalált 303-ban, miután a Sárkányt legyőzte, számos bálványt elpusztított és Alexandra császárnét keresztény hitre térítette. Lefejezése előtt hét alkalommal csodálatos módon mentette meg Isten az életét.

Képe látható a magyar Szent Koronán. Veszprémben az államalapítással egy időben már temploma állt. Szent István király a bolgárok elleni győzelme után Szent György-ereklyéket hozott országába, és az újonnan alapított marosvári (ma Szeged-csanádi) Szent György-püspökségnek adományozta. Györgyöt a kora középkori frank Meroving-dinasztia az őséne; Bizánc, Magyarország, Anglia, a Német Lovagrend, Genova, Velence és Barcelona a védőszentjének tekinti. Anjou I. Károly (Károly Róbert) magyar király e vitéz tiszteletére alapította meg 1326-ban a Szent György Lovagrendet. A Tizennégy Segítőszent egyikeként a betegség démonát is legyőzi. A martirologiumban április 23-án, Magyarországon egy nappal később tartott ünnepe jellegzetes tavaszkezdő határnap: ekkor tartották a reggeli harmatszedést, az állatok kihajtását, a pásztorok és a béresek szegődtetését, a határjárást és a juhmerést, és ekkor kezdték vetni a kukoricát, a babot és az uborkát.

Szent György énekelt életrajzát két kéziratot énekeskönyv szövegéből állítottuk össze. A *Pécsi énekeskönyv* (1674, 2a–5b; kiadta: RMKT XVII. sz. 15/A, 1992, nr. 454.) *Az atya Istennek ártatlan egy fia...* kezdetű népéneke adta a 2., 4–8. és a 21–23. versszak szövegét; a *Dőri énekeskönyv* (1763–1774, 302–304.) *Mondgyunk Szent Györgynek végságos éneket...* kezdetű, 19 strófás históriája pedig az 1., 3., 9–20. szakasz textusát. Az 1–3. és a 9–20. versszak dallama a XVI. századból származó, szaffikus verselésű *Az igaz hitben végig megmaradjunk...* népéneké, a 4–8. és a 21–23. strófa pedig a – már többször említett – *Mikor Máriához az Isten anyala...*, szintén késő reneszánsz eredetű melódiája (hangzó: <https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/17722/?t=00%3A03%3A50#record-165566>)

Sárkányölő Szent György vitéz históriája

Poco rubato

Mond-junk Szent György-nek víg-sá-gos é-ne-ke-t!

Szen-tel-jünk né - ki ma-i nap ün-ne - pet,

hir - des-sük e - rős, gyors vi-téz-ke-dé - sét,

és győ - ze - del - - mét.

2. Kappadóki/ából a jó Szent György vala,
ki hadviselő nagy, főember vala,
császárnak hadában hadakozik vala,
országát védvén.

3. Ki nemes, gazdag, okos dolgaiban,
Sárkányt legyőző friss diadalmában,
kedves és nyájas egész munkájában,
hitnek dolgában.

4.

Parlando

Bi-ro-dal-ma a-latt a po-gány csá-szár - nak,

a ke-gyet-len i-rigy Di-ok-le-ci-án-nak,

mi-dön nagy ín-ség-ben hí-ve-i U-runk-nak

szün-te-le-nül tő - le, hogy kí-noz-ta-tá - nak.

5. Oly nagy ínségeket ezek elszenvedtek,
csak egy hónap alatt hívei Istennek
tizenhétezeren ők megöletének,
Krisztus szerelméért vértanúvá lettek.
6. Szent Györgyöt az Isten akkor felindítván
vitézlő ruháit tőle mind elhagyván,
keresztényi módon magát felruházván
pogányok istenét ördögöknek hagyván.
7. Keresztnek jelével bálványt György elronta:
„az Úr az eget, mert bizony alkotta,
ki a bűnösöket keresztfán megválta,
Szent Atyjának mennyben őket bemutatva.”
8. Hív vitéze vala Szent György a Krisztusnak,
mert félelem nélkül lenni mi Urunknak,
vallotta ő Krisztust az Isten Fiának,
szent és dicsőséges mennyei Királynak.

A Mondjunk Szent Györgynek... 1. versszak dallamára folytatható:

9. Dioklecián mindjárt megharagvék,
Szent György azontúl tőle fogadtaték,
igaz szaváért csigára vonaték,
úgy kínoztaték.
10. Ily szörnyű kínban sebes tűz lángjával
fűtteték néki oldala fáklyával,
szaggaték teste vasgereblye foggal
s tüzes fogókkal.
11. Mint holt-eleven tömlöcbe vetteték,
de a Krisztustól sebe gyógyítotték,
látván ezt császár mérget adott inni
s azt is hiába.
12. Másnap Szent Györgyöt vaskerekbe törnék,
és az új kínra midőn hogy őt vitték,
Szent György Istennek szívből esedezék,
s a kerék elromlék.
13. Azután heves, olvadt ólomfürdőt
Dioklecián haragjában szerzett,
miben Szent Györgyöt minden sértés nélkül
Isten / megőrizte.
14. E sok kízásban élt György erős hittel,
és Istenéhez buzgó szeretettel

hóhéri között bátorságos szívvel
győzet/len erővel.

15. Látván ezeket a császár szégyenlé,
hogy kínzásával Györgyöt erősíté,
melyért szép szókkal és ajándékokkal
édesgetni kezdé.
16. Sok ígétét Szent György csak neveti,
melyért gondolván, hogy már ráveheti,
nagy hamarsággal templomba viteti,
oltárt készíttetni.
17. De hogy béméne Szent György a templomba,
és fohászkodván könyörgött magában,
összetöretett bálványok oltára
minde/nek láttára.
18. Ilyen nagy csodán sokan pogány népek
a Krisztus Jézus hitére megtértek,
ezek között a császár hitvestársa,
a szép / Alexandra.
19. Amelyért Szent György nagy hálákat adott,
hogy a vakságból sokat szabadított,
s Diok/lecián haragra gerjedett,
mert szégyent vallott.
20. Azon órában a hóhért hívatta,
és a Szent Györgynek fejét levágatta,
melyért az égből tüzes mennykő szállott
a po/gány császárra.

A Birodalma alatt a pogány császárnak... versszak dallamára énekelendő:

21. Ki e mai napon szőlő-vincellérnek,
bőséges szüretet az Atyaistennek
szerze ezenképpen édes Mesterünknek,
és megadá lelkét mi Üdvözítőnknek.
22. Hogy ez élet után a boldog örömben,
Szent Györggyel lehessünk fénylő dicsőségben,
örökké áldhassuk Istent a mennyekben,
minden mártírokkal, szentek seregében.
23. Kiért mindörökké dicsőség Istennek,
légyen Atya, Fiú, Szentlélek Istennek,
a lényegben egynek, kit szentek dicsérnek,
és irgalmas legyen minden bűnösöknek. Ámen.

8. Egy elfelejtett országvédő: ANTIÓCHIAI SZENT MARGIT szűz és vértanú

A klasszikus római liturgia július 13-án, ma július 18-án ünneplik.

Görög elnevezése: Szent Marina.

A négy Kapitális Szűz³⁵ és a Tizennégy Segítőszent (Quattuordecim Auxiliares, ünneplik: július 12.) egyike. Diocletianus római császár uralkodása idején (284–305), 303 táján szenvedett vértanúságot keresztény hitéért és szűzi tisztasága megtartásáért.

Bővebben: Margit egy Edeszimosz nevű pogány pap lánya volt. Anyja halála után egy vidéki keresztény lány dajkálta s vezette el a keresztséghez. A Maximianus- és Diocletianus-féle keresztényüldözés idején Olibrius római helytartó arra akarta kényszeríteni, hogy Margit a felesége vagy az ágyasa legyen. Margit keresztényként elutasította az ajánlatot. Olibrius erre kampókkal tépette az oldalát, majd börtönbe vetette. Itt a Sátán egy sárkány, majd egy férfi képében kísértette meg, de Margit a kereszt jelével mindkettőt megfutamította. Újra bíróság elé állították, ahol halálra ítélték. Tűz fölé függesztették, jeges vízbe dobták, de sértetlen maradt. Imádság közben a Szentlélek galamb képében szállt rá és megerősítette. Végül kivitték a városból és lefejezték. Antióchiai Margit a veszélyben forgó szülő asszonyok, a gyermeket váró édesanyák és az erősen vérző asszonyok védőszentje. Az Árpád-korban nagyon erős volt a tisztelete, Magyarország egyik patrónusa között tartották számon. Vácott a XIV. században temploma épült.

Lásd bővebben BÁLINT SÁNDOR: *Ünnepi kalendárium* – július 13. c. művében:

<http://mek.oszk.hu/04600/04657/html/unnepikii0006/unnepikii0006.html>

A *Magyar Katolikus Lexikon* szócikke: <http://lexikon.katolikus.hu/M/Margit.html>

Antióchiai Szent Margit énekelt históriái

Szöveg: *Varsányi énekeskönyv* (Veszprémvarsány, XVIII. sz. 2. fele), 80–83.

Dallam: A szaffikus „Az igaz hitben” népi dallamváltozata Bukovinából való, lásd fent, a Szent László-életrajzban: *Gyönyörködhetünk, nyilván magyar népek* (Énekek Szent László király tiszteletére, nr. 34b; hangzó Zsikó Zoltántól: https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Gyonyorkodhetunk_nyilvan_magyar_nepek.mp3):

1. **Dicső Szent Margit, Bál papnak leánya**
volt s született Antióchiában,
mai nap jutott égi boldogságra,
örök vigasságra.

³⁵ Quattuor Virgines Capiales (négy fő szűz): Szent Dorottya (febr. 6.), Szent Margit (július 13.), Szent Borbála (dec. 4.) és Szent Katalin (nov. 25.) vértanú szüzek, akik az elsők között áldozták életüket Jézus Krisztusért, ezért a lelki erősség példajaként mintegy vezetői, fejei lettek a későbbi vértanúknak. Általában Szűz Máriával együtt ábrázolják őket. Olykor az előbbieket helyett Szent Ágnes (jan. 21.) szerepel. Diós István: *Virgines Capiales*. In *Magyar Katolikus Lexikon*, <http://lexikon.katolikus.hu/V/Virgines%20Capiales.html>

2. Kit atyja, a Bál pap, kicsinded korában
adá egy asszonynak külső majorházban,
hol felneveltetett és megtanított
Krisztus hitére.
3. Szent Margit szűz s mártír Krisztus szolgálója,
foglalta magát alázatosságban,
kicsinded korában gyakor imádságban,
test-sanyargatásban.
4. Megértvén atyja eztet, igen bánván,
hogy keresztény volna, felettébb sajnálá,
kiért megtagadá Margitot és mondá:
nem volna leánya.
5. Egykorban Szent Margit juhokat őrizte,
Olibrius azon által méne
Antióchiában a keresztényeknek
üldözésére.
6. Látván Olibrius e szűznek szépségét,
megkedvelé és kérdé meg nevét,
mire szűz Szent Margit ilyképpen felelvén,
nevét jelentvén:
7. „Én nemes nemzetből Margitnak hívatom,
keresztények közé én is számláltatom,
a Krisztus Jézusnak nevét magasztalom,
és örökké áldom.”
8. Ezért Olibrius haragra gerjede,
és e szent szűzzel vitézkedni kezdte,
erős kötelekkel szüzet kötöztette,
s tömlöcbe vettette.
9. Látván Olibrius állhatatosságát
dicső Szent Margitnak alázatosságát,
mezítelen testét vesszőkkel csapdosták
és csigára vonták.
10. Csigáról Margitot midőn levetteté,
sok kínzások után a földre fekteté,
nagy zörgéssel sárkány Margitot kísérté
és fenyegeté.
11. A szent kereszt jelét Margit reá vetvén,
melynek erejével sárkányt ő meggyőzvén,
kiért buzgó szívvel Istenét dicséré,
s szent nevét hirdeté.

12. Sok kínzások után feje vétettetik,
dicső Szent Margitnak kedve bétöltetik,
dicső mennyországba lelke béviteték
s megkoronáztaték.
13. Mi azért Margitot ma vígan dicsérjük!
Lelki jóságát édig felemeljük,
a mennyei jókat, hogy mi is elnyerjük,
ötet arra kérjük.
14. Dicséret légyen s dicsőség az Úrnak,
a széles kék ég- és föld-alkotónak,
három személyben egy uralkodónak,
s Mindenhatónak. Ámen.

Szöveg: *Dőri énekeskönyv* (Dör, Rábaköz, Sopron vm., 1763–1774), 324–325, autográf számozással: 155b–156a.

Alkalmazott dallam: *Mikor Máriához az Isten angyala...* (ÉE 265; DU 20b, hangzó: <https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/17722/?t=00%3A03%3A50#record-165566>) népének melódiáját:

1. **Kegyés Atyaisten, szerelmünknek célja,**
és Mindenszenteknek dicső koronája,
a te véghetetlen irgalmasságodat
kérjük tiszta szívből, mutasd jóvoltodat!
2. Hogy dicsőségedben örökké élhessünk,
ahol szüntelenül azért örvendhessünk,
és nagy bátorsággal azt majd mi várhassuk,
mint Szent Margit asszony, téged dicsérhessünk.
3. Kiről ezt olvassuk: Antióchiában
főember leánya volt azon városban,
jámbor, alázatos keresztényi hitben
neveltetett vala tiszta, szűz életben.
4. Kit hogy Olibrius tisztartó megláta,
ottan házasságra magának kívánta,
melyért Olibrius magához hivatá,
mi légyen szándéka, nékie megmondá.
5. Sok ígéretekkel akará elvonni,
a Krisztus Jézustól ötet szakasztani,
pogány bálványokat véle tiszteltetni,
Krisztus helyett őket szívből imádtatni.
6. Sok szép ígéletét Szent Margit megveté,
és ő kívánságát mint rút sárt, gyűlölé,
más istent imádni éppen nem akarna,

hanem mennynek-földnek Urát magasztalná.

7. Ezen Olibrius kezde dühösködni,
sok képpen Margitot hagyá kínoztatni,
állhatatosságát látá a vad pogány,
fejét elcsapatá, így lelkét kiadván.
8. Így nyerte Szent Margit lelke boldogságát,
nagy győzedelmesen élete jutalmát,
az örök életnek fénylő koronáját,
fáradtsága után örök nyugodalmát.
9. Dicséret, dicsőség az Atya Istennek,
légyen mindörökké a Fiú Istennek,
véle egyetemben Szentlélek Istennek,
a Szentháromságnak, egy bizony Istennek. Ámen.

Archaikus népi imádság Antióchiai Szent Margitról: *Szűz leán Szen' Margit imácssága*

Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtöt lépék*, Bp., 1976, nr. 20. <http://mek.oszk.hu/05200/05255/html/#6>

Elindula szűz leán Szen' Margit,
Hónya alatt viszi aranymedencéit,
Aranymedencéibe Krisztus Jézusnak harminchat csepp vérit,
Bódugságos Szűz Máriának fátyolát,
Szen' Benedeknek szárnyát, szárnyékját,
Szent Antalnak kötélit, hét sing olvasóját,
Megtalálkozáék sátányokkal, sárkányokkal,
Kérdik a sátányok, sárkányok:
Mi dolog legyen, szűz leán Szen' Margit, hézád nem közeledhetünk?
Felelén a Szen' Szűz:
Hézám nem es közeledhetek, ha tiszta lelkek nem vattok,
Mert én hónyom alatt viszem aranymedencéimet,
Aranymedencémbe Krisztus Jézusnak harminchat csepp vérit,
A Bódugságos Szűz Máriának fátyolát,
Szen' Benedeknek szárnyát, szárnyékját,
Szent Antalnak kötélit, hét sing olvasóját.
Ki eszket az imácsságokat elmongya,
Este lefektyibe,
Regvel felköttyibe,
Mennyország kapuja kinyittatik,
Embernek lelke bévittetik, áment.

Mekényes (Baranya m.), 1970. január 19. Simon Ferenc Józsefné Fazakas Ilona, 1894. Lészped (Moldva).

„...Édesanyámtól tanultam... (Fazakas Péterné Bilibok Véron, meghalt 1952-ben 82 éves korában)
...Szűz leán Szen' Margit imácssága.”

9. A KIRÁLY ÉS AZ ORSZÁG EGÉSZSÉGÉNEK ŐREI: SZENT KOZMA ÉS DAMJÁN GYÓGYÍTÁSAI

Ünnepük: szeptember 26., a klasszikus római rítusban: szeptember 27.

- *A Rómában elhunyt szent ingyenes orvosoknak, a csodatevő Kozma és Damjának pályafutása*, in *Vértanúakták és szenvedéstörténetek*. Szerk. VANYÓ László. Szent István Társulat, Budapest, 1984, 88–191, 401–402. (Ókeresztény Írók, VII.)
- MEDGYESY S. Norbert: „Erőtilen betegetek, mind lelkekben es testekben, Űk gyogyitnak vala...” XVIII. századi népének Szent Kozma és Damján tiszteletére, dunántúli kézíratos forrásokban. In Doromb. Közköltészeti tanulmányok 6. Szerk. CSÖRSZ Rumen István. Reciti, Budapest, 2018, 87–100. Letölthető: https://www.reciti.hu/wp-content/uploads/07_MedgyesyN.pdf
- MEDGYESY S. Norbert: *Iskoladrámák. Színjátékok, énekek és ünnepek a XVII–XVIII. századi magyarországi iskolakultúrából*. Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, Budapest, 2019, 318–321.

Kozma és Damján arab ikerpár az orvoslásban képezte magát, majd Szíriába és Kilikiába (a mai Délkelet-Törökországba), Aegeae városába mentek gyógyítani. Sem az orvosi munkáért, sem a gyógyszerekért nem fogadtak el anyagi jutalmazást, és munkájuk közben rendíthetetlen hittel hirdették a kereszténységet. Prédikációik hatására sokan megtértek, ezért a Diocletianus által indított keresztényüldözés idején Lysias római prefektus elfogatta őket. Fogságukban és kínzásaik során csodák történtek: tengerbe vetették a testvéreket, de a kötelek eloldódtak, ők pedig kiúsztak a partra; a máglya tüze sem érintette Kozmát és Damjánt; aztán oszlophoz kötötték őket, ám a rájuk lőtt nyílvevesszők sem találták el testüket. Végül 303-ban, Cirus városában karddal végezték ki a mindenki által szeretett orvosokat. Justinianos bizánci császár (527–565) az ő égi közbenjárásuknak köszönte felgyógyulását, ezért tiszteletük gyorsan elterjedt a görög rítusú Bizánci Birodalom területén. Rómában elsőként IV. Félix pápa építtetett bazilikát Szent Kozma és Damján tiszteletére 528 körül. Felszentelési napja szeptember 27-e³⁶, a liturgikus ünnepnapjuk lett. Személyüknek a római martyrologiumban betöltött fontosságát jelzi, hogy nevük bekerült a római misekánonba. Képük a magyar Szent Korona alsó részén is látható, hogy a magyar királyi pár egészségét ajánlják gondjaikba – Bálint Sándor szerint.

Szöveg: *Vépi énekeskönyv* (Vép, Vas vm., 1731), 222–223.

Dallam: *Dicsőült helyeken, mennyei paradicsomban...*, zetelaki (Udvarhelyszék) népi gyűjtés szerint. Hangzó: Nemcsics Kinga, ének; Szalma László, koboz: https://szentlaszloev.btk.ppke.hu/Aldott_legyen_Isten_az_o_kedves_sok_szentiben.mp3

³⁶ Az 1966–1970 között lezajlott naptárátalakítás következtében ma egy nappal korábban olvasható a nevük a római kalendáriumban. A keleti egyház liturgiája október 17-én, november 1-jén és július 1-jén emlékezik meg róluk.

Szent Kozma és Damján énekelt életrajza

1.

Parlando

Szent Kozma és Damján az Úristent mint szerették,
 pa-ran-cso-la-ta-it i-ga-zán e-zek kö-vet-ték,
 ez gyar - ló test - ben di-csér-tet-nek,
 min - de-nek - ben Is - tent kö - vet - ték,
 tisz - te - le - tet ad - ván ne - vé - nek.

2. Melyért pogányoktól Kozma s Damján megfogattak,
 sokféle kínokkal igaz hitért kínoztattak.
 Kezek és lábuk kötöztetvén,
 a tenger mélyébe vettetvén,
 ezeket bátron elszenvedvén.
3. De Isten angyala Kozma s Damján mellé álla:
 tenger mélységéből hirtelen kiszabadítá,
 minden veszélytől oltalmazta,
 kereszténységben bátorítá,
 szenvedésekben vigasztalta.
4. És annak utána újabban megfogatának,
 Igaz vallásukért ők sokat kínoztatának,
 Jézus nevéért meghalának,
 Mártíromságot kóstolának,
 Melyért mennyégbe bėjutának.
5. Dicséret, dicsőség légyen az Atya Istennek,
 És véle egyenlő Szent Fiának, a Krisztusnak,
 A hívek vigasztalójának,
 Kitől minden jók ránk származnak,
 Dicséret a Szent Háromságnak. Ámen.

A *Dőri énekeskönyv* (Dör, Rábaköz, Sopron vm., 1763–1774, 414–415; eredeti kezdősora: *Szent Kozma és a Szent Demjén egy test s vér atya fiak...*) alábbi históriája leginkább a *Legenda Aurea* (1270-es évek) leírását visszhangozza, típusdallama: *Éneklő Egyház 49, Dicsérvétek az Urat 49b*.

1.

Parlando, rubato

Szent Kozma és Szent Dam-ján, jó testvérek voltak,

A-rá-bi-a or-szág - ban or-vos-ként szol-gál-tak,

E-gye-ás vá-ro-sá-ban szü-let-tek ők ré - gen,

az ő szü-le-ik él - tek a ke-resz-tény hit-ben.

2. Meghalálózván atyjuk, még kisdedek voltak,
emiatt az ő anyjuk, ki volt Teodóra,
fiainak gondjait szorgalmasan vitte,
mindenféle erkölcsben őket felnevelte.
3. Emiatt bálványokat ők már megvetették,
a hamis és hívságos babonát gyűlölték,
jó cselekedetekben töltötték napjukat,
melyek világították a két atyafiat.
4. Melyért szemérmesnek s tisztáknak hívtak,
testnek gyönyörűségét mindenhol kerülték,
maguk testét szőrövvvel, veréssel illették,
mellyel a nagy Úristent méltán engesztelték.
5. Utálatos fősvénység nem fért a szívükbe,
melyért a kincs és a pénz náluk nem volt becsben,
hanem szegény és tiszta életet viseltek,
ilyen módon angyalj életet ők éltek.
6. Arábia országban Lisz(i)ás képe vala,
aki Kozmát és Damjánt magához hívatta,
királyként megkérdezte: „Honnét ők volnának?”
Kik meg feleltek neki: „Egyeásból jöttünk.”

7. A királynak a képe mind győzködte őket:
„Imádják áldozattal bálvány isteneket!”
Látván kitartásukat hitben megmaradni,
megkötözve átadta kegyetlenül verni.
8. Lisziás király képe fejüket szedette,
ezt Szent Kozma és Damján örömmel szenvedte,
ilyen módon elérték éltük végső célját,
azután mártírságnak nyerték koronáját.
9. Dicsőség magasságban teremtő Istennek,
és tisztelet adassék Kozma és Demjénnek,
végre Szentháromságnak mondjunk dicséretet,
vegye jó szívvel tőlünk buzgó énekünket. Ámen.

10. SZENT ILONA (248–330) RÓMAI CSÁSZÁRNÉ, MINT ORSZÁGVÉDŐ

Ünnepei: május 21. (kelet), augusztus 18. (nyugat)

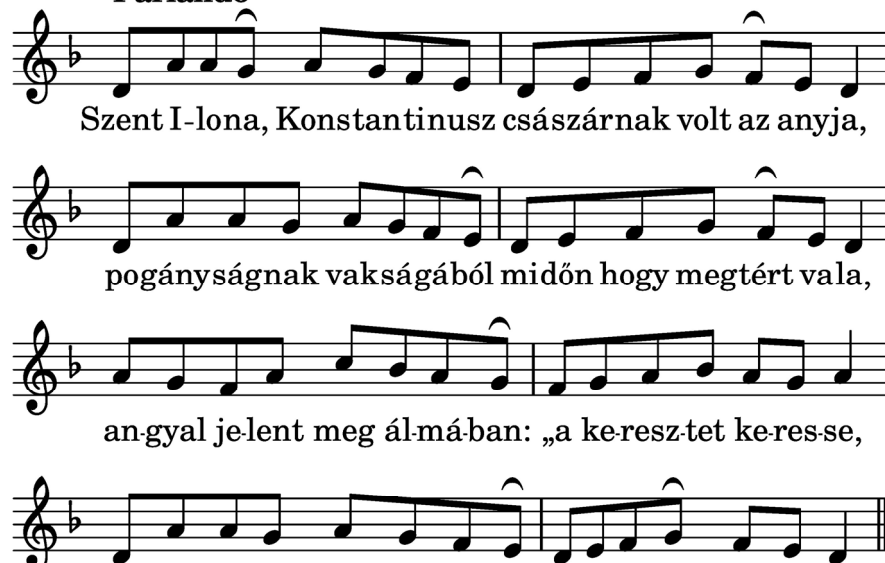
- SZILÁRDFY Zoltán: *A kettős kereszt, mint heraldikai motívum az INRI-kultusz megközelítésében*. In SZILÁRDFY Zoltán: *Ikonográfia–kultusztörténet. Képes tanulmányok*. Balassi Kiadó, Budapest, 2003, 299–304.
- BÁLINT Sándor: *Ünnepi Kalendárium*, augusztus 18. <https://mek.oszk.hu/04600/04657/html/unnepikii0038/unnepikii0038.html>
- KOVÁCS Andrea: *A Pray-kódex magyar szentek ünnepeire írt orációi és azok utóélete*. Magyar Egyházzene XVI (2008/2009), 2. szám, 155–170.

Első látásra furcsának tűnik, hogy a Magyar Királyság patrónusai között hogyan lehet helye egy római császár édesanyjának? A megfejtés a Szent Kereszt tiszteletében rejlik. Szent István király hadi szövetségesétől, II. Baszileosz bizánci császártól kapott a – Konstantinápolyban őrzött, még Szent Ilona által adományozott, hiteles – Szent Kereszt-ereklyéből egy részecskét, amely az Árpád-ház keresztcultuszának csíráját jelenti. Mivel a magyar apostoli király a Szent Kereszt-ereklyét magában foglaló apostoli kettős keresztet maga előtt vitethette, azért ennek a relikviának megtalálóját, Ilona császárnét az ország védelmezői között tisztelték. Ezt az is bizonyítja, hogy a *Pray-kódex*től (1190-es évek) kezdve több hazai liturgikus kódex mindhárom ünnepén, február 8-án, április 15-én és május 22-én megörökíti a Szent Ilona (Heléna) tiszteletére írt misekönyörgéseket.

Szent Ilona (eredeti nevén: Flavia Julia Helena Augusta, született: Drepanum, ma Szicília, élt 248–330 között) római császárnő, Nagy Konstantin császár anyja 326-ban a Szentföldre zarándokolt, mindenfelé jótékonykodott, kezdeményezésére fölépült Betlehemben a Születés-, Jeruzsálemben, az Olajfák hegyén pedig az Eleóna-bazilika. A IV. század végéről való legenda szerint a Golgotán kereste és találta meg a Szent Keresztet és Jézus Krisztus szenvedésének többi eszközét (vesd össze az *arma Christi*-jelenetet a csíksomlyói passiójátékban). A szegekből koronát és fia lovának zablát készíttetett, majd a Szent Keresztet Rómába vitte, s tiszteletére építtette a Santa Croce-bazilikát. Jelenleg a keleti egyház május 21-én, a latin rítus augusztus 18-án tartja Szent Ilona ünnepét. A témakör a barokk iskolai színpadon is helyet kapott: a Szent Kereszt felmagasztalásáról szól Ferentzi Vitus *Exsultatio Sanctæ Crucis* című, háromfelvonásos misztériumjátéka, melyet 1776-ban, pünkösöd szombatján látott a csíksomlyói búcsús közönség.

Az alábbi énekelt história a rábaközi kézirat *Dőri énekeskönyv* (1763–1774, 311–312.) költeménye alapján készült, minimális átírással, a XVIII. századi dallam dunántúli népi változata szerint ajánljuk. Az ének szövege az *Érdy-kódex* (1526) legendáját verseli meg:

Parlando

Szent I-lona, Konstantinusz császárnak volt az anyja,
 pogányságnak vakságából midőn hogy megtért vala,
 an-gyal je-lent meg ál-má-ban: „a ke-resz-tet ke-res-se,
 melyen Jézus Krisztus egykor a vi-lágért szenvede!”

2. Fölbredvén mély álmából Jeruzsálembe méne,
 hogy ott nagy szorgalmasan róla értekeződne,
 mert írásban nem találta, hová ásták Keresztet,
 zenebonás tíz üldözés róla megfedekezett.
3. Elhívatta Makáriust, Jeruzsálem püspökét,
 vele együtt keresztények véneit és bölcseit,
 kiket, midőn hogy kérdezne, felelének: „ott lenne
 egy megvénült, öreg József, ki tudná Kereszt helyét.”
4. József első kérdésre nagy erősen tagadta,
 de harmadnapi koplalás óvéle megmondatta:
 hogy a Kopasztó-hegy alatt mély verembe ásatta,
 amely vermet Szent Ilona azonnal fölhányatta.
5. Iszonyú sok munkák után lőlnék három keresztre,
 de hogy melyik lehessen az, melyre föl volt függesztve
 Jézus Krisztus, mi Megváltónk, pokoltól szabadítónk,
 Semmiképpen nem tudhatták, mert mindhárom egyezett.
6. Nem tiltá csudatételét tőlük a Krisztus Jézus,
 harmincesztendős beteget hozatott Makárius,
 ki két kereszthez illetvén, arra ő még fel nem kelt,
 de harmadikhoz érintve azonnal jární kezdett.
7. Megismervén a Keresztet, mindnyájan örülének,
 és ékes, méltó templomot az helyre építének,
 Szent Ilona nagy summa pénzt s küldött szép edényeket,
 fölépítvén tisztelettel Kereszt oda téteték.
8. Örülhetsz már Szent Ilona, mert nagy kincset találtál,
 amely drágább e világnak minden szép aranyánál,

sok ideig rejtekben volt, általad napfényre jött,
hogy minékünk itt, e földön legyen vezérünk mennybe.

9. Dicsőség legyen Atyának és a Megszentelőnek,
Keresztje találásáért a mi Üdvözítőnknek,
Szent Ilonának tisztelet adassék és becsület,
mitőlünk és mindenektől legyen áldott örökké, ámen.

XIV. HISTÓRIÁS ÉNEKEK, INDULÓK AZ 1526 ÉS 1711 KÖZÖTTI MAGYAR TÖRTÉNELEMRŐL

Mottó: Katona vagyok én, ország őrizője...

Dallama a XVI–XVII. században virágzó siratóstílus származéka, Kodály Zoltán Bukovinában a XVI. századi Árgírus széphistória szövegével találta meg:

Hangzó (Bukovinai példa):

<https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/141/?t=00%3A39%3A24#record-3351>

Parlando

Ka - to - na va - gyok én, or - szág ő - ri - zó - je,
sír az é - des - a - nyám, hogy el - visz - nek tő - le,
sír az é - des - a - nyám, a ró - zsám meg gyá - szol,
fe - ke - te gyász - vi - rág bú - sul ab - lak - já - ba'.

1. Katona vagyok én... (lásd a kottában)
2. Falu legényei, kenyeres pajtásim, – az Isten áldása szálljon le reátok! – éljetek örömmel, mert én búval élek, – de az én rózsámat el ne szeressétek!
3. Mert aki csak reá ráteszi a kezit, – megemlegeti a magyarok Istenit, – mert aki csak reá ráteszi a kezit, – megemlegeti a magyarok Istenit.
4. Megpendült harangom, pallérozott kardom, – nem szabad énnékem az ágyban meghalnom, – áldozom életemet az ország javára, – forgatom fegyverem vitézek módjára.

TINÓDI LANTOS SEBESTYÉN: *Ti magyarok már Istent imádjátok...*

Tinódi Lantos Sebestyén (Sárbogárd, Fejér vm., 1510 – Sárvár, Vas vm., 1556) kevésbé ismert históriás éneke Eger várának 1552. évi diadaláról. Ez az ének jelentette Gárdonyi Géza *Egri csillagok* (1901) című regényének alapját. Dallamának népi tovább élése: *Én az éjjel nem aludtam egy órát, / Hallgattam a régi babám panaszát...*

Fő forrás: **Tinódi Lantos Sebestyén: *Cronica* (Kolozsvár, 1554)**

Hallható: <https://www.youtube.com/watch?v=75j3HfvpOLg> és

<https://www.youtube.com/watch?v=iUT114DCDzk>

1.

Ti ma - gya - rok, már Is - tent i - mád - já - tok,
és ő - né - ki nagy há - lá - kat ad - ja - tok,
je - lős - ben Ti - szán in - nen, kik la - koz - tok,
eg - ri vi - té - zek - nek sok jót mond - ja - tok.

3. Tinódi Sebestyén deák Kassába', – Ferdinándus királynak hív voltába', – egri várnak csuda szerencsájába' – vitézeket írta krónikájába.
4. Csudaszép helyen Eger vára vagy, – az völgyre fekszik egy egyoromzaton, – észak ellenbe' „Király-széke” agyon, – napkeletre egy nagy magas hegy vagy.
5. Sok épülésében az várnak vagy, – délről város felől nagy bástya vagy, – Varkucs Tamás rakatta kapu vagy, – közel napnyugatra egy torony vagy.
6. Ahhoz közel egy erős kőbástyája, – kit jó Dobó István rakatott vala, – azon belül egy szép erős palánkja, – az kaputól nagy bástyáig az vala.
7. Vitéz módra porkolábok Egerben – Dobó és Meczsey István az tisztben, – forgódnak, takarnak mindent hirtelen, – másfélezerötvenkét esztendőben.
8. Egy levelet Amhát pasa irata, – egy szegény embertől Egré iktata, – jó Dobónak, Meczseynek beada, – levélhozót ottan vereték vasba.
9. Vitézőket porkolábok begyűjték, – hallásukra levél magyaráztaték, – azon levelet királynak felküldék, – akkor köztük ily szerzést végezének:
10. Közükbe ha többet beküldenének, – levélhozót bátor beeresztenék, – de az levelet tőle el se vennék, – község előtt véle megétettének.
11. Reá felelének, mind jóvá hagyák, – nagy örömmel az császár hadát várják, – segítségét Úristennek csak várják, – benne bíznak, életüket jobbítják.
12. Isten vala az jámbor vitézekkel, – maradnak csendes, merész szívökkel, – az hadnagyok vígan az vitézökkel, – bíztatnák, tanítnák szép beszédökkel.

TINÓDI LANTOS SEBESTYÉN: *Summáját írom Eger várának...*

Tinódi legismertebb históriás éneke Eger várának 1552-ben történt megvédéséről, diadaláról. Szómagyarázat: summa ~ összegzés, végházak ~ végvárok, hatodfélszáz ~ a hatodik száz csak fél, azaz 550, tehát ezerhatodfélszázhárom = 1553.

Hangzó alakban lásd teljes formában, Kobzos Kiss Tamás előadásában:

<https://www.youtube.com/watch?v=CbKIcFhHeyQ>

1.

Sum - má - ját í - rom E - ger vá - rá - nak,
 meg - szál - lá - sá - nak, vi - a - da - lá - nak,
 szé - gyen - val - lá - sát csá - szár ha - dá - nak,
 nagy ví - gas - sá - gát Fer - di - nánd ki - rály - nak.

2. Megírtam bővön históriáját, – Eger várának ő nagy romlását, – most rövidedőn annak summáját, – megérthetitek ő nagy sok csudáját.
3. Urak, halljatok szép csuda dolgot, – mint az Úristen ada vígságot, – mutat hozzátok irgalmasságot, – az pogányokon álla bosszúságot.
4. Az vitéz Dobó István főhadnagy, – Mekcsey István társa más hadnagy, – jó Pethő Gáspár harmad főhadnagy, – Koltai István az negyedik hadnagy.
5. Köztük Bor/nemissza jó Gergő deák, – ötödik hadnagy a jó királynak, – Fügedi János az káptalannak – hadnagya vala egri papuraknak.
6. Csuda bátorok ott fenn valának, – bölcsek, hadnagyok ott forgódának, – jóllehet bennök sokan hullának, – rajtok törökök semmit sem koptatnak.
7. Isten megadá szerencsédjüket, – mert ő meghallá könyörgésüket, – ám ott elveszte sok törököt, – szégyenbe hozá az ellenségeket.
8. A tömlöcbástyánál Dobó vala, – ott ő apródját ellőtték vala, – ő keze-lába sebesült vala, – ott asszonynepek vitézködnek vala.
9. Lám, sok köveket vártákra hordtak, – nagy bátor szüvvel ők hajigálnak, – arany zászlóját Ali basának – hősök bényerék s igen vigadának.
10. Kárt az törökök nagyot vallának, – az ó-kapura is ostromlának, – ám szégyenükre eltágulának, – dobjuk fakadva elbúsulának.
11. Amhát táborát hamar indítja, – minden hadával onnat kiszálla, – nagy dicséretöt egri\ekről szóla, – Ferdinánd király nagy örömet halla.
12. Már meghallátok rövid summáját – egri szállásnak históriáját, – azon imádjuk Mennyei Atyát, – tőlünk se vonja nagy irgalmasságát.
13. Egert minékünk éltig megtartsa, – több végházakkal megszabadítsa, – az pogány kéztől megoltalmazza, – körösztýén népet igaz hitban tartsa.
14. Nagy histó\riáját az ki szerzette – ez summáját is azon jegyzötte, – nevét versfőben megjelentötte, – ezer\hatodfélszázháromba szerzötte.

A MAGYAR LEONIDÁSZ: KÁDÁR ISTVÁN HISTÓRIÁJA: *Szörnyű nagy romlásra...*

Kádár István magyar katonatiszt, aki az Erdélyt és Kelet-Alföldet, azaz a Partiumot dúló török és tatár betörés idején hősi halált halt Berettyóújfaluban (Bihar vm.) 1658. szeptember 23-án. Históriáját Kódi Farkas János nem sokkal a csata után megírta. Ponyvanyomtatványokon a XVIII. században több ezer példányban kiadták *Vitéz Kádár István históriája* címen. A néphagyomány Somogyban, Erdélyben és Bukovinában is megőrizte, dallama XVI. századi eredetű.

Felező 12-es ritmikájára más históriák is énekelhetők, többek között Ilosvai Selymes Péter históriája Toldi Miklósról és Arany János *Toldi*-eposza is:

Hangzó, éneklő Gáspár Simon Antal bukoviái székely énekes:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/9449/?t=00%3A12%3A30#record-79463>

Parlando

Ször - nyű nagy rom - lás - ra ké - szül Pan - nó - ni - a,
 ki - nek, mint ten - ger - nek, meg - á - ra - dott hab - ja,
 sok bú - nak, bá - nat - nak kö - rül - vet - te ár - ja,
 mert a vi - té - zek - nek ma e - sett nagy hí - ja.

1. Szörnyű nagy romlásra... (lásd a kottában)
2. Hogy hallá itt alatt magyarok romlását, – felköté érettünk Kádár István kardját, – elhagyá érettünk a Felföldnek partját, – ó, milyen kevésé forgatá szándékát.
3. De, íme, hirtelen esék változása, – midőn küldék ötet Pápolc oltalmára, – Újfalunál gyüle tatárok tábora, – ott leszen Kádárnak utolsó csatája.
4. A zászlótartónak felszóval kiáltja: – „Vidd el, fiam, vidd el a zászlót más útra, – hogy el ne vesszen mind uruk kedves hada, – mert Magyarországért meghalok én még ma.
5. Kiontom véretem én szegény hazámért, – én szegény hazámért, kedves nemzetemért, – nem szánok érette bizony ontani vért, – mert én a Krisztustól veszek jutalom-bért.”

BASA PISTA HISTÓRIÁS BALLADÁJA

Szövege alapján II. Rákóczi Ferenc fejedelemhez és 1711-ben történt lengyelországi emigrációjához köthetnénk az alábbi históriás balladát. Lajtha László kutatásai viszont tisztázták: Basa István 1657-ben, II. Rákóczi György erdélyi fejedelem szerencsétlen lengyelországi hadjárata során esett el. A balladát a néphagyomány őrizte meg: Lajtha László gyűjtötte a szilágysági Diósd községben, 1914-ben.

- Bővebben: LAJTHA László: *A „Basa Pista” népballada történeti háttere*. Zenei Szemle XII (1928), 1–2. szám, 48.
Letölthető: http://db.zti.hu/mza_folyoirat/pdf/ZSz_1928_XII_01-02.pdf
- Gyűjtötte és kiadta: Diósd (Szilágy vm.), gy. Lajtha László, 1914. Kiadta: KODÁLY Zoltán–VARGYAS Lajos: *A magyar népzene*. Budapest, 1937; Példatár nr. 88.

1.

Poco rubato, lento.

Meg - öl - ték a Ba - sa Pis - tát, _____

Fe - je - de - lem _____ ka - to - ná - ját,

Út szé - lin hó - - tan ta - lál - ták, _____

Len - gyel - or - szág - nak ha - tá - rán. _____

2. Lengyelországnak határán, – Rákóczinak bujdosásán, – Basa Pistát ott megfogták, – az életit kioltották.
3. Ékes, aranyos dolmányán – végigömlött piros vére: – „Jaj, Istenem, jaj, Szűz Mária, – mért is jöttem bujdosásra?”
4. Életimet feláldoztam, – vezérim megoltalmaztam, – hazám határin megálltam, – gyilkosokkal megcsatáztam.”
5. Fehér Julis hazavárja – minden este vacsorára: – „Ne várd Julis, ne várd, Julis, – [Ne várd, Julis, ne várd, Julis!]”

A Thököly-hadjáratok (1675–1690) és a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) időszaka

Forráskiadás és feldolgozó elemzés, kézikönyv:

- *A Rákóczi-szabadságharc*. Szerk. R. VÁRKONYI Ágnes–KIS Domokos Dániel. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. (Nemzet és Emlékezet sorozat) Letölthető: <https://www.szaktars.hu/osiris/view/r-varkonyi-agnes-kis-domokos-daniel-szerk-a-rakoczi-szabadsagharc-nemzet-es-emlekezet-2004/?pg=0&layout=s>
- A Rákóczi-felkelés fő célja: a szabad királyválasztás és az ellenállási jog visszaszerzése. Továbbá: a só-, gabona, bor- és élőállat-kereskedelem hasznának itthon tartása; a magyar kormányzervek megerősítése; a protestánsok vallásszabadságának biztosítása. **II. Rákóczi Ferenc** (1676–1735) céljait a *Recrudescunt = Kiújultak az nemes magyar nemzet sebei* iratában fogalmazta meg. A vetési pátensben (1703) a jobbágyokhoz, a naményi pátensben (1705) az egész Hungarus-nemzethez szólt, hadba hívó céllal. Külső támogatók: Lengyelország, Franciaország.
- Ereeménye: II. Rákóczi Ferenc magyarországi vezérlő- és erdélyi fejedelem az 1705-ös szécsényi gyűlést követően a 24 tagú szenátus vezetésével, az önálló kancellária és pénzügyi kamara (Consilium Oeconomicum), továbbá a saját pénz (libertás) kibocsátása által létrehozta az újkori értelemben vett önálló magyar államiséget. Kiadta az első magyarországi hírlapot *Mercurius veridicus ex Hungaria* címmel, latin nyelven. Az 1707-es ónodi gyűlés kimondta a Habsburg-ház trónfosztását. A nyolc éves küzdelem tetőpontján kb. 100.000 főt számláló, irreguláris, elsősorban mezei küzdelmekre és lovasrohamokra alkalmas könnyűlovas és gyalogos serege volt, hadvezérei többek között Bercsényi Miklós, Bezerédy Imre, (Vak) Bottyán János, Ocskay László, Károlyi Sándor.
- Rákóczi nem fogadott el török segítséget! Ellenben mostohaapja, **Thököly Imre** (1657–1705) igen: Thököly Bécs török ostroma (1683) idején lövette Nagyszombatot és Pozsonyt, valamint Buda visszavívása (1686) idején is a törökök mellett harcolt. (Lásd a Thököly-gúnyverset!) Előtte, az 1670-es évek közepétől Szatmártól a felföldi Garam folyóig elfoglalta Kelet-Magyarországot és létrehozta a török Porta által támogatott Orta Madzsar = Közép-Magyarország nevű vazallus államot, amit „kuruc királyságként” emlegetnek. A törökök kiűzése során, 1686 táján söpörték el. Emiatt II. Rákóczi Ferenc soha nem használta a **kuruc** kifejezést, hogy ne mossák össze a törökpárti Thökölyvel. A **labanc** szó is későbbi gúnynév; ezért a helyes terminusok: felkelő csapatok és császári csapatok.

- A **szatmári megegyezés (1711)** korrekt és Magyarország számára hosszútávú fejlődést biztosító megállapodás volt: Rákóczi nemesi cím- és birtokadományozásait elismerte, és aki letette a hűségesküt a törvényesen a Szent Koronával megkoronázott Habsburg I. József királyra, az mentesült a megtorlás alól. Megszüntette a gyűlölt Újszerzeményi Bizottmányt és ígéretet tett országgyűlés összehívására. Ennek következtében a Rákóczi-felkelést nem követte megtorlás. Rákóczi és kísérete Lengyel-, Francia-, majd Törökországba (Rodostóba) emigrált; ezért az 1715-ös országgyűlés hazaárulóvá és felségsértővé nyilvánította; következésképp nem illet emlegetni. Emlékét a Rákóczi-nóta és a népzenei hagyomány, az ún. „kuruc kvárt” tartotta fenn.

Gúnyvers (paszkvillus) a kuruc Thököly Imréről, aki Bécs (1683) és Buda (1686) felszabadításánál a törökök mellett harcolt. Bécs ostroma idején lövette és kifosztotta Nagyszombatot és Pozsonyt.

Szövegeének forrása a protestáns *Szentsei György-daloskönyv* Veszprém vármegyéből, 1704-ből, 55–59, [31a–33a].

Közzétette: *Szentsei György Daloskönyve*. S. a. r. előszó, jegyzetek: VARGA Imre. Magyar Helikon, Budapest, 1977, 110–113, nr. 12; *A kuruc küzdelmek költészete*. Válogatta és s. a. r. VARGA Imre. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977, 312–314, 786–787, nr. 75.

Letölthető: <https://www.szaktars.hu/akademiai/view/varga-imre-szerk-a-kuruc-kuzdelmek-kolteszete-ii-rakoczi-ferenc-szuletesenek-300-evfordulojara-1977/>

Dallama: *Te vagy a legény, Tyukodi pajtás...*, XVII. századi, a Rákóczi-dallamcsalád távoli tagja.

Hal - lot - tad - e hí - rét az új ki - rály - nak?
 Is - ten - től el - sza - kadt ha - zánk - fi - á - nak!
 Is - me - red - é, el - hi - szed - é, hogy az po - gány - nak
 ka - la - u - za, mert rád hoz - ta, csak tart po - gány - nak.

2. Királya ellen, aki fegyvert vont, – török-tatárral békességet hoz, – nemzetéből, keresztyénből ártatlan vért ont, – templomokat, oltárokat, pusztít, éget, ront.
3. Török erővel mindent fenyeget, – egész vármegyét bizony feléget, – nolle-velle, maga mellé citál s hiteget, – ha nem mennek, föl nem ülnek, tűz bennük éget.
4. Maga Thököly Pozsonyhoz mégyen, – dispositiót hogy ottan tégyen, – fejedelem s engedelem mindenütt légyen, – elvégezte, szándékának eleget tégyen.
5. Tudod, Istentől van a hatalom, – hogy légyen földön a birodalom, – de te loptad, mástól vontad a diadalmat, – királyt illet, tiéd nem lehet, magad is tudod.
6. Ki látott ily pusztta, tött fejedelmet? – Disznót bársonnyereg meg nem is illet, – Hazánkfia, ládd, mint vágja igaz ügyünket, – hidd el, Thököly, hogy török öli meg az fejedet!
7. Törökkel bélelt te nyúzó-fosztó, – pártütő, prédáló, lator, kóborló, – országrontó és várrontó, békességbontó, – te, Thököly, papherélő, hazánk-pusztító!
8. Maga, hát, esztelen és istentelen, – kardot vont az maga nemzete ellen, – királyt üldöz, pogányt küldöz, maga is jelen, – vélek mégyen, hogy kárt tégyen, ez a kegyetlen.
9. Pozsony városa téged emleget, – Thököly, Nagyszombat el nem felejtet, – mely bűnödért és vétkedért az Isten megvet, – pennám talán, úgy gondolnám, eleget tehet!

Erdélyi hajdútánc 1703-ból: *Nosza, hajdú, firge varjú...* (részlet)

A Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) első esztendejében keletkezett táncdal. Egy Magyarországról, Máramaros felől, vagy a thökölyánus bujdosókkal Törökországból 1703 táján hazatérő székely katona boldog éneke.

Szövegének forrása: *Szentsei-dalokönyv*, Veszprém vm., 1704, 256–260, [125b–127b], nr. 63. Dallama szintén XVII. századi.

Kiadta: *A kuruc küzdelmek költészete*. Válogatta és s. a. r. VARGA Imre. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977, 483–486, 818–819, nr. 142. <https://www.szaktars.hu/akademiai/view/varga-imre-szerk-a-kuruc-kuzdelmek-kolteszete-ii-rakoczi-ferenc-szuletesenek-300-evfordulojara-1977/>

Hangzó a Kecskés Együttes előadásában más XVII. századi táncdallamokkal együtt: <https://www.youtube.com/watch?v=1CNFR3gW8bU>

1.

The image shows four staves of musical notation in 2/4 time, with a key signature of one flat (B-flat). The melody is simple and rhythmic, consisting of eighth and quarter notes. Below each staff is the corresponding Hungarian lyrics.

No-sza haj-dú, fir-ge var-jú, jár-junk egy szép tán - cot!
 Nem vagy faty-tyú, sem rossz haty-tyú, ki-álts rá egy hop - pot!
 Szá-jad mond - jon, lá - bad jár - jon egy ka - to - na - tán - cot!
 Szá-jad mond - jon, lá - bad jár - jon egy ka - to - na - tán - cot!

2. Pendülj csizma, járjad anya, elől tollas, elől!
 Amaz Palkó, kurvafia, vigyáz kívül-belől!
 II: Toppants gyorsan, hadd csosszanjon, ne maradj balfelől! :II
3. Haja Tisza, haja Duna, Száva, Dráva vize!
 Mindenkinék, mikor árad, zavaros az vize,
 II: Az német is, hogy általjött, megváltozott íze. :II
4. Alsóbánya, Fölsóbánya, jó kövér szalonna,
 Bő az bora, korcsomája, de ingyen nem adja!
 II: Ha pénzed nincs, költséged nincs, meg koplaltatna. :II
5. Kis tartomány, igen sovány amaz Máramaros,
 Nincs búzája, gabonája, megette az tokos.
 II: Ne féljen bár, hogy léssen kár, vagy búzája dohos! :II
6. Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő gyönyörű folyása,
 Nyárad vize, kedves íze, rózsa az illatja,
 II: Bő terméssel határidat Isten látogassa! :II

7. Marosszékről, Udvarhelyről megyek Háromszékre,
Szépségéről térségére; nincs mása Erdélyben,
II: Isten tartsa, szaporítsa gabonáját benne! :II
8. Egészséggel, békességgel édes lakóföldem,
Kit sóhajtott és óhajtott ez napokban szívem,
Ím, hogy juték, belélépék, megvidula lelkem.
9. Nohát, immár, minden ember örüljön ez napon,
Nagy jókedvet, víg örömet mutasson ez házban,
II: Az én szívem, mert hazajött szerencsés órában! :II

A kuruc költészet közismert dala:

Csínom Palkó, Csínom Jankó, csontos karabélyom,
Szép selymes lódingom, dali pár pisztolyom,
Nosza, rajta, jó katonák, igyunk egészséggel!
Menjen táncba ki-ki köztünk az ő jegyesével!

Ne bánkódjék senki köztünk, menjünk az Alföldre!
Megrontatik kezünk által az labonc ereje.
Szabad nekünk jó katonák Tisza-Duna közi,
Labancságnak mert nincs sohult ottan semmi közi.

Forrása: *Bocskor-kódex* = *Bocskor János énekeskönyve*, Csíkszentlélek, 1716–1739, 86a–89b.

Teljes, 39 versszakos változatával lásd: *A kuruc küzdelmek költészete*. Válogatta és s. a. r. VARGA Imre. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977, 476–480, 817–818, nr. 140. Letölthető: <https://www.szaktars.hu/akademai/view/varga-imre-szerk-a-kuruc-kuzdelmek-kolteszete-ii-rakoczi-ferenc-szulesenek-300-evfordulojara-1977/>

ÚJVÁRY TAMÁS: *Ó, mily csudálatos, Isten, az te dolgozod...* (1705, részlet)

„Az rácok veszedelmiről és Szakmár megvételéről.” (1704. december)

A história Szatmár elfoglalásáról szól. A vers a kuruc szemléletű Mária-tisztelet példája. Szerzője Újváry Tamás, aki a nyitrakövesd-hegyi Nagyboldogasszony-templom kántora volt. Az alábbi költemény a II. Rákóczi Ferencnek 1705-ben felajánlott kéziratos versgyűjteményéből való.

Dallama: XVI. századi; vö. *Cantus Catholici* (Lőcse, 1651) *Teremtett állatok, minden alkotmányok...* kezdetű énekét, amely a hajnali zsolozsmában (laudesben) vásár- és ünnepnaponként énekelt *Benedicite* ószövetségi kanticum (Dániel könyve, a három ifjú hálaéneke: Dán 3,51–90) parafrázisa.

Kiadta: *A kuruc küzdelmek költészete*. Válogatta és s. a. r. VARGA Imre. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977, 516–519, 824, nr. 155. <https://www.szaktars.hu/akademiai/view/varga-imre-szerk-a-kuruc-kuzdelmek-kolteszete-ii-rakoczi-ferenc-szuletesenek-300-evfordulojara-1977/>

Hangzó a Kecskés Együttes előadásában: https://www.youtube.com/watch?v=C1CZp_y2ioo

Ó, mely csudá-la-tos, Isten, az te dol-god, mindenben bölcs ta-ná-csod,
Min-dent ar-ra vi-hetsz, a-mi-re a-ka-rod, ve-zér-led s ok-tat-ha-tod.
Az te né-pe-i-det, i-gaz hí-ve-i-det meg-ál-dod s bol-do-gí-tod!

1. Ó, mely csudálatos, Isten, az te dolgozod, mindenben bölcs tanácsod,
Mindent arra vihetsz, amire akarod, vezérled s oktathatod.
Az te népeidet, igaz híveidet megáldod s boldogítod.
2. Méltóságos urunk, Rákóczi fej[e]delem, országunk hív bajnokja,
Az, kit az Úristen csudálatosképpen német kézből kihoza.
Mit Mars és Bellona³⁷ tejével feltarta, tovább is boldogítsa!
3. Vitéz kapitányok, bátor főhadnagyok, vajdák és tizedesek,
Táborban tündöklő, vitézséggel fénylő, próbált magyar seregek.
Édes hazájokért, szép szabadságokért kerddel, kik övedztek.
4. Ordinációhoz,³⁸ az rendes traktához³⁹ mindent ők disponálnak,⁴⁰
Az őrállásokra, fiók-istrázsákra⁴¹ mindent alkalmaztatnak,
Rivadást⁴² ha hálnak, lövésre vigyáznak, ellenséggel harcolnak.

³⁷ Mars és Bellona: római mitológiai hadistenek.

³⁸ Ordináció: rendtartás

³⁹ Trakta: tárgyalás

⁴⁰ Disponál: elrendez

⁴¹ Strázsa: őrség

5. Örülhetsz, vigadhatsz, híres Szakmár vára, Körös, Maros határa,
Szentjobb, Ecsed, Szeged, Beszermény és Kálló, Gyula, Szolnok vígháza,
Debrecen és Bihar, Szamos artománya, már rácság sem rabolja.
6. Isten áldja többel, kívánt vitézséggel mindenütt magyarokat!
Országunk népének, igaz híveinek nyújtson kívánt sok jókat!
Hatalmas kezével, mint éles fegyverrel őrizze országunkat!
7. Tehát méltó azért, ily nagy jóvoltodért, Szent Szűz, tited dicsírnünk,
Régi Pátrónánknak, mint Nagyasszonyunknak, tiszta szívből vallanunk,
Hogy szent könyörgésed és érdemed által téled megsegítettünk.
8. Tisztelet, dicséret Szent István királynak, országunk szent atyjának,
Régi Magyarország főpatrónusának, szentséges királyának.
Kit az Isten ada, magyaroknak hagyja, lenne gubernátora.

---

⁴² Rivadás: trombitával való riasztás

A Rákóczi-nóta

Az ismeretlen szerzőtől származó ún. Rákóczi-nóta *Jaj / Haj, régi szép magyar nép, – Az elenség téged miképp szaggat és tép...* kezdősorral maradt fenn 5 versszakkal, a XVIII. század legnépszerűbb verse volt. Az ország bajait soroló, bujdosó-kesergő dal, amely II. Rákóczi Ferencet, Bercsényi Miklóst és (az egyébként árulóvá lett) Ocskay Lászlót említve a dicső múltra emlékezik.

Szövegét kiadta: *A kuruc küzdelmek költészete*. Válogatta és s. a. r. VARGA Imre. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977, 721–722, 863–864, nr. 238. <https://www.szaktars.hu/akademiai/view/varga-imre-szerk-a-kuruc-kuzdelmek-kolteszete-ii-rakoczi-ferenc-szuletesenek-300-evfordulojara-1977/>

Legfrissebb elemzése: CSÖRSZ Rumen István: *Jaj és Haj. A Rákóczi-nóta titkos és nyilvános története*. In: *Doromb. Közköltészeti tanulmányok 8*. Szerk. CSÖRSZ Rumen István. reciti, Budapest, 2020, 291–334. Letölthető: https://www.reciti.hu/wp-content/uploads/Doromb8_vn.pdf

Zenetörténeti és népzenei összefoglalás: DOMOKOS Mária: *A Rákóczi-nóta családfája*. Magyar Zene XXI (1980), 3. szám, 249–263.

Dallama a XVII. századi, ún. Rákóczi-dallamkörhöz tartozik, annak névadó népdala. Kupolás építkezésű, majd ereszkedő és fríg zárlatú melódia. A zenetörténeti források közül elsőként a kelet-felföldi, 1670-es évekből fennmaradt *Vietorisz-kódex* tartalmazza „Oláh táncz” cím alatt. (Kiadta: *Tabula Vietoris saeculi XVII*. Közreadja: FERENCZI Ilona–Marta HULKOVÁ. 2., revideált és bővített kiadás, MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest, 2018. Musicalia Danubiana 5.)

Alábbi, népzenei formáját Gicze községben (Gömör-Kishont vm.) gyűjtötte Kodály Zoltán 1913-ban. A hagyomány folyamát mutatja: a Kodálynak éneklő, akkor 79 esztendő Beke István tanulta egy öregembertől 1854 táján. (Bővebben: KODÁLY Zoltán: *A magyar népzene*. Budapest, 1969, 65; DOMOKOS Mária: *A Rákóczi-nóta családfája*. Magyar Zene XXI (1980), 3. szám, 249–263.)

Hangzó: https://www.youtube.com/watch?v=YrqWF_gv-o8

A Kecskés Együttes előadásában: <https://www.youtube.com/watch?v=hu5RHhI0mIA>

Négyszólamú feldolgozása: <https://www.youtube.com/watch?v=nLqiHyQUWsg>

Rá - kó - czi, Be - ze - ré - di! Hí - res ma - gya - rok ve - zé - ri!

Hej, haj, ma - gyar nép, her - vadsz, mint a lép.

Mert a sas - nak kör - me, kör - me, kör - me kö - zött

Hervadsz, mint a lép.

Hallgassátok meg, magyarok, amit beszélék...

A hagyomány szerint II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) fejedelem 1711 tavaszán, Lengyelországba indulásakor, majd pedig bujdosása kezdetén búcsúszózatot intézett nemzetéhez, amelyet a tiszántúli, bihari hajdúvárosban, Nagyszalontán lelt fel Kodály Zoltán gyűjtése 1916-ban, továbbá a szintén „kuruc” hagyományokkal rendelkező Szatmárban őrizte meg a néphagyomány.

Szövegét és dallamát gyűjtötte: Nagyszalonta (Bihar vm.), gy. Kodály Zoltán, 1916; Kiadta: KODÁLY Zoltán–VARGYAS Lajos: *A magyar népzene*. Budapest, 1937; Példatár nr. 369.

Hangzó, Bartók Béla feldolgozása: <https://www.youtube.com/watch?v=DP4Cx2haHCw>

Poco rubato, (♩ = 69 – 80)

Hall - gas - sá - tok meg, ma - gya - rok, a - mit be - szé - lek!

Ta - ná - csol - ja - tok vi - té - zek, mi - té - vő lé - gyek?

Jön az német, dúl, fül, pusztít, rabol, kerget, mi - dent é - get,

Jaj, már mit té - gyek?

2. Tanácsoljuk felségednek, meg se is vesse, – aranyait, ezüstjeit rúd^{ba} veresse, – rakassa fel, vitesse el, hordassa el és menjen el, – merre szeme lát!
3. Sok pénzembe, költségembe került vár^aim, – ahhoz készült pompásaim, szép palitáim, – itt hagylak már pataki vár, – nem szánlak már munkácsi vár, – Isten megáldjon!
4. Országomból, az hazámból már ki kell menni, – mordságimért, hibáimért engedj, Thököly! – Megölellek, megcsókollak, – amíg élek, mindig szánlak, kedves Bercsényi!
5. Megengedjen az magyarság, csak azt kiáltom: – édes hazám, mire jutál, csak azt sajnálom! – Német lesz már a vezéred, – de tenéked az nem véred, – jaj, ki ne szánna!

XV. INSZURGENS (nemesi felkelő) INDULÓK (1790–1809)

ÖSSZEFOGLALÁS AZ 1809. ÉVI NEMESI FELKELÉSRŐL ÉS A MAGYARORSZÁGI HADJÁRATOKRÓL

Történelmünk több eseményéhez sajnos mindmáig torzítások és hamis közhiedelmek kötődnek. Ezek közé tartozik az 1809. évi magyar nemesi felkelés (insurrectio) és a június 14-én Győrtől délre, Kismegyernél lezajlott, Petőfi Sándor *A nép nevében* (Pest, 1847) című versében „győri futásként” emlegetett csata megítélése is. Az inszurrekció egy Árpád-kori eredetű intézmény, amit elsőként II. András *Aranybullája* (1222, 7. cikkely) írt elő: a magyar nemes alapjában véve katona, aki lovon és gyalogosan köteles hadba vonulni, vérével adózni, ha országunkat külső fegyveres támadás fenyegeti. A nemesség jelentette akkoriban a nemzetet, azaz a Sacra Coronát (Natio Hungaricát), akiknek köre az újkorban a szabad királyi városok polgáraival egészült ki.

Utoljára Bonaparte Napóleon francia császár hadai ellen az 1808. évi országgyűlés szavazott meg inszurrekciót, amit Habsburg József nádor szervezett meg és vezetett 1809 márciusa és 1810 januárja között. A Napóleonnal való háborút a bécsi udvar, elsősorban Habsburg Károly főherceg és köre kezdeményezte, József főherceg-nádor ellenezte. Hazánkban buzdító verseket készítettek; Kisfaludy Sándor író, a Zala vármegyei inszurgens lovasság főparancsnoka, József nádor szárnysegédje megírta *A lelkes magyar leány* című, serkentő színdarabját; *Hazaifüli szózat a magyar nemességhez* című iratát és Druschetzky György zeneszerzővel együtt a *felülés* indulóját. Csermák Antal György zeneszerző megkomponálta *Az intézett veszedelem, avagy a Haza szeretete* című, 9 tételes program-vonósnégyesét.

Az egész országra kiterjedő (generalis) felkelés során minden vármegye felállította lovas- és gyalogos ezredeit és a verbunkos zenét játszó, lelkesen buzdító zenekarát. A felkeléshez csatlakoztak a jászok, kunok, hajdúk és a székelyek is. A nemesség otthonaiból több száz éves kardokkal, puskákkal, buzogányokkal, fokosokkal és karikás ostorokkal indult el, hogy eleget tegyen hazafias kötelességének és a Rába mentén megállítsa az országba 1809. május 29-én betört franciákat. Napóleon május 15-én kiadott Schönbrunnban egy nyilatkozatot, amelyben felhívta a magyar nemzetet, hogy gyűljön össze Rákos mezején és válasszon magának nem Habsburg-házi királyt, de a magyar nemesség ezt az ajánlatot – a keserű lengyel példa (1807) és a spanyol inszurrekció (1808) brutális leverése példáján – elutasította. A magyar nemesek közül ekkor összesen 38.628-an fogtak fegyvert. A Dunán inneni kerület inszurgenseit báró Davidovich Pál tábornagy, a dunántúlit báró Mecséry Dániel altábornagy („a legkeményebb fejű magyar”), a Tiszán innenit ifj. gróf Hadik András és a tiszántúlit báró Duka Péter altábornagy vezette. A francia Itáliai Hadtestet Eugène Beauharnais itáliai alkirály, Napóleon mostohafia irányította, és hadmozdulataival kitért a Montbrun-, Grenier- és a Lauriston-hadtest. Velük szemben állt a császári-királyi Déli Hadsereg IX. hadteste, ebből a Jellachich-, Frimont- és a Colloredo-hadosztály kiemelendő. Ők Habsburg János főherceg vezetésével vonultak Zala megyétől Győrig a Rába mentén.

A francia seregek néhány nap alatt megszállták Moson, Sopron, Vas, Zala, Veszprém és Győr vármegye területét, majd nagyjából a Rába vonalánál foglaltak állást. Az első nagyobb összecsapások június 3–4-én a Győrtől nyugatra lévő Öttevény környékén zajlottak, ahol a győri, a nógrádi és a jászkun lovasezred a 6. számú Vas vármegyei gyalogoszászlóalj segítségével Mosonmagyaróvárig verte vissza a francia csapatokat.⁴³ A következő összecsapások a Marcal-mentén, június 9–10-én, a Vas, Zala és Veszprém vármegyék határán lévő Karakó, Kamond, Tüskevár és Jánosháza falvakban, konkrétan az ott lévő Dabrókai Betyárcsárda környékén zajlottak. A pesti, veszprémi és Fejér megyei nemesi felkelő ezredek először itt szálltak szembe a francia erővel, amelynek eredménye az lett,

⁴³ Hadd jegyezzem meg, hogy egyenesági ősöm, balozsamegyesi Medgyesy Lázár az itt említett 6. sz. vasi zászlóalj 2. századának alhadnagyaként vett részt ebben a küzdelemben, továbbá június 15-én a Meskó-hadosztály tagjaként az alább ismertetésre kerülő kitörésben. Az öttevényi ütközetben harcolt a Jókai által a *Névtelen vár* regényben megörökített Mátyás mester is.

hogy a IX. osztrák-magyar hadtest érintetlenül vonulhatott tovább Pápa és Győr irányába. Június 11-én az Alvinczy-gyalogság és az Andrássy-dandár Pápánál állta útját a francia előrenyomulásnak.

Végül június 13-án Győr alatt egyesítették a kiképzett, reguláris IX. hadtest katonáival a kiképzetlen, irreguláris, József nádor bécsi sürgetései ellenére gyenge fegyverzetben meghagyott, de annál bátrabb és lelkesebb nemesi hadakat. A közös hadsereg parancsnoka Habsburg János főherceg, a vezérkari főnök pedig Nugent tábornok lett. Ők József nádor tanácsa ellenére nem vonultak vissza a Kismegyer mellett megáradt Pándzsa-patak mocsarából a komáromi erődrendszerbe, továbbá semmiféle haditervvel és katonai felméréssel nem rendelkeztek még a csata reggelén sem.

A döntő ütközet Győrtől délre, Kismegyernél zajlott le 1809. június 14-én. Az osztrák-magyar haderő a Nádorváros–Szabadhegy–Kismegyer mocsaras vonalon (Pándzsa-ér, Holt-Marcál vidékén, Nagy-L. István legújabb kutatásai szerint) összesen 21.900 sorcsapat és Landwehr és 13.400 inszurgens katonával és 32 ágyúval; a francia sereg Gyirmót–Ménfőcsanak–Győrújbarát dombjain 53.865 katonával és 144 ágyúval állította fel harcvonalát. A francia túlerő egyértelmű volt, különösen a nehéztüzérség területén. A délelőtt 11 órakor megindult első és a 15 óra tájban tetőző 2. francia rohamot a császári-királyi és inszurgens csapatok visszaverték. A 33. „Tábori Tudósítás” szerint 15 óra 25 perckor „rettenetes ágyútűzzel újult meg a francia támadás”, miközben 16 óra tájban az inszurgensek visszafoglalták a kismegyeri majort és az osztrák csapatok Szabadhegyen hajtottak végre sikeres ellentámadást. Közben a francia lovasság hátulról be akarta keríteni az osztrák-magyar haderőt. Mecséry inszurgens altábornagy ezt észrevette, ezért oldalba akarta kapni a francia lovasságot. Ehhez egy balfordulatra lett volna szüksége, de ezt a kegyetlen ágyútűzben, a méteres nagyságú gabonában és a mocsaras-vizenyős területen csak kis részben tudta végrehajtani. A Medárd-napi (június 8.) esők miatt a környék vizei nagymértékben megáradtak. Az inszurgens lovasság szákszámra fulladozott a megáradt Pándzsa-patakban. A Mecséry-lovasság egy részének mégis sikerült a fordulat, de lovaik a nem ismert zajban a szintén kiöntött Viczay-árokknál torpantak és vadultak meg. A Mecséry-lovashadosztály menekülni kezdett, mire a derékhad tovább küzdött. A főparancsnok, János főherceg 17 óra tájban egységes visszavonulót fűjatott Komárom felé. A parancsra néhány nemesi alakulatnál valóságos futás kezdődött, amely több ezer embert (magyar és osztrák reguláris katonát is) magával ragadott. A maradék – a ma is álló – Szent Anna-templomot és a kismegyeri majort még egy órán át védte, de a túlerő itt is győzött. Hittaller tizedes zászlótartó, – hogy megmentse, – letépte az inszurgens magyar zászlót rúdjáról, de a francia katonák rárohantak és elvették tőle a golyótepte lobogót. Ezzel ért véget a küzdelem. A csatatéren több mint tízezer ember holtteste maradt, a nemesi felkelők közül közel kilencszázan haltak hősi halált. A vereség okaként látnunk kell az osztrák hadvezetés hibáit (rossz terepválasztás, haditerv és élelem-utánpótlás hiánya), továbbá a nemesi felkelők elégtelen fegyverzetét és kiképzetlenségét. A császári vezérkar teljesen a nemesi felkelőkre hárította a felelősséget a vereségért. Innen származik a mindmáig élő hamis köztudat. Az ütközetben az inszurgensek egy rég elfeledett harcmodort alkalmaztak: a könnyűlovas és gyalogos vitézi taktikát, amit még a török végvári időkből és a Rákóczi-szabadságharcból örökölték. Európa ezt a taktikát már évszázadok óta nem ismerte és 1809 óta sem alkalmazta soha többé. Megható volt az egyes vármegyék szülőtteinek összetartása, bajtársi ragaszkodása, egymás családtagjainak szolidáris védelme olyan katonák között, akik addig soha nem láttak ellenséget és ágyútűzet. Nem véletlenül illette Jókai Mór *Névtelen vár* regényében a kismegyeri csatateret a „becsület mezeje” kifejezéssel.

A csata utáni éjszaka valóságos hőstett következett: báró Meskó József vezérőrnagy inszurgensei az ütközet idején az abdai, a győrszigeti és a pinnyédi sáncoknál állomásoztak. Meskó bravúros kitörést hajtott végre: a franciák hátában közel 1300 lovassal és 4000 gyalogossal érintetlenül elindult Kóny–Bágyogszovát–Pordány–Rábacsanak–Szany irányában és Vág falunál átkelt a Rábán. Célja az volt, hogy Celldömölk–Nagykanizsa környékén egyesülhessen az ott előrenyomuló VIII. (Chasteler) császári-királyi hadtesttel. Ez a találkozás Marcaliban június 22-én meg is történt. A más hőstetteket is végrehajtó Olgyay Boldizsár századoskapitány más útvonalon tört ki a francia gyűrűből. Meskó katonái Jánosháza–Keszthely–Marcali–Szárszó–Siófok–Lepsény irányában délről megkerülték a Balatont, és Székesfehérvár–Csákvár–Tata felé szinte hiánytalanul megérkeztek a nádor által kijelölt összpontosítási körzetbe, Komárom várába.

A kitörés tervét a kismegyeri csata estéjén Meskó kérésére a 18 éves gróf Széchenyi István huszárhadnagy vitte csónakon, a Rábacán, Mosoni-Dunán és az Öreg-Dunán át, francia parti őrseg szeme láttára, másnap reggelre Komáromba.

A franciák 10 napos ostrommal bevették Győrt, a magyar és osztrák csapatok Komáromban várták a további parancsokat. Július 5–6-án a franciák jelentős győzelmet arattak az osztrákok felett a Bécs melletti Wagramnál. A hat nap múlva megkötött zsinati fegyverszünet a Rába vonaláig engedélyezte a francia megszállást. Július második felében a Tiszántúlról több ezer újabb inszurgens érkezett a Dunántúlra, akik kérték a központi hadvezetést, hogy az útjukba eső kocsmákban folyamatosan biztosítsák az elegendő mennyiségű bort. Augusztusban újabb tárgyalások kezdődtek az osztrákok és a franciák között. Napóleon egy éjszakát (augusztus 31-én) időzött Győrött, a Bezerédj-palotában, a mai Király u. 4. szám alatt. Az őszi tárgyalásokat az október 14-én Schönbrunnban aláírt béke zárta le, amelynek értelmében a francia csapatok kivonultak Magyarországról, legutoljára Kőszeget hagyták el november 30-án; a győri vár bástyáinak jó részét fel kellett robbantani. A nemesi felkelő hadak feloszlását előtti záró díszszemléjét november 17–19. között tartották meg az uralkodó jelenlétében a Székesfehérvártól délre eső Börgöndpusztán. 1809 nyarán és őszén I. Ferenc császár-király a tatai Esterházy-kastélyba menekült.

Caffarelli francia hadügyminiszter találóan jegyezte meg az életformát jelentő inszurgens hőseinkről: „Derék vitézek, de nincsenek még idomítva.”

A verbunkos zene és a magyar katona, valahol az inszurgens figurája ihlette Kodály Zoltán daljátékát, a Hány Jánost is. Vas Gereben a *Nagy idők, nagy emberek* c. művében (1856), Jókai Mór a *Névtelen vár* (1877) című regényében emlékezett meg az inszurrekcióról.

Az 1809. évi inszurrekcióval és az indulókkal kapcsolatos fő szakirodalom:

Az 1809. évi nemesi felkelésről:

- *A Magyar Királyi Nemesi Felkelés 1809. évi szabályzatai. Korabeli katonai szótárral.* S. a. r. LÁZÁR Balázs. Nap Kiadó, Budapest, 2009.
- *Franciák Magyarországon, 1809. (I–II. kötet) A Győri Mediawave Fesztivál keretében 2009. április 29–30-án megrendezett nemzetközi tudományos konferencia előadásai.* (Mediawave Konferenciák IV.) Szerk. BANA József–KATONA Csaba. Győr Megyei Jogú Város Levéltára–Magyar Országos Levéltár–Mediawave Közalapítvány, Budapest–Győr, 2010–2012.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/GYOV_Sk_konferencia_II_2012/?pg=0&layout=s
- KOSÁRY Domokos: *Napóleon és Magyarország.* Magvető Kiadó, Budapest, 1977.
- VERESS D. Csaba: *Napóleon hadai Magyarországon 1809.* Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987.

A Kisfaludy-szindarab és az inszurgens indulók szöveg- és dallamkiadása:

- KISFALUDY Sándor: *A lelkes magyar leány.* In: *Kisfaludi Kisfaludy Sándor minden munkái.* V. kötet. Kiadja: ANGYAL Dávid. Franklin Társulat, Budapest, 1892. 399–507.
DVD-n: KISFALUDY Sándor: *A lelkes magyar leány. Zenés történelmi játék 1809-ből.* kiad. MEDGYESY S. Norbert, előadja: Boldog Özséb Szintársulat (BÖSZK) és az LFZE Népzene Tanszéke. PPKÉ BTK, Piliscsaba, 2010. (Régi Magyar Színpad 3/1–2.)
- *Ötödfélszáz énekek. Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből.* S. a. r. BARTHA Dénes és KISS János. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953.
- *Énekes poézis. Válogatás Pálóczi Horváth Ádám ötödfélszáz énekeiből.* Válogatta: KATONA Tamás. Szakmai ellenőrzés és utószó: KÜLLÖS Imola. A zenei részt gondozta és a dallamjegyzeteket írta: DOMOKOS Mária. Magyar Helikon, Budapest, 1979.
- MEDGYESY S. Norbert: „Akkor jöhett és örvendhett, hogy Insurgeáltál!” *A Napóleon elleni magyar nemesi felkelések indulói, énekei kéziratos gyűjteményekben (1790–1825).* In: *Franciák Magyarországon, 1809. (II. kötet) A Győri Mediawave Fesztivál keretében 2009. április 29–30-án megrendezett nemzetközi tudományos konferencia előadásai.* (Mediawave Konferenciák IV.) Szerk. BANA József–KATONA Csaba. Győr Megyei Jogú Város Levéltára–Magyar Országos Levéltár–Mediawave Közalapítvány, Budapest–Győr, 2012, 123–166.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/GYOV_Sk_konferencia_II_2012/?pg=124&layout=s&query=M edgyesy
- TARI Lujza: „Jön a’ Francz nagy lépésekkel”. *A Napóleon elleni nemesi felkelés zenei emlékei.* In: *Franciák Magyarországon, 1809. (II. kötet) A Győri Mediawave Fesztivál keretében 2009. április 29–30-án megrendezett nemzetközi tudományos konferencia előadásai.* (Mediawave Konferenciák IV.) Szerk. BANA József–KATONA Csaba. Győr Megyei Jogú Város Levéltára–Magyar Országos Levéltár–Mediawave Közalapítvány, Budapest–Győr, 2012, 245–260.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/GYOV_Sk_konferencia_II_2012/?query=sz&pg=251&layout=s

- *Közköltészet 3. A társadalmi élet költészete, 3/A: Történelem és társadalom, RMKT XVIII. század 14. S. a. r.: CSÖRSZ Rumen István–KÜLLŐS Imola. Universitas Kiadó–Editioprinceps Kiadó, Budapest, 2013.*
- *A kis világbeli nagy világ. Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádámról.* Szerk. CSÖRSZ Rumen István–MÉSZÁROS Gábor. reciti, Budapest, 2020. Letölthető: https://www.reciti.hu/wp-content/uploads/rekonfl0_vn.pdf

„A SZÉP KIRÁLYNÉ PÉTERSBURGBAN:” *Jön Napóleon hadával, állj elejbe, törd agyon!*

A kor ismert középneemesi dalszerzője, a Veszprém vármegyei Pálóczi Horváth Ádám (1760–1820) az 1806-os esztendő eseményeiről *A szépkirályné Pétersburgban* és *Napóleon Fridlandnál* című dalaiban emlékezik meg. Mindkettőben erős párhuzamot von a hétéves háború (1756–1763) porosz-francia viszonyaival, pl. a 1757. november 5-én porosz győzelemmel végződött rossbachi csatával és két francia győzelemmel: az 1805 decemberében lezajlott austerlitzi és az 1806. októberi jénai csatával.

Szöveg és dallam: PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám: *Ötödfélszáz énekek*, 1813; *Győri énekeskönyv* (XIX. sz. eleje), 9–10.

Jön Na - pó - le - on ha - dá - val, állj e - lej - be, törd a - gyon!

Nem bí - runk a fran - ci - á - val, állj e - lej - be, törd a - gyon!

Ber - li - nen túl át - ha - tott, en - gem is meg - ug - ra - tott,

Sán - dor, azt í - gér - ted, add meg, állj e - lej - be, törd a - gyon!

2. Jénát Austerlitz-cé tette, állj elejbe, törd agyon! – Mezeink vérrel festette, állj elejbe, törd agyon! – Rosszabb reváncs ez annál, mit Friedrich tett Rossbachnál, – Sándor, azt ígérted, add meg, állj elejbe, törd agyon!
3. Űzve, futva már elére, állj elejbe, törd agyon! – A király király elébe, állj elébe törd agyon! – Én akármire jutok, karjaid közé futok, – Sándor, azt ígérted, add meg, állj elejbe, törd agyon!

„A TISZA MELLYÉKI INSURGENSEK MARSCHA”: *Jön a franc nagy lépésekkel...*

A Napóleon ellen összehívott 4 magyar nemesi felkelés (1797, 1800, 1805, 1809) idején keletkezett induló. Legutoljára 1809-ben is a Rába mentén vonták össze a franciák ellen felkelt csapatokat.

Szöveg és dallam: *Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei II.* 1790–1809, 119b–120a; *Győri énekeskönyv*, XIX. sz. eleje, 10–11; *MINDSZENTY Dániel: 88 Eredeti magyar Dal. Fortepiánóra 'S mellesleg Gítárkísérettel elkészítve Toldalékul A' nemzeti Dalgyűjteményhez*, 1832 k., nr. 84.

Jön a franc nagy lé - pé - sek - kel, raj - ta, hát, ti ne - mes ma - gya - rok!

Mondd: Nem - zet, ne - kem győz - nöm kell, kell, kell mert győz - ni a - ka - rok!

Bízz az e - gek - be', ne légy szo - mo - rú, szállj fe - je - ink - re, ba - bér - ko - szo - rú!

Csók - ra vár - nak itt - hon ha - za, ál - do - más - ra vár a ha - za!

2. Isten hozzád Körös, Tisza, – mars, bajtárs a Rába felé! – A kevély kakast vedd vissza, mely taróját fölemeli! – Vágni akar szüzet, asszonyokat, – mentsd meg ezen magyar angyalokat! – Csókra várnak itthon haza, – áldomásra vár a haza!
3. Int bennünket Ferenc király, – nyergeljünk tehát lovakat! – Békés, Csongrád törésre áll, – mentsd meg a győri falakat, – Józsefed, ím, neked int idején, – már maga kint van a vér mezején. – Csókra várnak itthon haza, – áldomásra vár a haza!

„VISSZA-MARS A FRANCOKNAK”: *Mars! siess hazádba vissza, kis seregem!*

Az 1809. október 14-én megkötött schönbrunni béke értelmében a francia seregek kivonultak Magyarország területéről. Az alábbi vers Napóleon panaszdala. A 2–3. versszak szembe állítja a magyar nemesi jogokat és az inszurrekció intézményét rögzítő, Árpád-házi II. András király által 1222-ben kiadott Aranybullát egy másik manifesztummal, Napóleon 1809. május 15-én Schönbrunnban kiadott kiáltványával, amely felszólította a magyar nemzetet, hogy keljen fel a Habsburg uralkodó ellen és Napóleon gyámsága alatt a maga soraiból válasszon királyt.

Szövegforrásai, előzmények: *Ráth Károly-énekeskönyv* (XVIII. sz. vége); *Kovács Ferenc-énekeskönyv* (1777–1801). Szöveg: PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám: *Ötödfélszáz énekek*, 1813; *Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei II*, 1790–1809, 116a–b; *Szerelemhegyi István-énekeskönyv*, 1820, 13b, nr. 24; *Győri énekeskönyv*, XIX. sz. eleje; dallam: Vajdaszentiványi (Maros-Torda vm.) népi táncdallam. Kiadásuk: *Ötödfélszáz énekek. Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből, i. m.* Alkalmazott dallama: vajdaszentiványi (Maros-Torda vm.) népi gyűjtés.

Mars, si - ess ha - zád - ba visz - sza, kis se - re - gem!

Ez a ma - gyar klí - ma ne - kem nem, nem e - gem!

Rit - kán volt ta - lán ke - mé - nyebb fer - ge - te - gem, se - re - gem,

Nin - csen any - nyi fe - gy - ve - re - sem, mint be - te - gem!

2. Mit sem tehet a magyarral sem az erő, – sem biztatás, még engemet nem ösmér ő, – ha nagy haddal fenyegetem, fegyvert ragad, megver engem, – ha jó barátot mutatok, bé nem fogad.
3. Bálványai: honi szokása s teleki, – szabadságál jobb az Aranybulla neki, – tán ez a magyarok nagy és erős Istene, – hogy sem vas, sem manifesztum nincs ellene.
4. Most midőn hazámból a remény kicsala, – nem tudom, mi leszek, azt sugallta vala, – hogy ha nincs is a magyarnak nagy, erős érc- s kőfala, – de van néki dúlhatatlan Órangyala!

XVI. BAKTERÉNEKEK

Éjjeli őrök, órakiáltók énekei

Bakterénekek kottás kiadása, köztörténeti és zenei elemzése:

- SZOMJAS-SCHIFFERT György: *Hajnal nagyon, szép piros... Énekes várvirrasztók és órakiáltók*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1972.

Hangzó bakternóta 5 példával:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJiYWt0ZXJuXHUwMGYzdGEifQ;>

hangzó bakterének 100 példával:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJiYWt0ZXI7IFx1MDBIOUWpqcWxpXHUwMTUxcjJ9>

hangzó bakter, éjjeliőr:

<https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJiYWt0ZXI7IFx1MDBIOUWpqcWxpXHUwMTUxcjJ9>

Egy középkori történeti eredetű intézmény, amely a XX. század közepéig élt.

A bakter kifejezés a német Wächter=éjjeliőr szóból származik, középkori eredetű foglalkozás. Az újkori, egészen az 1950-es évekig élő falusi és városi bakter 21 és 4 óra között járta a település utcáit lámpással és néhol a templomban megszenteltetett, elődeitől örökölt alabárdal a kezében, óránként jelezte az időt, felügyelte a közbiztonságot, riasztott tűz esetén és betartatta a kocsmai zárórát. Éjfélkor nem énekelt, mert azt a halottak és a rossz szellemek órájának tartották. Hajnali 5 órakor pedig már szól(t) a harang, a katolikus településeken Úrangyala-imádságra. Akkoriban a hajnalt kiáltó várvirrasztókat, később az éjjeliőröket, más néven a cirkálókat vagy strázsálókat jelentette.

Középkori történelmi előzménye a seregőrség, amely a kora újkorban egyszemélyűvé vált. Az első éjjeliőr-szabályzatot a szászországi Chemnitz városa alkotta meg 1488-ban: a cirkálóknak az utcákat kell járnia és az utcasarkokon kikáltania az órát. A városi őrök folklorizálódott formája a XX. század közepéig a falvakban működött bakter. Richard Wagner *A nürnbergi mesterdalnokok* operája (1867) állít nekik folklorisztikus hűségű emléket. Az éjjeliőr mesterséget a tűzoltó egyletek megalakulása, a cseréptető elterjedése, majd pedig a csendőrség megszervezése okafogyottá tette. Szomjas-Schiffert György népzene kutató a Csallóközben olyan bakterektől gyűjthetett, akik 1948. december 31-én még elbúcsúztatták az óvet.

A várvirrasztó katonai őrség feladata a vár, a hadtest védelme volt az ellenség ellen, az éjszakai kiáltás pedig az ébrentartást szolgálta. A falusi éjjeliőr feladata pedig a polgári vagyonvédelem volt az árvíz, a tűzvész és a tolvajok ellen; emellett kiáltotta a nyugalom és az ébredés pontos idejét. A falusi éjjeliőr tisztas fizetést kapott, de a legalsó fokon, a tehén- és

disznópásztorral és a csősszel együtt állt „köztiszteletben”. Néhol a dudás volt az éjjeliőr. Télen kegyetlen munka volt, mert vágta a hó, a sár és a hideg.

Távoli előzményei: a X. századi nyugati hadjáratok során a magyarok hajnali kiáltása; Anjou I. (Nagy) Lajos király (1342–1382) udvarában a hajnali trombitaszó. A Batthyány családdal kapcsolatban álló Carolus Clusius belga botanikus 1589-ben nyomtatta ki a magyar várvirrasztók hajnalkiáltó szövegét; Bél Mátyás 1735 táján Besztercebányán még hallotta ezt a szöveget:

Hajnal vagyon, szép piros,
hajnal, hajnal vagyon.
Majd megvirrad, hajnal vagyon,
szép piros hajnal. (Idézi: SZOMJAS-SCHIFFERT 1972, i. m., 67.)

Szövegpárhuzam (archaikus népi imádság) az erdélyi Gyimesből:

Hajnal, hajnal, szép piros hajnal,
Ongolának három ága,
Magos mennynek magossága,
Nyiccs kaput, angyal,
Nyújts kezet Bódogságos Szép Szűz Mária,
Hogy mehessünk Urunk színe szent látására!
Az örök Paradicsom kertjébe.

(Kostelek, Gyimes. TAKÁCS György: *Aranykertbe' aranyfa. Gyimesi, hárompataki, úz-völgyi csángó imák és ráolvasások*. Szent István Társulat, Budapest, 2001. 260.)

XVII. századi adataink szólnak a lakodalom végi hajnal-húzásról, vö. MNT III/A.

Magyarországon 1537-től kezdve kifejezetten órakiáltó éjjeli örökről szólnak a források.

Órakiáltó versek zenetörténeti forrásai: *Szkárosi-Járdánházi-melodiarium* (Sárospatak, 1787–1792); *Pataki Melodiarium* (1798); győri kézirat a XVIII. század végéről; *Koszorú* Sümegről, 1830-ból.

Dallamuk recitatív indítású; előzménye pl. a huszita Weisse Tagelied; gyakori bennük a kvartlépés lefelé vagy 2. sorukban a fríges sorkadencia.

A templomokban és a középkorban az iskolák diáksága által gregorián dallamon, latinul énekelt, egyébként őskeresztény eredetű virrasztó zsolozsma (vigilia, matutinum, *historia!*) az ünnepre való közvetlen készület liturgiája. A virrasztó és egyben népét őrző bakter – szinte ugyanebben a szellemben – a nagyobb ünnepek tartalmát is megénekelte, leginkább karácsony szenteste (pl. a hansági Kapuvárott), kiemelten újévkor vagy Rábatamásiban Szent László király ünnepén, június 27-én. A legtöbb bakteréneket a

Kisalföldön gyűjtötték. Az óránként kiáltott bakterének recitatív kezdetű, és (legtöbbször) lefele lépő kvartugrás található benne.

Énekelte: Fehér István (*1891), éjjeliőr-édesapjának helyettese, Alsójányok (Pozsony vm., Csallóköz), gyűjtötte: Szomjas-Schiffert György, 1965. október 1. Közzétette: SZOMJAS-SCHIFFERT i. m., 1972, nr. 13.

Parlando mod. (♩ = 108 – 112)

Ti - zet ü - tött már az ó - ra;
 Bol - dog - sá - gos Szűz Má - ri - ja,
 Se - géj min - ket min - den jó - ra!
 Tí - zet ü - tött már az ó - ra.

1) 3) 2)
 2,4,5. vsz. 3-5. vsz. 4. vsz.

1. Tízet ütött már az óra...
2. Tizenegyet ütött már az óra,
 Boldogságos Szűz Mária,
 Segélj minket minden jóra,
 Tizenegyet ütött már az óra.
3. Éjfél után ütött egyet,
 Már egy nappal értünk többet,
 Adjunk hálát az Istennek,
 Éjfél után ütött egyet.
4. Éjfél után óra kettő,
 Dicsértessék a Teremtő!
 Éjfél után óra kettő.
 (Negyedik sor nincsen.)
5. Éjfél után óra három,
 Szentháromságot imádom.
 Szentháromságot imádom,
 Éjfél után óra három.

Előfordulnak népdalokból kölcsönzött erotikus szövegrészek is. Csiliz-Patas (Csallóköz, Győr vm.) éjjeliőre, Füsü Mór (sz. 1901) így énekelt Szomjas-Schiffert Györgynek 1962-ben (kiadta: SZOMJAS-SCHIFFERT 1972, i. m., 45–46, nr. 16.):

1. Hallja meg az háznok ura:
Kilencet ütött már az óra.
Minden lilek nyugovóra,
Kilencet ütött már az óra.
2. Hallja meg a háznok ura:
Tízet ütött már az óra. (3–4. sor nincsen!)
3. Hallja meg a háznok ura:
Tizenegyet vert az óra;
Tizenegyet vert az óra,
Békéj, lilek, ki ezst hallja!
4. Éjfél után ütött egyet,
Egy nappal értün(k) má többet.
Gyere, rózsám, szegün(k) meggyet,
Éjfél után ütött egyet.
5. Éjfél után óra kettő,
Tisztóssék a Teremtő,
Éjfél után óra kettő. (4. sor nincsen.)
6. Éjfél után óra három,
Én még a falut járom,
Éjfél után óra három. (4. sor nincsen.)

További jellegzetes szófordulatok a bakterénekekben: Hallja minden háznak ura; Tűzre-vízre vigyázzatok, / hogy károkat ne valljatok!; Éjfél után ütött egyet, / Jobbítsuk meg éltünket!; Éjfél után óra három, / még én a falut bejárom, / ha nem alszom, az én károm, / aludjatok, én nem bánom, / Dicsértessék Jézus Krisztus!

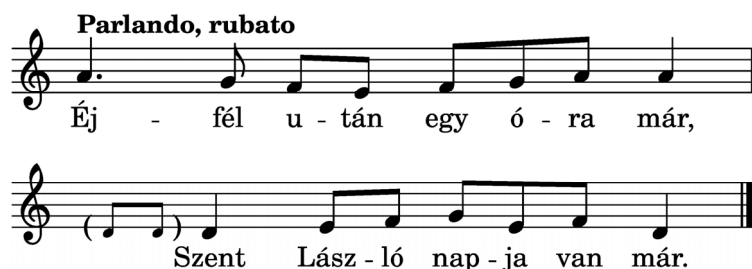
Középkori dallamtörténeti előzménye a hajnal-üdvözlő Tagelied / Nachtwächterlied.

Bakterének Szent László király ünnepére:

Június 27-re virradó éjjel Rábatamási (Sopron vm.) baktere ezzel az énekkel köszöntötte a magyar lovagkirályt.

Énekelt: Gábor Imre, szül. Rábatamási, 1891. Gyűjtötte: Barsi Ernő. Legutóbb közzétette: *Énekek Szent László király tiszteletére*, 2012, 2017², nr. 40.

Parlando, rubato

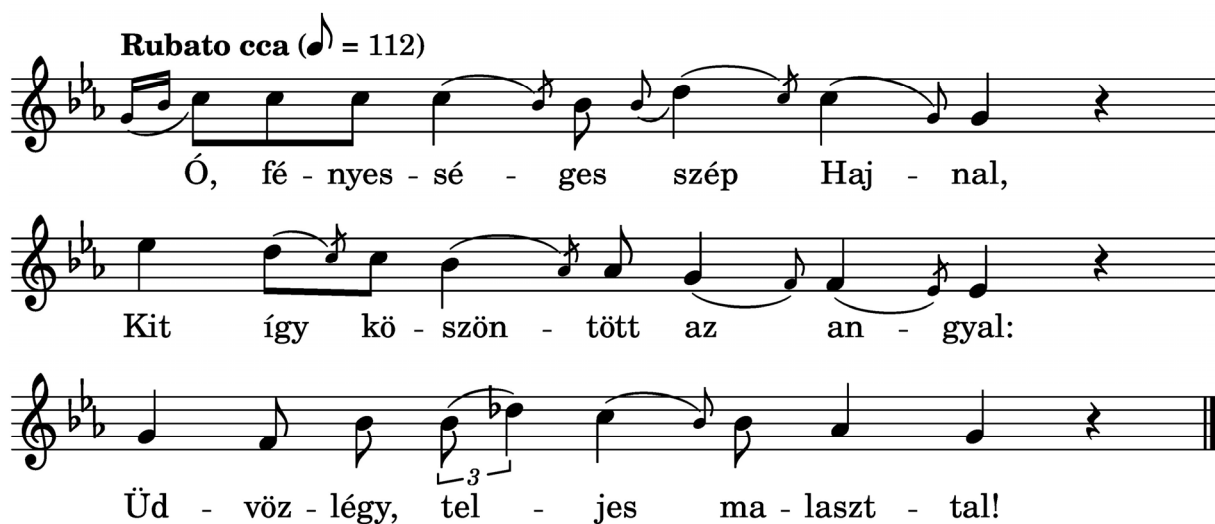

Éj - fél u - tán egy ó - ra már,
Szent Lász - ló nap - ja van már.

2. Örülnek szíveinkbe,
vigadjanak lelkeikbe.
3. Hogy Szent László lett pátrónánk,
Szűz Mária édesanyánk.
4. Távoztassa a döghalált,
eressze ránk szent áldását.
5. Éjfél után egy óra már,
Szent László napja van már.

Az Ó, fényesség szép Hajnal... középkori eredetű, mondanivalójában és dallamában a bakterénekkal rokon, tipikusan adventi népének. A Hajnal ebben az esetben Szűz Máriát jelenti (aurora lucidissima–legfényesebb hajnal; stella matutina–hajnalcsillag), aki a karácsonykor felkelt Napot, Jézus Krisztust várta méhében advent időszakában. Szövege elsőként a kézirat *Petri András-énekeskönyv*ben (Csíkszentkirály, 1630–1631), dallamgerince elsőként a legkorábbi nyomtatott hazai katolikus énekeskönyv, a Lőcsén, 1651-ben kiadott *Cantus Catholici* lapjain olvasható. Szövege és szép melódiája számtalan változatban él a magyar nyelvterületen. Az advent hajnali Rorate-misék hagyományos záróéneke. A bukovinai változat (Gáspár Simon Antal, előénekes) recitatív indításával a leginkább hasonlít a bakterénekekre, hallható: <https://zti.hungaricana.hu/hu/audio/4497/?t=00%3A01%3A47#record-52911>, lásd:

Rubato cca (♩ = 112)

Ó, fé - nyes - sé - ges szép Haj - nal,
Kit így kö - szön - tött az an - gyal:
Üd - vöz - légy, tel - jes ma - laszt - tal!

A perenyei (Vas m.) variáns a XVII. századi énekeskönyvi sajátosságokat hordozza:

Énekelte: Bejczy Józsefné Hittaller Anna (1928–2015), előénekes; gyűjtötte: Medgyesy S. Norbert, Perenye, 1995. augusztus 22; hangzó kiadás: *Ecclesia Agathae* CD 04, CD-ROM 016a–c.

Parlando

Ó, fé - nyes - sé - ges szép Haj - nal,
 Kit így kö - szön - tött az an - gyal:
 Üd - vöz - légy, tel - jes ma - laszt - tal!

2. Dicsőséges Szűz Mária,
 Atya Istennek leánya,
 És Szentléleknek mátkája.
3. Tehozzád küldetett mennyből
 Gábrriel angyal követül,
 Istennek rendeléséből:
4. „Szenséges Szűz, Fi - ad leszen,
 Ki Isten s ember lesz egyben,
 És megmarádsz szüzességben.
5. Fiad az ég dicsősége,
 A bűnösök reménysége,
 S a megtérők üdvössége.”
6. Ó, boldogságos Szűzanya,
 Kérünk nagy méltóságodra,
 Végy minket pártfogásodba!
7. Dicsőség Szentháromságnak,
 Dicséret Szűz Máriának,
 Üdvözítőnk szent Anyjának!

Rorate-mise:

Szűz Mária tiszteletére, fehér miseruhában, Gloria- (Dicsőség-) himnusszal énekelt mise az adventi időszak hétköznapijain reggel 6 órakor. Népi neve: aranyos mise vagy angyali mise. Közismert elnevezését a katolikus és protestáns hagyományban egyaránt énekelt „Rorate coeli

= Harmatozzatok, egek...” introitusról (kezdőénekről) kapta: „Rorate coeli de super, et nubes pluant justum, aperiatur terra et germinet Salvatorem! – Harmatozzatok, egek, onnan felülről és felhők hozzák (essék) az igazat, nyíljék meg immár a föld, és teremje az Üdvözítőt!” (Vö. Izajás–Ézsaiás 45,8) A mise olvasmánya minden nap Izajás–Ézsaiás jövendölése: „Íme a Szűz, méhében fogan és Fiat szül, s neve lesz: Emmánuel, velünk az Isten!” (Izajás–Ézsaiás 7,14) volt, evangéliuma pedig az angyali üdvözet (Lukács-evangélium 1,26–39). A legjellegzetesebb, a néphagyományban élő adventi énekek: *Harmatozzatok* (ÉE / DU 3), amelyet a Dunántúlon dúr-dallammal (ÉE / DU 4) zengenek; hagyományos záróének: *Ó, fényességes szép Hajnal* (ÉE 18; DU 17!) – gyönyörű variánsokkal! További népénekek: *Mikor Máriához az Isten angyala...* (ÉE 265; DU 20b); *Menj el sietséggel, arkangyal Gábrriel...* (ÉE / DU 20), *E világot ősatyánk elveszté...* (ÉE / DU 11), *Üdvözlégy, Szent Szűz, teljes malasztal...* (ÉE / DU 19); *Mennyből alászállott, mennyből alászállott, Úrangyala...* (MNT II., 1953.)

Gárdonyi Géza *Az én falum* és Fekete István a *Régi karácsony* című novella-gyűjteményében lírai szépséggel és sallangtalan őszinteséggel adja vissza a Roráték egyedülálló hangulatát.

XVII. METODIKA

FORRÁSOK AZ ISKOLAI ÉS A CSALÁDI ÜNNEPSÉGEKHEZ, A TÖRTÉNELEM, AZ IRODALOM ÉS A HONISMERET OKTATÁSÁHOZ

Gyakorlati alkalmazásra szánt, CD-melléklettel ellátott, kottás alpművek:

- *Félre bánat, félre bú... Válogatás a magyar népzene vidám, mulattató anyagából.* Szerk. JOÓB Árpád. Luther Kiadó, Budapest, 2014.
- *Jelenti magát Jézus. Válogatás a magyar népzene keresztény szellemiségű anyagából.* Szerk. JOÓB Árpád. Luther Kiadó, Budapest, 2009.

Hangzó összefoglalás 3 lemezen:

- *Ünnepünk I–III. (Our Celebrations) Dalok, népszokások, népénekek.* Szerk. CSEH Tamás–PÉTERDI Péter–VAKLER Anna. Etnofon, Budapest, 2008. Az egyik tétel: <https://www.youtube.com/watch?v=C1x4f4blZmw>

Tanévnnyitó / Március 12. Nagy Szt. Gergely pápa: Gergely-járás (Seplasia 1. jegyzet, V/4.)

Február 3. Szent Balázs és farsang: Balázs-járás (Lásd: Spelasia 1. jegyzet, V/3.)

Karácsony, Húsvét, Pünkösöd:

1. Seplasia 1. jegyzet V–VI. fejezet és Seplasia 2. jegyzet számos vonatkozását!
2. MNT II. = *Magyar Népzene Tára II. Jeles napok.* Szerk. BARTÓK Béla–KODÁLY Zoltán. S. a. r. KERÉNYI György. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953. Letölthető: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarNepzeneTara_02/
3. *Misztériumjátékok 1. (Színjátéka – Régi magyar iskolai színjátékok 2. CD-melléklettel.)* Sajtó alá rendezte, a könyvet és a CD-lemezt összeállította: MEDGYESY S. Norbert. Hangmérnök: NÉMETH István. Protea Kulturális Egyesület, Budapest, 2016, 29–67. Letölthető: <http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/4590/>
4. TÁTRAI Zsuzsanna–KARÁCSONY MOLNÁR Erika: *Jeles napok, ünnepi szokások.* Planétás Kiadó, Budapest, 1997. (A teljes mű és szerkezetének ismerete szükséges, mire és mikor alkalmazná?)
5. BÁLINT Sándor: *Ünnepi kalendárium 1–3.* [1. Karácsony, húsvét, pünkösöd. 2–3: a kalendárium ünnepei] Mandala Kiadó, Szeged, 1998. Világhálón: Ünnepi Kalendárium 1. (December 1. – június 30.): <https://mek.oszk.hu/04600/04656/html/>; Ünnepi Kalendárium 2. (Július 1. – november 30.): <https://mek.oszk.hu/04600/04657/html/>; vagy: <http://mek.niif.hu/04600/04656/html/index.htm> és <http://mek.niif.hu/04600/04657/html/index.htm>
Karácsony, húsvét, pünkösöd a világhálón: <http://mek.niif.hu/04600/04645/html/index.htm> vagy: <https://mek.oszk.hu/04600/04645/html/>

VERSBE ÍRT TÖRTÉNELEM ÉS HONISMERET, HAZASZERETET

Bővebben:

- *Rendületlenül. A hazaszeretet versei.* Szerk. BENEDEK István. Officina Nova, Budapest, 1989, 1992².
- *Rendületlenül. A legszebb magyar hazafias versek:*
<https://mek.oszk.hu/09600/09687/09687.htm>

Az esztendő során bármikor alkalmazható költemények:

Kölcsey Ferenc–Erkel Ferenc: Hymnus (A magyar nép zivataros századaiból, Szatmárcseke, 1823. január 22. – egyben a magyar kultúra napja!);
 Vörösmarty Mihály–Egressy Béni: Szózat;
 Vörösmarty Mihály: Magyarország címere;
 Berzsenyi Dániel: Magyarország;
 Kisfaludy Károly: Szülőföldem;
 Vörösmarty Mihály: Honszeretet; Hymnus;
 Petőfi Sándor: Magyar vagyok;
 Arany János: Rendületlenül, Fiamnak;
 Komjáthy Jenő: Költő vagyok;
 Ábrányi Emil: Hazádnak rendületlenül (Vörösmarty emlékére, 1901);
 Ady Endre: A föl-földobott kő;
 Juhász Gyula: Magyar táj magyar ecsettel;
 Kosztolányi Dezső: Hazafiság;
 Babits Mihály: Hazám!;
 Tóth Árpád: Fénylő búzafejek között;
 József Attila: Hazám;
 Illyés Gyula: Haza a magasban; Magyar és magyar;
 Radnóti Miklós: Nem tudhatom...;
 Márai Sándor: Halotti beszéd;
 Váci Mihály: Télutói Magyarország; Édes hazám;
 Juhász Ferenc: Himnusz töredék

Történelem és költészet:

1. **Ősköltészet, honfoglalás:**
  - a. Arany János: *Rege a csodaszarvasról* (a Buda halála 6. éneke);
  - b. Zrínyi Miklós: Attila;
  - c. Garay János: Álmos;
  - d. Kosztolányi Dezső: Honfoglalás előtt;
  - e. Vörösmarty Mihály: Pusztaszer
2. **Szent István király** (997–1038, ünnepe: augusztus 20., a Szent Jobb átvitele: május 30.) életéről és tiszteletére lásd az alábbi hangzókat! Kiemelt énekek, lásd a Seplasia 4. jegyzetben:
  - a. Magyar hazánk, te jó anya (hymnus);
  - b. Tiszta szívvel, szóval, ésszel (szekvencia);
  - c. Ave, beate rex Stephane / Üdvözlégy, boldog Szent István király (antifóna);
  - d. Az, kinek ma vagyon szent ünnepe napja (énekelt életrajz);
  - e. Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga / Hol vagy, István király? (népének);
  - f. Ó, Szent István, dicsértessél (népének);

- g. Magyarország fundálója (népének)
3. **Szent László király** (1077–1095, ünnepe: június 27.) életéről alább a hangzókat! Kiemelt énekek, lásd fent, a Seplasia 4. jegyzetben:
- Áve, égi király híve (himnusz);
  - Üdvözlégy, kegyes Szent László király (hősének);
  - Éjfél után egy óra már / Gyönyörködhetünk nyilván, magyar népek (énekelt életrajz);
  - Szent László, Isten szolgája, magyarok fényes lámpása (népének).
- Versek, elsősorban:
- Arany János: Szent László;
  - továbbá Vörösmarty Mihály: Cserhalom; Arany János: Szent László füve.
4. **A vegyesházi királyok korához (XIV–XV. század):**
- Arany János: Rozgonyiné;
  - Arany János: Szibinyáni Jank (Hunyadi Jánosról);
  - Vörösmarty Mihály: A nándori toronyőr (lásd még Kodály Zoltán férfikai művét);
  - Czuczor Gergely: Hunyadi János; Mátyás szobra;
  - Néhai vala jó Mátyás király (hősének a XV. századból);
5. **Török hódítás kora:**
- Vörösmarty Mihály: Mohács;
  - Kisfaludy Károly: Mohács;
  - Arany János: Török Bálint; Szondi két apródja;
  - Bornemisza Péter: Siralmas énnéköm;
  - Balassi Bálint: Egy katonaének; Zarándoknak vagy bujdosónak való ének;
  - Tinódi Lantos Sebestyén történelmi, pl. Ti magyarok, már Istent imádjátok; Summáját írrom Egör várának...;
  - Kölcsey Ferenc: Huszt;
  - Bujdosó témájú népdalok, lásd: Dobszay: *A Magyar Dal könyve*, Budapest, 1984, 293–315, nr. 340–369.
6. **Az 1670–1711 közötti időszakhoz** (lásd a jegyzetben):
- Halottátok hírét az új királynak? (gúnyvers Thökölyről);
  - Rákóczi, Bezerédi, híres magyarok vezéri (a Rákóczi-nóta);
  - Újvári Tamás: Ó, mily csudálatos Isten, az te dolgod (1705);
  - Hallgassátok meg, magyarok, amit beszélek,
  - Nosza hajdú, firge varjú (erdélyi hajdútánc);
  - Török bársony süvegem;
- Vers: Lévay József: Mikes
7. **XVIII. század vége:**
- Batsányi János: A franciaországi változásokra;
  - Baróti Szabó Dávid: A' magyar ifjúsághoz;
  - Virág Benedek: Vitézeinkhez (az 1789-es osztrák-török háborúban)
8. **Napóleoni háborúk kora, nemesi felkelések (1792–1815):**
- Csokonai Vitéz Mihály: A békekötésre (az 1797-es campoformiói béke kapcsán); Magyar! Hajnal hasad!;
  - Berzsenyi Dániel: A magyarokhoz I–II; A felkölt nemességhez (a szombathelyi táborban, 1797); Herceg Eszterházy Miklóshoz, midőn a szombathelyi táborban commandírozá a nemességet (1797); A felkölt nemességhez (1805); Gróf Széchenyi (!) Ferenchez;

- c. Insurgens indulók (lásd a jegyzetben):
  - i. Jön Napóleon hadával;
  - ii. Jön a franc nagy lépésekkel;
  - iii. Mars, siess hazádba vissza, kis seregem
- 9. **Reformkorhoz:** Arany János: Széchenyi emlékezete
- 10. **Az I. és II. világháborúhoz** lásd elsősorban Gyóni Géza és Juhász Gyula költeményeit, valamint: Babits Mihály: Fortissimo

Ünnepek és költészet:

Édesanyák Napja – május első vasárnapja:

1. Versek: Dsida Jenő: Hálaadás; Mécs László: A királyfi három bánata; Petőfi Sándor: Füstbement terv; József Attila: Mama;
2. Összefoglalás a hazai Szűz Mária-népköltészetéről: *Mária Anya – Mária Anyánk. Szűz Mária élete és alakja a magyar népi Mária-költészetben Erdélyi Zsuzsanna gyűjtése szerint.* A kötetet sajtó alá rendezte, szerkesztette, az egyes fejezetek és a könyv bevezető tanulmányát írta és jegyzeteit készítette: MEDGYESY S. Norbert. Szent István Társulat, Budapest, 2019. 1032 p. CD-ROM-melléklettel;
3. A legméltóbb és legszebb énekes köszöntő: *Serkenj fel, kegyes nép, mosolyog az hajnal...*, Kodály gyűjtése (Nagyszalonta, 1916):
https://www.youtube.com/watch?v=Estk-9dao_M; Kodály lejegyzése:
<http://systems.zti.hu/br/hu/browse/13/427>; Kodály kórusfeldolgozása:
<https://www.youtube.com/watch?v=EUyJNq2YF1E>

Pedagógus Nap – június első vasárnapja:

1. Jobbágy Károly: Az elhagyott repülőtér

Március 15-e:

1. Arany János: Rásüt az esthajnal, Nemzetőr dal, Családi kör, Letészem a lantot, Fiamnak, A költő hazája, Rendületlenül, Kozmopolita költészet című versei;
2. Petőfi Sándor: Nemzeti dal, Honfidal, Két ország ölelkezése [Erdély uniójára, 1848. június]; Az erdélyi hadsereg, Csatadal, Szörnyű idő című versei;
3. Czuczor Gergely: Riadó;
4. Illyés Gyula: Ozorai példa (Az 1848. október 7-i ozorai győzelem kapcsán 1937-ben.);
5. Görgey Artúr: Váci kiáltvány, 1849. január 5. (in: *Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben.* Európa Kiadó, Budapest, 1988. Más kiadás: Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1990.);
6. Vörösmarty Mihály: Szózat, Magyarország címere; A vén cigány, Előszó, Liszt Ferenchez;
7. Tompa Mihály: A gólyához (1850); A madár fiaihoz;
8. Babits Mihály: Petőfi koszorúi;
9. Juhász Gyula: Március idusára;
10. Illyés Gyula: Két március;
11. Az 1848. március 15-i 12 pont szövege (sorrendben)!
12. **1848-as huszárnóták, népdalok:** az ismert Kossuth-nóták mellett még inkább javasolt: 1.) Magyarország az én hazám, itt nevelt fel apám, anyám; 2.) 1848-ba el kell menni háborúba (eredetileg: 1846-ba, csíkrákosi Bartók-gyűjtés); 3.) Jól van dolga a mostani huszárnak; 4.) Huszárgyerek, huszárgyerek szereti a táncot; 5.) A jó lovas katonának, de jól vagyon dolga; 6.) Süvegemen nemzetiszín rózsza (Arany János:

- Nemzetőr dal); 7.) Fel, fel, vitézek a csatára (Egressy Béni: Klapka-induló); 8.) Gábor Áron rézágyúja föl van virágozva;
13. Az 1848-as emigráció kapcsán: Tompa Mihály: Levél kibujdosott barátom után; Erdélyi János: A menekültek

Október 6-a:

Az Aradi Vértanúk nevei, utolsó szavai;
 históriás ének: *Jaj, de búsan süt az őszi nap sugára...* (Kobzos Kiss Tamás előadásában hitelesen: <https://www.youtube.com/watch?v=HdKLJLz7uJg>);
Liszt Ferenc: Funerailles, October 1849;
 Tóth Kálmán: Mikor az akasztófákat faragták;
 Arany János: A walesi bárdok

Október 23-a:

- *Az Ezerkilencszázötvenhat, te csillag. A forradalom és szabadságharc olvasókönyve.* Szerk. MEDVIGY Endre–POMOGÁTS Béla. Püski Kiadó, Budapest, 1991. című kötetből:
  1. Illyés Gyula: Egy mondat a zsarnokságról
  2. Az egyetemisták 16 pontja, 1956. október 22–23.
  3. Tamási Áron: Magyar fohász. Irodalmi Újság, 1956. (okt. 26.) november 2.
  4. Németh László: Emelkedő nemzet. Irodalmi Újság, 1956. november 2.
  5. Németh László: Nemzet és író. Igazság, 1956. november 3.
  6. Tamási Áron: Tiszta beszéd 1–2. Új Magyarország, 1956. november 2; 1956. november 3.
  7. Féja Géza: A Duna völgyében csoda történt. Új Magyarország, 1956. november 2.
  8. Mindszenty József bíboros beszédei: 1956. november 1. és 3.
  9. Nagy Imre beszédei: 1956. november 1. (semlegesség), november 4. (utolsó)
  10. Bibó István nyilatkozata, Budapest, 1956. november 4.
  11. Márai Sándor: Mennyből az angyal, menj sietve... (1956. karácsony)
  12. Tamási Áron: Gond és hitvallás. A magyar írók nyilatkozata. 1956. december 28.
  13. Zás Lóránt: Novemberben. Farkasréti temető, 1958. november 4.
- 14. *1956 fénylő arcai. Nagy Gáspár versei, Kis Iván rajzai.* Püski Kiadó, Budapest, 2006. További Nagy Gáspár-versek:
<http://nagypaspar.hu/honlap/verseskotet/vers/16/480>
- 15. *Sorsod művészete. Gérecz Attila versei és utóélete.* Szerk. KÁRPÁTI Emil. Stádium Kiadó, Budapest, 2016. Gérecz Attila versei:
<http://www.gereczhagyatek.hu/index.php/eletrajz>;
<http://gereczattila.uw.hu/versmap/versek.htm>

1956 zenéjéről lásd alább Beethoven és LAJTHA LÁSZLÓ műveinél!

Június 4-e: A Nemzeti Összetartozás Napja

1. Népdalesokrok az adott iskola tájegységéről; Szent István- és Szent László-énekek és históriák (lásd: kötelező olvasmányok 4–5. és 11–12. tétel);
2. Apponyi Albert gróf védőbeszéde Párizsban, 1920. január 16-án:
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/apponyi_albert_parizsi_beszede_forraskozles/,
 hangzó: <https://www.youtube.com/watch?v=Myt3pAagkfc> vagy

- <https://mediaklikk.hu/video/a-beszede-apponyi-a-magyar-ugy-vedelmeben-2/>
3. Kortárs költők verseiből:
 Ady Endre: Üdvözlés a győzőnek;
 Babits Mihály: Áldás a magyarra; Erdély;
 Dsida Jenő: Psalmus Hungaricus; Kerülöm a nevedet (Erdély);
 József Attila: Bús magyar éneke;
 Juhász Gyula: Trianon; A békekötésre;
 Kosztolányi Dezső: Magyar költők sikolya Európa költőihez 1919-ben;
 Reményik Sándor: Eredj, ha tudsz!; Templom és iskola; Erdély magyarjaihoz;
 Sajó Sándor: Magyaroknak lenni;
 Tóth Árpád: Szent nyomorék, riadj!;
 Wass Albert: Üzenet haza
  4. A fenti, az esztendő során bármikor alkalmazható haza-költemények.
  5. JÁKI Sándor Teodóz: *Csángókról, igaz tudósítások*. Való Világ Kiadó, Budapest, 2002.

ZENEHALLGATÁS:

1. **Bartók Béla** (1881–1945): Cantata profana; Magyar képek (1. tétel: Este a székelyeknél); Allegro barbaro; III. (Esz-dúr) zongoraverseny (2. tétel: Adagio religioso)
2. **Beethoven, L. van** (1770–1827): Egmont-nyitány (október 23-hoz); III. (Esz-dúr, Eroica) szimfónia.
3. Iskola- és zenetörténet első 500 éve: Hungaria Sacra. István király halálának 950. évfordulójára. Énekel: Schola Hungarica, vez. Dobszay László–Szendrei Janka. Hungaroton, Budapest, 1988. SLPX 31044. (A lemez kísérfüzete kötelező olvasmány!) <https://hungarotonmusic.com/classical/hungaria-sacra-p6321.html>; a teljes lemez hallható: https://www.youtube.com/playlist?list=OLAK5uy_11tmZ9mBMSguWfT3dHXUR1TlX4ByzWWws
4. **Kodály Zoltán** (1882–1967) összes műve, különösen: Ének Szent István királyhoz (*Ah, hol vagy magyarok...*, 1938); Háry János, Nándori toronyőr (Vörösmarty versére), Psalmus Hungaricus, Fölszállott a páva, Budavári Te Deum (1686–1936), Zrínyi szózata (1955), Gergelyjárás, Angyalok és pásztorok, Jézus és a kufárok, Galántai táncok, Marosszéki táncok, Székely fonó. Egyházzenei művei: Csendes mise (Organoedia ad missam lectam) (1944); Missa brevis – orgonás változat (1942–1944), Missa brevis (1948) – zenekari változat; Organodeia ad missam lectam 1966, Magyar mise (1966).
  - a. Kodály műveinek alkalmazása a középfokú történelem-oktatásban: SZTANKOVSKY Varsány: *A bölcsész Kodály Zoltán műveltsége, nemzetnevelő terve – nemcsak zenei szemmel*. In: *Pedagógiai változások – a változás pedagógiája*. Szerk. KAPOSI József–SZŐKE-MILINTE Enikő. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2019, 389–408. ISBN: 978-615-5224-86-7
file:///C:/Users/Lenovo/AppData/Local/Temp/A_romaniai_orszagos_kompetenciameresekekro.pdf

5. **Lajtha László** (1892–1963): Mise a szorongattatás napjaiban (Missa in diebus tribulationis = Mise fríg hangnemben), 1951 (lásd: X. 23-a, Kommunizmus Áldozatainak Emléknapja: febr. 25.)
6. **Lajtha László**: VII. (Forradalmi) szimfónia, 1957 (különösen a 4. tételt!); Ave Maria; Magnificat
Lajtha műveihez (is) lásd:
  - a. ERDÉLYI Zsuzsanna: *Kockás füzet. Úttalan utakon Lajtha Lászlóval*. Szerk. SOLYMOSI TARI Emőke. Hagyományok Háza, Budapest, 2010.
  - b. WINDHAGER Károly Ákos: *Vivente e moriente. 1956 emlékezete a komolyzenében*. MMA MMKI – L'Harmattan, Budapest, 2016.
  - c. HORVÁTH Márton Levente: *Egy műfaj illegalitásában. Miskompozíciók Magyarországon 1949–1969 között*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszék, Budapest, 2017.
7. **Liszt Ferenc** (1811–1886): Hungaria (szimfonikus költemény); 2. és 15. Magyar Rapszódia; Magyar Fantázia; Esztergomi mise = Missa solennis (1855); Magyar Koronázási mise (1867); Christus-oratórium – Karácsony és Vízkereszt 5. tétel: a Háromkirályok indulója (verbunkos motívumokkal!).
  - október 6-ra: *Liszt Ferenc*: Funerailles, October 1849;
  - bármilyen ünnepre, emlék- és gyásznapra: *Liszt Ferenc*: Hősi sirató (Héroide funébre)

Általánosan alkalmazható zeneművek az oktatásban és az ünneplésben:

1. **Kölcsey Ferenc–Erkel Ferenc: Himnusz**
2. **Vörösmarty Mihály–Egressy Béni: Szózat**
3. **Magyar Gregorianum** (énekli: SCHOLA HUNGARICA, vez. Dobszay László–Szendrei Janka):
  - a. Isten, téged dicsérünk (A magyar Te Deum, egyben a legelső kottás nyelvemlékünk; forrás: Peer-kódex, 1526):
<https://www.youtube.com/watch?v=jwyp7wv17t8>
  - b. Surrexit Christus hodie (húsvéti organum [korai többszólamú tétel] a Zsigmond-kori töredékből (XV. sz. eleje):
<https://www.youtube.com/watch?v=r5kmEXTUIkc&list=RDFwUqINdgD1w&index=9>
  - c. Salve, sancta Parens – Szent Anya, üdvözlégy (a Mária-mise introitusa):
<https://www.youtube.com/watch?v=HoDtfj2D9R4>
  - d. Domine, ad adjuvandum me festina (Zsigmond-kori töredék):
<https://www.youtube.com/watch?v=TV-RIEfQdGU>
  - e. Ave, beate rex Stephane (a legősibb Szent István-ének):
<https://www.youtube.com/watch?v=OXtf6dOxiQU>
  - f. Üdvözlégy, kegyelmes Szent László király (a legelső magyar nyelvű világi vers, nyelvemlék a XV. századból):
<https://www.youtube.com/watch?v=vMqcYXCnNvM>
 A Schola Hungarica összes felvétele:
https://www.youtube.com/watch?v=FwUqINdgD1w&list=RDFwUqINdgD1w&start_radio=1&t=5

4. Ludwig van Beethoven (1770–1827):

- a. István király (nyitány): <https://www.youtube.com/watch?v=MAeNM4Pk4Qk>
- b. Egmont-nyitány (1956-hoz):
<https://www.youtube.com/watch?v=VP7RnuCmM00>
- c. Esz-dúr, 3. „Eroica”, szimfónia:
https://www.youtube.com/watch?v=d5VG44_NXvw; a 4. tételben verbunkos (azaz magyar) zenei motívum: 41:45–42:38.

5. Liszt Ferenc (1811–1886):

- a. Hungaria (szimfonikus költemény):
<https://www.youtube.com/watch?v=ae4u4JVZrRE>
- b. 15. magyar rapszódia (a Rákóczi-induló):
<https://www.youtube.com/watch?v=w7XDmnGgsrw>
- c. Magyar Fantázia: https://www.youtube.com/watch?v=_4uogaaXGLI
- d. Funerailles (6. Oct. 1849.):
<https://www.youtube.com/watch?v=EadS7DEHskM>

6. Bartók Béla (1881–1945):

- a. Magyar képek (1. tétel: Este a székelyeknél):
<https://www.youtube.com/watch?v=LrzjqfxHpo0> vagy:
<https://www.youtube.com/watch?v=-PT-2fBLMOc&list=PLYdnNEzh-txumnLFmQOLT7sDPAJeF2Vns>
- b. Román népi táncok: <https://www.youtube.com/watch?v=4HAIHSqiwAA>
- c. Allegro barbaro: <https://www.youtube.com/watch?v=NrrGHP4zR34>
- d. Cantata profana – A kilenc csodaszarvas:
<https://www.youtube.com/watch?v=an0uNmwrSkw>

7. Kodály Zoltán (1882–1967):

- a. Háry János: Intermezzo: <https://www.youtube.com/watch?v=3EhWwaF51fc>
- b. Háry János: Toborzó – A jó lovas katonának...:
<https://www.youtube.com/watch?v=RRjf-M2ZP2U>
- c. Háry János (teljes): <https://www.youtube.com/watch?v=JhtKNykkJqk>
- d. Galántai táncok: <https://www.youtube.com/watch?v=osw9bVfBudapestvE>
- e. Marosszéki táncok: <https://www.youtube.com/watch?v=ugBudapestn5kWv8>
- f. Jézus és a kufárok (1956-hoz lásd: „Ostort fonván kihajtá őket a templomból! és „Rablók!”): <https://www.youtube.com/watch?v=GxLMvcPDNoc>
- g. Zrínyi szózata (1956-hoz lásd: „Ne bánts a magyart!”):
<https://www.youtube.com/watch?v=gouWif-Ysek>
- h. Budavári Te Deum (1686–1936) első ütemei:
<https://www.youtube.com/watch?v=IVIgABDapVU>
- i. Fölszállott a páva (pentatónia, a „legmagyarabb” népdal alapján):
https://www.youtube.com/watch?v=Vb4N_ydyVYI
- j. A nándori toronyőr (Vörösmarty Mihály verse):
<https://www.youtube.com/watch?v=q00JfaiSLmE>

8. Lajtha László (1892–1963):

- a. Mise a szorongattatás napjaiban (1951) = Mise fríg hangnemben (különösen az 1. tétel: Kyrie): <https://www.youtube.com/watch?v=TRotzByJSL0&t=305s>
- b. VII. (Forradalmi) szimfónia (1957), különösen a 3. tétel és abban a Magyar Himnusz zenei motívumát idéző záró ütemek!

https://www.youtube.com/watch?v=_1gJi9HHRcU

ISKOLADRÁMÁK DVD-lemezekon – a PPKE BTK Boldog Özséb Színtársulat *Régi Magyar Színpad* sorozata; ugyanez az MMA Kiadó youtube-csatornáján: <http://t.ly/dxYDM>

Az eddig feltöltött előadásaink és linkjei részletesen:

1. Régi magyarországi betlehemes játék (BÖSZK, 2018):
https://www.youtube.com/watch?v=3_dYJLYFTw&list=PLLk5pyprK_DhumCgUUUpqZHjf33-C9XpDl&index=1
2. Kertsó Cirják: Borka asszony és György deák (vénlánycsúfoló zenés komédia, BÖSZK, 2015):
https://www.youtube.com/watch?v=ZipV7nDFyrw&list=PLLk5pyprK_DhumCgUUUpqZHjf33-C9XpDl&index=2
3. Illei János: Salamon király, László király foglya (zenés történeti játék, BÖSZK, 2017–2018):
https://www.youtube.com/watch?v=DY-fgnDwoRo&list=PLLk5pyprK_DhumCgUUUpqZHjf33-C9XpDl&index=3
4. Misztériumjáték Szűz Mária mennybeviteléről (BÖSZK, 2015):
https://www.youtube.com/watch?v=hpQ1gO7N-Yk&list=PLLk5pyprK_DhumCgUUUpqZHjf33-C9XpDl&index=4
5. Csíksomlyói Passiójáték a 18. századból (BÖSZK, 2009):
https://www.youtube.com/watch?v=fYRAWpRIbr0&list=PLLk5pyprK_DhumCgUUUpqZHjf33-C9XpDl&index=5
6. Hagymási Imre: Garabontzás László (Vígjáték, BÖSZK, 2011):
https://www.youtube.com/watch?v=0R9RzyPsIRU&list=PLLk5pyprK_DhumCgUUUpqZHjf33-C9XpDl&index=6
7. Simai Kristóf: Gyapai Márton, feleség-féltő, gyáva lélek (Komédia, BÖSZK, 2015):
https://www.youtube.com/watch?v=ZspTVmumTSE&list=PLLk5pyprK_DhumCgUUUpqZHjf33-C9XpDl&index=7